

หนังสือเรียนภาษาไทย

ท ๔๐๑ ท ๔๐๒

ชุด **วรรณวิจักขณ์** เล่ม ๑

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม.๔)

DCID LIBRARY

0000004569

๙๔๙๕.๙๑

๙๔:๗

๖๕๔๕ ๗

๙๒(๒๕๓๕)

กระทรวงศึกษาธิการ

ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔

(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

26.-

กระทรวงศึกษาธิการ
ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม

หนังสือเรียนภาษาไทย

ท ๔๐๑ ท ๔๐๒

ชุด วรรณวิจักขณ์ เล่ม ๑

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔)

ของ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งที่สิบเอ็ด ๓๐๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๓๕

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๒๖.๐๐ บาท

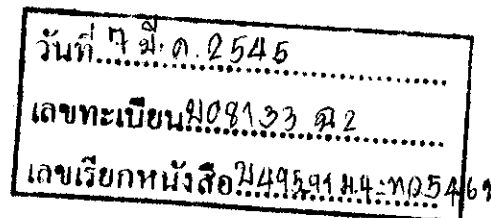
(ห้ามขายเกินกว่าราคาที่กำหนดไว้)

องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๕ ถนนลาดพร้าว บางกะปิ กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักขณ์ เล่ม ๑ ท ๔๐๑
ท ๔๐๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔) ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ ขึ้น
กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้วอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

วิมล คุ้มทอง

(นายสายหยุด จำปาทอง)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

เลขที่	
วันที่	
ที่	

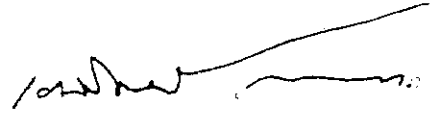
คำนำ

หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔) นี้ เป็นเล่มเดียวกับหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม. ๓) ซึ่งคณะกรรมการจัดทำสื่อการเรียนวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ได้จัดทำขึ้นใช้ประกอบการเรียนการสอนภาษาไทย ตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๐๓ เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช ๒๕๒๔ และแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือเรียนและคู่มือครูภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้น คณะกรรมการฯ ได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม. ๓) ตามหลักสูตรพุทธศักราช ๒๕๐๓ ซึ่งจะใช้ประกอบการเรียนการสอนในปีการศึกษา ๒๕๒๓ เป็นปีสุดท้ายนั้น มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ยิ่ง สมควรนำมาปรับปรุงให้เป็นหนังสือเรียนสำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔) ได้ จึงได้พิจารณาปรับปรุงหนังสือเรียนดังกล่าว โดยตัดทอนเนื้อหาบางส่วนออกให้สอดคล้องและเหมาะสมกับระยะเวลาเรียน และให้ใช้เป็นหนังสือเรียนเล่มหนึ่งสำหรับรายวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔) สำหรับเนื้อหาส่วนที่ตัดออกนี้ จะนำไปใช้เรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม. ๕)

นอกจากหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑ แล้ว คณะกรรมการฯ ยังได้จัดทำหนังสือเรียน สำหรับรายวิชาภาษาไทย ท ๔๐๑ ท ๔๐๒ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (ม. ๔) อีก ๑ เล่ม คือ หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะพัฒนา เล่ม ๑ กับได้พิจารณาคัดเลือกวรรณกรรมทั้งเก่าและใหม่ที่มีคุณค่าสาระในด้านภาษา รูปแบบของการประพันธ์ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้นักเรียนได้เลือกอ่านจำนวนหนึ่งด้วย

เนื้อหาสาระของหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษ์ เล่ม ๑ นี้ ประกอบด้วยงานประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เพื่อให้นักเรียนได้ใช้ทักษะทางภาษาเพื่อศึกษาวิเคราะห์ความคิดความรู้สึกรสของผู้เขียนวรรณกรรมแต่ละเรื่อง และให้มีความรู้พื้นฐานในการวิเคราะห์กระบวนการประพันธ์อีกด้วย ส่วนหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดทักษะพัฒนา เล่ม ๑ นั้น มุ่งให้นักเรียนได้พัฒนาทักษะในการใช้ภาษาเพื่อให้อ่านอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเรียนนี้จะเป็นประโยชน์และประกอบการเรียนการสอนได้
เป็นอย่างดี หากมีข้อควรแก้ไข กรมวิชาการยินดีรับข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปรับปรุงหนังสือเรียน
ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมจัดทำหนังสือทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

(นายเอกวิทย์ ณ ถลาง)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

สารบัญ

	หน้า
คำแนะนำการใช้หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิภักดิ์	๑
เด็กบ้านสวน	พ. เนตรรังษี ๓
เมื่อหัวถึงหมอน	นายคำรา ณ เมืองใต้ ๕
พระครูวัดคลอง	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๑๗
	กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๑๗
อิเหนา	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๒๓
พระบรมราโชวาท	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓๕
คำบรรยายผลพลอยได้จากการออกพรรษา	ประภาส อวยชัย ๔๓
ธรรมาธรรมะสังคราม	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๕๐
มอม	หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ๖๔
หมาก พลุ	สมาคมสมาพันธ์แห่งประเทศไทย ๘๐
นิราศพระบาท	สุนทรภู่ ๘๓
บทร้อยกรอง	๑๐๓
อยู่เพื่ออะไร	อุชเชนี ๑๐๔
เพื่อศักดิ์นักสู้	วนิดา สถิตานนท์ ๑๐๖
ธารทอง	ประยอม ชองทอง ๑๐๗
ธรรมชาติดกับมนุษย์	เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ๑๑๑
ราตรี	เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ๑๑๓
สังเขปประวัติผู้แต่ง	๑๑๗
ศัพทานุกรม	๑๒๕
ภาคผนวก	๑๕๕

คำแนะนำการใช้หนังสือเรียนภาษาไทย

ชุดวรรณวิภักษ์

หนังสือเรียนภาษาไทย ชุด **วรรณวิภักษ์** นี้ เป็นหนังสือเรียนภาษาไทยต่อจากหนังสือเรียนภาษาไทย ชุด **ทักษ์สัมพันธ์** มีหลักการคล้ายคลึงกัน คือเป็นหนังสือเจตนาให้นักเรียนได้อ่านในใจเป็นส่วนใหญ่ และให้ได้ใช้อ่านออกเสียงบ้าง นอกจากนั้นก็ประสงค์ให้นักเรียนได้ใช้ทักษะอื่น ๆ สัมพันธ์กับทักษะอ่านเช่นเดียวกัน

บทที่คัดมาให้อ่านในหนังสือชุด **วรรณวิภักษ์** นี้ มีข้อคิดที่ซับซ้อนลึกซึ้งขึ้นกว่าในชุด **ทักษ์สัมพันธ์** ในการเรียนหนังสือชุดนี้ นักเรียนจึงต้องช่วยตนเองให้มากขึ้นกว่าเดิมเมื่อเรียนหนังสือชุด **ทักษ์สัมพันธ์** ขณะเดียวกันครูกับนักเรียนก็ต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น กล่าวคือ ครูจะต้องช่วยนักเรียนในการค้นคว้าหาความรู้ที่มิได้มีในหนังสือนี้ แต่จะหาได้ในหนังสืออื่น ๆ มาประสมประสานด้วย ในบางกรณีนักเรียนก็จะต้องถามครูมากขึ้นกว่าเดิมใช้ชุด **ทักษ์สัมพันธ์** เช่น ในการทบทวนความรู้ ซึ่งจะปรากฏเป็นกิจกรรมท้ายบทอ่านทุกบท คำถามที่ใช้สำหรับทบทวนความรู้เกี่ยวกับเนื้อเรื่อง จะไม่เป็นขั้นที่ให้นักเรียนตอบได้ที่ละชั้น ๆ อย่างในชุด **ทักษ์สัมพันธ์** แต่คำถามนั้นจะเว้นบางชั้นในการทบทวนความรู้เป็นช่วงยาวขึ้น คำถามในลักษณะนี้อาจยากเกินไปสำหรับนักเรียนบางคน นักเรียนที่จับเนื้อความมาประสานกันไม่ได้ด้วยตนเอง ก็จะต้องขอให้ครูช่วยอธิบาย

บทอ่านที่บรรจุในหนังสือชุด **วรรณวิภักษ์** มีรูปแบบต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพราะประสงค์ให้นักเรียนได้รู้จักวรรณกรรมไทยในรูปแบบต่าง ๆ ให้มากขึ้น และมุ่งให้นักเรียนมีโอกาสดำรงตรวจค้นความคิดและความรู้สึกของตนอันเกิดขึ้นจากการอ่านหนังสือนี้ การตรวจค้นแยกแยะความรู้สึกของตนเองเป็นขั้นหนึ่งของการเรียนรู้ที่มีความสำคัญมากสำหรับมนุษย์ อีกนัยหนึ่งก็คือ สมรรถภาพที่จะวิเคราะห์ความคิดและอารมณ์ซึ่งจะทำให้เข้าใจตนเอง รู้จักตั้งคำถามให้ตนเองว่า การกระทำอย่างไรควรหรือไม่ควรในชีวิตของแต่ละคน ความเข้าใจถึงความควรไม่ควรนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **วิจารณ์** ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของการศึกษา

การเรียนภาษาและวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับภาษา ย่อมต้องอาศัยทักษะทางภาษาเป็นพื้นฐาน ทักษะทั้งสี่ของภาษา ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน เขียน มนุษย์ที่เจริญแล้วย่อมใช้ทักษะทั้งสี่นี้ให้สัมพันธ์กันตลอดเวลา และการกระทำเช่นนี้เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ หนังสือชุด **วรรณวิภักษ์** นี้ เป็นหนังสือสำหรับนักเรียนที่มีความชัดเจนในทักษะทางภาษามากพอสมควรแล้ว เป็นหนังสือมุ่งให้ใช้ความคิดสูงขึ้นไปอีก คือ มุ่งพัฒนาการทางสมอง โดยอาศัยการวิเคราะห์ความคิดและอารมณ์ของนักเรียน ซึ่งเป็นผู้อ่านหนังสือ และมุ่งให้วิเคราะห์ความคิดและความรู้สึกของ **ผู้เขียนวรรณกรรม** (งานเขียน งานประพันธ์) แต่ละเรื่องที่นักเรียนอ่าน นอกจากนั้นได้มีการวางพื้นฐานให้รู้จักวิเคราะห์กระบวนการประพันธ์ ซึ่งเราอาจเรียกว่า กลวิธีการแต่งหนังสือ หรือศิลปะการประพันธ์ด้วย โดยยังมีได้

มุ่งหวังให้นักเรียนเรียนวิชาวรรณคดีวิจารณ์ตามหลักวิชาการ เพียงแต่เริ่มให้มีการเตรียมพร้อมไว้สำหรับที่จะเรียนวิชานี้ต่อไป หรือถ้าไม่ต้องเรียนวิชานี้ ก็หวังให้นักเรียนเป็นนักอ่าน นักคิด ที่จะยังผลให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมที่ควรแก่ชีวิตของนักเรียนในวัยนี้ และในเวลาต่อไป อันที่จริงการเตรียมพื้นฐานดังกล่าวนี้ ในหนังสือชุด **วรรณวิจักษ์** ก็มีกิจกรรมที่มีแนวโน้มไปในทางนี้มากขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อนักเรียนต้องใช้ทักษะทางภาษาอยู่แล้วโดยปกติ ก็ไม่ควรจะละเลยความรู้ทางหลักภาษา ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจภาษาของตนเอง และช่วยให้เข้าใจกระบวนการหรือกลวิธีการประพันธ์ดีขึ้นด้วย

เด็กบ้านสวน

นำเรื่อง

เรื่อง **เด็กบ้านสวน** ที่นักเรียนจะได้อ่านต่อไปนี้เป็นเรื่องในบทที่ ๑ ของหนังสือสารคดี ทำนองอัตชีวประวัติ **เด็กบ้านสวน เล่ม ๑** ของ พ. เนตรรังษี ผู้เขียนได้เขียนเป็นคำบอกเล่าไว้ในหนังสือเล่มดังกล่าวว่า ผู้เขียนเป็นเด็กที่เกิดที่บ้านสวน เมื่อสมัย ๖๐ ปีก่อน สวนในสมัยนั้นปัจจุบันได้กลายเป็นถนน ตึกอาคารคอนกรีตไปหมดแล้ว แต่ความทรงจำของผู้เขียนในสมัยเป็นเด็กยังแจ่มใสอยู่ จึงได้เขียนด้วยอาศัยความทรงจำ เราไม่จำเป็นต้องถือว่าผู้เล่าคือตัวผู้เขียน และเราควรตระหนักไว้ด้วยว่านักเขียนอาจใช้จินตนาการประสมกับความทรงจำ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าความทรงจำนั้นคลาดเคลื่อนและเรื่องที่เขียนไม่เป็นความจริง แต่หมายความว่า เรื่องที่เล่าบางตอนก็เข้มข้นขึ้น บางตอนเจือจางลง

เรื่อง **เด็กบ้านสวน** เป็นบทประพันธ์ที่ผู้เขียนตั้งใจเขียน เพื่อเป็นที่ระลึกถึงสภาพชีวิตของชาวสวนสมัยก่อน ซึ่งนับวันก็จะมีผู้คุ้นเคยและเข้าใจน้อยลงทุกที

ในขณะที่บ้านเมืองเจริญขึ้นในด้านวัตถุ คือมีถนนหนทาง อาคารคอนกรีต พาหนะ เครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากขึ้น สิ่งที่เป็นธรรมชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง หรือสูญหายไป เรื่องที่นักเรียนจะได้อ่านต่อไปนี้เป็นเรื่องที่น่าศึกษาและน่าคิดว่า ในขณะที่เราจำเป็นต้องยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา นั้น เราก็ควรพิจารณาว่า ควรรับเอาสิ่งใดมา ควรจะรักษาทะนุบำรุงสิ่งใดไว้ ชีวิตไทย ๆ ในอดีตบางส่วนก็น่าจะคงอยู่ตลอดไป หรือควรปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับชีวิตปัจจุบัน หรือควรปล่อยให้เสื่อมสูญไป

เด็กบ้านสวน

พ.เนตรรังษี

ผมเกิดที่บ้านสวน ชนบุรี หน้าบ้านติดคลองวัดดอกไม้ ไม่ไกลจากสถานีตำรวจบุปผาราม ปัจจุบันมากนัก สถานีตำรวจแห่งนี้สร้างมาก่อนผมเกิด แต่ไม่ได้มีรูปร่างหน้าตาอย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ เดิมเป็นเรือนไม้สูง พื้นชั้นล่างลาดซีเมนต์ มีเรือนพักตำรวจเป็นเรือนแถวเก่า ๆ ไม้ก็ห้อง หน้าโรงพัก มีถนนผ่านกลาง ฝั่งตรงข้ามคือวัดดอกไม้ ซึ่งเป็นศัพท์ชาวบ้าน ภาษาราชการเรียกว่า วัดบุปผาราม

โรงพักกับวัดตั้งประจันหน้ากันอยู่โดยมีถนนอิฐเก่า ๆ กว้างประมาณ ๔-๕ เมตรคั่นกลาง จากโรงพักเลี้ยวขวา มีถนนกับคลองขนานกัน จากหัวเลี้ยวเป็นที่ธรณีสงฆ์ของวัดดอกไม้ไปจนถึง สะพานข้ามคลอง เดิมเป็นสะพานไม้ไม่ใหญ่โต เรียกกันว่าสะพานโคสติด เพราะเชิงสะพานก่อนที่จะข้ามคลองมีแขกเลี้ยงวัวฝูงหนึ่ง ๘-๙ ตัว แขกคนนั้นชาวบ้านเรียกว่าแขกหมอ ทั้ง ๆ ที่เลี้ยงวัว เป็นอาชีพอย่างเดียวไม่ได้เป็นหมอ แม้แต่แผนโบราณก็ไม่ได้เป็น ภรรยาแขกหมอชื่อนางแสง เป็นหญิงอ้วนเตี้ย ไร้ผมมวย กินนมมากหรืออย่างไรไม่ทราบจึงค่อนข้างสมบูรณ์เจ้าเนื้อ นางแสงนี้มีชื่ออีกชื่อหนึ่งเรียกว่า แม่โนรี เชื้อสายแขกจะเป็นไทย มอญ หรือเป็นแขกไม่มีใครทราบ แต่พูดไทยชัด และเสียงดัง ที่ต้องเสียงดังก็เพราะต้องไปเลี้ยงวัวในบางเวลา และต้องโต้เถียงกับแขกหมอ ผัวแขกซึ่งเมาทุกเย็น และเสียงดังมาก ถ้าแม่โนรีเสียงไม่ดังก็คงแข่งเสียงแขกหมอและเสียงวัวไม่ได้

โรงวัวของแขกหมออยู่ใกล้เชิงสะพาน ถัดมาก็ถึงป่าช้าวัดดอกไม้ มีเชิงตะกอนเผาผี ปักเสาสูงสามมุม ข้างล่างกว้างข้างบนสอบ และมุงหลังคาตั้งกะสีเพื่อกันน้ำฝนในฤดูฝนขณะเผาศพ ชาวบ้านเรียกตรงบริเวณนั้นว่า “สามห้าง” สามห้างนี้อยู่ใกล้ถนน ด้านซ้ายของถนนเป็นคลองวัดดอกไม้ หน้าบ้านผมติดกับคลอง ตรงข้ามสามห้างที่เผาผีทอดิบพอดี เพราะฉะนั้นจึงมีโอกาสได้เห็นเขาเผาผีอยู่เสมอ โดยเฉพาะตอนหน้าแล้ง เพราะน้ำมันขอดคลอง ต้องออกมาอาบน้ำสองทุ่มสามทุ่ม เป็นเวลาที่เขาเผาผีที่สามห้าง ไฟลุกก็ ๆ ผมเป็นคนกลัวผีมาก แต่ก็ต้องจำใจ เพราะผู้ใหญ่เอาตัวมาอาบน้ำ มากันหลาย ๆ คน ไม่มาก็ไม่ได้

บ้านผมเป็นเรือนปั้นหยา ๒ หลังแฝด มีนอกชานเล่นกลางแบบโบราณ แต่ตัวเรือนไม้เหมือนกัน หลังใหญ่อยู่ด้านซ้ายมือของประตูเข้าจากหน้าบ้าน ทาสีเขียว ใต้ถุนลาดซีเมนต์เป็นบริเวณกว้าง เสาเรือนใช้ซุงทั้งต้นกลม ๆ ทำไมจึงต้องใช้ซุงทั้งต้นก็ไม่ทราบ เห็นจะเป็นเพราะสมัยก่อนไม้สักราคาสูง

บ้านหลังใหญ่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลังทาสีเขียวคงจะทาก่อนผมเกิดหลายปี อย่างน้อยก็สิบกว่าปี เพราะไม้ใหม่ ไม่สด ลวดลายตามช่องลมและลูกกรงเฉลียงระเบียบรอบบ้าน สลักลุลเป็นลวดลายงดงาม บ้านสมัยนี้ไม่เห็นทำกันอย่างนั้น คงเป็นเพราะค่าแรงงานแพง และไม่มีเวลาจำเป็นอย่างไร เปลืองเงินเปล่า ๆ

เรือนหลังเล็กเป็นเรือนปั้นหยาหลังคามุงสังกะสี เป็นบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูงและไม่ได้ลาดซีเมนต์ที่พื้นชั้นล่าง จึงเป็นดินเหมาะสำหรับลงไปวิ่งเล่นในฤดูร้อนเป็นการหลบร้อนเป็นการหลบตาผู้ใหญ่ เพราะแม่มักจะอยู่ที่ใต้ถุนเรือนใหญ่ ซึ่งทำร้านไม้สักยกพื้นกว้างสำหรับแม่นั่งทำงานบ้าน ทำขนม และงานอดิเรก เช่น มวนบุหรี่ เย็นตอง ฟันเทียนอบ บั่นไส้ขนม กวนห่อหมก อบตะมุค จนกระทั่งเอนหลังฟังเด็กอ่านหนังสือจก ๆ วงศ์ ๆ พงศาวดารไทย จีน นิยายฝรั่งแปลเป็นไทย เช่น **พันหนึ่งราตรี**

คนอ่านหนังสือให้แม่ฟัง มี ๓-๔ คน เช่น แม่เอิบ สามีเป็นนายทหารยศร้อยตรี นาน ๆ มาบ้านสักที ไม่ทราบว่าจะไปติดธุระอยู่เสียที่ไหน ถ้าถามแม่ แม่บอกว่าคงติดราชการ ถ้าถามแม่เอิบ แม่เอิบตอบอย่างขุ่นเคืองว่าคงไปมีเมียใหม่ หรือไปเมาอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ เลยไม่ทราบความจริงเป็นอย่างไร

คนอ่านหนังสือของแม่อีก ๒ คน คือ ขาบกับเพี้ยน เป็นเด็กชวาวา คนแรกเป็นผู้หญิงอายุราว ๑๖ ปี คนที่สองเป็นน้องชายอายุ ๘-๙ ขวบ สองคนนี้แม่ไม่ค่อยชอบให้อ่านเพราะอ่านหนังสือตะกุกตะกัก แม้ว่าฟังแล้วรำคาญไม่ทันใจ

อีกคนคือนายฟัก เรียกกันว่าทิดฟัก เป็นสามียายสุด ยายสุดแก่เป็นคนเลี้ยงผมมาแต่เล็ก ๆ แกร็กผมมาก เป็นคนใจดีรักเด็ก ทิดฟักนั้นอะไร ๆ ดีหมด เสียแต่ชอบยักยอกเงินเมียไปกินเหล้าเสมอ

ถ้าไม่มีใครว่างเลยจริง ๆ แม่ก็จ้างทิดฟักมาอ่านหนังสือ แต่อ่านไม่นานมักบ่นแตกเพราะทิดฟักอ่านหนังสือไม่แตก เช่น อ่านพงศาวดารจีนเรื่องงักฮุยแก่อ่านตะกุกตะกัก และมีแฮแฮ ต่อท้ายขณะที่ยังไม่ทันอยู่เสมอ ถ้าถูกหัวเราะก็โกรธหน้าตาเขียวทีเดียว

คนที่อ่านหนังสือถูกใจแม่ คือผมคนเดียว พวกพี่ ๆ เขาไปโรงเรียนกันหมด กลับมาบ้านเขาก็อ้างว่าต้องทำการบ้าน ต้องดูหนังสือ เพราะเขาไม่ยอมอ่านหนังสือเป็นชั่วโมง ๆ ให้แม่ฟัง ผมเองก็เบื่อเต็มที แต่ถูกบังคับ อ่านไม่ดีไม่ชัดก็ถูกตำหนิ บางทีแม่หยิกเอาขาเขียวไปเลย แต่เพราะเหตุนี้แหละทำให้ผมรู้เรื่องราวจากหนังสือต่าง ๆ และรักการอ่านหนังสือมาแต่เล็ก

ที่บ้านมีหนังสือแทบทุกชนิดเท่าที่ห้องสมุดสมัยนั้นจะฟังมีได้ พ่อเป็นคนรักหนังสือและมีตำแหน่งเป็นกรมสัมปาทิกหอสมุดวชิรญาณสมัย ๖๐ ปีก่อนโน้น เคยเห็นรูปหมู่พ่อถ่ายร่วมกับเจ้านายบางองค์ ข้าราชการสูง ๆ บางท่าน มีจารึกว่า กรมสัมปาทิกหอสมุดวชิรญาณ และทุก ๆ ท่านลงพระนามและลงนามกำกับไว้ได้รูป คิดอยู่ที่บ้านสมัยผมเป็นเด็ก ยังจำได้ติดตาอยู่จนทุกวันนี้

พ่อชอบอ่านหนังสือ สะสมหนังสือต่าง ๆ เย็บปกแข็ง สันปกมีตัวอักษรเดินทองบอกไว้เป็นชุด ๆ รามเกียรติ์ อิเหนา พระอภัยมณี ลักษณวงศ์ พงศาวดารต่าง ๆ หนังสือพงศาวดารจีนก็มี เลียดก๊ก สามก๊ก ไซฮั่น ตังฮั่น ห่องสิน ฯลฯ ครบชุด นอกจากนั้นก็ยังมีหนังสือรายเดือน รายปักษ์ต่าง ๆ ตลอดจนราชกิจจานุเบกษาที่มีเย็บเล่มปกแข็งอยู่ในตู้สมุดเป็นหมวดหมู่ ที่ยังไม่ได้เย็บเล่มปกแข็งก็เก็บมัดไว้เป็นชุดเป็นเรื่อง ๆ รอกการเย็บเป็นงวดเป็นคราวเมื่อครบปีครบชุด หนังสือเหล่านี้ใครหยิบมาอ่านไม่ได้้นอกจากพ่อกับแม่

แม่อ่านหนังสือไม่ออก แต่ก็มีควมจำดีเยี่ยม สามารถหยิบหนังสือในตู้ได้ถูกต้องเป็นส่วนมาก พ่อเป็นคนรักระเบียบ ใครหยิบหนังสือไปอ่านแล้ว เมื่อเอามาคืนเข้าตู้ต้องวางไว้ตามที่เดิมของมันให้ถูกต้อง เรื่องนี้พวกพี่ ๆ เคยถูกดุหลายครั้ง เพราะหยิบไปอ่านแล้วไม่เก็บเข้าที่เดิม

นอกจากหนังสือ พ่อชอบต้นไม้และสัตว์เลี้ยง ต้นไม้นั้นปลูกทั้งไม้ดอกไม้ผล

บ้านมีที่เป็นสองแปลง ตอนที่เปิดตัวบ้านนั้นมีเนื้อที่ประมาณ ๓ ไร่ นอกจากปลูกบ้านจึงมีที่ว่างเป็นสนามหญ้าเล็ก ๆ ๒ สนาม มีกรงดินเลี้ยงนกสารพัด มีต้นไม้ เช่น มะม่วง ละมุด ขนุน มากมาย ส่วนหน้าบ้านส่วนที่ติดกับถนนอิฐเดินเข้าบ้านระหว่างคลองวัดดอกไม้กับถนนยาวก่อนเข้าบ้านประมาณ ๒ เส้นเศษนั้น มีต้นชมพูประมาณ ๑๐ ต้น มีทั้งกะหล่ำปลี แดง เขียว ชมพู เบี้ยว ชมพูสี นาก รวมกัน ปลูกเป็นระยะ หลายต้นเอนไปทางคลอง บางทีดอกและเกสรสีขาวของมันปลิวลงไปในคลอง รวมกับใบแก่สีเหลือง เมื่อใบชมพูตกถึงผิวน้ำ ถ้ามีลมพัดมันจะวิ่งไปโดยเร็วตามกระแสลม เหมือนเรือใบวิ่งอยู่ไกล ๆ ในทะเล

ปลาเสือและปลากะตุงเหวมีชุมมาก ปลาเสือนั้นว่ายโดดเดี่ยว ตัวโตขนาดฝ่ามือก็มีเล็กกว่านั้นก็มี ถ้าตัวโต ๆ ลายของมันจะเป็นสีขาวดำเข้มตัดกันน้ำดูมาก ครีบล่างของมันโปกแลเห็นพลิวชัดเจน ตาโตของมันมองหาตัวแมลงเล็ก ๆ ที่เกาะอยู่ตามยอดหญ้าซึ่งขึ้นอยู่ชายคลองส่งยอดอยู่เหนือระดับน้ำประมาณ ๑ ฟุต หรือน้อยกว่านั้นก็มี

เมื่อปลาเสียมองเห็นแมลงเล็ก ๆ เกาะนิ่งอยู่ตามใบหญ้า มันจะเป่าฟองน้ำ เหมือนเด็กเป่าไม้ขางไปที่นกตัวเล็ก ๆ

แต่รู้สีกว่ามันมีความแม่นยำชำนานมาก โดยเฉพาะปลาเสือตัวใหญ่ ๆ นั้นมันคงเป่าแม่นยำและแรงกว่าเจ้าตัวเล็ก ๆ เพราะสังเกตดูไม่พลาดเป่าหมายเลย พอตัวแมลงตกมันจะว่ายเข้าคาบเหยื่ออย่างรวดเร็ว แล้วว่ายโปกหางคล้ายประกาศชัยชนะคือกดีใจ เสาะหาเหยื่อรายใหม่ต่อไป มีบ้างเหมือนกันที่มันต้องเป่าซ้ำ อาจเป็นเพราะถูกไม่ถนัด แมลงเหยื่อของมันจึงไม่ตกด้วยกระสุนนัดแรก ต้องยิงซ้ำอีกชุดหนึ่งจึงได้ผล

ส่วนเจ้าปลากะตุงเหวนั้นมันว่ายทวนน้ำอยู่เป็นหมู่ โดยมากมันมักว่ายทวนอยู่ที่เดียวนาน ๆ เมื่อมีอาหารผ่านมามันก็แย่งกันเข้าคาบ ปากของมันปากบนสั้นกว่าปากล่าง เวลาคาบเหยื่อมันต้องพลิกตัวตะแคง เพื่อใช้จะงอยปากบนเข้าไปจับให้อึด จนแลเห็นท้องของมันพลิกขาว ประเดี๋ยวตัวนั้นพลิกประเดี๋ยวตัวนี้พลิก ผลัดกันพลิกท้องขาวน่าดูเหมือนกัน

ปลากะตุงเหวกดี ปลาเสือก็ดี ดำน้ำได้ไกลและทนมาก เราไม่มีโอกาสช้อนมันได้เลย นอกจากมันหลงเข้าไปอยู่ในแอ่งน้ำปากท่อตามลำกระโดงสวนเป็นครั้งคราวเท่านั้นจึงจะช้อนมันได้แต่นาน ๆ จึงจะได้พบมันหลงเข้าไปติดอยู่ในแอ่งน้ำสักตัวหนึ่ง

ไม้ผล เช่น ละมุด มะม่วง ขนุน พ่อปลูกไว้ตามข้างสนาม และบริเวณมุมบ้าน ส่วนที่เลียดรอบบ้านมีเถาวัลย์และสายหยุดขึ้นอยู่คนละมุม ราวรีอยู่ตรงบันไดขึ้นหอหน้าบ้าน ซึ่งเป็นทางไปยังห้องรับแขก ชะลูดปลูกอยู่ที่สะพานข้ามท้องร่องเล็ก ๆ อยู่กึ่งกลางระยะจากตัวบ้านไปยังประตูรั้ว

บ้าน คนละด้านกับเถาพวงคราม ดอกสีม่วง ใบแข็งคาย คั่นถ้าไปถูกมันเข้า แต่ดอกมันเป็นสีคราม เป็นช่อยาวมองดูสวยและบานทนหลายวัน ถ้าดอกร่วงมันจะหมุนเพราะกลีบของมันเป็นเฟืองมี ๕-๖ กลีบคล้ายใบพัด มันหมุนด้วลงมา กว่าถึงพื้นเหมือนกังหันต้องลมดูสวยงามเพลินตาดี ผมชอบเก็บดอกมันขึ้นไปปล่อยบนหน้าต่างสูง ๆ ให้มันหมุนจีกลงมาสู่พื้นดินเป็นของเล่นสนุก เมื่อสมัยเด็กก่อนเข้าโรงเรียน

นอกจากต้นไม้ พ่อชอบเลี้ยงนก ในกรงรอบบ้านมีนกเขาใหญ่มากกว่า ๑๐ กรง ส่งเสียงขันคูทั้งวัน นกเมืองจีน ได้ยินแม่เรียกชื่อเป๊าะเหล้ง โสวโฮ้ว ตัวคล้าย ๆ นกกางเขนแต่โตกว่า มันร้องเสียงไพเราะ นกคีรีบุณก็มีหลายกรงส่งเสียงจ้อทั้งวัน

นกยูงมีคู่หนึ่ง ตัวผู้รำแพนสวยแต่ดูมาก มันจิกไม่เลือกใครในเวลาที่มันจิก ตัวเมียไม่ค่อยดูเรียบร้อยแม้จะไม่สวย เพราะไม่มีแพนหางงาม และไม่รู้จักรำแพนอย่างตัวผู้ ไก่ฟ้า พญาล่อ และไก่กังวณั้นเลี้ยงขังกรงไว้เป็นพวก ๆ นอกจากนั้นมันกขังในกรงดินซึ่งมีมากกว่า ๒๐ ชนิด ไม่ทราบว่าจะไบบ้าง นกเหล่านี้เขาเอามาให้บ้าง ซื้อมาบ้าง แม้ว่าอย่างนั้น

กิจกรรม

๑. ฝึกทบทวนเนื้อเรื่องและการใช้ความคิด โดยการตอบคำถามด้วยวาจาหรือการเขียน

- ๑) “ผม” ในเรื่องมีฐานะเป็นอะไรอยู่ในบ้าน
- ๒) เหตุใด “ผม” จึงรู้เรื่องราวจากหนังสือต่าง ๆ และรักการอ่านมาตั้งแต่เล็ก
- ๓) ทำไมจึงต้องมีคนอ่านหนังสือให้ “แม่” ฟัง ใครบ้างที่เป็นผู้อ่าน และแต่ละคนมีคุณลักษณะอย่างไร
- ๔) นักเรียนเห็นว่าตัวละครตัวใดในเรื่องน่าสนใจ เพราะเหตุใด
- ๕) นักเรียนคิดว่าตอนใดของเรื่องที่แสดงว่า เจ้าของบ้านเป็นผู้มีความเมตตา กรุณา
- ๖) ตอนใดที่สนับสนุนคำกล่าวที่ว่า สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความประพฤติของมนุษย์
- ๗) นักเรียนเคยเห็นบ้านที่มีเสาเรือนเป็นซุงทั้งต้นกลม ๆ หรือไม่ นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรในการใช้ซุงทั้งต้นเป็นเสาเรือน

๒. ฝึกการอ่าน การพูด และการฟัง

แบ่งนักเรียนออกเป็น ๕ กลุ่ม ทุกกลุ่มต้องอ่านเนื้อเรื่องให้เข้าใจ และจับสาระสำคัญที่จะนำมาสรุปรายงานหน้าชั้นได้ถูกต้อง โดยแบ่งกันรับผิดชอบ ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ตัวละครในเรื่อง

กลุ่มที่ ๒ อาคาร สถานที่ และบริเวณ

กลุ่มที่ ๓ ไม้ดอก ไม้ผล และสัตว์เลี้ยง

กลุ่มที่ ๔ นักเรียนอยากให้บ้านเมืองของเรามีสภาพอย่างบ้านสวน หรืออยากให้มีความเป็นเมืองที่คลั่งก๊อแจทั่วไปอย่างในปัจจุบัน เพราะเหตุไร

กลุ่มที่ ๕ เปรียบเทียบสภาพของบ้านสวนกับสภาพของเมืองในปัจจุบัน (สำหรับนักเรียนที่อยู่ในเมือง)

๓. ฝึกสังเกต

นักเรียนอ่านจบแล้ว ฝึกสังเกตคุณลักษณะของผู้แต่งที่แฝงอยู่ในข้อเขียน แล้วรวบรวมเขียนเป็นเรียงความสั้น ๆ ส่งครู

๔. ฝึกพิจารณาศัพท์และสำนวน

ในเรื่อง “เด็กบ้านสวน” มีสำนวนพูดและคำศัพท์ที่ควรศึกษาอยู่หลายแห่ง ให้นักเรียนบอกความหมายของสำนวนพูดและคำศัพท์ เพื่อแสดงความเข้าใจของนักเรียน เช่น

ธรณีสงฆ์ สะพานโคสติด แผนโบราณ เจ้าเนื้อ เชิงตะกอน ข้างล่างกว้างข้างบนสอบ สามส้าง กรรมสัมปาติก จำได้คิดดา พอดิบพอดี

๕. กิจกรรมเสริม

ให้นักเรียนเขียนพรรณาสภาพบ้าน หรือสถานที่ที่ประทับใจ ให้ผู้อ่านมองเห็นภาพอย่างเด่นชัด จะเป็นสภาพที่มีจริง หรือจากจินตนาการก็ได้

เมื่อหัวถึงหมอน

นำเรื่อง

บทความเรื่อง **เมื่อหัวถึงหมอน** ของนายคำรา ณ เมืองใต้ (นามจริง นายเปลื้อง ณ นคร) ตอนที่เลือกมาให้เรียนนี้ เป็นตอนแรกของบทความชุดเดียวกันซึ่งมีรวม ๕ ตอนด้วยกัน พิมพ์อยู่ในหนังสือ **รวมเรื่องเอกของนายคำรา ณ เมืองใต้** พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๖ เท่าที่ทราบโดยตรงจากผู้แต่ง บทความชุด **เมื่อหัวถึงหมอน** เขียนขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๕ และเคยตีพิมพ์ต่อเนื่องกันในนิตยสารสมัยนั้นมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่าบทความเรื่องนี้แม้จะมีอายุประมาณ ๔๐ ปีมาแล้วก็ตาม แต่เนื้อหาสาระยังควรแก่การพิจารณาพิเคราะห์สำหรับคนในปัจจุบันนี้

ผู้เขียนได้ชี้แจงแก่ผู้อ่านไว้ในหน้าแรกของหนังสือว่า บทความนี้เป็น “บทความจรรโลงใจ เป็นข้อคิดพิจารณาถึงชีวิตและความตรึกตรองในยามจะนอน” คำว่า “จรรโลงใจ” เป็นคำที่มีความหมายกว้าง หมายถึงการกำจุใจให้สูงขึ้น ประณีตขึ้น สิ่งที่มีอำนาจในการจรรโลงใจมนุษย์นั้น นอกจากงานประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองแล้ว ก็ยังมีศิลปะประเภทอื่น ๆ อีกมาก อาทิ ภาพเขียน รูปปั้น บทเพลง ดนตรี นอกจากนี้ธรรมชาติ คุณงามความดี ความคิด อุดมคติ งานสร้างสรรค์ต่าง ๆ ก็ยังอาจมีอำนาจจรรโลงใจมนุษย์ได้

ความรู้เพื่อช่วยการอ่าน

บทความเรื่อง **เมื่อหัวถึงหมอน** ตอนที่จะได้เรียนต่อไปนี้ อาจแยกออกได้เป็น ๓ ช่วงด้วยกัน

ช่วงแรก ตั้งแต่ย่อหน้าแรกจนถึงย่อหน้าที่ ๕ พรรณาถึงประสบการณ์ตอนหนึ่งในชีวิตของผู้เขียนที่ได้แลเห็นผู้หลักผู้ใหญ่ปฏิบัติตนตามแบบแผนประเพณีบางประการ ที่ผู้เขียนเองในชั้นแรกก็ยังไม่เข้าใจความหมายของการกระทำนั้น แม้ในตอนหลังจะได้ฟังคำชี้แจงอย่างมีเหตุผล นำฟังแล้วก็ตาม แต่ก็ยังหาได้เข้าใจซาบซึ้งไม่

ช่วงที่สอง เริ่มตั้งแต่ย่อหน้าที่ ๖ จนถึงย่อหน้าที่ ๑๓ เป็นการไขความในช่วงแรกให้แจ่มชัดขึ้น โดยชี้ให้เห็นความหมายและคุณค่าของสิ่งที่ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ได้ปฏิบัติและแนะนำให้ลูกหลานปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการทำใจให้สงบก่อนนอน ณ จุดนี้เองเป็นที่มาของข้อเรื่องว่า “เมื่อหัวถึงหมอน” ในช่วงนี้ผู้แต่งได้ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการทำใจให้สงบระงับความฟุ้งซ่านในยามก่อนนอนด้วยวิธีแผ่เมตตาจิตตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ผู้แต่งได้ยกพระคาถาคำเจริญเมตตาภาษาบาลีพร้อมทั้งคำแปลเป็นภาษาไทยมาแสดงไว้ในช่วงนี้ด้วย

ช่วงสุดท้าย เริ่มตั้งแต่ย่อหน้าที่ ๑๔ เป็นต้นไป ผู้แต่งได้ให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านเกี่ยวโยงกับธรรมชาติของการนอน เป็นใจความว่า การนอนน่าจะเตือนให้มนุษย์นึกถึงความจริงข้อหนึ่งที่จะต้องเกิดแก่มนุษย์ทุกรูปทุกนาม นั่นคือความตาย เพราะเมื่อมนุษย์นอนหลับก็เปรียบได้กับการตายไปชั่ว

ขณะนั่นเอง และในการนอนหลับนั้นตามปกติศีรษะจะเอนราบไปกับพื้น เท่ากับธรรมชาติเดือนอยู่ทุกวันว่าอย่าปล่อยให้ความทะเยอทะยานใฝ่สูงครอบงำจิตใจไว้ โดยไม่มีเวลาปล่อยวาง

ในตอนท้ายได้ฝากข้อคิดไว้ว่า การนอนเพื่อให้หลับง่ายและหลับดี มีผลให้จิตใจแจ่มชื่น ผ่องใสขึ้น ใช้วิธีสวดมนต์ตามที่ผู้เฒ่าผู้แก่แนะนำเป็นวิธีดีเยี่ยม แต่ก็มีส่วนที่การสวดมนต์ก็ไม่ทำให้หลับได้ ผู้แต่งแนะนำว่าควรคิดคำนึงถึงวรรณคดี ปรัชญา หรือศาสนา โดยการอ่านหนังสือประเภทนี้หรือมีหนังสือนี้ไว้ข้างหมอน ก็อาจจะช่วยให้หลับง่ายและหลับดีขึ้น

บทความ **เมื่อหัวถึงหมอน** เรื่องนี้ ผู้แต่งใช้ภาษาที่ชัดเจน สละสลวย กลวิธีในการดำเนินเรื่องใช้ตัวอย่างอันเป็นประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียน ทำให้บทความน่าอ่านยิ่งขึ้นสาระสำคัญของเรื่องนอกจากจะโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านมองเห็นคุณค่าของคติประเพณีไทยแล้ว ยังฝากข้อคิดอันน่ารับฟัง และน่าใคร่ครวญไว้ให้แก่ผู้อ่านอีกด้วย

เมื่อหัวถึงหมอน

นายตำรา ณ เมืองใต้

“อนึ่งเล่าเข้าที่ศรีไสยาสน์ อย่างประมาทคำนับลงกับหมอน เป็นนิรันดร์สรรเสริญเจริญพร
คุณบิดรมารดาคุณอาจารย์”

สวัสดิรักษา สุนทรภู่

เมื่อเยาว์ ข้าพเจ้าได้เห็นจริยวัตรของท่านผู้เฒ่าผู้หนึ่งหลายครั้งจนเป็นภาพพิมพ์ใจอยู่ถึง
บัดนี้ ขณะนั้นข้าพเจ้าไม่เข้าใจการกระทำของท่านเลย นอกจากรู้สึกขื่นและพิสวง เมื่อท่านจะ
รับประทานข้าว ท่านต้องปั้นข้าวเปล่าเป็นก้อน ทำปากขมูบขมิบไปพลาง แล้วก็ยกหูขึ้นแค่น้ำผาก
และรับประทานข้าวเปล่าก่อนนั้นก่อน แล้วจึงลงมือรับประทานตามปกติต่อไป เวลาท่านจะออก
จากบ้าน ท่านต้องขึ้นนั่งที่หัวบันไดครู่หนึ่ง แล้วค่อย ๆ ว่างลงไป พอถึงขั้นสุด ท่านต้องก้มตัว
ก้าวอ้อมไปทางขวาเสียสองสามก้าว แล้วจึงเดินตามทางต่อไป กิริยาเช่นนี้ท่านได้ปฏิบัติโดยอาการ
สำรวมเคร่งครัดเป็นนิจศีล ข้าพเจ้าได้เห็นบ่อย ๆ จนบางครั้งเกิดขลังแอบทำตามอย่างท่าน แต่
เปล่าไม่เห็นเป็นเรื่อง ข้าวช่างจิต และการลงบันไดของเด็ก ๆ นั้น มั่นอยากให้ปรูดเดียวถึงดิน
เลยเล็ก

คราวหนึ่งท่านถามว่า “เวลานอนสวดมนตร์ไหว้พระหรือเปล่า” ข้าพเจ้าตอบว่า “เปล่า”
ท่านทำหน้าขึง แต่มีแววปรานีสอนว่า “หลานเอ๋ย เวลานอนเจ้าจงประนมมือแล้วว่า อรหันตสัมมา
สัมพุทธโธ สามจบเท่านั้นแหละ จำไว้นะ” ข้าพเจ้ารับคำ แต่นับครั้งได้ เพราะพอหัวถึงหมอนตาหรี
มีออ่อนยกไม่ขึ้น หลับ ภายหลังท่านบอกว่า “ถ้าได้สวดมนตร์เวลานอนแล้ว ขโมยขึ้นบ้านก็รู้
ใครจะมาทำอันตรายก็รู้สึกตัวก่อน ถ้านอนในป่า เสือหรืองูก็ไม่กล้าเข้ามาทำร้าย” ข้าพเจ้าขยับขึ้น
หน่อย แต่ก็เหลวเสียเป็นส่วนมาก ต่อมาข้าพเจ้าจากท่านมาศึกษาต่อในพระนคร เมื่อกราบลาท่าน
ท่านพูดว่า “หลานเอ๋ย ตาไม่มีอะไรจะให้ แต่ตาอยากให้หลานจำใส่ใจไว้ว่า ความสัตย์หนึ่ง ความ
กตัญญูรู้คุณท่านหนึ่ง กับความเมตตาหนึ่ง ให้หลานถือไว้ประจำใจ แล้วไม่มีตกยาก” พูดแล้วท่าน
ทำปากขมูบขมิบเปล่าลงในฝ่ามือลูบหัวให้ ข้าพเจ้ากราบรับพรแล้วลาท่าน แต่สัตย์ กตัญญู เมตตา
ช่างคลุมเครือแก่ความเข้าใจเสียจริง ๆ อย่างไรก็ดี เสียงอันนุ่มนวลลึกซึ้งและกิริยาอันเคร่งของ
ท่านนั้น ได้จับแน่นอยู่ในความทรงจำ

เมื่อข้าพเจ้ากลับไปพบท่านอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าเป็นหนุ่มแล้ว หนุ่มของจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย หนุ่มซึ่งอยากหาเหตุผลและความจริงของสิ่งทั้งหลาย ข้าพเจ้าจึงได้เรียนถามถึงกิริยา
ซึ่งท่านทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกพิสวงและขบขันเมื่อเยาว์วัย

ท่านอธิบายว่า เวลารับประทาน ท่านปั้นข้าวขู้นก็เพื่อเป็นการรำลึกคุณแม่โพสพที่เลี้ยง
ชีวิตท่านให้ยั่งยืน เวลาไปไหน หยุดขึ้นที่หัวบันได ตั้งอารมณ์แผ่เมตตาจิต บริกรรมคาถาว่า
สพฺเพสฺสตฺตา อเวรา สพฺเพสฺสตฺตา อพฺยาปชฺฌา สพฺเพสฺสตฺตา อนินฺมา สพฺเพสฺสตฺตา สุขี อตฺตนาณํ

ปริหรณฺตุ พอจะลงเหยียบพื้นดิน เท่ากับเหยียบแม่พระธรณี จึงต้องน้อมศีรษะขอภัยแล้วก้าวหลีกไปก่อน การกระทำดังนี้เป็นอาณิสสฺส ไป ณ ที่ใดจะปลอดภัย ประสบโชคลาภและความสำเร็จ
 หนึ่ง เวลานอนเมื่อสวดมนตร์แล้วบริกรรมคาถาเมตตาทนนี้จะปลอดภัยทั้งมวล

ท่านอธิบายของท่านน่าฟัง แต่ข้าพเจ้าไม่เชื่ออะไร จะให้คิดถึงบุญคุณของข้าวสุก ซึ่งเดิมเป็นแต่เพียงพืชชนิดหนึ่ง แม่พระธรณีก็แผ่นดิน ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นกับการขอโทษเลย การสวดมนตร์และแผ่เมตตาพอจะมีเหตุผลบ้าง แต่จะเกิดอำนาจอย่างไรเล่าเพราะเป็นแต่เพียงเสียงพิมพ์เท่านั้น

แต่หัวถึงหมอน หมอนอันอ่อนนุ่ม ที่นอนอันอบอุ่น ผ้าขาวสะอาด มุ้งผ้าโปร่ง ถึงกระนั้น ดาก็มีอาจหรือหลับลงได้ ตั้งแต่จักรพรรดิลงมาถึงยาก ล้วนได้รับความทรมานจากม่านตาซึ่งไม่ยอมปิด และหัวใจซึ่งไม่ยอมระงับในเวลาซึ่งธรรมชาติต้องการให้เรานอน หัวใจไม่สะอาดเสียแล้ว ทุกวันเราชำระร่างกายเพื่อจะล้างฝุ่นละอองและของโสโครก ถ้าเว้นการอาบน้ำสักเดือน ตัวเราก็มักกลิ่นอย่างทอขะข้างถนนนั้นทีเดียว แต่ใจของเราเล่า ได้เคยฟอกมันหรือเปล่า ในลม อากาศ นอกจากฝุ่นละอองและเชื้อโรคอันมองไม่เห็น ยังมีอะไรอยู่อีกบ้าง อาสัณห์ อาชรรณ ริษยา พยาบาท อุปกิเลสทั้งสิบหก จุลินทรีย์อันปราศจากตัวร้ายแรงยิ่งกว่ากาฬโรค บนผิวโลกกำลังเต็มไปด้วยเชื้อสกปรกเหล่านี้ ปลิวแทรกเข้าสู่อุจ्ฉิสมนุษย์ เราชำระแต่กาย ไม่ชำระใจ ฉะนั้นบางคนจึงเป็นโรคทางใจจอมแฉก มนุษย์ สังคม และโลกต้องสิ้นสะเทือน เราร้อนอยู่ด้วยโรคอาชรรณ

จงแผ่เมตตาจิต นี่เป็นคำสอนของท่านผู้เฒ่า ภายหลังที่สำเร็จภารกิจประจำวันจะพบกับความเคียดแค้น ริษยา พยาบาทมาเท่าใดก็ตาม เมื่อหัวถึงหมอนจงระลึกถึงพุทธคุณและบริกรรมแผ่เมตตาจิต ถ้าต่างคนต่างแผ่ความเมตตา (เพียงแต่ตั้งใจเท่านั้นก็พอ) ให้ผิวโลกพราวด้วยละอองแห่งเมตตาจิต โลกก็จะประสมสันติสุขโดยแท้จริง ในทางตรงข้าม ถ้าเราปล่อยกระแสแห่งความแค้นเคือง ความริษยาอาฆาต ออกไปจากดวงจิต โลกก็จะระงมไปด้วยความเร่าร้อน ความเบียดเบียนกันก็ยิ่งแก่กล้า โรคจิตชนิดนี้เราไม่อาจป้องกันได้โดยทางอื่น นอกจากเมื่อหัวถึงหมอน พึงบริกรรมคำเจริญเมตตาพรหมวิหาร ดังนี้

นโมพุทฺธสฺส

สพฺเพสฺสตา อเวรา : เพื่อนร่วมโลกทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด อย่ามีเวรแก่กัน

สพฺเพสฺสตา อหฺยาปฺชฺมา : เพื่อนร่วมโลกทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด อย่ามีเจ็บไข้ได้ยาก

สพฺเพสฺสตา อนินฺหา : เพื่อนร่วมโลกทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด อย่าได้มีทุกข์กายทุกข์ใจ

สพฺเพสฺสตา สุขี อตุฏฺธานํ ปริหรณฺตุ : เพื่อนร่วมโลกทั้งหลาย จงมีความสุขกายสบายใจ รักษาตนพ้นทุกข์ภัยทั่วกัน

พระบรมศาสดาจารย์เจ้าทรงแสดงอาณิสสฺสไว้ว่า คาถาทนนี้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๑ ประการ คือหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ผืนเห็นแต่สิ่งมงคล เป็นที่รักของมนุษย์ เป็นที่รักของอมมนุษย์ เทวดา

ย่อมคุ้มครอง ปลอดภัยจากไฟพิษและคมศาสตรา จิตมีสมาธิ ผิวหน้าผ่องใส มีสติทุกเมื่อ เมื่อตายแล้ว ก็ไปเกิดในสวรรค์

นอน เป็นธรรมชาติของสัตว์โลกทั้งหลาย การนอนนั่นคือการหลับ จิตใจไม่มีสัญญา ไม่เห็น ไม่ได้ยินอะไร เปรียบเหมือนความตายชั่วคราว เมื่อคิด ๆ ไป การนอนนี่ก็เป็นปริสนาธรรม ประการหนึ่ง คล้าย ๆ จะเตือนว่า สัตว์โลกทั้งหลาย อย่าได้ลืมความตาย ใครจะมียศอำนาจทรัพย์-ศฤงคารปานไหน เมื่อหลับแล้วก็เหมือนกันหมด อีกประการหนึ่ง การนอนของมนุษย์นี่ก็เป็นสิ่งน่าคิด เมื่อยามตื่น เรานั่งก็ดี ยืนก็ดี ย่อมตั้งตัวตรง ห้วยขึ้นไปทางฟ้าเบื้องบน เป็นเครื่องหมายแห่งความทะเยอทะยานใฝ่สูงของมนุษย์ แต่ในที่สุดในเวลาอน เขาก็ต้องเอนตัวลงขนานกับพื้นดิน เหมือนกันหมด ธรรมชาติย่อมบอกกล่าวเราอยู่ทุกวันว่าหัวของคนนั้นย่อมอยู่ในระดับเดียวกันทั้งสิ้น แม้ในเวลาตื่นหัวของเราจะแลดูสูงเด่น แต่ในที่สุดก็จะต้องลดลงมาอยู่ในระดับเดียวกับคนทั้งหลาย

เมื่อหัวถึงหมอน เราก็ใคร่จะระงับสติและความกระวนกระวาย เพื่อจะได้ตายไปชั่วขณะหนึ่ง ความหลับนี้เป็นสิ่งพึงปรารถนาของมนุษย์ แต่ช่างน่าริษยาเด็กเล็ก ๆ หรือสัตว์โลกอื่น ๆ ช่างหลับง่ายหลับตาย ใครหลับง่ายเท่ากับคนนั้นได้พรประเสริฐของพระผู้เป็นเจ้า (ถ้าพระผู้เป็นเจ้ามี) แต่มีคนมิใช่น้อยพาเอายศศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ ความเป็นกังวล ความอาฆาตพยาบาท ความระแวง ความกลัว เข้าไปในมุ้งด้วย ดังนั้นเขาจึงหลับลงได้ด้วยอาการลำบาก หลับแล้วยังมีฝันร้าย เข้าแทรก ซึ่งเป็นเครื่องหมายว่ามิได้หลับสนิท จึงเมื่อคราวตื่น ก็ตื่นขึ้นด้วยความมัวซัว แล้วก็จำต้องประจัญกับการงานและโลกด้วยจิตใจอันเหนื่อยอ่อนต่อไปและถ้าเป็นดังนี้บ่อย ๆ สมรรถภาพในการงานก็จะเสื่อมลงทุกที ขราพยาธิก็เข้ามากลุ่มมุ่นสะสมมากขึ้น

ผู้ที่ได้รับความทราบจากการนอนไม่หลับ มักหาวิธีต่าง ๆ ทำให้นอนหลับ ทางที่ปฏิบัติชอบคือ การเล่นกีฬาให้เพลีย เลวลงมาก็คือการกินยานอนหลับ เลวลงมาก็คือดื่มให้เมาหลับไปเอง

แต่การนอนนั้นมีได้เพียงปรารถนาให้หลับ ยังเพื่อทำให้จิตใจแจ่มใส สดชื่นสะอาดอีกด้วย การนอนจึงเป็นเวลาที่ดีทำให้จิตใจให้สะอาด เพื่อให้หลับง่ายและหลับดี ผู้เฒ่าผู้แก่จึงใช้วิธีสวดมนต์ นับว่าเป็นวิธีดีเยี่ยม แต่บางทีการสวดมนต์นั้นก็รักษาโรคหลับยากไม่ได้ และเมื่อหลับไม่ลงก็อย่าไปบังคับมัน เพราะบังคับอย่างไรมันก็ไม่ยอมฟัง ข้าพเจ้าเห็นว่าเครื่องช่วยให้หลับง่ายและหลับดีเมื่อหัวถึงหมอน คือ การคำนึงถึงวรรณคดี หรือถึงปรัชญา หรือถึงศาสนา แล้วแต่จะมีศรัทธาในเรื่องอะไร การคำนึงนี้ข้าพเจ้าหมายความว่าความถึงการอ่านด้วย ฉะนั้นการมีหนังสือเรื่องทั้งสามประเภทไว้ข้างหมอนเป็นของควรทำ ในเรื่อง **เมื่อหัวถึงหมอน** บทต่อไป ข้าพเจ้าจะแนะนำท่านให้รู้จักวรรณคดีก่อน แล้วจะว่าเรื่องปรัชญาและศาสนาไปตามลำดับ หากเรื่องนี้จะทำให้ท่านหลับง่ายและหลับดี

กิจกรรม

๑. ฝึกจับใจความของแต่ละอนุเลข

นักเรียนแบ่งกลุ่มเป็น ๕-๖ กลุ่ม แล้วแต่ละความสะดวก ในแต่ละกลุ่มให้แบ่งกันฝึกจับใจความของอนุเลขหนึ่ง ๆ (ข้อความภายในย่อหน้าหนึ่ง ๆ) โดยแบ่งกันพิจารณาข้อความของอนุเลขแล้วเขียนเป็นถ้อยคำของนักเรียนเอง ให้ได้ภายใน ๒ บรรทัด เมื่อทุกคนเขียนใจความของอนุเลขทั้งหมดครบแล้ว อ่านให้กันฟัง เพื่อดูว่าเพื่อน ๆ เห็นด้วยกับที่นักเรียนได้จับใจความไว้หรือไม่ ช่วยกันทำให้ถูกต้องทุกอนุเลข

๒. ฝึกเขียนย่อความ

แบ่งกันเขียนย่อความของช่วงที่หนึ่ง ช่วงที่สอง และช่วงสุดท้าย ตามที่ได้แบ่งไว้ในนำเรื่อง แล้วแลกเปลี่ยนย่อความที่เขียนนั้น ให้เพื่อนตรวจดู โดยให้พิจารณาว่า

- ก. มีความสำคัญครบถ้วนแล้วหรือยัง
- ข. ใช้ถ้อยคำไม่จำเป็นที่ไหนบ้างหรือไม่
- ค. เขียนเว้นวรรคตอนเหมาะสมแล้วหรือไม่
- ง. เขียนสะกดการันต์ถูกต้องหรือผิดพลาดที่ไหนหรือไม่

เมื่อได้ช่วยกันย่อความเป็นขั้นตอนตามที่กล่าวแล้ว นักเรียนควรจะเขียนย่อความทั้งเรื่องได้ นักเรียนควรเขียนย่อความเป็นการบ้าน ให้มีความยาวประมาณ ๑ หน้ากระดาษ (ขนาดสมุด) ไม่เว้นบรรทัด หรืออีกนัยหนึ่ง ประมาณ ๕๐๐ คำ

๓. ฝึกสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์

นักเรียนแบ่งกลุ่ม ๆ ละ ๕-๘ คน และขอให้ผู้ที่มีญาติผู้ใหญ่ที่ปฏิบัติตนในลักษณะที่ทำให้แปลกใจ เล่าให้เพื่อนฟัง และช่วยกันสันนิษฐานว่า ญาติผู้ใหญ่ปฏิบัติเช่นนั้นเพราะเหตุใด นักเรียนเคยถามท่านหรือไม่ ท่านอธิบายว่าอย่างไร ถ้าเคยถาม นักเรียนควรเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง ถ้าในกลุ่มไม่มีนักเรียนที่มีญาติผู้ใหญ่ปฏิบัติตนที่ทำให้เกิดความแปลกใจ นักเรียนควรสนทนากันถึงประเพณีบางอย่างในท้องถิ่นที่เคยได้สังเกต

๔. ฝึกอภิปราย

นักเรียนแบ่งกลุ่ม จะให้เป็นจำนวนเท่าใดแล้วแต่ความสะดวก และอภิปรายตามหัวข้อต่อไปนี้

ก. ในชีวิตของนักเรียน เคยสังเกตว่ามีผู้ที่เราควรระลึกถึงคุณ คือผู้ใดบ้าง เช่น ตำรวจจราจร คนทำงานในโรงไฟฟ้า คนทำความสะอาดถนนและท่อ ฯลฯ คนเหล่านี้มีคุณค่าต่อ

สาธารณชนอย่างไร ถ้าขาดคนเหล่านี้ สังคมจะขาดอะไรไปบ้าง ควรอภิปรายโดยใช้ความคิดให้กว้างขวางต่อไป

ข. หากเราได้ล่วงเกินผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว หรือมีผู้ล่วงเกินเราโดยเขามีได้ใช้กรรมคิด เช่น เก็บผลไม้ที่เขาปลูกไว้ใกล้รั้วบ้านของเขา หรือเขามาเก็บของเรา หรืออาจทั้งสิ่งปฏิญญาใกล้ที่อยู่ของผู้หนึ่งผู้ใด เราควรปฏิบัติอย่างไร ในทางกายและทางวาจา

ค. เราควรตั้งความปรารถนาดีต่อใครบ้าง เป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะปรารถนาดีต่อผู้อื่นอยู่เสมอ ถ้าเราตั้งความปรารถนาดีดังกล่าว จะเกิดผลอย่างไรในชีวิตของมนุษย์ นักเรียนคิดว่า จะประพจน์ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้เพราะเหตุใด ควรพยายามขจัดเหตุนั้นหรือไม่ จะขจัดอย่างไร

๕. ฝึกสังเกตศิลปะการใช้ภาษา

- ๑) ชี้ให้เห็นวลีสั้น ๆ แต่มีความหมายชัดที่มีอยู่ในเรื่องนี้มา ๕ วลี
- ๒) ชี้ให้เห็นถ้อยคำที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพหรือเกิดความรู้สึกมา ๑๐ แห่ง
- ๓) ชี้ให้เห็นการใช้คำที่เชื่อมโยงความคิดให้ต่อเนื่องกัน ในข้อความต่อไปนี้

ก. หลานเอ๋ย ตาไม่มีอะไรจะให้ แต่ตาอยากให้หลานจำใส่ใจไว้ว่า ความสัตย์หนึ่ง ความกตัญญูรู้คุณท่านหนึ่ง กับความเมตตาหนึ่ง ให้หลานถือไว้ประจำใจ แล้วไม่มีตกยาก

ข. ถ้าต่างคนต่างแผ่ความเมตตาให้ผิวโลกพรวนด้วยละอองแห่งเมตตาจิต โลกก็จะประสบสันติสุขโดยแท้จริง ในทางตรงข้าม ถ้าเราปล่อยกระแสแห่งความแค้นเคือง ความริษยาอาฆาตออกไปจากดวงจิต โลกก็จะระงมไปด้วยความเร่าร้อน

ค. มีคนมิใช่น้อยพาเอายศศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ ความเป็นกังวล ความอาฆาตพยาบาท ความระแวง ความกลัว เข้าไปในมุ้งด้วย ดังนั้นเขาจึงหลับลงได้ด้วยอาการลำบาก

๖. ฝึกใช้ความคิด (เรียบเรียงความคิดเป็นข้อเขียนสั้น ๆ)

ก. สมมติว่ามีบุคคลผู้หนึ่งแสดงความคิดเห็นกับท่านในเชิงตำหนิว่า การขอภัยแม่พระธรณีเป็นเรื่องเหลวไหล เพราะแม่พระธรณีก็คือแผ่นดิน ไม่จำเป็นกับการขอโทษเลย ท่านจะชี้แจงทำความเข้าใจกับบุคคลผู้นั้นว่าอย่างไร โดยไม่ถึงกับทำให้ต้องโกรธเคืองกัน

ข. อานิสงส์ของการแผ่เมตตา มี ๑๐ ข้อด้วยกัน ข้อสุดท้ายบอกไว้ว่าเมื่อตายแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์ เพราะฉะนั้นถ้าบุคคลผู้หนึ่งไม่เชื่อว่าชาติหน้ามีจริง จึงไม่เชื่อในอานิสงส์ของการแผ่เมตตาและพลอยไม่เห็นคุณค่าของการแผ่เมตตาอีกด้วย

ท่านจะลบเลือนความสำคัญผิด (หรือการใช้ตรรกวิทยาอย่างผิด ๆ) ของบุคคลผู้นั้นอย่างไร

๗. ฝึกค้นคว้าเพิ่มเติม

นักเรียนค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับข้อต่อไปนี้ แล้วเขียนลงในสมุดเก็บไว้ หรือเขียนติดที่ป้ายหน้าห้องเรียน หรือลงในนิตยสารของโรงเรียนตามแต่จะเห็นสมควร

- ก. ปรีศนาธรรม คืออะไร
- ข. อุปกิเลสทั้งสิบหกมีอะไรบ้าง
- ค. เรื่อง “สวัสดิรักษา” มีเนื้อความเกี่ยวกับอะไร ใครเป็นผู้แต่ง แต่งด้วยจุดประสงค์อะไร
- ง. พรหมวิหารสี่ ได้แก่อะไรบ้าง แต่ละข้อมีความหมายว่าอะไร

พระครูวัดคลอง

นำเรื่อง

สมเด็จพระญาณสังวร ปภสสขโม ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ที่ได้ทรงประสบด้วยพระองค์เอง มีข้อคิดและข้อควรสังเกตเกี่ยวกับชีวิตของคนไทยทั่ว ๆ ไป ในสมัยที่ทรงรับราชการ ก่อนหน้าที่จะทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ทรงเล่าเป็นครั้งคราว ประทานพระธิดา พระธิดากลัวว่า นานไปจะไม่มีผู้รู้เรื่องเหล่านี้ ก็เลยสูญหายไป เป็นที่น่าเสียดาย สมเด็จพระญาณสังวร ปภสสขโม ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงเริ่มทรงนิพนธ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ระหว่างที่ประทับอยู่ที่เมืองปิ่นาง เรื่องเหล่านี้เมื่อตีพิมพ์รวมเป็นเล่มแล้ว เรียกชื่อว่า **นิทานโบราณคดี** เรื่องต่าง ๆ ในนิทานโบราณคดี ล้วนเป็นเรื่องที่สมเด็จพระญาณสังวร ปภสสขโม ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงประสบพบเห็นมาด้วยพระองค์เอง ดังที่ทรงชี้แจงไว้ในคำนำว่า “เรื่องต่าง ๆ ที่จะเล่าต่อไปนี้ล้วนเป็นเรื่องจริงซึ่งตัวฉันได้รู้เห็นเอง มิใช่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่ แต่เป็นเรื่องเกร็ดนอกพงศาวดาร จึงเรียกว่า “นิทานโบราณคดี”

นิทานเรื่องพระครูวัดคลอง เป็นเรื่องหนึ่งที่รวมอยู่ในนิทานโบราณคดี แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุกับราษฎรไทยในชนบท โดยเฉพาะในสมัยที่การปกครองประเทศยังไม่ค่อยเข้มแข็ง นักเรียนควรใช้ความสังเกตเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของบุคคลที่จะเป็นที่พึ่งแก่ประชาชน ธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการบุคคลซึ่งจะเป็นที่พึ่งได้ และธรรมชาติของความเชื่อถือในสิ่งที่คนมองไม่เห็น เมื่อถึงที่คับขันและใครจะได้รับความช่วยเหลือ มีข้อคิดข้อควรสังเกตหลายอย่างในนิทานเรื่องนี้ ซึ่งนักเรียนควรพิจารณาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันให้มีปัญญาเจริญขึ้นต่อไป

อนึ่ง ตามปกติคำ “นิทาน” มักใช้ในความหมายว่าไม่ใช่เรื่องจริง ในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร ปภสสขโม ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนี้ ทรงใช้คำนี้แปลต้อออกไปจากที่ใช้กันเป็นสามัญ ในความหมายว่า เป็นเรื่องที่เล่าให้กันฟัง

พระครูวัดคลอง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

เมืองภูเก็ตเดิมขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหม จนเมื่อฉันทันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว จึงได้โอนมาขึ้นกระทรวงมหาดไทย ฉันทันลงไปตรวจราชการหัวเมืองมณฑลภูเก็ตครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ เวลาฉันทันพักอยู่ที่เมืองภูเก็ต พระครูวิสุทธิวงศาจารย์ เป็นที่สังฆปาโมกข์เมืองภูเก็ตอยู่ ณ วัดคลองมาหา พอฉันทันแลเห็นก็เกิดพิศวง ด้วยที่หน้าแข้งของท่านมีรอยปิดทองคำเปลวแผ่นเล็ก ๆ กระจะไปราวกับพระพุทธรูปโบราณที่คนบนบาน เมื่อพูดจาปราศรัยดูก็เป็นผู้มีกิริยาอัธยาศัยเรียบร้อย อย่างผู้หลักผู้ใหญ่ เวลานั้นดูเหมือนจะมีอายุได้สัก ๖๐ ปี ฉันทันถามท่านว่าเหตุใดจึงปิดทองที่หน้าแข้ง เมื่อท่านตอบว่า “อาตมภาพเข้ามาถึงในเมืองพวกชาวตลาดเขาขอปิด” ฉันทันได้ฟังอย่างนั้นก็เกิด อยากรู้ ว่าเหตุใดคนจึงปิดทองท่านพระครูวัดคลอง จึงสืบถามเรื่องประวัติของท่าน ได้ความตามที่ตัวท่านเองเล่าให้ฟังบ้าง ข้าราชการเมืองภูเก็ตที่เขารู้เห็นเล่าให้ฟังบ้าง เป็นเรื่องประหลาดดังจะ กล่าวต่อไปนี้

ท่านพระครูองค์นี้ชื่อ แซ่ม เป็นชาวบ้านคลอง อยู่ห่างเมืองภูเก็ตสักสามสี่ร้อยเส้น เดิมเป็น ลูกศิษย์พระอยู่ในวัดคลองมาตั้งแต่ยังเด็ก กรันเติบโตใหญ่บวชเป็นสามเณรเล่าเรียนอยู่ในวัดนั้น จนอายุ ครบอุปสมบทก็บวชเป็นภิกษุ เรียนวิปัสสนาธุระและคณาอาคมต่าง ๆ ต่อมาจนมีพรรษาอายุมาก ได้เป็นสมภารวัดคลอง เรื่องประวัติแต่ต้นจนตอนนี้ไม่แปลกอย่างไร มาเริ่มมือภินิหารเป็นอัศจรรย์ เมื่อเกิดเหตุด้วยพวกจีนกรรมกรทำเหมืองแร่ที่เมืองภูเก็ตเป็นกบฏเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ (ดังจะมีเรื่อง ปรากฏในนิทานที่ ๑๕ ต่อไป ข้างหน้า) เวลานั้นรัฐบาลไม่มีกำลังพอจะปราบปรามพวกจีนกบฏให้ รียบคาบ ได้แต่รักษาตัวเมืองไว้ ตามบ้านนอกออกไป พวกจีนเที่ยวปล้นสะดมฆ่าฟันผู้คนได้ตาม ชอบใจไม่มีใครต่อสู้ จึงเป็นจลาจลทั่วไปทั้งเมืองภูเก็ต เรื่องที่เล่าต่อไปตอนนี้เขียนตามคำพระครู วัดคลองเล่าให้ฟังเองว่า เมื่อได้ข่าวไปถึงบ้านคลองว่ามีจีนจะออกไปปล้น พวกชาวบ้านกลัวพากัน อพยพหนี ไปซ่อนตัวอยู่ตามภูเขาโดยมาก เวลานั้นมีชายชาวบ้านที่เคยเป็นลูกศิษย์ของท่านสัก สองสามคนไปชวนให้ท่านหนีไปด้วย แต่ท่านตอบว่า “ข้าอยู่ในวัดนี้มาตั้งแต่ยังเป็นเด็กจนอายุถึง ปานี้แล้ว ทั้งเป็นสมภารเจ้าวัดอยู่ด้วยจะทิ้งวัดไปเสียอย่างไรได้ พวกกูจะหนีก็หนีเกิด แต่ข้าไม่ ไปละ จะต้องตายก็ตายอยู่ในวัด อย่าเป็นห่วงข้าเลย” พวกลูกศิษย์อ่อนวอนเท่าใดท่านก็ยืนคำอยู่ อย่างนั้น เมื่อคนเหล่านั้นเห็นว่าท่านไม่ยอมทิ้งวัดไป ก็พูดกันว่า “เมื่อขรรค์พ้อไม่ยอมไป จะทิ้งให้ ท่านตายเสียอย่างไร” จึงเข้าไปพูดกับท่านว่า “ถ้าขรรค์พ้อไม่ไป พวกผมก็จะอยู่เป็นเพื่อน แต่ขออะไร พอกั้มตัวสักอย่างหนึ่ง” ท่านจึงเอาผ้าขาวมาลงยันต์เป็นผ้าประเจียดแจกให้คนละผืน พวกนั้น ไปเที่ยวเรียกหาเพื่อนได้เพิ่มเติมมารวมกันสัก ๑๐ คน เชิญตัวท่านให้ลงไปอยู่ในโบสถ์ พวกเขาไป เที่ยวหาเครื่องศาสตราวุธสำหรับตัว แล้วพากันมาอยู่ที่ในวัดคลอง พออีกสองวันจีนพวกหนึ่งก็

ออกไปปล้น แต่พวกจีนรู้ว่าชาวบ้านหนีไปเสียโดยมากแล้ว จึงเดินไปโดยประมาทไม่ระวังตัว พวกไทยแอบเฝ้ากำแพงแก้วรอบโบสถ์บังตัว พอพวกจีนไปถึงก็ยิงเอาแตกหนีไปได้โดยง่าย พอมีข่าวว่าพวกถูกศิษย์ท่านวัดฉลองรบชนะจีน ชาวบ้านฉลองที่หนีไปซุกซ่อนอยู่ตามภูเขาก็กลับมาบ้านเรือน ที่เป็นผู้ขายก็ไปหาท่านวัดฉลอง ขอรับอาสาว่าถ้าพวกจีนยกไปอีกจะช่วยรบ แต่ท่านตอบว่า “ข้าเป็นพระเป็นสงฆ์จะรบฆ่าฟันใครไม่ได้” สู้จะรบพุ่งอย่างไรก็ไปคิดอ่านกันเองเถิด ข้าจะให้แต่เครื่องคุณพระสำหรับป้องกันตัว” คนเหล่านั้นไปเที่ยวชักชวนกันรวมกันได้กว่าร้อยคน ท่านวัดฉลองก็ลงผ้าประเจียดแจกให้ทุกคน พวกนั้นนัดกันเอาผ้าประเจียดโพกหัวเป็นเครื่องหมาย ทำนองอย่างเครื่องแบบทหาร พวกจีนเลยเรียกว่า “อ้ายพวกหัวขาว” จัดกันเป็นหมวดหมู่ มีตัวนายควบคุมแล้วเลือกที่มั่นตั้งกองรายกัน เอาวัดฉลองเป็นที่บัญชาการคอยต่อสู้พวกจีน ในไม่ช้าพวกจีนก็ยกไปอีก คราวนี้ยกกันไปเป็นขบวนรบ มีทั้งธงนำและกลองสัญญาณ จำนวนคนที่ยกไปก็มากกว่าครั้งก่อน พวกจีนยกไปถึงบ้านฉลองในตอนเช้า พวกไทยเป็นแต่คอยต่อสู้อยู่ในที่มั่นเอาปืนยิงกราดไว้ พวกจีนเข้าไปในหมู่บ้านฉลองไม่ได้ ก็หยุดยั้งอยู่ภายนอก ต่างยิงโต้ตอบกันทั้งสองฝ่ายจนเวลาตะวันตก พวกจีนหยุดรบไปกินข้าวต้ม พวกไทยได้ที่รุกล้อมไล่ยิงพวกจีน ในเวลากำลังสาละวนกินอาหารประเดี๋ยวเดียวพวกจีนก็ล้มตายแตกหนีกระจัดกระจายไปหมด ตามคำท่านพระครูว่า “จีนรบสู้ไทยไม่ได้ด้วยมันต้องกินข้าวต้ม พวกไทยไม่ต้องกินข้าวต้มจึงเอาชนะได้ง่าย ๆ” แต่นั้นพวกจีนก็ไม่กล้าไปปล้นบ้านฉลองอีก เป็นแต่พวกหัวหน้าประกาศตีราคาตีระชนท่านวัดฉลองว่าถ้าใครตัดเอาไปให้ได้จะให้เงินสินบน ๑,๐๐๐ เหรียญ ชื้อท่านวัดฉลองก็ยังโด่งดังหนักขึ้น เมื่อรัฐบาลปราบพวกจีนกบฏราบคาบแล้ว ยกความชอบของเจ้าอธิการแช่มวัดฉลองที่ได้เป็นหัวหน้าในการต่อสู้พวกจีนกบฏในครั้งนั้น ประจวบเวลาตำแหน่งพระครูสังฆปาโมกข์เมืองภูเก็ตว่างอยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตั้งให้เป็นที่พระครูวิสุทธิวงศาจารย์ตำแหน่งสังฆปาโมกข์เมืองภูเก็ต แต่นั้นมา แต่ทางฝ่ายชาวเมืองภูเก็ตเชื่อว่าที่ชาวบ้านฉลองรบชนะพวกจีน เพราะท่านพระครูวัดฉลองมีอิทธิฤทธิ์ในทางวิทยาคม ก็นับถือกันเป็นอย่างผู้วิเศษทั่วทั้งจังหวัด เรื่องที่เล่ามาเพียงนี้เป็นชั้นก่อนเกิดการปิดทองท่านพระครูวัดฉลอง

มูลเหตุที่จะปิดทองนั้น เกิดขึ้นเมื่อคนนับถือท่านพระครูวัดฉลองว่าเป็นผู้วิเศษแล้ว ด้วยครั้งหนึ่งมีชาวเมืองภูเก็ตสักสี่ห้าคนลงเรือลำหนึ่งไปเที่ยวตกเบ็ดในทะเล เผอิญไปถูกพายุใหญ่จนจวนเรือจะอัปปาง คนในเรือพากันกลัวตาย คนหนึ่งออกปากบนเทวดาอารักษ์ที่เคยนับถือขอให้ลมสงบ พายุกล้ำหนักขึ้น คนอื่นบนสิ่งอื่นที่เคยนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ สมก็ไม่ซาลง จนสิ้นคิดมีผู้ที่จะบนบานอะไรต่อไป มีคนหนึ่งในพวกนั้นก็ออกปากว่าถ้ารอดชีวิตได้จะปิดทองขรัวพ่อวัดฉลอง พอบนแล้วลมพายุก็ซาลงทันที พวกคนหาปลาเหล่านั้นรอดกลับมาได้ จึงพากันไปหาท่านพระครูขออนุญาตปิดทองแก้สินบน ท่านพระครูว่า “ข้าไม่ใช่พระพุทธรูป จะทำนอกวิธมาปิดทองคนเป็น ๆ อย่างนี้ข้าไม่ยอม” แต่คนหาปลาได้ว่า “ก็สมบนไว้อย่างนั้น ถ้าขรัวพ่อไม่ยอมให้ผมปิดทองแก้สินบน ฉวยแรงสินบนทำให้ผมเจ็บล้มตาย ขรัวพ่อจะว่าอย่างไร” ท่านพระครูจึงถ้อยคำสำนวน

ด้วยตัวท่านก็เชื่อเรื่องแรงสิบบน เกรงว่าถ้าเกิดเหตุร้ายแก่ผู้บน บาปจะตกอยู่แก่ตัวท่านก็ต้องยอม จึงเอาน้ำมาลูบขานแล้วยื่นออกไปให้ปิดทองคำเปลวที่หน้าแข้ง แต่ให้ปิดเพียงแผ่นเล็ก ๆ แผ่นหนึ่ง พอเป็นกิริยาบุญ พอคนบนกลับไปแล้วก็ล้างเสีย แต่เมื่อเกิดดิศพ์ที่เล่าลือกันไปว่า มีชาวเรือรอดตาย ได้ด้วยบนปิดทองท่านพระครูวัดคลอง ก็มีผู้อื่นเอาอย่างในเวลาเจ็บไข้หรือเกิดเหตุการณ์ ก็กลัวจะเป็นอันตรายกับบนปิดทองท่านพระครูวัดคลอง ฝ่ายท่านพระครูมีรูที่จะขัดขึ้นอย่างไร ก็จำยอมให้ปิด จึงเกิดประเพณีปิดทองท่านพระครูวัดคลองขึ้นด้วยประการฉะนี้ ตัวท่านเคยบอกกับฉันว่า ที่ถูกปิดทองนั้นอยู่ข้างรำคาญด้วยคันผิวหนังตรงที่ทองปิด จนล้างออกเสียแล้วจึงหาย แต่ไม่กล้าขัดขวางคนขอปิดทอง เพราะฉะนั้นท่านพระครูเข้าไปในเมืองเมื่อใด พวกที่ได้บนบานเอาไว้ ใครรู้เข้า ก็ไปคอยดักทางขอปิดทองแก่สิบบนคล้ายกับคอยใส่บาตร ท่านพระครูเห็นคนคอยปิดทองร้องนิมนต์ ก็ต้องหยุดให้เขาปิดทองเป็นระยะไปตลอดทาง วันนั้นท่านกำลังจะมahanันไม่มีเวลาล้างทองจึงติดหน้าแข้งมาให้ฉันเห็น ตั้งแต่รู้จักกันเมื่อวันนั้นท่านพระครูวัดคลองกับฉันก็เลยชอบกันมา ท่านเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อใดก็มาหานันไม่ขาด เคยทำผ้าประเจียดมาให้ฉัน ฝีมือเขียนงามดีมาก ฉันไปเมืองภูเก็ตเมื่อใด ก็ไปเยี่ยมท่านถึงวัดคลองทุกครั้ง

การที่คนปิดทองท่านพระครูวัดคลอง เป็นแรกที่จะเกิดประเพณีปิดทองคนเป็น ๆ เหมือนเช่นพระพุทธรูปหรือเทวรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ ก็เป็นธรรมดาที่กิตติศัพท์จะเลื่องลือระบือเกียรติคุณของท่านพระครูวัดคลองแพร่หลาย จนนับถือกันไปทั่วหัวเมืองทางทะเลตะวันตก ไซ้แต่เท่านั้นแม้ในเมืองปิ้งอันเป็นอาณาเขตของอังกฤษ คนก็พากันนับถือท่านพระครูวัดคลอง เพราะที่เมืองปิ้งพลเมืองมีไทยและจีนเชื้อสายไทย ผู้ชายเรียกกันว่า “บาบ๋า” ผู้หญิงเรียกกันว่า “ยอหย่า” ล้วนถือพุทธศาสนาอยู่เป็นอันมาก เขาช่วยกันสร้างวัดและนิมนต์พระสงฆ์ไทยไปอยู่ที่หลายวัด แต่ในเมืองปิ้งไม่มีพระเถระ พวกชาวเมืองทั้งพระและคฤหัสถ์จึงสมมติท่านพระครูวัดคลองให้เป็นพระมหาเถระสำหรับเมืองปิ้ง ถ้าสร้างโบสถ์ใหม่ก็นิมนต์ให้ไปผูกพัทธสีมา ถึงฤดูบวชนาคเมื่อก่อนเข้าพรรษา ก็นิมนต์ให้ไปนั่งเป็นอุปัชฌาย์บวชนาค และที่สุดแม้พระสงฆ์เกิดอธิกรณ์ก็นิมนต์ไปให้ไต่สวนพิพากษา ท่านพระครูพิพากษาว่าอย่างไรก็เป็นสิทธิ์ขาด จึงเป็นอย่างส่งมาโมกข์เมืองปิ้งด้วยอีกเมืองหนึ่ง ผิดกับเมืองภูเก็ตเพียงเป็นด้วยส่วนตัวท่านเองมิใช่ในทางราชการ ด้วยในสมัยนั้นยังไม่มีทางรถไฟ ชาวกรุงเทพฯ กับชาวเมืองปิ้งยังห่างเหินกันมาก แต่มีเรือเมล์ไปมาในระหว่างเมืองปิ้งกับเมืองภูเก็ตทุกสัปดาห์ ไปมาหากันได้ง่าย ท่านพระครูวัดคลองอยู่มาจนแก่ชรา อายุเห็นจะกว่า ๘๐ ปีจึงถึงมรณภาพ

เมื่อนั้นนอกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว ไม่ได้ไปเมืองภูเก็ตมาช้านาน จนถึงรัชกาลที่ ๗ ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปเมืองภูเก็ตอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ เวลานั้นท่านพระครูวัดคลองถึงมรณภาพเสียแล้ว ฉันคิดถึงท่านพระครูจึงเลยไปที่วัดคลองด้วย ในคราวนี้สะดวกด้วยเมืองภูเก็ตมีถนน รถยนต์ไปได้หลายทาง รถยนต์ไปครู่เดียวก็ถึงวัดคลอง เห็นวัดศรีกรรณขึ้นสูงกว่าเคยเห็นแต่ก่อนจนแปลกตา เป็นต้นว่า ภูิจ้ำอ่าวสาธิตที่ท่านพระครู

เคยอยู่ก็กลายเป็นเด็กสองชั้น ภูมิพระสงฆ์และศาลาที่ก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้นก็มีภายหลัง เขาบอกว่ามีผู้สร้างถวายท่านพระครูเมื่อภายหลัง แต่เมื่อมีผู้ไปสร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ท่านพระครูไม่ยอมให้แก้ไขในบริเวณโบสถ์ที่ท่านเคยลงไปอยู่เมื่อต่อสู้พวกจีน กำแพงแก้วที่พวกลูกศิษย์เคยอาศัยบังตัวรบจีนครั้งนั้น ก็ไม่ให้รื้อแย่งแก้ไข ยังคงอยู่อย่างเดิม ที่ในกุฏิของท่านพระครูเขาตั้งโต๊ะบูชาไว้ มีรูปฉายของท่านพระครูขยายเป็นขนาดใหญ่ใส่กรอบอย่างลับแลตั้งไว้เป็นประธานบนโต๊ะนั้น มีรอยคนปิดทองแก้สินบนที่กระจกเต็มไปหมดทั้งแผ่นเหลือเป็นช่องว่างอยู่แต่ที่ตรงหน้าท่านพระครูดูประหลาดที่ยังชอบบนปิดทองท่านพระครูอยู่ จนเมื่อตัวท่านล่วงลับไปนานแล้ว ไม้เท้าของท่านพระครูที่ชอบถือติดมือ ก็เอาวางไว้ข้างหน้ารูปและมีรอยปิดทองด้วย ไม้เท้าอันนี้ก็มีเรื่องแปลกอยู่ว่ามีเด็กผู้หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งในเมืองภูเก็ต เป็นคนมีนิสัยชอบพูดอะไรเล่นโลน ๆ ครั้งหนึ่งเด็กคนนั้นเจ็บ ออกปากบนตามประสาโลนว่า ถ้าหายเจ็บจะปิดทองตรงที่ลับของขร้าวพ่อวัดฉลอง ครั้นหายเจ็บถือว่าพูดเล่นก็เพิกเฉยเสีย อยู่มาไม่ช้าเด็กคนนั้นกลับเจ็บไปอีก คราวนี้เจ็บมาก หมอรักษาอาการก็ไม่คลายขึ้น พ่อแม่สงสัยว่าจะเป็นด้วยถูกผีหรือแรงสินบน ถามตัวเด็กว่าได้บนบานไว้บ้างหรือไม่ แต่แรกตัวเด็กละอายไม่รับว่าได้บนไว้เช่นนั้น จนทนอาการเจ็บไม่ไหว จึงบอกความจริงให้พ่อแม่รู้ ก็พากันไปเล่าให้ท่านพระครูฟังแล้วปรึกษาว่าควรจะทำอย่างไรดี ท่านพระครูว่าบนอย่างลามกเช่นนั้นใครจะยอมให้ปิดทองได้ ข้างพ่อแม่เด็กก็เฝ้าอ่อนวอนด้วยกลัวลูกจะเป็นอันตราย ท่านพระครูมีรู้ที่จะทำประการใดจึงคิดอุบายเอาไม้เท้าอันนั้นสอดเข้าไปใต้ที่นั่ง แล้วให้เด็กปิดที่ปลายไม้เท้า ผู้เล่าว่าพอแก้สินบนแล้วก็หายเจ็บ ฉันได้ถามท่านพระครูว่าเคยให้เด็กหญิงปิดทองปลายไม้เท้าแก้สินบนจริงหรือ ท่านเป็นแต่ขี้มอยู่ไม่ตอบรับหรือปฏิเสธ จึงนึกเห็นจะเป็นเรื่องจริงดังเขาเล่า

เรื่องพระครูวัดฉลอง ยังได้เห็นอัศจรรย์ต่อมาอีกเมื่อฉันไปอยู่เมืองปีนังใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ไปวัดศรีสว่างอารมณ์ เห็นมีรูปฉายท่านพระครูวัดฉลอง เข้ากรอบลับแลตั้งอยู่บนโต๊ะเครื่องบูชาข้างพระประธานที่ในโบสถ์ และมีรอยปิดทองแก้สินบนเต็มไปทั้งแผ่นกระจกเช่นเดียวกับที่เมืองภูเก็ต เดียวนี้รูปนั้นก็ยังอยู่ที่วัดศรีสว่างอารมณ์ดูน่าพิศวง พิจารณาตามเรื่องประวัติเห็นควรนับว่าพระครูวิสุทธิวงศาจารย์ (แช่ม) วัดฉลองเป็นอัจฉริยบุรุษได้คนหนึ่งด้วยประการฉะนี้

กิจกรรม

๑. ฝึกทบทวนเนื้อเรื่อง

ตอบคำถามต่อไปนี้ โดยเขียนคำตอบ ๆ ละ ๒-๓ บรรทัด เขียนเป็นการบ้าน หรือเขียนในห้องเรียนก็ได้

- ๑) สมเด็จพระมหาธีรราชูปถัมภ์ ตรัสถึงประวัติของพระครูวัดฉลองว่า “แต่ต้นจนตอนนี้ไม่แปลกอย่างไร” จงเขียนเล่าเรื่องประวัติตอนนั้น

- ๒) กรรมกรจีนที่ก่อความวุ่นวายนั้น เป็นใคร มาจากไหน ก่อความวุ่นวายเพราะเหตุใด
- ๓) “ไอพวกหัวขาว” คือใคร ได้สมญาเช่นนั้นเพราะอะไร
- ๔) พระครูวัดคลองปฏิบัติอย่างไร เมื่อราษฎรเตรียมหนีจีนกบฏ
- ๕) พระครูวัดคลองมีส่วนในการต่อต้านจีนกบฏอย่างไร
- ๖) การปิดทองท่านพระครูวัดคลอง เกิดขึ้นได้อย่างไร และมีเรื่องไปทางหยาบโลนอย่างไร
- ๗) เขียนเล่าประวัติพระครูวัดคลอง ในด้านที่เกี่ยวกับต่างประเทศ

๒. ฝึกอภิปราย

นักเรียนแบ่งเป็นกลุ่ม แล้วอภิปรายหัวข้อต่อไปนี้ กลุ่มละ ๑ เรื่อง หรือมากกว่าถ้ามีเวลา

- ๑) คุณสมบัติของพระครูวัดคลองมีอย่างไรบ้าง มีสิ่งใดที่เราอาจประหลาดใจ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเราในปัจจุบันได้
- ๒) สภาพการณบ้านเมืองภูเก็ต ในสมัยพระครูวัดคลอง
- ๓) วิธีการปกครองของสงฆ์และของบ้านเมือง ในสมัยพระครูวัดคลอง

๓. ฝึกสังเกตภาษา

นักเรียนรวบรวมศัพท์ในบทที่อ่าน เช่น สมณศักดิ์ สังฆปาโมกข์ ผ้าประเจียด เขียนศัพท์เป็นแถวข้างซ้าย และคำอธิบายศัพท์เป็นแถวข้างขวา

๔. ฝึกย่อความ

เขียนย่อความเรื่องพระครูวัดคลอง ความยาวประมาณ ๑๐-๑๒ บรรทัด จะเขียนเป็นการบ้านหรือในห้องเรียนแล้วแต่สะดวก

๕. กิจกรรมเสริม

- ๑) นักเรียนค้นคว้าเรื่องสมณศักดิ์ เขียนเป็นคำอธิบายพร้อมด้วยภาพถ่ายพดด้ยศ ดิตที่ป้ายประกาศในห้องเรียน อาจร่วมมือกับนักเรียนต่างห้อง หรือต่างชั้นก็ได้
- ๒) นักเรียนหาหนังสือ **นิทานโบราณคดี** พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ อ่านเรื่องต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุด ถ้าเวลาอำนวยควรนำมาเล่าในห้องเรียนเป็นการฝึกพูดกับฝึกอ่านสัมพันธ์กันไป
- ๓) เล่าพระประวัติสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพอย่างย่อ ๆ
- ๔) จัดทัศนศึกษาจังหวัดภูเก็ต ถ้าสามารถทำได้
- ๕) นักเรียนที่สนใจในการประพันธ์ แต่งเรื่องพระครูวัดคลอง ตอนต่อต้านจีนกบฏ เป็นคำประพันธ์หรือเป็นบทละคร

อิเหนา

นำเรื่อง

บทละครเรื่อง **อิเหนา** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นงานประพันธ์ที่ได้รับความนิยมยกย่องว่าเป็นวรรณคดียอดเยี่ยมของไทยเรื่องหนึ่ง งานประพันธ์ชิ้นนี้ เป็นงานประเภทที่เฟื่องฟูไปในทางความไพเราะ ความงดงาม (สุนทรียภาพ) มิได้เฟื่องฟูไปในทางที่จะสั่งสอนคติโลกหรือศีลธรรม หากเฟื่องฟูไปในทางที่จะแสดงจินตนาการของกวี โดยเลือกเฟ้นถ้อยคำที่แสดงอารมณ์อันวิจิตรลึกซึ้งของกวีมาใช้ ในการอ่านหนังสือประเภทนี้ ผู้อ่านจึงต้องเฟื่องฟูไปในสิ่งที่กล่าวมานั้น คือ สุนทรียภาพ หรืออีกนัยหนึ่ง ความไพเราะ ความงดงาม คำเรื่องของบทละครเรื่องนี้ได้มาจากชาว ปัจจุบันนี้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศอินโดนีเซีย แต่ไทยเราได้มาโดยผ่านชาวมลายู ซึ่งมีวัฒนธรรมใกล้ชิดกับชาวชวาอีกต่อหนึ่ง เรื่องราวที่ปรากฏในบทละครนั้น ได้มาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ แต่ได้ถูกต่อเติมเสริมขึ้นให้พิสดาร

บทที่คัดมาให้อ่านนี้ ได้เลือกเฟ้นบทที่เป็นสำนวนพรรณนาโวหาร อันเป็นที่รู้จักกันในบรรดาผู้ที่เป็่นนักอ่านวรรณคดี และเป็นบทที่นักร้อง นักดนตรี นิยมชมชอบ มักใช้เป็นเนื้อร้องสำหรับเพลงที่มีทำนองไพเราะ ซึ่งเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ที่รักวรรณคดีและดนตรีไทยทั่วไป นอกจากบทที่เป็นสำนวนพรรณนาโวหารแล้ว ก็ได้คัดบทที่เป็นบรรยายโวหาร ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการรบแบบโบราณมาให้อ่าน เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักวรรณคดีมรดกของไทย เป็นการเริ่มแรกไปก่อน เมื่อนักเรียนมีความรู้ทางภาษาไทย มีความสนใจในวรรณคดีไทยเพิ่มขึ้นตามวัยและระดับการศึกษา นักเรียนก็จะอ่านตอนอื่น ๆ จากพระราชนิพนธ์เรื่อง **อิเหนา** นี้เองได้ เพราะเป็นเรื่องที่อ่านไม่ยาก

บทละครเรื่อง **อิเหนา** เชื่อกันว่าเดิมทีเดียวเจ้าฟ้าพระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ คือ เจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงนิพนธ์ไว้ในรัชกาลของพระราชบิดา แต่ต้นฉบับที่ทรงนิพนธ์ไว้นั้นสูญหายไประหว่างกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เนื้อเรื่องของพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าสองพระองค์นั้น คล้ายคลึงกัน แต่ไม่ตรงกันทีเดียวจึงเรียกกันว่า **อิเหนาใหญ่** เรื่องหนึ่ง และ **อิเหนาเล็ก** เรื่องหนึ่ง ภายหลังเมื่อได้สถาปนาพระราชวงศ์จักรี และได้ตกแต่งสร้างเสริมพระนคร คือ กรุงรัตนโกสินทร์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์ เรื่อง **อิเหนาเล็ก** ขึ้นใหม่ สำหรับการแสดงละครในพระราชฐาน ซึ่งเรียกว่า ละครใน ต่อมาได้มีผู้แต่งบทละครเรื่อง **ดาหลัง** หรือ **อิเหนาใหญ่** ขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง

เนื้อเรื่องของอิเหนาฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ นี้ยาวพอสมควร ในหนังสือเรียนนี้ได้นำเรื่องย่อมาไว้ให้นักเรียนเป็นการช่วยการอ่าน ซึ่งนักเรียนจะอ่านเสียก่อนที่จะอ่านบทพรรณนาและบทบรรยายที่คัดมา หรือจะอ่านภายหลังก็ได้ แล้วแต่ความสะดวกของนักเรียน ตามที่จะตกลงกัน

เนื้อเรื่องพระราชนิพนธ์ เรื่อง **อิเหนา** นี้ มีเค้าความจริงในประวัติศาสตร์ของชาว ในภาษาชวามีเรื่อง **อิเหนา** หรือที่เรียกว่า **นิทานบันทึ** หรือ **ดาหลัง** หลายฉบับ เนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน

แต่ไม่เหมือนกันทีเดียว มีส่วนผิดเพี้ยนกันไปตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้าง และไม่มีฉบับใดตรงกับเรื่องในพระราชนิพนธ์นี้อย่างแท้จริง แต่ดังได้กล่าวแล้ว เมื่อเราอ่านวรรณคดีที่เฟื่องถึงไปในทางสุนทรียภาพ เราย่อมไม่สนใจว่า มีเนื้อเรื่องตรงกับความจริงทางประวัติศาสตร์หรือไม่ เพียงไหนอย่างไร ผู้ที่อ่านบทละครเรื่อง **อิเหนา** อ่านเพื่อเกิดความชื่นชมในความไพเราะงดงาม ส่วนความจริงในประวัติศาสตร์นั้น หากเราสนใจก็อาจค้นคว้าหาความรู้ได้ในหนังสืออื่น ๆ หรือถามผู้ที่มีความรู้ได้ต่อไป

เรื่องย่อ อิเหนา

ครั้งหนึ่งในสมัยโบราณ ไม่ปรากฏว่าเป็นสมัยใด มีกษัตริย์ ๔ องค์ องค์แรกครองเมืองกูเรปัน มีโอรสทรงนามว่า อิเหนา องค์ที่สองครองเมืองดาหา มีธิดาทรงนามว่า บุษบา เป็นผู้สืบเชื้อสายจากเทวดาตามความเชื่อถือของคนในสมัยนั้น กษัตริย์ทั้งสองนครให้โอรสและธิดาหมั้นกันไว้ตามประเพณีของกษัตริย์ในวงศ์นั้น ซึ่งมักเรียกกันในหมู่นักอ่านวรรณคดีว่า กษัตริย์วงศ์เทวัญระหว่างหมั้น อิเหนาได้เดินทางไปงานพระศพพระอัยยิกาที่เมืองหมันหย้า ได้พบกับนางจินตะหราธิดาท้าวหมันหย้า ซึ่งเป็นธิดาของมาตุจฉาของอิเหนาด้วย อิเหนาหลงรักนางจินตะหรา เมื่อเสร็จงานศพแล้วก็ไม่ยอมกลับเมือง จนท้าวกูเรปันผู้บิดามีสารไปเรียกตัวกลับ อิเหนาจึงจำใจกลับ ท้าวกูเรปันคิดจะให้อิเหนาแต่งงานกับบุษบาเสียโดยเร็ว จึงนัดท้าวดาหาให้เตรียมการวิวาห์ อิเหนาก็ลาออกเที่ยวป่าพร้อมด้วยบริวาร โดยปลอมตัวเป็นโจรป่าซุ่มมีสารจะเป็นภัย ตั้งใจจะไปหมั้นหย้าระหว่างเดินทางได้ทำการสู้รบกับกษัตริย์หลายเมือง ต่อมาอิเหนามีชัยแล้วจึงไปเมืองหมันหย้า ได้นางจินตะหราเป็นชายา ท้าวดาหาทรงทราบก็กริ้วมาก ประกาศว่าถ้าใครมาขอบุษบาก็จะยกให้ ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์หรือคนในตระกูลใด ระตูจระกษัตริย์องค์หนึ่งเป็นผู้ขาดรูปสมบัติ ใครจะได้มีเหลือที่มีความงามเป็นพิเศษ ให้คนลอบไปวาดภาพบุษบา แล้วส่งทูตมาสู่ขอ ท้าวดาหาก็กายให้ ต่อมาท้าวดาหาได้รับสารจากท้าวกะหมังกุหนิง กษัตริย์อีกองค์หนึ่งสู่ขอนางบุษบาให้แก่โอรสชื่อวิหยาสะก้า ท้าวดาหาตอบไปว่าได้ยกบุษบาให้แก่จระกษัตริย์แล้ว ท้าวกะหมังกุหนิงเตรียมทัพยกมารบเมืองดาหา ท้าวดาหาจึงแจ้งไปยังกษัตริย์วงศ์เทวัญอีก ๓ เมือง ให้มาช่วยรบและแจ้งไปยังจระกษัตริย์ด้วย ท้าวกูเรปันส่งสารไปบอกเรื่องการศึกแก่อิเหนาที่เมืองหมันหย้าและบอกด้วยว่า ถ้าอิเหนาไม่ไปช่วยรบก็เปรียบดัดความเป็นพ่อลูกกัน อิเหนาจึงยกทัพไปยังเมืองดาหา ได้รับกันตัวต่อตัวกับท้าวกะหมังกุหนิง ได้ฆ่าคู่สงครามและได้ชัยชนะ เมื่อได้ชัยชนะแล้วอิเหนาก็เข้าไปเฝ้าท้าวดาหาเพื่อทูลลา อิเหนาได้เห็นบุษบาในวันที่เข้าไปเฝ้าทูลลานั้น ก็หลงใหลในความงามของบุษบา ไม่ยอมไปจากเมืองดาหา

ท้าวดาหาก็ก่อเตรียมการวิวาห์ระหว่างบุษบากับจระกษัตริย์ อิเหนาได้พยายามหาอุบายทุกทางที่จะขัดขวางมิให้บุษบาได้แต่งงานกับจระกษัตริย์ ในที่สุดอิเหนาคิดอุบายที่จะลักเอาตัวบุษบาไป จึงให้ส่งกามา-

ระดาไปหาถ้ำแห่งหนึ่งที่จะพาบุษบาไปซ่อนได้ ครั้นถึงกำหนดงานวิวาห์ระหว่างที่มีการสมโภช
อิเหนาได้ส่งคนไปจุดไฟเผาโรงละครและสถานที่อื่น ๆ เพื่อให้เกิดความระส่ำระสาย ระหว่างที่คน
กำลังตื่นตกใจนั้น อิเหนาปลอมตัวเป็นจระก้าเข้าไปในวังและบอกว่าทำวาทาหาใช้ให้มารับบุษบาไป
อิเหนาพาบุษบาไปไว้ในถ้ำที่ได้เตรียมไว้ โดยตกแต่งภายในถ้ำและบริเวณที่แวดล้อมอย่างงดงาม

ปะตาระกาหลา เป็นเทวดาและเป็นอัยกาของอิเหนาและบุษบา ไม่พอใจการกระทำของ
อิเหนาจึงบันดาลให้เกิดพายุหอบเฮอร์ลซึ่งบุษบากับพี่เลี้ยงนั่งชมสวน ณ บริเวณถ้ำไปตกในเขตเมือง
ปะมอดัน ระหว่างนั้นอิเหนาเข้าไปเมืองดาหา เพื่อไปทำให้ชาวเมืองหายสงสัยว่าตนได้ลักตัวบุษบาไป
ปะตาระกาหลาให้บุษบาปลอมตัวเป็นชายชื่อมิสาอุณากรรม ให้พรว่าให้มีชัยต่อศัตรูทั้งหลาย ให้
เป็นที่รักแก่คนทุกคนที่ได้พบ และสาปว่าแม้ได้พบอิเหนาอย่าได้จำกันได้ จนกว่าอิเหนากับน้องสาว
ชื่อวิยะดาจะได้เข้าไปอยู่ร่วมกันในเมืองเดียวกันกับบุษบาและน้องชายของบุษบา ชื่อสียะตรา ซึ่ง
เป็นคู่หมั้นของวิยะดา

บุษบาหรืออุณากรรมได้เป็นโอรสบุญธรรมของท้าวปะมอดัน ต่อมาปะตาระกาหลามา
บอกให้บุษบาออกท่องเที่ยวไปตามอิเหนา บุษบาหรืออุณากรรมพร้อมกับกองทัพที่ท้าวปะมอดันจัดให้
จึงออกติดตามอิเหนา เมื่อกองทัพของอุณากรรมผ่านเมืองน้อยใหญ่ เจ้าเมืองทั้งหลายก็ให้เกิดความ
เกรงกลัวออกมาสวามิภักดิ์และยกบุตรธิดาให้ตามประเพณีของสมัยนั้น

ฝ่ายอิเหนาเมื่อเดินทางกลับจากเมืองดาหามาจนถึงถ้ำก็ได้รับข่าวว่า บุษบาถูกลมหอบ
หายไป อิเหนาจึงปลอมตัวเป็นโจรป่า ชื่อปันหยี เที่ยวติดตามหาบุษบา โดยพาน้องสาวคือวิยะดา
ไปด้วย อิเหนาเดินทางทั่วซวาก็ไม่พบบุษบา จึงลงเรือไปจนถึงเมืองมะละกาก็ไม่พบ แล้วจึงกลับมา
ซวา พยายามท่องเที่ยวติดตามต่อไป ระหว่างทางกองทัพของอิเหนาได้สู้รบกับเมืองน้อยใหญ่มี
ชัยชนะได้เมืองเหล่านั้นเป็นเมืองขึ้น และกษัตริย์ของเมืองเหล่านั้นก็ได้ถวายโอรส ธิดา เป็นราช-
บรรณาการตามประเพณี

บุษบาได้พบกับอิเหนาที่เมืองกาหลัง ท้าวกาหลังเป็นกษัตริย์วงศ์เทวัญ เป็นอาของอิเหนา
และบุษบา ต่างคนก็สงสัยกันตามคำสาปของปะตาระกาหลา ในที่สุดบุษบาจึงหนีไปบวชเป็นแอมหนึ่ง
(ชี) อยู่บนภูเขแห่งหนึ่ง จนกระทั่งอิเหนาตามไปพบ และทำอุบายพาบุษบากลับเข้ามาในกาหลัง
ต่างคนก็ต่างสงสัยกันอยู่ จนกระทั่งสียะตราซึ่งได้ทิ้งเมืองดาหามาท่องเที่ยวตามหาอิเหนาและบุษบา
ได้ปลอมตัวเป็นโจรป่า ชื่อย่าหรัน และได้ถูกลักตัวไปเมืองมะงาดาได้กลับมาถึงกาหลัง ทำให้
พี่น้องทั้งสองคนได้เข้ามาอยู่ร่วมกันในเมืองเดียวกัน พี่เลี้ยงของอิเหนาคนหนึ่ง (ข้าราชการซึ่งปฏิบัติ
หน้าที่ใกล้ชิด) ชื่อประสันดา กิดอุบายแสดงหนังเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นระหว่างบุษบาและอิเหนา
ณ เมืองดาหา ในระยะเวลาที่อิเหนาพยายามขัดขวางมิให้บุษบาได้แต่งงานกับจระก้า บุษบาจึงรู้ว่า
ปันหยีคืออิเหนา และเรื่องก็จบลงโดยท้าวกูเรปัน ท้าวดาหา และกษัตริย์วงศ์เทวัญทั้งหมดรวมกัน
มาทำการอภิเษกสมรสตามที่ได้หมั้นกันไว้ และได้เชิญจินตะหามาร่วมในพิธีวิวาห์ด้วย

อิเหนา

บทร้อง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บทที่ ๑

บทนี้มาจากตอนที่ท้าวดาหาไปจับน (ปัจจุบันคำนี้มักใช้ว่า แก๊บน) ที่เขาวิลิสมหารา นอกเมืองดาหา พร้อมด้วยพระราชวงศ์ที่ได้ทำการสงครามได้ชัยชนะในศึกกะหมังกูหนึ่ง มาถึง บริเวณเขาวิลิสมหารา ซึ่งมีภูมิประเทศที่สวยงามและมีศาลเทพารักษ์สร้างด้วยฝีมืออันวิจิตร นุชบา ธิดาท้าวดาหากับบรivar ก็พากันไปชมภูมิประเทศจนมาถึงศาลเทพารักษ์ บทนี้เป็นบทชมศาลและ บริเวณ ในการแสดงละคร มักจะใช้บุษบา กับพี่เลี้ยงและนางกำนัลรำเป็นแบบระบำ คือรำพร้อมกัน อาศัยความพร้อมเพรียงในการรำรำเป็นเครื่องแสดงความงดงาม และเลือกเฟ้นทำรำที่งาม ๆ มารำ มักใช้ทำนองเพลง **ขมตลาด** ซึ่งเป็นทำนองสำหรับชมความงามของสถานที่ ดับบทร้องวรรคแรก ลูกคู่ซึ่งมีจำนวน ๔ คนขึ้นไปร้องวรรครับ การที่ให้ดับบทร้องวรรคแรกและลูกคู่ร้องรับนั้น เป็น วิธีการของละครรำของไทย ดับบทเป็นคนที่มิเสียงเพราะ มีศิลปะในการร้องดีเด่น ซึ่งย่อมหายาก ลูกคู่เป็นนักร้องที่ร้องได้พร้อมกันโดยถูกต้อง ไม่จำเป็นมีเสียงดีเด่น หาได้ง่ายกว่า ให้ร้องหลายคน พร้อมกัน เพื่อให้ได้ยินถ้อยคำชัด ด้วยว่าในสมัยก่อนไม่มีเครื่องขยายเสียงเหมือนในปัจจุบัน การกระทำเช่นนี้ช่วยให้ดับบทไม่เหนื่อยมาก เพื่อจะได้ร้องให้ไพเราะได้เป็นเวลานานตลอดการแสดง ของละคร

ตอนบุษบาชมศาล

ครั้งถึงซึ่งศาลเทพารักษ์	เรื่องฤทธิสิทธิ์ศักดิ์อาศัย
แม่นธานีมีเหตุเกศภัย	ก็บวงบนเทพไททุกครั้ง
ศาลนั้นชั้นเชิงสนุกนัก	ฉลุฉลกลายงามทั้งสามหลัง
ทองหุ้มซุ้มทวารบานบัง	มีบัลลังก์ตั้งรูปอาร์กษไว้
ริมรอบขอบเขตอารามนั้น	มีระเบียงสามชั้นกว้างใหญ่
พื้นผนังหลังคาพาไล	แล้วไปด้วยสุวรรณบรรจง
สถลมาศาลดลันศิลาเขียน	แลเตียนไม่มีรูสีผง
ที่สถานลานวัดจังหวัดาง	บรรจงปรายโปรยโรยทราย
รุกขชาติดาษดาน่าชม	รื่นรมไบบังสุริย์ฉาย
ชวนพี่เลี้ยงเที่ยวเล่นเย็นสบาย	กำนัลนางทั้งหลายก็ปรีดา

ในการแสดงละครในสมัยหลังจากรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา มักจะตัดลงให้สั้นเพื่อสงวนเวลา ปัจจุบันมักใช้เนื้อร้องไม่เกิน ๘ คำกลอน

บทที่ ๒

บทต่อไปนี้ กล่าวถึงความงามในเวลากลางคืน ระหว่างที่ท้าวดาหาเดินทางกลับจากเขา วิไลสมารหา บุษบามาในรถคันหนึ่ง ก็เปิดม่านออกชมภูมิประเทศ บทนี้นิยมใช้สำหรับมโหรีกันมาก มักใช้ทำนอง **บุหลัน** ซึ่งอาจร้องเป็นเพลงสามชั้นหรือเป็นเพลงเถา ก็เริ่มด้วยสามชั้น แล้วต่อไปเป็นสองชั้น แล้วเป็นชั้นเดียว เพลงสามชั้น สองชั้น และชั้นเดียวนี้ ต้องอาศัยผู้มีความรู้ทางดนตรี ทำทำนองและจังหวะให้ฟัง การที่จะอธิบายด้วยถ้อยคำนั้น ถ้าไม่ได้ฟังก็ไม่เข้าใจ

อิเหนาปลอมดูนางบุษบา

กรั้นคำสนธยารাত্রีกาล	จึงเผยม่านออกชมแสงบุหลัน
ทรงกลดหมดเมฆพรายพรณ	แสงจันทร์จับแสงรถทรง
แสงโคมประทีปทองส่องสว่าง	กระจ่างจับพุ่มไม้ไผ่ระหง
ดอกพะยอมหอมหวานล้ำดวงดง	สายหยุดประยงค์โยทะกา
หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง	บอกบาหยันพลางแล้วแลหา
ลมหวานอวลกลิ่นสุมาลย์มา	ระคนกลิ่นบุหรารำไป
เรไรจักจั่นสนั่นเสียง	เพราะเพียงดนตรีปีโปน
บุหร้องร้องพร้องเพรียกพงไพร	ฟังเพลินจำเริญใจไปมา ฯ

เพลง **บุหลัน** เป็นเพลงร้องยากที่สุดเพลงหนึ่งในบรรดาเพลงสามชั้นของไทย ต้องอาศัยการฝึกฝนเป็นเวลานาน ถ้าผู้ร้องมีเสียงสูงพอที่จะร้องได้ และได้ฝึกฝนดี ก็เป็นเพลงที่คนไทยควรภาคภูมิใจว่า ศิลปะการดนตรีของเรานั้น ได้พัฒนามาถึงขั้นสูง ซึ่งนักดนตรีทุกชาติก็ย่อมจะชมเชยอัจฉริยะของไทย

เพลงชนิดนี้ไม่เพียงแต่ร้องยาก แม้ฟังก็ยากพอสมควรทีเดียว คือผู้ฟังต้องตั้งใจฟัง จะฟังพลางหยุดพลางหรือคิดนึกไปในทางอื่นก็จะได้ยินลีลาของดนตรี เมื่อเรายังอายุน้อยเรายังไม่ค่อยชินกับเพลงที่ฟังยาก ๆ เราอาจไม่ชอบ แต่ถ้าเราได้ยินไปหลาย ๆ ครั้ง นานปีเข้า เกิดความคุ้นเคยและความนิยมชมชอบ ต้องใช้เวลานาน ดังนั้น ถ้าในระหว่างเยาว์วัย เรายังฟังไม่ได้ตลอด ก็เป็นธรรมดาที่จะไม่ชอบ นาน ๆ ไปเราก็อาจชอบขึ้นมาทีละน้อย ๆ

บทที่ ๓

บทต่อไปนี้ มาจากตอนที่อิเหนากลับมาจากไซปัน มารออยู่ที่กรุงดาหา โดยหวังว่าจะหาทางใดทางหนึ่งที่จะทำให้ท้าวดาหาเลิกการหมั้นระหว่างบุษบากับจรรกา แล้วอิเหนาก็จะแต่งงานกับ

บุษบา แต่ท้าวดาหาได้ออกปากอนุญาตให้ริดาแต่งงานกับจรรกาแล้ว จะเสียคำสัตย์ไม่ได้ อิเหนาเห็นว่า ไม่มีทางจะให้ท้าวดาหาเปลี่ยนความคิดได้ จึงคิดจะทำการเสี่ยงภัยอันตราย เข้าลอบลักเอาตัวบุษบาไปโดยกลอุบายและกำลังทหาร เพราะอิเหนาเป็นนักรบที่เชี่ยวชาญและมีทหารร่วมใจมาก อิเหนาคิดจะลักตัวบุษบาไปพักไว้ในถ้ำในป่าแห่งหนึ่ง จึงใช้สังคามาระดาซึ่งเป็นคนสนิท เป็นเจ้าชายหนุ่มองค์หนึ่งซึ่งมาจากประเทศที่เป็นเมืองขึ้นแก่อิเหนาโดยตรง สังคามาระดาไปหาถ้าได้สมใจ ตกแต่งถ้ำนั้นไว้งดงาม และรอเวลาที่จะเข้าไปแจ้งความสำเร็จของตนแก่อิเหนา

ตอนสังคามาระดาแต่งถ้ำ

กิดาหยันหมอบกราบอยู่จนพัด	พระบรมมโสมนัสอยู่ในที่
บุหลันเลื่อนลอยฟ้าไม่ราศี	รัศมีส่องสว่างดังกลางวัน
พระนึ่งนิกตริกใครไปมา	ที่จะแต่งคูหาเสดาหมัน
ปานนี้พระองค์ทรงธรรม	จะนับวันเฝ้าคอยทุกเวลา

บทนี้นักร้องและมโหรีใช้เพลงที่เรียกว่า **เพลงพระสุบิน** ซึ่งในตอนหลังนี้ มีผู้เรียกตามเนื้อร้องไปว่า **เพลงบุหลันลอยเลื่อน** เพลงนี้มีทำนองเป็นที่ชื่นชอบแก่นักฟังดนตรีไทยจำนวนมาก และนิยมกันมาเป็นเวลานาน **ทำนองเพลงพระสุบิน** นี้ มีตำนานเล่าและเชื่อกันมาในหมู่ผู้เล่นและนักฟังดนตรีไทยว่า คืบหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๑ ซึ่งทรงเชี่ยวชาญศิลปะชั้นวิจิตรหลายแขนงมีการประพันธ์บทกวี ดนตรี การฟ้อนรำ การละคร สถาปัตยกรรม การแกะสลัก และอื่น ๆ บรรทมอยู่และทรงพระสุบินว่ามีผู้มาบอกทำนองเพลงอันไพเราะให้ เมื่อบรรทมตื่นก็ทรงเพลงนั้นไว้ด้วยซอสามสาย ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่โปรดและชำนาญเป็นพิเศษ จนทรงจำได้แม่นยำ ไม่คลาดเคลื่อน ครั้นรุ่งเช้าก็โปรดเกล้าฯ ให้เข้าเครื่องเป่าพาทย์ไว้ หมายความว่าให้นักดนตรีแต่งทำนองสำหรับเครื่องดนตรีของตนให้ครบทุกเครื่องที่อาจแต่งได้ แล้วทรงประดิษฐ์ทำนองสำหรับร้องไว้ด้วย

บทที่ ๔

บทต่อไปนี้เป็นบทชมทะเล มาจากตอนที่อิเหนาแปลงตัวเป็นนายโจรซื้อบันหี ไปเที่ยวตามหาบุษบา ซึ่งถูกลมพายุใหญ่พัดพาหายไป อิเหนาเที่ยวไปทั่วเกาะชวาแล้ว ก็เดินทางโดยเรือไปยังเมืองมะละกา เพื่อจะสืบหาบุษบา เมืองมะละกาที่กล่าวในเรื่อง **อิเหนา** นี้ มีบางตอนกล่าวว่า เป็นเกาะ แต่เมืองมะละกาที่อยู่ในประเทศมาเลเซียปัจจุบันนี้มีใช่เกาะ มีผู้สันนิษฐานว่า มะละกาในอิเหนา อาจเป็นหมู่เกาะมอลัคกัส ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของเกาะชวาที่ได้ วรรณคดีสมัยก่อน ๆ ขึ้นไปนั้น ผู้รจนาก็ดี ผู้อ่านก็ดี ไม่ค่อยให้ความสนใจแก่ความเที่ยงตรงทางภูมิศาสตร์ ไม่เห็นว่ามีความสำคัญมากนัก มักสนใจกับความไพเราะของการรจนาบทร้อยกรองมากกว่าอย่างอื่น

บทชมทะเล

ลมดีพระก็ใช้ไปไป	พระอุ้มองค์อรไทชนิษฐา
ขึ้นนั่งยังท้ายเกตรา	ชมหม่อมจนาในสาชล
พิมทองล่องลอยแลคร่ำ	วาพสุคพ่นน้ำดังฝอยฝน
จนากลตามว่ายตามวน	โลมาหน้าคนนทรี
พระชี้ชมศิลาปะการัง	ที่เขียวดั่งมรกตสดสี
ที่ลายคล้ายราชาวดี	แดงเหลืองเลื่อมสีเหมือนโมรา
บ้างปริ่มน้ำรำไรโคลจับ	งอกสลับกับกัลปิงหา
ชมพลางเล่นเลียบเกาะมา	หมายมุ่งมะละกาธานี ฯ

บทที่ ๕

ต่อจากนี้ ได้คัดตัดจากตอนที่ท้าวกะหมังกุหนิง ยกทัพมาตีเมืองดาหา เพื่อชิงนางบุษบา ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นคู่หมั้นของอิเหนา ต่อมาอิเหนาไปรักนางจินตะหรา ท้าวดาหาจึงยกให้แก่จระรา ระหว่างที่รอกการสมรส ท้าวกะหมังกุหนิงก็ให้ทูตมาขอบุษบา ท้าวดาหาบอกว่าได้ให้จระราแล้ว จึงเกิดสงครามชิงนางขึ้น การรบเพื่อชิงนางของกษัตริย์โบราณนั้นถือว่าเป็นเกียรติยศ เป็นการแสดงฝีมือในการรบ แต่นักเรียนก็อาจสังเกตได้จากพระราชนิพนธ์นี้ว่า สงครามย่อมจะก่อความเสียหายทำลายชีวิต และความระส่ำระสายแก่ราษฎรทั้งหลายอย่างไร

ที่คัดมาให้อ่าน เพราะเป็นตอนหนึ่งที่บรรยายและพรรณนาภาพการรบแบบโบราณให้เห็นชัด เป็นที่ยอมรับกันว่าใกล้เคียงความจริงมาก

ตอนกองทัพท้าวกะหมังกุหนิงตีเมืองด่านดาหา

มาถึงแดนเมืองบุรหะหนัน	เขตขัณฑ์ดาหากรุงใหญ่
จึงตรัสสั่งเสนาบรรดาไป	หมวดกองของใครกำชับกัน
หยุดไหนให้ตั้งค่ายนอน	ทุกสำนักพักผ่อนพลชั้น
จะเดินทัพหน้าหลังทั้งนั้น	ให้กองพันกองร้อยระวังระไว
เกลือกศัตรูจะจู่โจมตี	ในทางที่จะข้ามแม่น้ำใหญ่
ถึงช่องแคบช่องเขาเข้าแห่งไร	อย่าไวใจจัดกองออกป้องกัน ฯ
บัดนั้น	เสนาสามัคคีกันขยัน
รับสั่งพระองค์ทรงธรรม	มาบอกกันกำชับทั้งทัพชัย
นายกองซ้ายขวาหน้าหลัง	คอยระวังมิให้เสียกระบวนได้
หยุดพลจตุรงค์ลงไว้	ตรวจใครตามพระบัญชาการ ฯ

บัดนั้น

นั่งทางอยู่กลางดงดาน
ได้ยินเสียงฟันไม้ในไพรเพรียก
มาแอบฟังริมฝั่งวาริ
บ้างชวนกันขึ้นบนต้นไม้มอง
หมายประมาณพวกพลสกลไกร
ต่างคนแจ้งใจในเหตุการณ์
ค่อยเล็ดลอดคอดค่อมมองมา
พบคนสองคนคันตัดไม้
รุมจับตัวได้ให้ผูกมัด

ครั้นถึงเมืองรีบมาหาผู้รั้ง

ขุนด่านคลานขึ้นศาลากลาง
เข้าเฝ้าด่านพานพบกองทัพ
ชาวกะหมิงกุหนึ่งกรุงไกร
ไพร่พลนับแสนแน่นดง
แต่ที่พบกองทัพกับพารา

บัดนั้น

ยกกระบัตร์ปลัดนั่งพร้อมกัน
เจ้าเมืองจึงสั่งบังคับ
ท่ามะรงจงถามซักไซ้

บัดนั้น

เอาคนโทษออกถามตามบังคับ
พวกพลเท่าไรใครยกมา
จะเป็นศึกเสนาธิบดี

บัดนั้น

ยกมือไหว้ใจนึกภาวนา

บัดนั้น

จึงปรึกษากรมการทั้งนั้น
ว่าพลทางสั่งหลวงพล
บ้านเมืองรายทางที่ห่างไกล
แล้วเกณฑ์คนเข้ามารักษาค่าย
ป็นผาอาวุธของใครมี

ฝ่ายพวกกองเกณฑ์ตระเวนด่าน

คอยเหตุเภทพานไพร่
ก็ร้องเรียกพวกเพื่อนออกจากที่
เสียงช้างมามีอิงไป

แลเห็นเป็นกองทัพใหญ่

ดูไปไม่สิ้นสุดตา

ก็ถลันลงจากพฤกษา

ที่ชายดงกงคาป่าชฎ

พร้อมกันออกไล่ล้อมสกัด

แล้วพาลัดเลาะปามานอกทาง ฯ

ให้ข่าวคุมคนนั่งอยู่ข้างล่าง

กราบพลางทางเรียนเนื้อความไป

ก็ชุมนุมอยู่จับคนได้

เห็นจะเป็นศึกใหญ่ยกมา

ทวนธงดงดาไปทั้งป่า

แม้ว่าเดินล้าลองก็สองวัน ฯ

ระตูผู้รั้งบุหราหงัน

ฟังข่าวคิดพรั่นอยู่ในใจ

เอาตัวคนที่จับมันมาได้

ว่าผู้ใดใครเป็นแม่ทัพ ฯ

ท่ามะรงพร้อมพรั่งนั่งกำกับ

บ้างส้าหับขู่ว่าจะฆ่าตี

เร่งว่าตามจริงจนถ้วนถี่

หรือทัพท้าวเจ้าบุรียกมา ฯ

ทั้งสองคนจวนตัวกลัวจะฆ่า

ให้การว่าตามจริงทุกสิ่งอัน ฯ

ผู้รั้งฟังความเห็นเหมาะสม

จำจะคิดป้องกันเมืองไว้

เร่งแบ่งคนผ่อนครัวเสียจงได้

ออกไปบอกกันให้ทันที

จรงอบรายประจำทุกหน้าที่

กรีขกระบี่สำหรับมือให้ถือมา

ข้าศึกสองคนที่จับได้

แต่งหนังสือบอกคดีตรา

บัดนั้น

รับคำผู้รังสั่งคดี

บ้างกะเกณฑ์ผู้คนอลหม่าน

ทั้งนอกเมืองในเมืองเนื่องมา

ตัวนายจ่ายปืนสำหรับยุทธ

ยกปืนฉัตรชัยขึ้นใส่ราง

บ้างบอกเหล่าชาวบ้านให้รู้ทั่ว

เร่งเก็บของข้าวอย่างอาไว

มหาดไทยให้ทำหนังสือบอก

เรียกหาว่าไพร่ได้ทันที

จำตะโหงกใส่ลิ้มข้อมือ

แล้วขุนมหาดไทยไปขึ้นม้า

บัดนั้น

ครั้นรู้ข่าวศึกมาไม่ไว้ใจ

พวกผู้หญิงวิ่งหาเสาแหกคาน

เอาผ้าคาดอกม้วนพันพัว

บ้างชนของน้ำปาย่ายาย

ช่วยกันหาบหัวหอบที่นอน

บ้างชวนชักพรรคพวกพี่น้อง

ซุบซิบพูดกันมิให้ดัง

เหล่าพวกแม่มายไว้ลูกผัว

เข้าประสมกรมการที่คุมไป

ทุกถิ่นฐานบ้านเรือนรายทาง

ทั้งครอบครัวหัวเมืองบรรดามี

เมื่อนั้น

หยุดสำนักพักพลจตุรงค์

ครั้นอรุณเรืองแสงทอง

ทัพหน้าดำเนินธงชัย

ครั้นถึงริมฝั่งคงคา

เห็นป้อมค่ายคูรอบขอบคัน

มหาดไทยคุมตัวไปค้นหา

รีบไปในเวลาพຼ່ງนี้ ฯ

พระหลวงขุนหมื่นอิงมี

ต่างไปจากที่ศาลา

นายบ้านเที่ยวเร่งเรียกหา

พร้อมกันยังหน้าศาลากลาง

ตรวจเตรียมอาวุธต่าง ๆ

ผูกประจำที่ทางทุกป้อมไป

จงผ่อนคร้ววักควายแอกไถ

อพยพยกไปในพຼ່ງนี้

จำลองลอกลงกระดาดถั่วถึ

ให้คุมไพร่ที่จับมา

ผู้คุมถือเชือกเดินนำหน้า

เร่งรัดรีบพากันคลาไคล ฯ

ฝูงคนชนบทน้อยใหญ่

บ้านช่องของใครก็ผ่อนคร้ว

ลนลานแบ่งเสบียงไว้ให้พั

เตรียมตัวเก็บของใส่หาบคอน

พื้ฝ้ายฟูกเบาะเมาะหมอน

ลูกอ่อนอุ้มจูงมารุ่งรัง

ยักย้ายเงินทองไปเที่ยวผิง

ซ่อนมิดปิดบังไม่บอกใคร

หาบคอนของตัวมาตามได้

พูดจาเกลี้ยไถ่เป็นไมตรี

ก็ยกคร้ววักต่างออกจากที่

อพยพหลบหนีเข้าป่าดง ฯ

ท้าวกะหมังกุหนิงสูงส่ง

ประทับแรมริมดงพงไพร

ให้ลั่นฆ้องสำคัญหัวนั้หว

คล้ายเคลื่อนพลไกรจรจรัล ฯ

พากทำหน้าเมืองบุรหาหงัน

หอรบนางจรัลเรียงราย

จึงดำรัสตรัสสั่งบังคับ

เร่งข้ามพหลพลนิกาย

บัดนั้น

ได้แจ้งแห่งราชบัญชา

วางกองเหนือน้ำประจําฝั่ง

ถูกหาบเร่งรัดตัดไม้

บัดนั้น

ประจวบป้อมพลันทันที

เห็นตรงทางแล้ววางปืนใหญ่

จุดปืนหลักถล่มควั่นกลุ่ม

บัดนั้น

พุนสนามเพละตั้งบังเข้ามา

บังลงหลักปักเรือกออกไป

ชนศิลามาใส่เป็นเสาตะพาน

บนหลังรอดทอดตงเรียงชิด

ที่น้ำลึกเป็นห้วงฟวงแพราย

บังตีเรือกรัดขัดลายสาม

แล้วฉายที่ตลิ่งชันกันพัง

บัดนั้น

จัดแจงแบ่งคนได้สามพัน

ทหารปืนขึ้นยิงกลางแปลง

หักด้านตะพานเรือกิรมวาริ

บัดนั้น

แย่งยิงปืนระดมสมทบ

เหล่าพวกกล้าลองกองแซง

แยกปืนหลักเลยลงมา

บัดนั้น

คนน้อยถอยล่อต่อแย่ง

ผลัดกันรั้งหลังระวางทาง

ดีมือองสำคัญสัญญาทัพ

บัดนั้น

ชุดดินค่ายดับขยับเขียง

แก่นายทัพนายกองทั้งหลาย

เดินค่ายเข้าประชิดติดพารา ฯ

เสนีนายกองทัพหน้า

ต่างคุมโยธามาทันใจ

จุดสนามเพละบังปืนใหญ่

ชนส่งลงไปริมวาริ ฯ

ชาวเมืองไม่หือถอยหนี

หมายที่ท่าข้ามคนประชุม

ฉัตรชัยมณฑกนกกลุ่ม

กลบกลุ่มไปกลางกอง ฯ

พวกทหารชาญชัยใจกล้า

วัดวาหน้ำที่ทำการ

ฝ่าไม้ดีตะล่อมอลหม่าน

ตอม่อค้ำชำกรานชาทราย

ผูกบิดลูกชะเนาะเปลาะหวาย

ทอดสายท่อนถ่วงหน่วงรั้ง

ปูพื้นตะพานข้ามไปถึงฝั่ง

ประชิดตั้งค่ายดับขึ้นฉับพลัน ฯ

กรรมการตัวนายในค่ายมั่น

ยกออกทะเลวงพันทันที

บังวิ่งเข้าโถมแทงจนถึงที่

ต่อดีตะลุ่มบอนรอนรบ ฯ

พวกกองทัพรบไว้ไม่หลีกหลบ

รุกรบไพร่ดีประดา

ขับม้าทวนแทงแข่งหน้า

กระหนาบข้างซ้ายขวาฝ่าแทง ฯ

ชาวเมืองบุหราหงันขันแข็ง

แอบแฝงไม่อิงหยุดรับ

หนีพลางวางปืนปล่อยดับ

ม้วนธงถอยกลับเข้าในเมือง ฯ

พวกทัพหน้าทัพหนุนแน่นเนื่อง

ถึงมุมเมืองกู้กันชั้นใน

ทำหอรบเสร็จสรรพวิหัลันบัง
เกณฑ์คนขึ้นคอยประจำไว้

เมื่อนั้น

ให้กองทัพประชิดติดพารา
จึงตรัสสั่งสารวัดให้ตรวจค่าย
เร่งคนปล้นปืนเข้าบุรี

บัดนั้น

รับสั่งแล้วรีบเร็วพลัน

บัดนั้น

ให้ตีกลองสำคัญสัญญาณ
ทลายรั้วขวางกลางตรงประตู
ระดมปืนครึ้นครึ้นสนั่นไป

บัดนั้น

สอดแทงแย่งยิงไฟรี
วางปืนดับคอบรอบค่าย
ชักปีกกากันประจัญบาน
บนหอรบเรียงปืนใหญ่ยิง
ตัวนายรายกำกับพวกพล

บัดนั้น

ยัดปืนยี่นยิงชิงชัย
บ้างวิ่งทิ้งถอนขวากเขากวาง
เอาเชือกผูกจุดคบเพลิงราย
กองข้างขับช้างเข้าจ้งแย่ง
กรุยตะเสาใต้ใหญ่่น้อย

บัดนั้น

ต่างทิ้งปืนผาอาวุธไว้
ผู้รั้งทั้งปลัดกับหลวงพล
ข้างด้านหลังฟังเชื่อนขวากกู
บ้างโจนจากสนามเพลาะเลาะลัด
บ้างปืนขึ้นต้นไม้ไล่ตะกาย
กลางคนสุดกำลังลงนั่งหอบ
แลเห็นพวกเพื่อนว่าไฟรี

ยกตั้งประชิดเข้าไปใกล้
ปืนใหญ่ยิงตอบกันไปมา ฯ

วิหยาสะกำใจกล้า

เห็นว่าเกือบใกล้ได้ท่วงที
จึงไปบอกตัวนายทุกหน้าที่
รีบตื้อยาไว้ให้ช้วน ฯ

สารวัดกองตรวจกวาดขัน

ไปบอกกันตามมีพระบัญชา ฯ

พวกทหารตัวนายค่ายหน้า

ต่างค้อนโยธาเข้าชิงชัย

เอาตะทิ้งทับคูข้ามได้

ยกบันไดพาดปืนขึ้นทันที ฯ

ชาวเมืองซึ่งประจำหน้าที่

ไม่ทอดอวยคอยที่ด่านทาน

คนรายรักษาน้ำด่าน

ยกกระดานขึ้นตั้งบังตน

บ้างทุ่มทิ้งหินผาดังท่าฝน

ต่างคนคอยรบบรับไว้ ฯ

พวกทหารโห่สนั่นห้วนไหว

หนุนกันขึ้นไปมากมาย

คลื่นขว้างเข้าไปในค่าย

เผาทำลายค่ายล่อหอคอย

งว่งคว้างาแทงไม่ทอดอวย

พังทับยับย่อยลงทันใด ฯ

ชาวเมืองหน้าด่านไม่ทานได้

วิ่งวนชนไปออกประตู

สกดกันพันคนไว้ไม่อยู่

เหยียบกันไปไม่รู้ว่ามีรนาย

บุกพงหลงพลัดเข้าเชิงหวาย

จวนตัวกลัวตายเต็มที

เสียงโไปไม้กรอบก็วิ่งหนี

ถ้อยที่ดินตระหนกตกใจ

บ้างนุกชฎัดคงหลงป่า
ต่างคนต่างพลัดกันไป
บัดนั้น
ครั้นหักเข้าได้ในบุรี
เก็บเอาหอกดาบปืนผา
ขมมาศาลากลางวางไว้
บ้างจัดแจงแต่งพลโยธา
ให้เหล่าทหารปืนฟันล้าลอง

ไม่รู้ว่หนทางอยู่ข้างไหน
นายไพร่ไม่เป็นสมประดี ฯ
พวกทหารองอาจดั่งราชสีห์
ขึ้นคั่นทุกหน้าที่ทั่วไป
ศัสตราอาวุธน้อยใหญ่
ส่งให้นายหมวดนายกอง
ไปลาดหาเสบียงทุกบ้านช่อง
ตั้งกองประจำไว้ในพารา ฯ

กิจกรรม

๑. ฝึกสังเกตรายละเอียดของบทประพันธ์

- ๑) นักเรียนคิดว่า เหตุใดราษฎรที่เมืองหน้าด่านจึงต้องอพยพทั้งบ้านเรือน
- ๒) ในการอพยพ ราษฎรได้รับความลำบากอย่างไรบ้าง
- ๓) ในการรบสมัยโบราณ นักเรียนเห็นว่ามีความทุกข์ทรมานมากน้อยกว่ารบในปัจจุบันอย่างไร
- ๔) ตอนไหนในบทที่คัดมาให้อ่านนี้ เป็นตอนที่มีสำนวนบรรยายแจ่มแจ้งที่สุด นักเรียนคัดลอกคำกลอนให้เห็นเป็นตอน ๆ ตอนหนึ่งไม่เกิน ๔ คำกลอน

๒. กิจกรรมเสริม

- ๑) นักเรียนจัดนิทรรศการภาพเครื่องรบสมัยโบราณ
- ๒) นักเรียนที่ชอบวาดภาพบางคนอาจวาดภาพศาลเทพารักษ์ ตามจินตนาการ
- ๓) นักเรียนค้นคว้าเรื่องประเทศอินโดนีเซีย วัฒนธรรมของชาวชวา และจัดนิทรรศการวัฒนธรรมอินโดนีเซีย
- ๔) นักเรียนที่สนใจศึกษาแผนที่มหาสมุทรภาคใต้ หังทะเลจีนและมหาสมุทรแปซิฟิก เขียนแผนที่หรือเขียนภาพตามความสนใจ
- ๕) นักเรียนค้นคว้าเรื่องการแสดงละครของไทยว่า ละครในเป็นอย่างไร ละครนอกเป็นอย่างไร หรือละครแบบอื่นที่นักเรียนสนใจแบบหนึ่งแบบใด

พระบรมราโชวาท

นำเรื่อง

พระบรมราโชวาท นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ เพื่อพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์ คือกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ (พระองค์เจ้ากิตติยกรรวลักษณ์) กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์) กรมหลวงปราจิณกิติบดี (พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม) กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช (พระองค์เจ้าจิริประวิตรเดช) เมื่อจะเสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ครั้นทรงพระเยาว์

ข้อแนะนำสั่งสอนและเหตุผลในพระบรมราโชวาทนี้ ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า มิได้มีประโยชน์ต่อลูกกษัตริย์เท่านั้น แต่เป็นประโยชน์ต่อกุลบุตรกุลธิดาที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนทั่วไป พระบรมราโชวาทนี้จึงควรแก่การพิจารณาศึกษา และนำมาคิดในแง่ต่าง ๆ ให้หลาย ๆ ด้าน นอกจากนั้น ควรพิจารณาวิธีการเรียบเรียงข้อความและการใช้ถ้อยคำ ทั้งควรพิจารณาพระราชอัธยาศัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ด้วยว่า สมควรแก่พระราชสมญา “สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า” ที่ชาวไทยได้ถวายแด่พระองค์ท่านหรือไม่

พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอจดหมายคำสั่งตามความประสงค์ให้แก่ลูก บรรดาซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป จงประพฤติตามโอวาทที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑. การซึ่งจะให้ออกไปเรียนครั้งนี้ มีความประสงค์มุ่งหมายแต่จะให้ได้อริยธรรมอย่างเดียวนั่นหมายความว่าให้เป็นเกียรติยศชื่อเสียงอย่างหนึ่งอย่างใดในชั้นซึ่งยังเป็นผู้เรียนวิชาอยู่นี้เลย เพราะฉะนั้นที่จะไปครั้งนี้ อย่าให้ไว้ยศว่าเป็นเจ้า ให้ถือเอาบรรดาศักดิ์เสมอลูกผู้มีตระกูลในกรุงสยาม คืออย่าให้ใช้ชื่อสกุลไฮเนสปรินซ์นำหน้าชื่อ ให้ใช้แต่ชื่อเดิมของตัวเลย ๆ เมื่อผู้อื่นเขาจะเดิมนำชื่อหรือจะเติมท้ายชื่อตามธรรมเนียมอังกฤษ เป็นมิสเตอร์หรือเอสไควร์ก็ตามที่เถิด อย่าคัดค้านเขาเลย แต่ไม่ต้องใช้คำว่านายตามอย่างไทย ซึ่งเป็นคำนำของชื่อลูกขุนนางที่เคยใช้แทนมิสเตอร์ เมื่อเรียกชื่อไทยในภาษาอังกฤษบ่อย ๆ เพราะว่าเป็นภาษาไทยซึ่งจะทำให้เป็นที่ฟังขัด ๆ หนีไป

ขออธิบายความประสงค์ข้อนี้ให้ชัดว่า เหตุใดจึงได้ไม่ให้ไปเป็นยศเจ้าเหมือนอาของตัวที่เคยไปแต่ก่อน ความประสงค์ข้อนี้ใช้ว่าจะเกิดขึ้นเพราะไม่มีความเมตตากรุณา หรือจะปิดบังซ่อนเร้นไม่ให้รู้ว่าเป็นลูกอย่างนั้นเลย พ่อคงรับว่าเป็นลูก และมีความเมตตากรุณาตามธรรมดาที่บิดาจะกรุณาต่อบุตร แต่เห็นว่าซึ่งจะเป็นยศเจ้าไปนั้นไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ตัวนัก ด้วยธรรมดาเจ้านายฝ่ายเขามีน้อย เจ้านายฝ่ายเรามีมาก ข้างฝ่ายเขามีน้อยตัวก็ยกย่องทำนุบำรุงกันใหญ่โตมากกว่าเรา ฝ่ายเราจะไปมียศเสมออยู่กับเขา แต่ความบริบูรณ์และยศศักดิ์ไม่เต็มเหมือนอย่างเขาก็จะเป็นที่น้อยหน้า และเห็นเป็นเจ้านายเมืองไทยเลวไป และถ้าเป็นเจ้านายแล้ว ต้องรักษายศศักดิ์ในกิจการทั้งปวงที่จะทำทุกอย่าง เป็นเครื่องล่อตาล่อหูคนทั้งปวงที่จะให้พอใจดูพอใจฟัง จะทำอันใดก็ต้องระวังตัวไปทุกอย่าง ที่สุดจนจะซื้อจ่ายอันใดก็แพงกว่าคนสามัญ เพราะเขาถือว่ามั่งมี เป็นการเปลืองทรัพย์ในที่ไม่ควรจะเปลือง เพราะเหตุว่าถึงจะเป็นเจ้าที่ดีเป็นไพร่ที่ดี เมื่ออยู่ในประเทศมิใช่บ้านเมืองของตัว ก็ไม่มีอำนาจที่จะทำฤทธิ์เดชอันใดไปผิดกับคนสามัญได้ จะมีประโยชน์อยู่ชนิดหนึ่งแต่เพียงเข้าที่ประชุมสูง ๆ ได้ แต่ถ้าเป็นลูกผู้มีตระกูลก็จะเข้าที่ประชุมสูง ๆ ได้เท่ากันกับเป็นเจ้านั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงขอห้ามเสียว่าอย่าให้ไปอวดอ้างเอง หรืออย่าให้คนใช้สอยอวดอ้างว่าเป็นเจ้านายอันใด จงประพฤติให้ถูกตามคำสั่งนี้

๒. เงินค่าที่จะใช้สอยในการเล่าเรียนกินอยู่แห่งทั้งปวงนั้น จะใช้เงินพระคลังข้างที่คือเงินที่เป็นส่วนสิทธิ์ขาดแก่ตัวพ่อเอง ไม่ใช่เงินที่สำหรับจ่ายราชการแผ่นดิน เงินรายนี้ได้ฝากไว้ที่แบงก์ ซึ่งจะได้มีคำสั่งให้ราชทูตจ่ายเป็นเงินสำหรับเรียนวิชาชั้นต้น ๕ ปี ๆ ละ ๓๒๐ ปอนด์ เงิน ๑,๖๐๐ ปอนด์ สำหรับเรียนวิชาชั้นหลังอีก ๕ ปี ๆ ละ ๔๐๐ ปอนด์ เงิน ๒,๐๐๐ ปอนด์ รวมเป็นคนละ ๓,๖๐๐ ปอนด์ จะได้อริยธรรมสำเร็จสิ้นอย่างช้าใน ๑๐ ปี แต่เงินนี้ฝากไว้ในแบงก์คงจะมีดอกเบี้ยยมากขึ้น เหลือการเล่าเรียน

แล้วจะได้ใช้ประโยชน์ของตัวเองตามชอบใจ เป็นส่วนยกให้ เงินส่วนของใครจะให้ลงชื่อเป็นของ
ผู้นั้นฝากเอง แต่ในกำหนดยังไม่ถึงอายุ ๒๑ ปีเต็ม จะเรียกเอาเงินค่าใช้สอยเองมิได้ จะตั้งผู้จัดการ
แทนไว้ที่นอกให้เป็นผู้ช่วยจัดการไปฝากเงินไว้แห่งใดเท่าใด และผู้ใดเป็นผู้จัดการจะได้ทำหนังสือ
มอบให้อีกฉบับหนึ่ง สำหรับที่จะได้ไปทวงเอาในเวลาต้องการได้

การซึ่งใช้เงินพระคลังข้างที่ไม่ใช้เงินแผ่นดินอย่างเช่นเคยจ่ายให้เจ้านายและบุตรข้าราชการ
ไปเล่าเรียนแต่ก่อนนั้น เพราะเห็นว่าพ่อมีลูกมากด้วยกัน การซึ่งให้มีโอกาสและให้ทุนทรัพย์ซึ่งจะได้
เล่าเรียนวิชานี้ เป็นทรัพย์มรดกอันประเสริฐดีกว่าทรัพย์สินเงินทองอื่น ๆ ด้วยเป็นของติดตัวอยู่ได้
ไม่มีอันตรายที่จะเสื่อมสูญ ลูกคนใดที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดก็ดี หรือไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดก็ดี
ก็จะต้องส่งออกไปเรียนวิชาทุกคนตลอดโอกาสที่จะเป็นไปได้ เหมือนหนึ่งได้แบ่งทรัพย์มรดกให้
แก่ลูกเสมอ ๆ กันทุกคน ก็ถ้าจะใช้เงินแผ่นดินสำหรับให้ไปเล่าเรียนแก่ผู้ซึ่งไม่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด
กลับมาไม่ได้ทำราชการคุ้มกับเงินแผ่นดินที่ลงไป ก็จะเป็นที่ติเตียนของคนบางจำพวกว่ามีลูกมาก
เกินไป จนต้องใช้เงินแผ่นดินเป็นค่าเล่าเรียนมากมายเหลือเกิน แล้วข้าไม่เลือกฟันเอาแต่ที่เฉลียวฉลาด
จะได้ราชการ คนโง่คนเงาก็เอาไปเล่าเรียนให้เปลืองเงิน เพราะค่าที่เป็นลูกของพ่อ ไม่อยากจะให้
มีมลทินที่จะพุดติเตียนเกี่ยวข้องกับความปรารถนาซึ่งจะสงเคราะห์แก่ลูกให้ทั่วถึงโดยเที่ยงธรรม
จึงมิได้ใช้เงินแผ่นดิน

อีกประการหนึ่งเล่า ถึงว่าเงินพระคลังข้างที่นั่นเองก็เป็นส่วนหนึ่งในเงินแผ่นดินเหมือนกัน
เว้นแต่เป็นส่วนที่ยกให้แก่พ่อใช้สอยในการส่วนตัว มีทำการกุศลและสงเคราะห์บุตรภรรยา เป็นต้น
เห็นว่าการสงเคราะห์ด้วยเล่าเรียนดังนี้เป็นดีกว่าอย่างอื่น ๆ จึงได้เอาเงินรายนี้ใช้เป็นการมีคุณค่า
แผ่นดิน ที่ไม่ต้องแบ่งเงินแผ่นดินมาใช้เป็นค่าเล่าเรียนขึ้นอีกส่วนหนึ่ง และพ้นจากคำคัดค้านต่าง ๆ
เพราะเหตุที่พ่อได้เอาเงินส่วนที่พ่อจะได้ใช้เองนั้นออกให้เล่าเรียน ด้วยเงินรายนี้ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะ
แทรกแซงว่าควรใช้อย่างนั้น ไม่ควรใช้อย่างนั้นได้เลย

๓. จงรู้สึกตัวเป็นนิจเกิด ว่าเกิดมาเป็นเจ้านายมียศบรรดาศักดิ์มากจริงอยู่ แต่ไม่เป็นการ
จำเป็นเลยที่ผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินขึ้น จะต้องใช้ราชการอันเป็นช่องที่จะหาเกียรติยศชื่อเสียงและทรัพย์
สมบัติ ถ้าจะว่าตามการซึ่งเป็นมาแต่ก่อน เจ้านายซึ่งจะหาช่องทำราชการได้ยากกว่าลูกขุนนางเพราะ
เหตุที่เป็นผู้มีวาสนาบรรดาศักดิ์มาก จะรับราชการในตำแหน่งต่ำ ๆ ซึ่งเป็นกระดี่ชั้นแรก ก็เป็น
นายรองหุ้มแพรมหาดเล็ก เป็นต้น ก็ไม่ได้เสียแล้ว จะไปแต่งตั้งให้ว่าการใหญ่โตสมแก่ยศศักดิ์
เมื่อไม่มีวิชาความรู้และสติปัญญาพอที่จะทำการในตำแหน่งนั้นไปได้ ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น
เจ้านายจะเป็นผู้ได้ทำราชการมีชื่อเสียงดี ก็อาศัยได้แต่สติปัญญาความรู้และความเพียรของตัว เพราะ
ฉะนั้นจงอุตสาหะเล่าเรียนด้วยความเพียรอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีโอกาสที่จะทำการให้เป็นคุณแก่บ้านเมือง
ของตัว และโลกที่ตัวได้มาเกิด ถ้าจะถือว่าเกิดมาเป็นเจ้านายแล้วนิ่ง ๆ อยู่จนตลอดชีวิตก็เป็นสบาย
ดังนั้น จะไม่ผิดอันใดกับสัตว์ดิรัจฉานอย่างเลวนัก สัตว์ดิรัจฉานมันเกิดมากิน ๆ นอน ๆ แล้วก็ตาย
แต่สัตว์บางอย่างยังมีหนังมีเขามีกะดุกเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่ถ้าคนประพฤติด้อยอย่างเช่นสัตว์ดิรัจฉาน

แล้วจะไม่มีประโยชน์อันใดยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานบางพวกไปอีก เพราะฉะนั้นจึงอุทิศสาหัสที่จะเรียนวิชาเข้ามาเป็นกำลังที่จะทำตัวให้ดีกว่าสัตว์ดิรัจฉานให้จงได้ จึงจะนับว่าเป็นการได้สนองคุณพ่อซึ่งได้คิดทำนุบำรุงเพื่อจะให้ดีตั้งแต่เกิดมา

๔. อย่าได้ถือตัวว่าตัวเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน พ่อมีอำนาจยิ่งใหญ่อยู่ในบ้านเมือง ถึงจะเกะกะไม่กลัวเกรงคุมเหงผู้ใด เขาก็คงจะมีความเกรงใจพ่อ ไม่ต่อสู้หรือไม่อาจฟ้องร้องว่ากล่าว การซึ่งเชื่อใจดังนั้นเป็นการผิดแท้ทีเดียว เพราะความปรารถนาของพ่อไม่อยากจะให้ลูกมีอำนาจที่จะเกะกะอย่างนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ว่าเมื่อรักลูกเกินไป ปล่อยไปไม่กลัวใครและประพฤติการชั่วเช่นนั้น คงจะเป็นโทษแก่ตัวลูกนั่นเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพราะฉะนั้นจึงรู้เถิดว่าถ้าเมื่อได้ทำความผิดเมื่อใด จะได้รับโทษโดยทันที การที่มีพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินนั้นจะไม่เป็นการช่วยเหลืออุดหนุนแก้ไขอันใดได้เลย อีกประการหนึ่ง ชีวิตสังขารของมนุษย์ไม่ยั่งยืนยืดยาวเหมือนเหล็กเหมือนศิลา ถึงโดยว่าจะมีพ่ออยู่ในขณะหนึ่ง ก็คงจะมีเวลาที่ไม่มีได้ขณะหนึ่งเป็นแน่แท้ ถ้าประพฤติการชั่วเสียแต่ในเวลามีพ่อยู่แล้ว โดยจะปิดบังซ่อนเร้นอยู่ได้ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด เวลาไม่มีพ่อ ความชั่วนั้นคงจะปรากฏเป็นโทษติดตัวเหมือนเงาตามหลังอยู่ไม่ขาด เพราะฉะนั้นจึงเป็นคนอ่อนน้อม ว่าง่ายสอนง่าย อย่าให้เป็นทิฐิมานะไปในทางที่ผิด จงประพฤติดำรงตนมาทางที่ชอบที่ถูกอยู่เสมอเป็นนิจเถิด จงละเว้นทางที่ชั่วซึ่งรู้ได้เองแก่ตัวหรือมีผู้ตักเตือนแนะนำให้รู้แล้ว อย่าให้ล่วงให้ไปได้เลยเป็นอันขาด

๕. เงินทองที่จะใช้สอยในค่ากินอยู่ นุ่งห่มหรือใช้สอยเบ็ดเสร็จทั้งปวงจงเขมิดเขม่อ ใช้แต่เพียงพอที่อนุญาตให้ใช้ อย่าทำใจโตมือโตสุรุ่ยสุร่ายโดยถือว่าตัวเป็นเจ้านายมั่งมีมาก หรือถือว่าพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินมีเงินทองถมไป ขอบอกเสียให้รู้แต่ต้นมือว่าถ้าผู้ใดไปเป็นหนี้มาจะไม่ยอมใช้หนี้ให้เลยหรือถ้าเป็นการจำเป็นจะต้องใช้ จะไม่ใช้เปล่าโดยไม่มีโทษแก่ตัวเลย พึงรู้เถิดว่าต้องใช้หนี้เมื่อใด ก็จะต้องรับโทษเมื่อนั้นพร้อมกัน อย่าเชื่อถ้อยคำผู้ใด หรืออย่าหมายใจว่าโดยจะใช้สุรุ่ยสุร่ายไปเหมือนอย่างเช่นคนเขาไปแต่ก่อน ๆ แต่พ่อเขาเป็นขุนนางเขายังใช้กันได้ไม่ว่าไรกัน ถ้าคิดดังนั้น คาดังนั้นเป็นผิดแท้ทีเดียว พ่อรักลูกจริง แต่ไม่รักลูกอย่างชนิดนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ว่าถ้าจะรักอย่างนั้นตามใจอย่างนั้น จะไม่เป็นการมีคุณอันใดแก่ตัวลูกผู้ได้รับความรักนั้นเลย เพราะจะเป็นผู้ไม่ได้วิชาที่ปรารถนาจะให้ได้ จะไปไม่ได้แต่วิชาที่จะทำให้เสียชื่อเสียงและได้ความร้อใจอยู่เป็นนิจ จงนึกไว้ให้เสมอว่า เงินทองที่แลเห็นมาก ๆ ไม่ได้เป็นของหามาได้โดยง่ายเหมือนเวลาที่จ่ายไปง่ายนั้นเลย เงินที่ส่วนตัวได้รับเบี้ยหวัดหรือเงินกลางปี่อยู่เสมอนั้น ก็ด้วยอาศัยเป็นลูกพ่อ ส่วนเงินที่พ่อได้หรือลูกได้เพราะพ่อนั้น ก็เพราะอาศัยที่พ่อเป็นผู้ทำนุบำรุงรักษาบ้านเมือง และราษฎรผู้เจ้าของทรัพย์นั้นก็เกลี้ยเรียไรกันมาให้ เพื่อจะให้เป็นอย่างที่หาความสุขคุ้มกับค่าที่เหน็ดเหนื่อย ที่ต้องรับการในตำแหน่งอันสูง คือเป็นผู้รักษาความสุขของเขาทั้งปวง เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นเรื่อง และเป็นการไม่มีคุณ กลับให้โทษแก่ตัว ต้องใช้แต่ในการจำเป็นที่จะต้องใช้ ซึ่งจะเป็นการมีคุณประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในทางชอบธรรม ซึ่งจะเอาไปก่อบโกยใช้หนี้ให้แก่ลูกผู้ทำความชั่วจนเสียทรัพย์ไปนั้นสมควรอยู่หรือ เพราะฉะนั้นจึงต้องว่าไม่ยอมที่จะ

ใช้หนี้ให้ โดยว่าจะต้องใช้ให้ก็จะต้องมีโทษเป็นประกันมันใจว่าจะไม่ต้องใช้อีกเพราะจะเจ็ดหลาบในโทษที่ทำนั้นจึงจะยอมใช้ให้ได้ ใช้ให้เพราะจะไม่ให้ทรัพย์สินผู้อื่นสูญเสียเท่านั้น ไซ้จะใช้ให้โดยความรักใคร่อย่างบิดาให้บุตรเมื่อมีความยินดีต่อความประพฤติของบุตรนั้นเลย เพราะฉะนั้นจงจำไว้ตั้งใจอยู่ให้เสมอว่าตัวเป็นคนจน มีเงินใช้เฉพาะแต่ที่จะรักษาความสุขของตัวพอสมควรเท่านั้น ไม่มั่งมีเหมือนใคร ๆ อื่น และไม่เหมือนกับผู้ดีฝรั่งเลย ผู้ดีฝรั่งเขามั่งมีสืบตระกูลกันมาด้วยได้ดอกเบี้ยค่าเช่าต่าง ๆ ตัวเองเป็นผู้ได้เงินจากรายการเลี้ยง พอสมควรที่จะเลี้ยงชีวิตและรักษาเกียรติยศเท่านั้น อย่าไปอวดมั่งอวดมีทำเทียมเทียมเขาให้ฟุ้งช่านไปเป็นอันขาด

อีกอย่างหนึ่ง จะนึกเอาเองว่าถึงโดยเป็นหนี้สินลงอย่างไร พ่อจะไม่ใช้หรือจะให้ใช้ก็กลัวต้องทำโทษ คิดว่าเงินทองของตัวที่ได้ปีหนึ่ง ๆ มีอยู่ทั้งเบี้ยหวัดและเงินกลางปี เวลาออกไปเรียนไม่ได้ใช้ เงินรายนี้เก็บรวมอยู่เปล่า ๆ จะเอาเงินรายนี้ใช้หนี้เสีย ต่อไปก็คงได้ทุกปี ซึ่งจะคิดอย่างนี้แล้วและจับจ่ายเงินทองจนต้องเป็นหนี้กลับเข้ามานั้น ก็เป็นการไม่ถูกเหมือนกัน เพราะว่าผลประโยชน์อันใดที่จะได้อยู่ในเวลามีพอกับเวลาไม่มีพอนั้น จะถือเอาเป็นแน่ว่าจะคงที่อยู่เช่นนั้นไม่ได้ และยังเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็จะมีบ้านเรือนบุตรภรรยามากขึ้น คงต้องใช้มากขึ้น เงินที่จะได้นั้นบางทีก็จะไม่พอจะเชื่อว่าวิชาที่ตัวไปเรียนจะเป็นเหตุให้ได้ทำราชการได้ผลประโยชน์ทันใช้หนี้ก็เชื่อไม่ได้ เพราะเหตุที่ตัวเป็นเจ้านาย ถ้าบางทีจะเป็นเวลาติดขัดของเพราะเป็นเจ้านายนั้นก็ทำอะไรไม่ได้เลย ถ้าจะหันไปข้างทำมาหากิน ซึ่งเป็นการยากที่จะทำเพราะเป็นเจ้าเหมือนกัน คือไปรับจ้างเขาเป็นเสมียนไม่ได้เป็นต้น เมื่อทุนรอนที่มีเอาไปใช้หนี้เสียหมดแล้ว จะเอาอันใดเป็นทุนรอนทำมาหากินเล่า เพราะฉะนั้นจึงว่าถ้าจะคิดใช้อย่างเช่นนี้ซึ่งตัวจะคิดเห็นว่าเป็นอันไม่ต้องกวนพอแล้วนั้น ก็ยังเป็นการเสียประโยชน์ภายนอกมาก ไม่ควรจะทำให้งงให้เป็นขึ้น

๖. วิชาที่จะออกไปเรียนนั้น ก็คงต้องเรียนภาษาและหนังสือในสามภาษา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ให้ได้แม่นยำชัดเจนคล่องแคล่วจนถึงแต่งหนังสือได้สองภาษาเป็นอย่างน้อย เป็นวิชาหนังสืออย่างหนึ่ง กับวิชาเลขให้เรียนรู้คิดใช้ได้ในการต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง นี่เป็นต้น วิชาสองอย่างที่ว่าจำเป็นจะต้องเรียนให้รู้ให้ได้จริง ๆ เป็นขั้นต้น แต่วิชาอื่น ๆ ที่จะเรียนต่อไปให้เป็นวิชาชำนาญพิเศษในกิจการข้างวิชานั้น จะตัดสินใจเป็นแน่นอนว่าให้เรียนสิ่งใดในเวลานี้ก็ยังไม่ควร จะต้องไว้เป็นคำสั่งต่อภายหลัง เมื่อรู้วิชาขั้นต้นพอสมควรแล้ว แต่บัดนี้จะขอคัดเตือนอย่างหนึ่งก่อนว่าซึ่งให้ออกไปเรียนภาษาวิชาการในประเทศยุโรปนั้น ไซ้ว่าจะต้องการเอามาใช้แต่เฉพาะภาษาฝรั่งเศสหรืออย่างฝรั่งนั้นอย่างเดียว ภาษาไทยและหนังสือไทยซึ่งเป็นภาษาของตัว หนังสือของตัว คงจะต้องใช้อยู่เป็นนิจ จงเข้าใจว่าภาษาต่างประเทศนั้นเป็นแค่พื้นของความรู้ เพราะวิชาความรู้ในหนังสือไทยที่มีผู้แต่งไว้นั้นเป็นแต่ของเก่า ๆ มีน้อย เพราะมิได้สมาคมกับชาติอื่นช้านานเหมือนวิชาการในประเทศยุโรป ที่ได้สอบสวนซึ่งกันและกันจนเจริญรุ่งเรืองมากแล้วนั้น ฝ่ายหนังสือไทยจึงไม่พอที่จะเล่าเรียน จึงต้องไปเรียนภาษาอื่นเพื่อจะได้เรียนวิชาให้กว้างขวางออก แล้วจะเอากลับลงมาใช้เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจะถึงภาษาของตัวให้ลืมน้อยคำที่จะพูดให้สมควรเสีย หรือจะลืมน้อย

วิธีเขียนหนังสือไทยที่ตัวได้ฝึกหัดแล้วเขียนนั้นไม่ได้เลย ถ้ารู้แต่ภาษาต่างประเทศ ไม่รู้เขียนอ่านแปลลงเป็นภาษาไทยได้ก็ไม่ใช่ประโยชน์อันใด ถ้าอย่างนั้นหาจ้างแต่ฝรั่งมาใช้เท่าไร ๆ ก็ได้ ที่ต้องการนั้นต้องให้กลับแปลภาษาต่างประเทศลงเป็นภาษาไทยได้ แปลภาษาไทยออกเป็นภาษาต่างประเทศได้ จึงจะนับว่าเป็นประโยชน์ อย่างต้นตัวเองว่าได้ไปร่ำเรียนภาษาฝรั่งแล้วลืมภาษาไทย กลับเห็นเป็นการเก๋การโก้ อย่างเช่นนักเรียนบางคนมักจะเห็นผิดไปดังนั้น แต่ที่จริงเป็นการเสียที่ควรจะต้องคิดเห็นแต่ที่เดียว เพราะเหตุฉะนั้นในเวลาที่จะออกไปเรียนวิชาอยู่ ขอบังคับว่าให้เขียนหนังสือถึงพ่อทุกคน อย่างน้อยเดือนละฉบับ เมื่อเวลาเขียนหนังสืออังกฤษไม่ได้ ก็ให้เขียนมาเป็นหนังสือไทย ถ้าเขียนหนังสืออังกฤษหรือภาษาหนึ่งภาษาใดได้ ให้เขียนภาษาอื่นนั้นมาฉบับหนึ่ง ให้เขียนคำแปลเป็นภาษาไทย อีกฉบับหนึ่ง ดิดกันมาอย่าให้ขาด เพราะเหตุที่ลูกยังเป็นเด็กไม่ได้เรียนภาษาไทยแน่นอนมั่นคง ก็ให้อาศัยได้ถามครูไทยที่ออกไปอยู่ด้วยหรือค้นดูตามหนังสือภาษาไทยซึ่งได้จัดออกไปให้ด้วย คงจะพอหาถ้อยคำที่จะใช้แปลออกเป็นภาษาไทยได้ แต่หนังสือไทยที่จะเป็นกำลังช่วยอย่างนี้ยังมีน้อยจริง เมื่อเขียนเข้ามาคำใดผิด จะติเตียนออกไป แล้วจงจำไว้ใช้ให้ถูกต้องไปภายหน้า อย่าให้มีความกลัวความกระดากว่าจะผิด ให้ทำตามที่ได้ความอดสาเหอะความแน่ใจว่าเป็นถูกแล้ว เมื่อผิดก็แก้ไขไปไม่เสียหายอันใด

๗. จงรู้ว่าการเล่าเรียนของลูกทั้งปวงนั้น อาของเจ้า กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ได้รับปฏิญาณต่อพ่อว่า จะตั้งใจอดสาเหจะเป็นธุระในการเล่าเรียนของลูกทั้งปวงทั้งในปัจจุบันและภายหน้า พ่อได้มีความวางใจมอบธุระสิทธิขาดแก่กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เป็นธุระทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในกรุงเทพ ฯ เมื่อมีธุระขัดข้องประการใด ให้มีหนังสือมาถึงกรมหมื่นเทววงศ์ ฯ ก็จะได้รู้ตลอดได้ถึงพ่อและกรมหมื่นเทววงศ์ ฯ นั้นคงจะเอาธุระทำนุบำรุงทุกสิ่งทุกอย่างให้สำเร็จตลอดไปได้ ส่วนที่ในประเทศยุโรปนั้นถ้าไปอยู่ในประเทศใดที่มีราชทูตของเราอยู่ ราชทูตคงจะเอาเป็นธุระดูแลทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อมีการขัดข้องลำบากประการใด จงชี้แจงแจ้งความให้ท่านราชทูตทราบ คงจะจัดการได้ตลอดไป เมื่อไปอยู่ในโรงเรียนแห่งใดจงประพฤติการให้เรียบร้อยตามแบบอย่างซึ่งเขาตั้งลงไว้ อย่าเกะกะวุ่นวายเชื่อตัวเชื่อฤทธิ์ไปต่าง ๆ จงอดสาเหพาภพเพียรเรียนวิชาให้รู้มา ได้ช่วยกำลังพ่อเป็นที่ชื่นชมยินดีสมกับที่มีความรักนั้นเถิด

กิจกรรม

๑. ทบทวนเนื้อเรื่อง

ให้นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้โดยวาจาหรือเขียน ๒-๓ บรรทัด

- ๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์อย่างไร จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ เสด็จไปเรียนวิชาการ ณ ต่างประเทศ

- ๒) เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระราชโอรสไว้ยศว่าเป็นเจ้า ขณะทรงศึกษาวิชาในยุโรป
- ๓) เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของพระราชโอรส
- ๔) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์อย่างไร
- ๕) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับสัตว์ดิรัจฉานกับมนุษย์ว่าอย่างไร
- ๖) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภว่า ผู้ที่เป็นลูกพระเจ้าแผ่นดินนั้นจะต้องมีความประพฤติอย่างไร
- ๗) เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงกำหนดให้พระเจ้าลูกยาเธอทรงศึกษาภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมันให้ได้แม่นยำ
- ๘) เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีกระแสพระราชดำรัสให้พระเจ้าลูกยาเธอเขียนหนังสือถึงพระองค์ท่าน ๒ ฉบับ ฉบับหนึ่งเป็นภาษาต่างประเทศ อีกฉบับเป็นฉบับแปลเป็นภาษาไทย
- ๙) พระบรมราโชวาทนี้ แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสั่งสอนให้พระราชโอรสบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างไร

๒. ฝึกใช้ความคิดเกี่ยวกับเรื่องที่ได้อ่าน

- ๑) นักเรียนคิดว่าสาระสำคัญในพระบรมราโชวาทนี้คืออะไร ยกมากล่าว ๒-๓ ข้อ
- ๒) เมื่อนักเรียนได้อ่านพระบรมราโชวาทจบแล้ว นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับพระราชดำริ และพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ยกมากล่าว ๒-๓ ข้อ
- ๓) นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรในการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงสั่งสอนไม่ให้พระเจ้าลูกยาเธอไว้ยศ
- ๔) นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรในการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของพระราชโอรส
- ๕) ถ้าจะเทียบกับชีวิตในปัจจุบัน ผู้ที่มีบิดามารดาฐานะดีในสังคม ควรจะประพฤติตัวอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ พระราชทานแก่พระราชโอรส

๓. ฝึกสรุปความและเรียบเรียง

- ๑) ให้นักเรียนสรุปความสำคัญของแต่ละอนุเขต

๒) ให้นักเรียนเขียนย่อความพระบรมราโชวาทนี้ มีความยาวประมาณ ๕๐๐ คำ

๔. ฝึกอภิปราย

นักเรียนแบ่งกลุ่มประมาณกลุ่มละ ๕-๘ คน เลือกอภิปรายหัวข้อต่อไปนี้

- ๑) ความแตกต่างในการใช้ถ้อยคำในสมัยรัชกาลที่ ๕ กับปัจจุบัน
- ๒) พระบรมราโชวาทนี้ อาจนำมาใช้สำหรับคนทั่วไปได้อย่างไร
- ๓) จากพระบรมราโชวาทนี้ เราอาจมองเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแผนพัฒนาประเทศไว้อย่างไร
- ๔) การไปศึกษาต่างประเทศมีข้อดีและข้อเสียอย่างไรบ้าง

๕. กิจกรรมเสริม

ให้นักเรียนแบ่งกลุ่มเป็น ๕-๖ กลุ่มแล้วแต่ละดวง นักเรียนภายในกลุ่มหนึ่ง ๆ ช่วยกันค้นคว้าเรื่องต่อไปนี้กลุ่มละ ๑-๒ เรื่อง ตามความถนัด

- ๑) พระคลังข้างที่
- ๒) เบี้ยหวัด
- ๓) บรรดาศักดิ์ของไทยและของฝรั่ง
- ๔) พระประวัติของพระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์

คำบรรยาย

ผลพลอยได้จากการออกพรรษา

นำเรื่อง

เรื่อง **ผลพลอยได้จากการออกพรรษา** นี้ นายประภาส อวยชัย บรรยายออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในวันออกพรรษา วันศุกร์ที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๕๑๕ ในนามของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ บทความนี้กล่าวถึงการกระทำปวารณา ซึ่งเป็นพิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ให้พุทธสาวกปฏิบัติ พิธีนี้มีหลักการอยู่ว่า พระภิกษุทุกรูปไม่ว่าจะเป็นพระผู้ใหญ่หรือพระผู้น้อยจะต้องยอมให้พระภิกษุด้วยกันว่ากล่าวตักเตือนได้ พระที่ถูกว่ากล่าวตักเตือนก็ต้องรับฟังและพิจารณาตนเอง ถ้าบกพร่องจริงก็แก้ไขปรับปรุงตนเองเสียใหม่ ถ้าข้อที่ยกมาว่ากล่าวนั้นไม่เป็นความจริง ก็ต้องชี้แจงแสดงเหตุผลให้กระจ่างแจ้ง เพื่อผู้อื่นจะได้หมดความระแวงสงสัย

การกระทำดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความเมตตากรุณาต่อกันขึ้นโดยธรรมชาติ และยังความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ การปวารณานี้เป็นแนวปฏิบัติที่เราอาจนำมาใช้กับฆราวาสผู้ครองเรือนได้ การเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้นี้เป็นทางที่จะก่อให้เกิดความสงบสุข ทั้งในครอบครัวและในวงงานทั่วไป เพราะผู้ที่เป็นฝ่ายว่ากล่าวตักเตือนก็ทำด้วยความปรารถนาดี ผู้ที่ถูกว่ากล่าวตักเตือนก็รับฟังโดยปราศจากทิฐิ คือไม่ยึดถือว่าตนเป็นฝ่ายถูกเสมอไป ก่อให้เกิดประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน เช่น ครูกับศิษย์ ญาติ มิตร และผู้ร่วมงานกัน

การปวารณานี้จะต้องอาศัยองค์ประกอบ ๔ ประการ ซึ่งปรากฏในตอนท้ายของบทความนี้ นักเรียนควรศึกษาและพิจารณาให้เข้าใจในความหมายและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง ๔ นั้น เพื่อจะได้เกิดประโยชน์ทางความคิดและความประพฤติต่อไป

ผู้บรรยายได้ฝากข้อคิดว่า “คนที่ขาดผู้ว่ากล่าวตักเตือนก็เหมือนกับช้างป่าที่ขาดสารพัดฝึกจะกลายเป็นช้างป่าบ้าเถื่อนตลอดไป”

คำบรรยาย ผลพลอยได้จากการออกพรรษา

ประภาส อวยชัย

สวัสดี ท่านผู้ฟังที่เคารพทั้งหลาย

พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ขอน้อมอภิวาทน์ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้เอง ตรัสรู้ชอบ ทรงรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง ทรงพระเมตตา นำสังฆกรรม โปรดสัตว์ผู้มีปัญญาให้เข้าถึงความจริง อันเป็นเหตุเป็นผล เพื่อทำจิตใจให้ผ่องใส ถึงซึ่งการสิ้นภพ คือพระนิพพาน แก่เวไนยสัตว์ทั่วหน้า

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งปีนี้ตรงกับวันศุกร์ที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ ทุกท่านคงทราบดีแล้วว่า เป็นวันปวารณาออกพรรษาของพระคุณเจ้าพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษามาครบไตรมาสตามพระพุทธาณุญาต

การออกพรรษาเป็นเรื่องของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชนอยู่ด้วย เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทยมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ส่วนมากได้มาจากลัทธิพราหมณ์ ผสมกับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พิธีบางอย่างเดิมเป็นของพราหมณ์ แต่ภายหลังเราได้นำพระพุทธศาสนาเข้าไปสอดแทรก เช่น อาราธนาพระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ร่วมในพิธีนั้น เป็นต้น จนมีคำพังเพยว่า “พุทธกับไสยไปด้วยกัน” หมายความว่าศาสนาพุทธกับไสยศาสตร์ คือลัทธิพราหมณ์มีการปฏิบัติร่วมกัน เพราะคำพังพระพุทธศาสนาไม่มีพิธีการต่าง ๆ เหมือนกับลัทธิพราหมณ์ พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล คือศาสนาแห่งปัญญา จึงต้องนำเอาลัทธิพราหมณ์มาเป็นอุปกรณ์เพื่อก้าวไปสู่ธรรมะในพระพุทธศาสนาบ้าง

ประเพณีในท้องถิ่นในวันออกพรรษา ถือเป็นเอกลักษณ์จิตกาลวันหนึ่ง กล่าวคือมีการทำบุญสุนทานพิเศษจากการทำบุญวันพระธรรมดา เช้าวันรุ่งขึ้นมีการทำบุญตักบาตร เรียกสั้น ๆ ว่า “ตักบาตรเทโว” ซึ่งย่อมาจากคำว่า เทโวโรหนะ แปลว่า การเสด็จลงจากเทวโลกของพระพุทธเจ้าโดยถือว่า เป็นวันคล้ายกับวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาสู่มนุษยโลก หลังจากการเทศนาโปรดพระพุทธมารดา ตลอด ๓ เดือนแล้ว วันนั้นประชาชนพุทธบริษัทพากันไปทำบุญตักบาตรกันมาก และถือว่าเป็นวันพระพุทธเจ้าเปิดโลก คือ ทรงแสดงธรรมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจเรื่องบาปบุญคุณโทษ และเรื่องนรกสวรรค์อย่างแจ่มแจ้ง

บางท้องถิ่นในชนบท วันออกพรรษานอกจากจะทำบุญตักบาตรและฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ตอนกลางคืนยังมีพิธีบูชาไฟด้วย คือทางวัดได้ตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม ประดับประดาด้วยโคมและธงทิวต่าง ๆ มีจุดพลุ ตะไล ไฟพะเนียง และดอกไม้เพลิงสว่างไสวเป็นพุทธบูชา ในตอนกลางวัน

บางแห่งก็จัดให้มีกีฬาแข่งเรือ เพื่อส่งเสริมความสามัคคีระหว่างประชาชนในถิ่นใกล้เคียง และเป็นการฝึกซ้อมฝีพายไว้ เพื่อใช้ในขบวนแห่และการสงครามทางเรือ ซึ่งมีมาจากสมัยโบราณ นี่คือกิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนกระทำในวันออกพรรษา เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา

ส่วนกิจกรรมที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติ คือ การปวารณา ได้แก่ การเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ตักเตือนกัน การที่พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาด้วยกัน ครบไตรมาสปวารณาต่อกันนั้น คงจะเป็นเพราะเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการแรก เพราะจะไม่ได้อยู่ในที่แห่งเดียวกันทุกวันเหมือนเวลาจำพรรษา

ประการที่สอง เพราะจะไม่ได้ทำอุโบสถร่วมกันทุก ๑๕ วัน

ประการแรก ที่ว่าไม่ได้อยู่ในที่แห่งเดียวกันนั้น คือพระภิกษุสงฆ์สมัยพุทธกาล จะต้องออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามดินต่าง ๆ โดยไม่ให้ซ้ำทิศทางกัน เพื่อให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่มวลชนทุกเหล่า บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม สร้างสันติสุขให้แก่ชาวโลก การจาริกไปโดยลำพังอย่างนั้น ถ้าผู้ไปเป็นพระอริยเจ้า ก็คงจะไม่ทำสิ่งใดที่ผิดต่อพระวินัย เพราะท่านเป็นผู้ทรงศีลาจารวัตรอันดีงาม ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรงตามพระธรรมวินัย ปฏิบัติถูกต้องและเหมาะสม มองเห็นโทษเพียงเล็กน้อยที่ถูกตำหนิว่า เป็นภัยที่เล็กน้อย เครื่องครัดในสิกขาบทบัญญัติทุกข้อ แต่ถ้าพระที่ไป ยังไม่ได้เป็นพระอริยเจ้า การประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยยังไม่สมบูรณ์ ศีลาจารวัตรยังไม่ดีงามพอ จะไม่มีใครว่ากล่าวตักเตือน เสี่ยงนินทาจะต้องมีโดยไม่ต้องสงสัย

ประการที่สอง ที่ว่าเพราะจะไม่ได้ทำอุโบสถร่วมกันทุก ๑๕ วันนั้น คือตามธรรมดาพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะต้องแสดงความบริสุทธิ์ต่อกันทุก ๑๕ คำ คือในวันกลางเดือนและสิ้นเดือน เรียกว่าลงอุโบสถ หรือลงปาติโมกข์ โดยไปรวมกันที่พระอุโบสถหรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วฟังสวดปาติโมกข์พระวินัยของพระภิกษุ ซึ่งเป็นระเบียบข้อบังคับที่จะต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัดรวม ๒๒๗ สิกขาบท แบ่งเป็นหมวด ๆ มีพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้สวด พระภิกษุอื่นก็นั่งฟัง เมื่อจบแต่ละหมวด พระที่สวดนั้นก็ถามเป็นภาษาบาลีมีความหมายว่า ในหมวดนี้ ท่านทั้งหลายไม่ได้ฝ่าฝืนกระทำความผิดหรือยังบริสุทธิ์อยู่หรือ ถ้ายังบริสุทธิ์อยู่ ขอให้นิ่ง เมื่อภิกษุทั้งหลายนิ่งก็แสดงว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ พระสวดก็สวดต่อไปอย่างนี้ทุกหมวดจนจบ เป็นการตรวจสอบความประพฤติซึ่งกันและกัน

เมื่อมีการตรวจสอบกันอยู่ทุก ๑๕ วันอย่างนี้ ก็เป็นอันรู้กันดีว่าพระสงฆ์ทุกรูปเป็นผู้บริสุทธิ์ มีศีลเสมอกัน ไม่มีสิ่งใดที่น่ารังเกียจ หากจะเห็นว่าพระรูปใดที่ประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมก็ตักเตือนและทักท้วงกันได้ เมื่อไม่เชื่อฟังยังขึ้นทำอยู่ ก็ห้ามไม่ให้ร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันได้ เพราะไม่บริสุทธิ์มีศีลไม่เสมอกัน เป็นอันว่ามีทางควบคุมกันได้ เพราะอยู่ร่วมกัน แต่ถ้าแยกย้ายกันไปหลังจากออกพรรษา เพื่อปฏิบัติศาสนกิจหรือกิจส่วนตัว ไม่มีโอกาสได้เห็นการปฏิบัติของกัน

นาน ๆ จึงจะได้กลับมาพบกัน อาจจะได้ยินเสียงคำหึงจากคนอื่นบ้าง หรือเห็นกิริยาอาการที่น่ารังเกียจบ้าง ก็จะไม่เกิดไม่ไว้วางใจกันเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ เป็นทางแห่งการแตกสามัคคี ทางที่ดีควรจะเปิดโอกาสให้ผู้อื่นช่วยดักเตือนด้วย

ฉะนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุที่อยู่จำพรรษาครบไตรมาส ได้ดักเตือนกันในวันออกพรรษา ก่อนที่จะแยกย้ายกันไป คือในวันนั้นแทนที่จะให้สวดปาติโมกข์ ซึ่งเป็นพระวินัยของพระภิกษุให้คณะสงฆ์ฟัง กลับทรงให้แต่ละรูปขอร้องให้พระรูปอื่นดักเตือนตน ซึ่งเรียกว่าทำสังฆปวารณากัน กล่าวคือพระทุกรูปไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อย ต้องปวารณาต่อกัน โดยยอมตนให้พระด้วยกันว่ากล่าวดักเตือน ท่านที่ถูกดักเตือนก็ต้องรับฟังคำดักเตือน และต้องพิจารณาตนเองด้วย ถ้าเป็นความจริงก็ต้องกลับตัวเสียใหม่ ถ้าไม่เป็นความจริงก็ต้องชี้แจง แสดงเหตุผลให้กระจ่างแจ้ง ผู้ดักเตือนจะได้หมดความระแวงสงสัย เพราะพระท่านถือว่าเรื่องของสงฆ์นั้น พระทุกรูปต้องรับผิดชอบร่วมกัน ไม่ปลีกตนออกจากหมู่เมื่อเห็นความบกพร่องเกิดขึ้น ต้องทักท้วงกันทันที

เมื่อได้ปวารณาต่อกันแล้ว ก็ทำให้เกิดการเพิ่มพูนความเมตตากรุณาต่อกัน หวังดีต่อกัน เมื่อได้มาพบเห็นกัน เห็นสิ่งใดที่ไม่ดีไม่งามก็เตือนกัน หรือไม่ได้เห็นเพียงแต่ได้ยินคำบอกเล่า หรือนึกถึงสิ่งสงสัยในกิริยาอาการก็ตาม ต่างก็เตือนกัน ตามที่ได้ขอปวารณากันไว้ในกาลต่อมา พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดเดียวกันเป็นจำนวนมาก แม้จะไม่ได้แยกย้ายกันไปหลังจากออกพรรษาแล้ว ก็คงถือเป็นธรรมเนียมประเพณีจะต้องปวารณากัน เพื่อให้ว่ากล่าวดักเตือนตามพระวินัยอนุญาต

การปวารณากันนี้ เป็นวิถีทางให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีศีลเสมอกัน ไม่รังเกียจกัน เป็นการสร้างภราดรภาพให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ มีความสามัคคีเข้าถึงจิตใจกันได้และอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่ จากกันไปถึงรำลึกนึกถึงกัน เป็นไปเพื่อความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา นี่คือประโยชน์ของการปวารณาที่พระภิกษุสงฆ์และสถาบันพระพุทธศาสนาจะพึงได้รับ ปวารณานี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในวันออกพรรษา

จากการปวารณานี้ ถ้าชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ครองเรือนและอยู่ในวงศ์สกุล ได้นำเอาการปวารณาของพระภิกษุสงฆ์มาใช้โดยอนุโลม ก็จะบันดาลสันติสุขให้เกิดแก่สังคมยิ่งขึ้น ตั้งแต่สังคมหน่วยย่อยจนถึงสังคมหน่วยใหญ่ คือประเทศชาติ

ภายในครอบครัว ถ้าสามี ภรรยา บิดา มารดา และบุตรธิดา ได้ปวารณากัน คือเปิดโอกาสให้ดักเตือนกันได้ ไม่มีทิฐิมานะ สามีขอให้ภรรยาดักเตือน เมื่อเห็นว่าตนผิดพลาด ภรรยาก็ขอร้องให้สามีดักเตือนเมื่อตนผิด เพื่อจะได้แก้ไขสิ่งที่ผิดพลาดให้ถูกต้อง และแก้ไขสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่ควรให้เหมาะสม

เรื่องระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาก็เช่นเดียวกัน ถ้าฝ่ายบิดามารดามีความเอ็นดู รักใคร่ บุตรธิดา ไม่มีทิฐิมานะ ถือว่าตนเป็นพ่อเป็นแม่ เกิดก่อน รู้ดีกว่าลูก ไม่นึกว่าลูกได้รับการศึกษามาแล้ว ท่ามกลางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมือนกับสมัยของตน ไม่ยอมรับฟังความ

คิดความเห็นของบุตรธิดา ถ้าบุตรธิดาเกิดเห็นว่าความคิดความเห็นของพ่อแม่ลำสมัย อยู่ในยุคไดโนเสาร์ เค้าถ่านปี ไม่ยอมรับฟังคำแนะนำคัดค้านของบิดามารดา ครอบครัวนั้นก็หาความสงบสุขได้ยาก

แต่ตรงกันข้าม ถ้าครอบครัวใดบิดามารดาและบุตรธิดา มีความเคารพรักใคร่กันดีไม่มีทิฐิมานะ รับฟังความคิดเห็นกัน บิดามารดาเอาใจใส่ดูแลบุตรธิดา คอยสังเกตความประพฤติของบุตรธิดา ถ้าเห็นว่าจะออกนอกกลุ่มออกทางไปมาก ไม่รักษานขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีที่ดีของชาติ ก็เหนียวรั้งไว้ สิ่งที่ดีแม้จะเป็นของใหม่ เมื่อบุตรธิดารับเอามาก็โอนอ่อนผ่อนตาม ไม่ขัดขวาง เมื่อว่ากล่าวตักเตือนบุตรธิดาก็เชื่อฟัง เคารพนับถือบิดามารดา ไม่ดื้อดึง ฝ่ายบิดามารดา เมื่อบุตรธิดาเห็นว่าจะออกนอกหลักสูตร ก็หาทางสะกิดใจให้ได้สติด้วยวิธีการที่ดีไม่ดูหมิ่นว่าเป็นคนลำสมัย ถ้ายังไม่ได้สติ ก็หาโอกาสกราบไหว้ร้องขอ เพื่อให้หันเข้าหาทางที่ถูก บิดามารดาก็เห็นแก่บุตรธิดา หันเข้าหาทางที่ถูกที่ควร ไม่เห็นว่าลูกดูหมิ่นดูแคลน

มีครอบครัวบางครอบครัว บิดามารดาและบุตรธิดาปฏิบัติต่อกันคล้ายกับพระที่ปวารณากันไว้ คือบิดามารดาบอกกับบุตรธิดาว่า “ถ้าลูกทะเลาะกัน พ่อแม่จะตักเตือน ถ้าไม่เชื่อฟัง จะไม่รับประทานอาหาร แต่ถ้าพ่อแม่ทะเลาะกัน ลูกจะให้พ่อแม่ทำอะไร” ลูกก็ตอบว่า “ถ้าพ่อแม่ทะเลาะกัน ลูกจะไม่ไปโรงเรียน จะเลิกเรียนหนังสือ” เมื่อสัญญากันอย่างนี้แล้ว ปรากฏว่าบุตรธิดาไม่ทะเลาะกันเลย เพราะกลัวบิดามารดาจะอดอาหาร ส่วนบิดามารดาก็มีเค้าว่าจะทะเลาะกัน เช่น บิดาหรือมารดาขึ้นเสียงดัง บุตรหรือธิดาคนใดคนหนึ่งจะเอ่ยขึ้นทันทีว่า “คุณพ่อคุณแม่” เพียงเท่านั้น บิดามารดาก็จะหยุดเสียงดังทันที เป็นอันว่าครอบครัวนั้นมีสันติสุข เพราะบิดามารดาและบุตรธิดาให้สัญญากันไว้ เหมือนกับการปวารณาของพระสงฆ์

ระหว่างครูกับศิษย์ มิตรกับมิตร ญาติกับญาติ ผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ถ้าต่างฝ่ายต่างปวารณากันไว้ เพื่อให้ตักเตือนกันได้ในเมื่อเห็นว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำผิดพลาด หรือเริ่มจะรุนแรงต่อกัน และรับฟังคำท้วงติงหรือคำตักเตือนด้วยเจตนาดีของอีกฝ่ายหนึ่ง ความยุ่งยากขัดแย้งกันจนเป็นเหตุให้ตัดญาติขาดมิตรกันบ้าง เดินขบวนขับไล่กันบ้าง นัดหยุดงานกันบ้าง ก็จะไม่เกิดขึ้น

การปวารณากันนี้ จะศักดิ์สิทธิ์สัมฤทธิ์ผลได้ ต้องอาศัยผู้ปวารณานั้น ๑) มีความตั้งใจที่จะแก้ไขตนเอง ๒) มีตั้งใจความจริงใจ ๓) ตักเตือนหรือท้วงติงกันด้วยความหวังดี ๔) ตีราคาผู้ตักเตือนว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้ หรือเป็นเสมือนนายช่างที่ช่วยติเพื่อทำให้งาม ถ้าขาดองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้แล้ว การปวารณานั้นจะไม่มีความหมาย คือจะไม่อำนวยผลแก่ผู้ปวารณานั้นเลย

การปวารณากันของพระภิกษุสงฆ์ในวันออกพรรษา แม้จะเป็นธรรมเนียมประเพณีของชาววัด แต่ชาวบ้านที่ฉลาดได้นำมาแก้ไขใช้ให้เหมาะสม ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตในการครองเรือน และการปกครองบ้านเมืองและประเทศชาติได้อย่างแท้จริง

ก่อนจบ กระผมใคร่ขอฝากข้อคิดไว้ว่า คนที่ขาดผู้ว่ากล่าวตักเตือน ก็เหมือนกับช้างมัวที่ขาดสารธိฝึก จะกลายเป็นช้างป่ามัวเถื่อนตลอดไป

ขอขอบพระคุณ

สวัสดี

กิจกรรม

๑. ทบทวนเนื้อเรื่อง

นักเรียนตอบคำถามเป็นวาจาหรือเขียนสั้น ๆ คำตอบหนึ่ง ๆ ประมาณ ๒-๓ บรรทัด

- ๑) วันออกพรรษา มีความสำคัญอย่างไรแก่พระภิกษุ
- ๒) เหตุใดพระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระภิกษุกระทำการที่เรียกว่า ปวารณา
- ๓) ในการที่จะทำปวารณาผู้กระทำความจะต้องยอมรับอะไร มีจิตใจอย่างไร
- ๔) การกระทำอุโบสถ คือกระทำความอะไร ผู้ใดต้องกระทำการนี้ ทำเมื่อใดและมีประโยชน์อย่างไร
- ๕) การกระทำปาติโมกข์ และกระทำปวารณามีประโยชน์แก่พระภิกษุแตกต่างกันอย่างไร
- ๖) พระอริยเจ้า คือใคร
- ๗) คนไทยมีประเพณีอย่างไรบ้างในวันออกพรรษา

๒. ฝึกแสดงความคิดเห็น

นักเรียนแบ่งกลุ่มอภิปรายหัวข้อต่อไปนี้ แล้วเขียนรายงานเป็นของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละคน

- ๑) ในชีวิตผู้ครองเรือน เราควรปฏิบัติอย่างครบครันที่ผู้บรรยายยกมาเป็นตัวอย่างหรือไม่
- ๒) ในครอบครัวของเรา เราอาจใช้การปวารณาอย่างไร
- ๓) ระหว่างเพื่อนร่วมห้องเรียน เราอาจนำหลักการปวารณามาปฏิบัติอย่างไร
- ๔) การตักเตือนกันทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ นักเรียนเห็นด้วยหรือไม่ เพราะเหตุใด

๓. ฝึกสังเกตภาษา

คำและสำนวนต่อไปนี้มีความหมายอย่างไร มีสำนวนใดหรือคำใดที่นักเรียนเห็นว่าน่าจะขัดเกลามาให้ดีขึ้นได้บ้าง

- ๑) พุทธกับไสยไปด้วยกัน
- ๒) เทโวโรหณะ
- ๓) วันพระพุทธรเจ้าเปิดโลก
- ๔) ภราดรภาพ
- ๕) เมื่อนุตรธิดาเห็นว่าจะออกนอกหลักสูตร
- ๖) ผู้ตรัสรู้เองตรัสรู้ชอบ
- ๗) เวไนยสัตว์
- ๘) พลุ ตะไล ไฟพะเนียง
- ๙) ศีลาจารวัตร
- ๑๐) สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔. ฝึกค้นคว้าและเรียงความ

นักเรียนแบ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ช่วยกันค้นคว้าเกี่ยวกับประเพณีของท้องถิ่นในวันออกพรรษา แล้วเขียนรายงานของกลุ่มมาอ่านให้นักเรียนทั้งห้องฟัง

๕. กิจกรรมเสริม

นักเรียนควรศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประเพณีในท้องถิ่นที่กระทำในวันสำคัญอื่น ๆ จะเป็นประเพณีของพระพุทธศาสนาหรือของศาสนาอื่นก็ได้

ธรรมาธรรมะสงคราม

นำเรื่อง

บทที่เราจะอ่านนี้ เป็นนิยายอุทาหรณ์ ใช้รูปธรรมชนิดหนึ่งเปรียบเทียบให้เข้าใจนามธรรม นิยายเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เพื่อให้เห็นว่า อธรรมคืออะไร และธรรมย่อมแพ้ธรรมในที่สุดอย่างไร ให้ผู้อ่านแลเห็นได้ง่าย ๆ โดยใช้อุทาหรณ์ที่ได้ทรงฟังจากพระธรรมเทศนา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงในงานเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๖๑ ในนิยายเรื่องนี้ ผู้แต่งสมมุติเทวดา ๒ องค์ องค์หนึ่งเรียกธรรมเทวบุตรเป็นผู้ทรงธรรม อีกองค์หนึ่งนิยมในอธรรม เรียกว่า อธรรมเทวบุตร ให้เทวดา ๒ องค์นี้กระทำสงครามกันและให้ธรรมเทวบุตรได้ชัยชนะ วิธีการสมมุติให้บุคคลแทนนามธรรมดังที่ใช้นี้ เรียกว่าบุคลาธิษฐาน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงพระราชนิพนธ์แล้วได้มีพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์แจก เมื่อพระชนมพรรษาครบ ๔๐ ปี ณ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓

การสมมุติเปรียบเทียบในนิยาย นักเรียนอาจเข้าใจได้เองเมื่อได้อ่านบทประพันธ์เข้าใจแล้ว ซึ่งถึงแม้จะมีศัพท์ที่ใช้ในการประพันธ์บ้าง ก็มีจำนวนไม่มากนัก แต่อาจมีบางส่วนที่นักเรียนอาจคิดไปไม่ถึงจึงขอชี้แจงให้เข้าใจคือ

ที่ในนิยายกล่าวว่า เทวบุตรสององค์สถิตในกามาพจรภพนั้น ความหมายก็คือว่า เทวดาสององค์นั้นอยู่ในแดนของรูปรสกลิ่นเสียง อีกนัยหนึ่งคือยังไม่บรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นแดนที่ปราศจากกิเลสทั้งมวล เทวตายเป็นปุถุชน บางองค์ก็ยังมีกิเลส ต้องการแสดงอำนาจ มีความโลภ โกรธหลง ธรรมเทวบุตรเป็นตัวแทน หรือสัญลักษณ์ของฝ่ายที่มีธรรมะ มุ่งในความดี ใครจะประกอบ การกุศล อธรรมเทวบุตร เป็นตัวแทนของฝ่ายอกุศล มุ่งในความชั่ว จะต้องประจัญหน้ากันและต้องสู้รบกัน มนุษย์มีส่วนรับรู้ มีส่วนตัดสินใจว่าจะเข้ากับฝ่ายใด ตราบเท่าที่มนุษย์และเทวตายังไม่บรรลุ ธรรมขั้นสูงสุด ล่วงพ้นกิเลส ล่วงข้ามความนิยมในรูปรสกลิ่นเสียง ซึ่งจะพบในโลกมนุษย์และในโลกของเทวดา อันเป็นธรรมดาของปุถุชน มนุษย์และเทวดาก็จะต้องพบกับการต่อสู้ระหว่างธรรมะ กับอธรรมตลอดไป

ในนิยายที่นักเรียนจะอ่าน นักเรียนควรสังเกตศิลปะของการประพันธ์ ในการที่ทรงพระราชนิพนธ์ใช้สัญลักษณ์อะไรเป็นตัวแทนของอะไรบ้าง ใช้สิ่งใดเป็นอุทาหรณ์เพื่อเปรียบเทียบให้เข้าใจความจริงอันใดในชีวิตมนุษย์บ้าง และความจริงที่กล่าวในนิยายนั้น สอดคล้องกับเหตุการณ์หรือพฤติกรรมในปัจจุบันบ้างหรือไม่เพียงใด

อนึ่ง บทประพันธ์ที่นักเรียนจะศึกษานี้ ได้มีการแก้ตัวสะกดการันต์ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ซึ่งไม่ตรงกันทีเดียวกับฉบับที่มีพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทาน เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น

ความรู้เพื่อช่วยการอ่าน

๑. ชื่อเรื่อง ธรรมาธรรมะสงคราม แปลว่า การรู้ระหว่างธรรมกับอธรรม ศัพท์นี้เป็นสมาสที่มีสนธิ คือ ธรรม + อธรรม + สงคราม ทำนองเดียวกับ สุราสุรสงคราม แปลว่าการรู้ระหว่าง สุระ กับ อสุร ศัพท์สมาสคือ สุร + อสุร + สงคราม ในทำนองเดียวกัน กามาวจรเป็นสมาสที่มีสนธิ กาม + อว + จร

๒. ชมพูทวีป ในวรรณคดีของอินเดียและของไทยมักกล่าวถึงชมพูทวีปในความหมายว่าเป็นโลกของมนุษย์ และชมพูทวีปกับสวรรค์ชั้นกามาพจรมีการติดต่อกันได้โดยง่าย เช่น เทวดาก็อาจจะจักรลงมาในท้องฟ้า และมนุษย์ก็ออกมาเฝ้าชมบารมี หรือมนุษย์บางคนก็อาจจะมีฤทธิ์เหาะขึ้นไปเฝ้าเทวดาบางองค์ก็ได้

๓. วรรณะทั้ง ๔ ของอินเดีย ในวรรณคดีไทยซึ่งได้เค้าเดิมมาจากอินเดีย มักจะถือว่าโลกมนุษย์มีลักษณะเหมือนอินเดีย โดยเฉพาะจะกล่าวถึงว่า มนุษย์จะแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น ตามความเชื่อถือของอินเดีย ซึ่งแบ่งมนุษย์เป็น ๔ วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สูทร กษัตริย์คือผู้มีวิชานักรบ มีหน้าที่คุ้มครองสังคมหรือชุมชน พราหมณ์ คือผู้ที่มีความรู้ มีหน้าที่ให้ความคิดชี้แจงสั่งสอนคนในสังคมและทำพิธีศาสนา แพศย์ คือผู้ทำการค้าขาย และการช่างต่างๆ สูทร คือผู้ทำการงานอย่างสามัญทั่ว ๆ ไป ตามคติของอินเดีย การถือวรรณะเป็นไปอย่างเคร่งครัด คือพราหมณ์และกษัตริย์นั้น ถือเป็นวรรณะชั้นสูง ผู้สืบเชื้อสายอาจสมรสกันได้ แพศย์ เป็นชนชั้นกลาง ซึ่งทำการสมรสอยู่ภายในวรรณะเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ สูทร ถือเป็นวรรณะต่ำ ซึ่งวรรณะอื่นรังเกียจ แม้แต่จะร่วมรับประทานอาหารก็ไม่ได้ คนในอินเดียไม่เปลี่ยนวรรณะ เกิดในวรรณะไหนก็สืบสายอยู่ในวรรณะเดิมนั้น แม้ในปัจจุบันก็ยังนิยมยึดถือกันอยู่ แต่ไม่เคร่งครัดเท่ากับในสมัยก่อน

ธรรมาธรรมะสงคราม

(ตามเค้าเรื่องในธรรมะชาดก เอกาทสนิบาต)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำพากย์

๑๑ ธรรมเทวะบุตร
สถิตอยู่ณกามา—
 ครองทิพยพิมาน
ปองธรรมะปลั่ง
 เมตตาการุญรัก—
ปราณีนิกรชน
 ครั้นถึงณวันเพ็ญ
เธอมุ่งจะทรงรถ
 เข้าที่สนามสร่ง
แล้วลอบพระกายา
 ทรงเครื่องก็ล้วนขาว
สำแดงสุโรดม
 ทรงเพชรภรณ์
ออกจากพิมานสถาน

๑๖ ขึ้นทรงรถทองส่องพรรณ
 เลกนาคราชกำแหง
 งามกงวงจักรรัตแดง
งามดุมประดับเพชรพราว
 เลิศล้วนมวลมาศลุลาย
รับที่บัลลังก์เทวินทร์
 กินนรพื่อนรำรายบิน
ทุกเกล็ดก็เก็จสุรกานต์
 งามเทวธวัชชัชวาล
แอร่มอร่ามงามตา

ผู้พิสุทธิโสกา
พจรภพแผ่นดินสรวง
 บริวารอมรปวง
 ลู่อ่านาจอกุศล
 ชะพิทักษ์ภูวดล
 ดุจดั่งปิโยรส
 ที่เป็นวันอุโบสถ
 ประพาสโลกเช่นเคยมา
 เสาวคนธธारा
 ด้วยวิเลปนารมณ
 สะวิภูษณาสม
 สุจริต ณ ไตรทวาร
 พระกรกุมพระขรรค์กาญจน์
 ธเสด็จ ณ เกยพลัน ฯ
(บาทสกุณิ แล้วกลม)
งามงอนอ่อนนั้

งามกำสำแสง
 เทพประนมเรียงราย
 กนกนาคิน
 โบกในคัคณานต์

พริ้งพร้อมทวยเทวเสนา
และหลังสะพริ้งพร้อมมวล

จามรีเจิดฉายปลายทวน
ยั่วคาพิณพิศวง

แลดูรายริ้วทิวธง
ปักล่องสนั่นเวหน

อีกมีทวยเทพนฤมล
เพื่อโปรยบุปผามาลี
ครั้นได้ฤกษ์งามยามดี
ไปโดยวิถีนภาจร ฯ

ห้อมแห่แห่นหน้า

หอกดาบปลาบยวน

ฉัตรเบญจรงค์

พ้องฟ่องล่องหน

เคลื่อนขบวนโยธี

(กลองโยน แล้วเชิด)

ครั้นถึงชมพุดสตอน
ประจามาชมบารมี

หยุดรออยู่หว่างเมฆี
พระองค์ก็อัมพรัมพราย

กษัตริย์พราหมณ์แพศย์ศูทรทั้งหลาย
ระยอบบังคมเทวัญ

ต่างคนปลื้มเปรมเกษมสันต์
เพื่อฟังพระเทวบัญชา

จึงธรรมะเทพนาถา
เพื่อแนะนำองคละงธรรม ฯ

๑๑ ดูก่อนนิกรชน
ทั้งสิบประการจำ

การฆ่าประดาสัตว์
อันว่าดวงชีวิ

ถือเอาซึ่งทรัพย์สิน
เขานั้นเสียขายยอม

การล่วงประเวณี
ของชายผู้เฒ่า

กล่าวปดและลดเลี้ยว
ยอมจะเป็นสิ่งขวน

สร้างนิกร

แลยังปิดพี

ต่างมาเรียงราย

ต่างคอยเงี่ยกรณ

ตรัสเผยพจนา

อกุศลบดกรรม

และละเว้นอย่าเห็นดี

อุประโยชน์บ่พึงมี

ยอมเป็นสิ่งที่ควรถนอม

อันเจ้าของมียินยอม

จิตตจึงเป็นหนักหนา

ณบุตรและภรรยา

มกกิจบ่บังควร

พจนามิรู้สงวน

นรชังเป็นพันไป

ส่อเสียดเพราะเกลียดชัง
เลื่อมยศและลดไม-

พูดหยาบกระทบคน
เจรจากับเขาร้าย

พูดจาที่เพื่อเจ้า
ทำตนให้เป็นที่

มุ่งใจและใส่ทรพ-
ทำให้ผู้อื่นพา

อีกความพยาบาท
ก่อเวรปู้ร้าย

เชื่อผิดและเห็นผิด
เศร้าหมองมีผ่องผา-

ละสิ่งอกุศล
เหมาะยิ่งทั้งหญิงชาย

จงมุ่งบำเพ็ญมา-
บำรุงบิฑามาร-

ใครทำจะนี้ไซ้
เนานานสราญสุข

ยศใหญ่จะมาถึง
เป็นนิจนิรัน-

๑๖ ครั้นเสร็จประทานเทศนา
ฐเกิดประณตประนมกร

ธรรมเทพจึงอวยพร
ในอายุวรรณสุขพล

แล้วสั่งขบวนเดินหน
ชมพุทธวิปมหาสถาน ฯ

๑๗ ปางนี้ขอธรรมะ
เนาในพิมานสถาน

ครองพวกบิรวาร
โทโสและโมหันธ์

ปมียังประโยชน์ใด
ตริระหว่างคณาสลาย
ก็ต้องทนซึ่งหยาบคาย

ถือว่าเขาจะตอบดี
จะสาระปมีย

นรชนเขานินทา
ยะด้วยโลภะเจตนา

กันตำหนิมีรู้หาย
มนะมุ่งจ้านงร้าย

ฤจะพ้นซึ่งเวรา
ลิจจะนิจจะเลื่อมพา

สุกะรินฤดีสบาย
ลิกะมลจะพึงหมาย

สุจริตคนใดรทวาร
ดุปีคูปัญฐานการ

ครให้เสวยสุข
ก็จะได้นิราศทุกข์

และจะได้กระไลสวรรค
กิติพึงจะตามทัน

ครย่อมจะหรรษา ฯ
ฝูงชนต่างสา-

ให้ปวงถาวร

ประทักษิณวน

(เข็ดฉิ่ง)

เทวบุตรผู้ใจพาล

ณคามาพจรสวรรค

ล้วนแต่พาลประดุจกัน

บมิพึงบำเพ็ญบุญ

เห็นใครน้ำใจซื่อ
 เธอก็มักหันเห
 ถึงวันที่จันทร์เพ็ญ
 ขับระยะยานมา
 แต่งองค์และทรงลั่น
 อาภรณ์ก็เลือกสรร—
 หัตถ์สาคำพระกำขวน
 จรจากวิมานอัม—

 ๑๖รถทรงงกกำลังหมด
 ล้วนแล้วด้วยไม้ค้ำคง
 บัลลังก์มีชัยขรรยง
 สลับกนกมั่งกร
 ลายสิงห์เสือสีหมีสลอน
 อีกทั้งจระเข้เหรา
 งอนรถมีธวัชตัวคร่า
 สยดสยของพองชน
 แลดูหมู่กองพยุหพล
 ล้วนฤทธิ์กำแหงแรงขัน
 กองหน้าอารักขะไพโรธณธ์
 คนธรรพ์เป็นกองปีกขวา
 กองหลังนาคะนาคา
 ศัสตราอาวุธาวแสง
 พวกพลทุกคนกำแหง
 พร้อมเพื่อผจญสงคราม
 พาหนะค้ำรถค้ำราม
 แลล้วนจะนำสยดสยอน
 ให้เคลื่อนขบวนพลจร
 ฟากฟ้าคะนองก้องมา ฯ

สุจริตการุญ
 เพราะพิโรธและริษยา
 เธอก็มักจะไคลคลา
 ฌมพทุวิปปลัน
 พัสตระคำทุกสิ่งอัน
 พะสัมฤทธิ์และพลอยคำ
 อันมหิทธิกำยำ
 พรตรงมาทรงรถ ฯ

(คุกวาทย์ แล้วกราว)

ตลอดดงอนรถ

ขึ้นรับรองทรง

หมาในยืนนอน

สีคำขำนำ

สลับสับสน

ปีกซ้ายกุมภณธ์

สีเหล่าเสนา

หาญเหิมฤทธิ์แรง

เสือสิงห์วิ่งหลาม

ไปในอัมพร

(เชิด)

ครั้นถึงชมพูแดนประชา
 ลอยอยู่ที่ในอัมพร
 เหลือบแลเห็นชนนิกร
 อธรรมก็ยิ่งเหิมหาญ
 ทะนงจงจิตคิดพาล
 ก็ยิ่งกระหิ่มขินดี
 เห็นว่าเขาเกรงฤทธิ์
 สนั่นณกลางเวหน ฯ
 ๑๑ดูราประหาราษฎร์
 จงนึกถึงฐานตน
 ไม่สู้อมรแมน
 ผุ่งสัตว์ ณกลางไพร
 ทั้งนี้เพราะข้าลาด
 ต่างมัวแต่กลัวชน
 ผู้ไผ่ซึ่งอำนาจ
 ใครขวางฉมรรคา
 ย่อมมีซึ่งทรัพย์สิ่ง
 เมื่อใดจะได้ทัน
 กำลังอยู่กับใคร
 ใครอ่อนก็ปรา-
 สตรีผู้มีโฉม
 ควรถือว่ามิไ้
 ใครเขลาควรเอาเปรียบ
 ลวงล่อต้องเปลือง
 เมื่อเห็นซึ่งโอกาส
 ส่อเสียดและใส่ความ
 ใครท้วงฤทก์ว่า
 เขานั้นสิแน่จริง
 พุดเล่นไม่เป็นสา-
 กระทบกระเทียบเขา
 ใครจนจะทนยาก
 คิดปองซึ่งของดี

ให้หยุดโยธา
 ท่าทางสยดสยอง
 ด้วยอุหังการ
 จึงเปล่งพจี
 นรชาตินิกรชน
 ว่าตกต่ำอยู่ปานใด
 ฤๅแม่นปีศาจได้
 ก็ยังเก่งกว่าฝูงคน
 บ่มีอาจจะช่วยตน
 จะคำหนิและนินทา
 ก็ต้องอาจและหาญกล้า
 ก็ต้องปองประหารพลัน
 จะมานิ่งอยู่เฉยจะนั้น
 มนะมุ่งและปรารถนา
 สิทธิใช้กำลังคร่า
 ชิดแน่มิสงสัย
 สุกัลกษณาไซริ์
 เป็นสมบัติณกลางเมือง
 และมุสาประดิษฐ์เรื่อง
 หนาหากำไรงาม
 ผู้ฉลาดพยายาม
 และประโยชน์ตนถึง
 ก็จงดำให้เสียงอิง
 จะขยายและเกรงเรา
 ระสำหรับจะแก้เหงา
 ก็สนุกสนานดี
 และลำบากอยู่ไยมี
 ณผู้นอนอันเก็บงำ

ใครทำให้จิตใจ
 ไร้หาโอกาสทำ
 คำสอนของอาจารย์
 จะนั่งไยดีไย
 บิครและมารดา
 เลี้ยงไว้ทำไมดู
 เขาให้กำเนิดเรา
 กฎธรรมดาท่าน
 มามัวแต่กลัวบาป
 อยากสุขสนุกนั้น—
 ใครมีกำลังอ่อน
 ใครเคอะส่ำแดง
 ๑๖ พุดเสร็จแล้วเงิ่งแลมอง
 อธรรมก็ยังมี
 ดบหักถักรัศสังเสนี
 ออกเดินขบวนพลกาย
 ขบวนก็พลันผันผาย
 เวียนซ้ายชมพูนาลัย ฯ
 ขบวนสองเทพคลาไคล
 ประสบกันกลางเวหา
 ต่างกองต่างหยุครอร่า
 เพื่อคอยอีกฝ่ายหลักทาง
 ต่างกองต่างยืนอยู่พลาง
 แก่กันเพื่อเดินกองไป
 ธรรมเทวบุตรเป็นใหญ่
 ด้วยถ้อยสุนทรอ่อนหวาน
 ดูราธรรมมหาศาล
 หลักทางให้เราเดินไป
 อธรรมตอบว่าฉันใด
 เราก็ไม่หย่อนศักดิ์ศรี
 ธรรมะจึงว่าเรา
 ที่ควรจะได้ทางจร

ลีก็ควรจะจดจำ
 ทูบบ้างเพื่อสาใจ
 ก็บุราณเกินสมัย
 จงประพจน์ตามจิตดู
 ก็ชราหนักหนาอยู่
 นับจะเปลืองมิควรรการ
 ก็มีไซ้เช่นให้ทาน
 ว่าเป็นของไม่อัศจรรย์
 ก็อยู่ทำไมกัน
 ที่ก็ต้องคำริแสวง
 ก็ต้องแพ้ผู้มีแรง
 ก็จะสมอารมณ์ปอง ฯ
 เห็นคนสยดสยอง

ให้เริ่มจรี

เป็นแถวเรียงราย

เวียนขวาซ้ายไป

อยู่กลางมรรคา

ต่างไม่ให้ทาง

จึงกล่าวคำไป

เราขอให้ท่าน

เราจะหลีกเลี่ยง

สิทธิย่อมมี

เพราะเราชวนชนนิกร
 บำเพ็ญกุศลจรรยา
 เราทำให้ชนนานา
 นະเลศประเสริฐทุกสถาน
 สมณะอีกพราหมณาจารย์
 เพราะเรานี้เพียงธรรมดา
 อีกทั้งมนุษย์เทวา
 ทุกเมื่อเพราะรักความดี
 อธรรมตอบว่าข้านี้
 ไม่ต้องประหวั่นพรั่นใจ
 ไม่เคยยอมให้แก่ใคร
 จักยอมให้ทางท่านจร
 ธรรมดาว่าเราเกิดก่อน
 อธรรมเธอเกิดตามมา
 ตัวเราแก่กว่าแก่กว่า
 ผู้น้อยควรให้ทางจร
 อธรรมว่าคำอ่อนวอน
 อ้างเหตุผลสมควรใด ๆ
 ไม่ทำให้เรานี้ไשר
 เพื่อธรรมเทพจรรลี
 มาเกิดรบกันวันนี้
 สิทธิได้ทางเดินไป
 ธรรมดาว่าเธอตามใจ
 ประกอบด้วยสรรพคุณา
 มีทั้งกำลังวังชา
 ผู้ใดเสมอไปมี
 หัวทึบบันลือฤทธิ์
 จักเอาชนะอย่างไร
 อธรรมยิ้มแยมเฉลยไป
 เขาย่อมเอาเหล็กดีทอง
 เอาทองดีเหล็กเป็นของ
 เพราะเหตุว่าผิดธรรมดา

ให้จิตสุนทร
 ได้มียศลา
 สรรเสริญทุกวาร
 น้อมจิตบูชา
 ไร้พลมากมี
 วันนี้เหตุไฉน
 ในโลกอัมพร
 โหญ่ยิ่งยศลา
 หรือพจนากร
 ยอมหลักทางให้
 ใครชนะควรมี
 อันเรานี้ไשר
 เกียรติยศลา
 อธรรมเธอนี้
 ว่าธรรมดาไשר
 ไม่สามารถลอง

แม้เราฆ่าท่านมรณา
นิยมประดุจทองคำ
ว่าแล้วดื้อนพลกำยำ
ประยุทธรณกลางอัมพร ฯ

ฝ่ายทัพอธรรมราญรอน
ฝ่ายธรรมอดินาระอาใจ
ธรรมะสลดเหตุภัย
จะไม่ชนะดังถวิล
จะต้องทนคำดูหมิ่น
ให้ทางแก่ฝ่ายอธรรม
แต่ว่าเคชะกุศลกรรม
แลเห็นถนัดอัศจรรย์
อธรรมหน้ามิดโดยพลัน
อยู่บนบัลลังก์รณมณี
พลัดตกหกเสียวรันทที่
และคืนก็สูบซ้าลง ฯ

ธรรมะมีขันตีทรง
แย่งยุทธรชิตชัยชาญ
ลงมาจากกลางถักนาค
อธรรมะผู้ปราชัย
แล้วตั้งเสนีผู้ใหญ่
ในพื้นที่แผ่นดินบัดดล
กลับขึ้นทรงรถโสภณ
ผู้พร้อมมาชมบารมี ฯ
“ดูราประชากราษฎร
แห่งการสงครามนี้
ธรรมะแลอธรรม—
อันผลจะพึงให้ ,
อธรรมยอมนำสู่
ธรรมะจะนำพลัน

เหล็กก็จักนำ

ครูเข้ากระทำ

(เชิด)

ห้าวหาญชาญสมร

คิดว่าตนไซ้รู้

และต้องยอมยิน

มาช่วยฝ่ายธรรม

มีอาชนั่งมั่น

ถึงพื้นปัดพี

(รัว)

กำลังจึงขย

ฟาดฟันประหาร

ฝั่งอธรรมไว้

แล้วดริสแดชน

ท่านอาจเห็นคดี

อย่าระแวงและสงสัย

มะทั้งสองสิ่งนี้ไซ้รู้

ปมมีเสมอกัน

นิราบายเป็นแม่นมั่น

ให้ถึงสุคติ

เสพธรรมะส่งให้
 แม่เสพอธรรมพา
 ในกาลอนาคต
 ช่มธรรมะทำลาย
 เชื้อถือกำลังแสน-
 หวังครองประคาโลก
 สัญญามีตรามัน
 ละทิ้งธรรมะสิ้น
 หลิงชายและทารก
 ดูราญประหารเห็น
 ฝ่ายพวกอธรรมเหิม
 ทำการประหารอย่าง
 ฝ่ายพวกที่รักธรรม
 ก็คงมิยอมให้
 จักชวนกันรวบรวม
 รวมทรัพย์สะพริบพริ้ง
 ช่วยกันประจัญต่อ
 เข้มแข็งคำแถมมี
 ลงท้ายฝ่ายธรรมะ
 อธรรมะคงต้อง
 อันว่ามนุษย์โลก
 อธรรมะราญรอน
 ภายหลังข้างฝ่ายธรรม
 เพราะธรรมะย่อมรักษ์
 อันคำเราทำนาย
 จงมุ่งถนอมธรรม
 ถึงเมื่อธรรมข่ม
 ลงท้ายเมื่อหมดยุค
 ถือธรรมะปล่อยใส
 ถือธรรมะเที่ยงนาน
 ๑๖ ตรีสเสรีจธรรมะเทวัญ
 พลสิทธิเพิ่มพูนผล

ถึงเจริญทุกทิวา
 ให้พินาศและฉิบหาย
 ก็จะมีผู้มุ่งหมาย
 และประทุษร้ายมนุษย์โลก
 ยะจะขึ้นเป็นหัวโจก
 และเป็นใหญ่ในแดนดิน
 ก็จะเรียกกระดาษขึ้น
 เพราะอ้างคำว่าจำเป็น
 ก็จะตกที่ล่ำเคี้ยง
 ปมมีอะไรขวาง
 ก็จะเริ่มจะริทาง
 ที่มนุษย์มิเคยใช้
 ถึงจะคิดระอาใจ
 พวกอธรรมได้สมหวัง
 พลจากกำลังขลัง
 เป็นสัมพันธไมตรี
 พวกอธรรมะเสนี
 สุจริตธรรมสนอง
 จะชำนะดังใจปอง
 ปราชัยเป็นแน่นอน
 ยังโชคดีไม่ย่อหย่อน
 ก็ชำนะแต่ชั่วพัก
 จะชำนะประสิทธิ์ศักดิ์
 ผู้ประพาศิณกลองธรรม
 ชนทั้งหลายจงจดจำ
 เกิดจะได้เจริญสุข
 ชื่ออรรณพให้มีทุกข์
 ก็จะได้เกษมसानต์
 จึงจะได้เป็นสุขสราญ
 ก็จะได้ไปสู่สวรรค์ ฯ
 ประสาทพรสรร-

บรรดาประชาชน	ปลื้มเปรมกลม
สิบนิ้วประนมวันทา	
ฝ่ายฝูงสิริเทพกัญญา	ก็ไปรยบุปผา
มาเคลื่อนฉัพพินปักที่	
แล้วธรรมะเทพฤทธิ	ตรัสสั่งเสนี
ให้เคลื่อนขบวนโยธา	
ลอยล่องพ้องในเวหา	ดำเนินเวียนขวา
ไปรอบทวีปชมพู ฯ	
	(เชิด)

กิจกรรม

๑. ทบทวนความเข้าใจ

- ๑) ชื่อเรื่อง “ธรรมาธรรมะสงคราม” ดูตามรูปศัพท์มีความหมายว่าอย่างไร สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องหรือไม่
- ๒) เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ที่เปรียบเทียบให้หลักแห่งธรรมะว่าอย่างไร

๒. อ่านทำนองเสนาะตามบท

แบ่งนักเรียนเป็นกลุ่ม ๆ ให้อ่านทำนองเสนาะเป็นตอน ๆ ดังต่อไปนี้

- ๑) ตอน ธรรมเทวบุตร เสด็จจากวิมานไปสู่โลกมนุษย์
- ๒) ตอน ธรรมเทวบุตร ประทานโอวาทแก่นมนุษย์
- ๓) ตอน อธรรมเทวบุตร เสด็จจากวิมานไปสู่โลกมนุษย์
- ๔) ตอน อธรรมเทวบุตร ประทานโอวาทแก่นมนุษย์ (จนถึง “นิยมประดุจทองคำ”)
- ๕) ตอน ธรรมเทวบุตร รบกับอธรรมเทวบุตรจนจบ

๓. อ่านและแสดงบทบาท

ให้นักเรียนผลัดเปลี่ยนกันออกมาแสดงบทบาทเป็น ธรรมเทวบุตร และอธรรมเทวบุตร ตอนที่เทวบุตรทั้งสองเผชิญหน้ากันกลางอากาศ เลือกเฉพาะตอนที่เป็นคำพูด ให้อ่านแบบเสียงพูด โดยทำท่าทางและแสดงความรู้สึกประกอบบท

๔. แบ่งกลุ่มทำงาน (ประมาณ ๑๐-๑๕ นาที)

แบ่งกลุ่มนักเรียนเป็น ๕ กลุ่ม แต่ละกลุ่มอ่านเรื่องเพื่อเก็บใจความสำคัญ แล้วรายงานในชั้น ตามหัวข้อต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ ลักษณะนิสัย การแต่งกาย ขบวนรต และบริวารของธรรมเทวบุตร

กลุ่มที่ ๒ ลักษณะนิสัย การแต่งกาย ขบวนรต และบริวารของอธรรมเทวบุตร

กลุ่มที่ ๓ สรุปวาทะของธรรมเทวบุตรเป็นข้อ ๆ

กลุ่มที่ ๔ สรุปวาทะของอธรรมเทวบุตรเป็นข้อ ๆ

กลุ่มที่ ๕ อภิปรายว่า วาทะของเทวบุตรองค์ใดน่าเชื่อถือ เพราะเหตุใด

๕. ฝึกถอดคำประพันธ์

เลือกถอดคำประพันธ์จากภาพบางบท คนละ ๒ บท โดยใช้คำพูดของนักเรียนเอง จะถอดคำประพันธ์ด้วยวาจา หรือจะทำงานเขียนก็ได้ ถ้าเป็นงานเขียนก็เสนอให้ครูตรวจและขีดเกลียด้อยคำ

๖. พิจารณาการใช้คำในบทร้อยกรอง

- ๑) ให้นักเรียนเลือกภาพบางบทที่เห็นว่าไพเราะมาเสนอในชั้น และให้บอกว่าไพเราะอย่างไร เช่น

ขึ้นทรงรถทองผ่องพรรณ งามงอนอ่อนฉ้น

เฉกนาคราชกำแหง

(ใช้คำที่มีสัมผัสอักษร ทำให้นักเห็นภาพตามไปด้วย)

- ๒) ให้นักเรียนเลือกอ่านภาพบางบทที่ใช้สัญลักษณ์เป็นเชิงแนะให้เกิดความคิดเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น

เลิศล้วนมวลมาศจุลลย เทพประนมเรียงราย

รับที่บัลลังก์เทวินทร์

ฯลฯ

จนรตมีธวัชดวัดรา สีดำขำน่า

สยดสยของพองขน

ฯลฯ

๗. ฝึกอภิปราย

แบ่งกลุ่มร่วมกันพิจารณาและอภิปรายเกี่ยวกับข้อคิดบางตอนในเรื่อง โดยเทียบกับเหตุการณ์ในสมัยปัจจุบันว่ายังเป็นจริงอยู่หรือไม่ เช่น

๑) ในกาลอนาคต
ข่มธรรมะทำลาย	ก็จะมีผู้มุ่งหมาย
และประทุษร้ายมนุษย์โลก
ฯลฯ	
๒) สัญญามีตรามัน
จะทิ้งธรรมะสิ้น	ก็จะเรียกกระดาษจีน
เพราะอ้างคำว่าจำเป็น
ฯลฯ	

๘. ฝึกการเขียนเรียบเรียงข้อคิดสั้น ๆ

นักเรียนอ่านเรื่อง “ธรรมาธรรมะสงคราม” แล้ว เกิดความคิดรวบยอดหรือมโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าอย่างไร ให้เขียนสรุปความคิดนั้นเป็นข้อความยาวประมาณ ๘-๑๐ บรรทัด เสนอให้ครูตรวจ

๙. สังเกตภาษา

- ๑) จากเรื่องนี้ ให้รวมคำที่ทำหน้าที่ขยายคำอื่น จะเป็นคำพยางค์เดียวหรือก็พยางค์ก็ได้ ให้ได้รวม ๑๐-๑๒ คำ เช่น
ปวง พลัน มวล งามงอน แอรม พรุ่งพร้อม ฯลฯ
- ๒) ให้รวบรวมคำไวพจน์ หรือคำที่มีความหมายเหมือนกัน ให้ได้มากที่สุด เช่น
สุข-สราญ เกษม ปลื้ม ฯลฯ
รบ-ราญรอน แย่งยุทธ ประยุทธ์ ฯลฯ

๑๐. ศึกษารูปแบบของคำประพันธ์และฝึกหัดแต่งกาพย์

แบ่งกลุ่มศึกษารูปและผังภูมิของกาพย์ ๒ ชนิด ที่ใช้ในเรื่องนี้ ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์ฉบัง ๑๖ แล้วให้ฝึกเขียนกาพย์ ๒ ชนิดนั้น โดยเลือกหัวข้อตามความสมัครใจ หรือใช้หัวข้อต่อไปนี้

- ๑) ทำดีมีสุข
- ๒) ทางเลือกในชีวิต
- ๓) ภัยจากคนพาล
- ๔) ถ้ำธรรมครองโลก

ฯลฯ

มอม

นำเรื่อง

มอม จัดเป็นวรรณกรรมร้อยแก้วประเภทเรื่องสั้น งานเขียนประเภทนี้นับว่าเป็นของใหม่ในวงวรรณกรรมไทย เพราะตามหลักฐานที่ปรากฏ เริ่มมีการเขียนวรรณกรรมประเภทนี้ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อไทยเริ่มรับอิทธิพลทางวรรณกรรมจากตะวันตก

ความจริงคนไทยคุ้นกับการอ่านนิทาน หรือนิยาย ที่เขียนเป็นร้อยแก้วมานานแล้ว ก่อนที่จะมีการเขียนเรื่องสั้น เช่นนิยายเรื่อง สามก๊ก ราชธาธิราช หรือ นิทานเวตาล ฯลฯ แต่สิ่งที่เราเรียกว่าเรื่องสั้นนั้น มีวิธีการเขียนที่ไม่เหมือนกับนิยายหรือนิทาน ดังจะได้ชี้ให้เห็นพอเป็นข้อสังเกต ดังต่อไปนี้

๑. การเสนอเรื่อง ผู้แต่งนิทานหรือนิยายเป็นผู้เล่าเรื่องคนเดียวโดยตลอด ส่วนในเรื่องสั้นนั้นผู้แต่งอาจจะเล่าเรื่องเอง หรือให้ตัวละครตัวหนึ่งตัวใดเป็นผู้เล่าเรื่องก็ได้ และจะให้ผู้อ่านติดตามเรื่องจากสายตาของผู้แต่งเองหรือจากตัวละครตัวหนึ่งตัวใดก็ได้อีกเหมือนกัน

๒. การดำเนินเรื่องในนิยายหรือนิทาน ผู้แต่งจะเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนในเรื่องสั้นผู้เขียนไม่จำเป็นต้องเล่าตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อาจดัดแปลงเรื่องโดยกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังก่อน แล้วย้อนกลับมาเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่หลัง

๓. การใช้บทสนทนาในนิทานหรือนิยาย ผู้แต่งจะเป็นผู้กล่าวถึงบทสนทนาของตัวละครเอง ซึ่งบทสนทนานั้นจะคล้ายคลึงกันหมด ไม่มีลักษณะเฉพาะตัวของผู้พูด เช่น ในนิยายเรื่อง สามก๊ก ตอน “เตียวจูล่ง” เมื่อเตียวหุยกำลังสงสัยว่าจูล่งจะเอาใจออกห่างไปเข้ากับโจโฉ ผู้แต่งบรรยายว่าดังนี้ “เตียวหุยจึงว่า แต่ก่อนเขาเห็นเราพอจะเป็นที่พำนักได้ และบัดนี้เราที่น้องถึงอับจนแล้ว เขาจึงเอาใจออกห่างกระมัง เล่าปีจึงว่า น้ำใจจูล่งนั้นสัตย์ซื่อแน่นอนนัก จงคิดดูเมื่อครั้งกวณอุไปอยู่ด้วยโจโฉออกฆ่าฟันเกลี้ยบอนทิวเสียบ เขาก็สงสัย ว่าพี่เอาใจออกห่างไปอยู่ด้วยโจโฉ จนถึงจะฆ่ากันเสีย” ส่วนคำพูดของตัวละครในเรื่องสั้นนั้น ผู้เขียนจะใช้ถ้อยคำให้คล้ายกับคำพูดของคนเราจริง ๆ มากกว่าในนิยาย และคำพูดนั้น ๆ มักจะมีลักษณะเฉพาะตัว คือเหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาของตัวละครนั้น ๆ เช่น ในเรื่อง มอม เมื่อคุณแฉ่วไปพบมอมนอนเจ็บอยู่ คุณแฉ่วพูดกับพ่อว่า “พ่อดูหมาตัวนี้ซี สวยจังเลย มันขาเจ็บน่าสงสาร หนูจะเอามันเข้าไปเลี้ยง” และในตอนท้ายของเรื่องเมื่อนายพบมอมอีกครั้งและยอมให้มอมตามตนไป นายพูดว่า “ไอ้มอม เอ็งชนะข้า ไปด้วยกัน มา ตามข้ามา”

๔. นิทานหรือนิยายนั้น เดิมทีเตียวผู้แต่งมักจะเจตนาให้เป็นเรื่องเล่าด้วยวาจาและมีผู้ฟังเรื่องที่เล่าหรือแต่งขึ้น จึงมักจะไม่มีกำหนดความสั้นยาว ส่วนเรื่องสั้นนั้นจะต้องให้สั้นสมชื่อ การดำเนินเรื่องจึงต้องกระชับรัดกุมและมีเอกภาพ

ความรู้เพื่อช่วยการอ่าน

สภาพเหตุการณ์และฉากที่ควรทราบเกี่ยวกับเรื่อง “มอม”

สภาพเหตุการณ์ในเรื่อง **มอม** คือสภาพเมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความจริงสงครามโลกนั้นเริ่มเกิดขึ้นในยุโรปตั้งแต่ปี ๒๔๘๒ คู่สงครามคือ ฝ่ายสัมพันธมิตร ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย อเมริกา จีน ฯลฯ และฝ่ายอักษะซึ่งประกอบด้วย อิตาลี เยอรมัน ญี่ปุ่น ฯลฯ ประเทศไทยดำรงความเป็นกลางจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ เมื่อญี่ปุ่นจะนำทัพผ่านประเทศไทย เพื่อไปตีพม่า อินเดีย จีน มลายู และอินโดนีเซียต่อไป ญี่ปุ่นจึงบังคับให้ไทยประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร ประเทศไทยจึงกลายเป็นประเทศศัตรูของอังกฤษและอเมริกา สงครามตอนนี้มักเรียกว่า สงครามมหาเอเชียบูรพา ในตอนต้นของสงครามระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๖ ญี่ปุ่นมักเป็นฝ่ายชนะ อังกฤษและอเมริกาล่าถอยไปจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ครั้งอังกฤษและอเมริกาชนะสงครามในยุโรป เยอรมันและอิตาลีพ่ายแพ้แล้ว อังกฤษและอเมริกาก็หันมาทำสงครามรุนแรงในเอเชีย ได้มีการทิ้งระเบิดตามจุดยุทธศาสตร์ในกรุงเทพฯ หลายครั้ง ดังปรากฏในเรื่อง **มอม** ที่นักเรียนจะได้อ่านต่อไป

ฉากของเรื่อง **มอม** คือกรุงเทพฯ ละแวกถนนเพชรบุรี ตลาดประตุน้ำ มักกะสัน และถนนราชวิถี

ถนนเพชรบุรีและถนนราชวิถี สมัยนั้นเป็นดินที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีฐานะค่อนข้างดี **มักกะสัน** เป็นชุมทางรถไฟ จึงเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒

ผู้คนที่มียานเรือนอยู่ในย่านมักกะสัน มักจะเป็นคนที่มีรายได้น้อย เมื่อเปรียบเทียบกับคนที่อยู่ย่านถนนเพชรบุรีหรือราชวิถี

ตลาดประตุน้ำ เป็นตลาดใหญ่แห่งหนึ่งเหมือนกับในสมัยนี้ แต่ไม่จอแจและพลุกพล่านเท่าอยู่ตรงหัวโค้งระหว่างถนนเพชรบุรีกับมักกะสัน

นักเรียนต้องเข้าใจว่า ในสมัยนั้นละแวกถนนเพชรบุรี ประตุน้ำ ราชวิถี ฯลฯ ยังร่มรื่น มีต้นไม้และคูน้ำสองข้างทาง ยังไม่มีการจราจรหนาแน่นเหมือนสมัยนี้

มอม

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช

ตั้งแต่มอมมันลืมตาขึ้นมองดูโลกในเบื่องแรก โลกนี้มีชายคนหนึ่งและแม่อีกหนึ่ง มอมเป็นลูกโตนเกิดได้ดูบ้านไม้สองชั้นหลังเล็ก ๆ แถวมักกะสัน มอมรู้ว่าพ่อของมันเป็นหมาพันธุ์อัลเซเชียน อยู่ตึกใหญ่ถนนเพชรบุรี เจ้าของเลี้ยงถนนมหนักหนา แต่แม่ของมันเป็นหมาไทยตลาดประตุน้ำที่มอมปฏิสนธิขึ้นมาได้ก็เพราะอุปัทวเหตุ เจ้าของพ่อของมันพลอยปล่อยให้หลุดออกมาจากบ้านได้ชั่วคราว ทั้งหมดนี้มอมไม่สนใจ มันรู้แต่ว่าภายในได้ดูบ้านนั้น มีแม่อยู่สำหรับดูคนในเวลาหิว ซึ่งมันก็หิวบ่อย ๆ และเอาไว้นอนเปียกให้อุ่นได้เมื่อเวลามันหนาว พอมอมจำความได้มันก็รู้ว่ามีคนมุดเข้าได้ดูบ้านนั้นบ่อย ๆ อีกคนหนึ่ง มันรู้สึกว่ามีคนนั้นมาอุ้มชูดูแลมันเล่นเสมอ มอมมันคันเขี้ยวซึ่งกำลังจะขึ้น มันก็กัดมือนั้นเล่นบ้าง เลียเล่นบ้าง บางทีเจ้าของมือนั้นก็ยกตัวมันขึ้นใกล้ ๆ ติดกับหน้า มอมมันกระดิกหางดีใจจนตัวสั่น เลียหน้าเลียปาก คน ๆ นั้นก็ไม่ว่าปล่อยตามใจมัน มอมมันจำกลิ่นไว้ได้ กำหนดสัญญาไว้ว่าคน ๆ นั้นเป็นนายของมัน แล้วมันก็รัก

พอมอมมันเริ่มเดินได้มันก็คลานจากใต้ดูนออกสู่ลานบ้าน โลกของมันกว้างขึ้นอีกเล็กน้อย มันรู้ว่านายอยู่บ้านสองชั้นเล็ก ๆ ก่อนข้างจะเก่า และไม่ได้ทำสี นอกจากนายแล้วก็มีคนอื่นอยู่ด้วยอีกสองคน คนหนึ่งนั้นเป็นผู้หญิง นายบอกมันว่าคนนี่คือนายผู้หญิง อีกคนหนึ่งเป็นเด็กเล็ก ๆ เพิ่งสอนเดิน นายเรียกว่าหนู แต่มอมมันพอจะเดาออกว่าเป็นลูกของนายเพราะกลิ่นตัวเหมือนกัน พอมอมเริ่มคลานออกจากใต้ดูนที่เขยนอน แม่ก็เริ่มห่างไป แต่ก่อนพอมอมรู้สึกหิวมันทมิไร ต้องรู้สึกว่ามีแม่อยู่ใกล้ ๆ คอยให้นมทุกครั้ง แต่เดี๋ยวนี้นาน ๆ แม่จึงจะมาหาสักครั้งหนึ่ง และน้ำนมแม่ก็รู้สึกว้น้อยและจางไป แต่มอมมันไม่เคียดร้อนเท่าไรนัก เพราะนายหาอาหารอย่างทะนุ มาวางไว้ที่นอกชานหลังบ้านระหว่างครัวไฟกับตัวเรือนโบหนึ่ง เอาข้าวคลุกกับที่นายกินเหลือ ใส่ให้มันกินวันละสามเวลาทุกวัน เวลาเช้าเวลาเย็นนายให้เอง ส่วนตอนกลางวันนายผู้หญิงเป็นคนให้ มอมมันโตเร็วผิดปกติ เพราะมันเป็นพันธุ์พอมมากกว่าพันธุ์แม่ ยิ่งโตมันก็ยังกินจุขึ้นทุกวัน แต่นายกลับดีใจคอยให้ข้าวมันกินอิ่มเพิ่มเติมขึ้นเรื่อย ๆ ยิ่งกว่านั้นเวลานายผู้หญิงทำครัว มอมมันก็แอบเข้าไปอยู่ด้วย บางทีมันก็เกาะก่อดขวาง นายผู้หญิงก็ตีเอาบ้าง ไล่ออกมาบ้าง แต่แล้วมันก็กลับเข้าไปอีก เพราะมอมมันรู้ว่า ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะดุจะตีอย่างไร ในที่สุดมันก็ต้องได้อะไรกินเสมอ

มอมมันโตวันโตคืนจนกลายเป็นหนุ่มใหญ่ แม่หายไประหว่างโลกของมัน ซึ่งเดี๋ยวนี้เหลือแต่นาย มอมไม่ได้รักนายเท่าชีวิต แต่นายเป็นชีวิตของมอม เข้าขึ้นนายหายไประหว่างบ้าน มันก็รู้สึกว้นชีวิตมันว่างเปล่า แต่มอมรู้ว่าตกปายก็ต้องกลับ ฉะนั้นตามปกติ มันก็ไม่เคียดร้อนเท่าไรนัก มอมใช้เวลาที่นายไม่อยู่หาอะไรกินบ้าง เล่นกับหนูบ้าง บางทีหนูก็วิ่งดุ๊กดิ๊กหางมัน เล่นกับมันเจ็บ ๆ แต่มอมมันก็ทนได้ เพราะกลิ่นของนายติดอยู่ที่ตัวของหนูเหมือนกับคน ๆ เดียวกัน ชั่วแต่ว่าหนูตัวเล็กกว่า

บางทีมอมมันก็ออกไปเที่ยวนอกบ้าน เดินไปก็ดมกลิ่นอะไรต่ออะไรไป กลิ่นคนแปลก ๆ ที่ติดอยู่ตามทางเดิน กลิ่นหนูที่ออกมากินตามถังขยะในเวลากลางคืน กลิ่นหมาบ้านใกล้เรือนเคียง และหมากลางถนนทั้งตัวผู้ตัวเมีย เมื่อมอมตัวยังเล็กอยู่ มันไม่ค่อยกล้าออกจากบ้าน เพราะหมาอื่น ๆ มันรุมกันเห่ามันรุมกันกัด แต่เดี๋ยวนี้มอมตัวโตกว่าหมาอื่น พอออกนอกบ้านถึงหมาอื่นจะเห่า แต่ก็วิ่งหนีมอมทุกตัวไป ในบรรดาหมาตัวผู้ในละแวกบ้านมอมมันเคยแสดงฝีมือให้ปรากฏมาแล้ว ไล่ตัวไหนที่เคยเป็นจำฝูงเป็นหัวโจก มอมมันก็เคยปราบมาแล้ว ตามธรรมเนียมหมานั้น ถ้าจะออกจากบ้านไปไหนจะต้องถ่ายปัสสาวะรายทางไว้ สำหรับดมกลิ่นของตนเองกลับบ้านได้ถูก ที่ที่จะถ่ายรดนั้นก็ต้องเป็นที่ที่สังเกตได้ง่าย สูงเพียงระดับจมูก ไม่ต้องก้มลงดมให้เสียเวลา เป็นต้นว่า เสาไฟฟ้า หรือต้นไม้ข้างทาง ออกจากบ้านเดินไปก็ต้องยกขาถ่ายรดเอาไว้เป็นสำคัญ แต่ถ้ามีหมาตัวอื่นมาถ่ายทับเสียกลืนนั้นก็เหียนไป อาจถึงกลับบ้านไม่ถูก หรืออย่างน้อยก็ต้องลำบากทุลักทุเล การถ่ายปัสสาวะรดที่ตัวอื่นทำไว้แล้ว จึงเป็นอนันตริยกรรมของสุนัข อกยให้กันไม่ได้ แล้วถ้าทำกันต่อหน้าก็เป็นการทำลายเกียรติยศของหมาตัวผู้ด้วยกัน แสดงว่าหมดความเกรงใจนับถือกัน ต้องต่อสู้จนแพ้กันไปข้างหนึ่ง มอมมันเคยถูกทำทายเป็นวิธีนี้มาหลายครั้ง แต่มันก็สู้จนเอาชนะได้ทุกตัว บางทีมันกลับบ้านเป็นแผลยับไปตามหน้าและข้างขา นายผู้หญิงต้องคอยล้างแผลใส่ยาให้ หลังจากนั้นมันก็จะถูกขังไปสองสามวัน แล้วมันก็แอบหนีไปเที่ยวนอกบ้านได้อีก

มอมมันเคยทิ้งนายไปแค่เพียงครั้งเดียวในชีวิต เมื่อมอมแตกเนื้อหนุ่มเต็มที่ อากาศกำลังหนาว น้ำขึ้นเจิ่งนอง บางวันก็ท่วมพื้นคลั่งขึ้นมา มอมมันก็ไปหลงรักนางนวลซึ่งกำลังแตกเนื้อสาว อยู่ถัดบ้านไป ๓-๔ หลังคาเรือน มอมหลงใหลจนสิ้นท่า ข้าวปลาไม่เป็นอันกิน กลางคืนดึก ๆ เดือนสว่าง มอมนั่งมองพระจันทร์แล้วก็หอนด้วยความวังเวงใจ ในตอนแรกมันเพียงแต่หลบไปหานางนวลชั่วคราวชั่วคราวแล้วก็กลับบ้าน ครั้นต่อมาอาการรักหนักขึ้น มันก็ไม่กลับเอาเลย เฝ้าเวียนวนอยู่แถวนั้น คอยไล่กัดตัวผู้อื่น ๆ ทั้งหนุ่มทั้งแก่ที่มาดอมนางนวลเป็นฝูง คนในบ้านเขาหนวกหูหนักเข้า เขาก็ทุบตีเอาบ้าง เอาอิฐขว้างเอาบ้าง มอมก็ต้องทนเพราะความรักกำลังขึ้นหน้า มอมหายจากบ้านไป ๔-๕ วัน หิวหนักเข้าก็ต้องโซกกลับบ้าน แทนที่นายจะว่ากล่าว กลับรับหาข้าวให้มันกิน มอมมีอาการผิผดประหลาดซุบผอมไปสัก ๑๕ วัน แล้วมันก็กลับเป็นปกติเหมือนเก่า น่าประหลาดที่ความรักที่มีต่อนางนวลก็หายไปด้วย คงเหลือแต่ความรักนาย

พอตกบ่ายทุก ๆ วันมอมมันจะต้องไปหมอบคอยนายที่หัวกระไดบ้าน ตามันจับอยู่ที่ประตูบ้าน และประสาททุกส่วนเตรียมพร้อมที่จะรับนาย พอได้ยินเสียงฝีเท้านายเดินกลับบ้าน มอมก็หูตึงคอยฟัง พอถูกบิ๊ดประตุน้ำบ้านเสียงดังแกร็กมันก็โผล่จากที่ด้วยกำลังทั้งตัว แล้วก็โถมเข้าหานาย ดีใจเสียเป็นที่สุดแล้วที่นายกลับบ้าน มันจะวิ่งเข้าพันแข้งพันขานาย คาบข้อมือนาย เลียตั้งแต่หน้าลงมาถึงเท้า ความดีใจของมอมกว่าจะสงบได้ก็เมื่อนายผลัดผ้าเข้าห้องอาบน้ำหายไป ที่นั่นมันก็มีหน้าที่ติดตามนายไปทุกฝีก้าว ไม่ว่านายจะนั่งหรือนอน หรือจะไปทางไหน มอมเป็นต้องอยู่ข้าง ๆ บางวันนายพามันออกไปเดินเที่ยวเล่นนอกบ้าน ถ้าวันไหนได้ออกไปเที่ยวกับนายวันนั้นก็

เป็นวันที่มอมดีใจเอิกเกริกเป็นพิเศษ ออกได้ก็วิ่งนำหน้าไป บางทีก็วิ่งเลยไป จนนายต้องเรียก บางครั้งได้กลิ่นอะไรที่ข้างถนน สนใจเป็นพิเศษ มันก็โผล่เที่ยวสุดคมกลิ่นนั้นเสีย จนนายต้องเรียกอีกเหมือนกัน มอมมันเป็นหมาที่มีแต่หัวใจ และหัวใจของมันนั้นก็มอบให้นาย ฉะนั้นมิโยนายจะสั่งสอนให้ทำอะไร มอมก็ไม่ค่อยเอาใจใส่ เพราะเมื่ออยู่กับนายมันมีแต่ความดีใจความสุข ไม่มีปัญญาจะไปจดจำอะไรได้ก็มากนัก แต่ถึงกระนั้นมันก็ยังอุตสาหะเรียนวิชาที่นายสอนให้ไว้ได้อย่างหนึ่ง เวลาเดินไปริมคลองหรือริมบ่อ นายจะหากิ่งไม้แห้ง ๆ ขว้างลงไปในน้ำ มอมมันก็จะกระโดดน้ำว่ายน้ำไปคาบเอากิ่งไม้กลับมาให้นาย ที่มอมมันเรียนได้เร็วก็เพราะว่ามันเห็นเป็นการเล่นชนิดหนึ่ง บางทีนายไม่ยอมเล่นเพราะมันสะบัดชน น้ำเปียกนาย แต่มอมก็เที่ยวไปหากิ่งไม้แห้ง ๆ คาบมาชวนนายเล่นทุกครั้งที่มีบ่อหรือคลองอยู่ใกล้ ๆ

มอมมันอยู่กับนายเป็นปกติสุขมาได้สองปีกว่าจนมันเติบโตเป็นหนุ่มใหญ่เต็มที ใครเห็นใครก็ต้องชมว่ามันเป็นหมาที่งามไม่น้อย และเมื่อนายบอกกับคนอื่นว่ามอมเป็นหมาเกิดได้ดูบ้านก็ไม่ค่อยมีใครเชื่อ จนถึงวันหนึ่งซึ่งเป็นวันสำคัญที่สุดในชีวิตของมอม วันนั้นเป็นวันหนึ่งในฤดูหนาว มอมมันคิดคึกเป็นพิเศษจึงลอดรื้อออกไปเที่ยวนอกบ้านตั้งแต่เช้าตรู่ ยิ่งเที่ยวไปมันก็ยังเพลินไถลบ้านออกไปทุกที ถ้ามอมมันเป็นคน มันก็จะสังเกตว่าเช้าวันนั้น ผู้คนที่เดินถนนมีสีหน้าผิดปกติ บางคนก็หน้าตาเศร้าหมอง บางคนก็หน้าตื่น ส่วนมากนั้นจับกลุ่มยืนพูดกัน แต่มอมมันก็มีธุระของมันที่จะต้องวิ่งดมกลิ่นอะไรต่ออะไรเรื่อยไป ไหนจะกลิ่นสัตว์ประหลาด ๆ ที่ออกมาจากกอหญ้า หรือเลื้อยคลานขึ้นมาจากคลองแล้วรีบกลับลงไปเมื่อใกล้รุ่ง มอมมันวิ่งลุยน้ำค้างที่จับขาวอยู่บนใบหญ้าอากาศเย็นเฉียบมากระทบหน้ากระทบใบหูและลิ้นของมัน ทำให้เบิกบานใจกว่าธรรมดา แต่พอสายเข้าห่อขอมอมก็เริ่มสังเกตเหมือนกันว่า มีอะไรผิดปกติไปเสียแล้ว เพราะบนถนนสายใหญ่นั้น มีรถยนต์บรรทุกขนาดโตกว่าที่มันเคยเห็น วิ่งตามกันมาเป็นแถวยาวเหยียดแผ่นดินสะเทือนมาตั้งแต่ไกล บนรถนั้นมีคนอยู่เต็ม แต่งตัวอย่างที่ไม่เคยเห็นมาก่อน พูดจกกันด้วยสุ้มเสียงที่มอมไม่เคยได้ยินมาก่อนเลย คนเหล่านั้นรูปร่างเตี้ยล่ำผิวดำกับคนไทยที่มอมรู้จัก มอมมันขึ้นนั่งตัวแข็งอยู่ข้างถนน ขนคอชันหูตั้งความรู้สึกเหมือนกับขโมยเข้าบ้าน มันสูดกลิ่นแรง ๆ คนที่อยู่บนรถนั้นผิวดำเป็นแน่แล้ว เพราะมีกลิ่นสาบกลิ่นสาบอย่างที่ไม่เคยรู้จักแต่ก่อนเลย

พอมอมมันรู้ว่าอะไรผิดปกติ ใจมันก็คิดถึงนายวาบขึ้นมาทันที ป่านนี้นายจะอยู่ที่ไหนจะเป็นอย่างไร นายผู้หญิงจะเรียกมันเที่ยวตามหามันหรือเปล่า ใครจะทำอะไรหนู ซึ่งนายเคยสั่งให้มันเฝ้าหรือไม่ก็ไม่รู้ และป่านนี้คนแปลกหน้าผิวดำจะเข้าไปในบ้านของมันบ้างแล้วกระมัง พอหัวใจมอมมันหวนกลับไปบ้าน ตัวมันก็หันกลับและขาทั้ง ๔ ของมันก็พาตัวมันกลับบ้านทันที มอมกลับไปถึงบ้านไม่เห็นมีอะไรผิดปกติ เห็นแต่นายกับนายผู้หญิงนั่งพูดกันเบา ๆ ด้วยสีหน้าไม่สู้ดี มอมเข้าไปเลียมือนาย แต่นายเพียงแต่บ้วนหัวมันเบา ๆ ๒-๓ ที แล้วก็ไม่วางใจกับมันอีกต่อไป นายผู้หญิงก็ไม่ได้ทักมันหรือไล่มันอย่างเคย มอมกระดิกหางหมุนไปหมุนมา สักครู่หนึ่งเห็นไม่ได้เรื่อง มันก็ไปเล่นกับหนู ซึ่งดีใจมากเมื่อมันไปอยู่ด้วย มอมลงนอนหงายให้หนูเกาท้อง แล้วก็ดึงหูดึงหาง

มันไปตามเรื่อง วันนั้นมอมสังเกตว่า นายไม่ได้ออกไปไหนทั้งวัน ถ้าได้ยินเสียงรถแล่นหรือเสียงคนเดินดังเอะอะก็เดินไปดูที่ประตูบ้าน มอมก็ฉวยโอกาสวิ่งตามนายไปเฝ้าลั่นที่ประตูบ้านเหมือนกัน เพราะมอมมันต้องการให้นายเข้าใจว่า มันรู้เหมือนกันว่ามีอะไรผิดปกติ และถ้าหากเกิดมีภัยอันตรายมาถึงบ้าน มันก็พร้อมที่จะสู้และยอมตายให้นาย แต่นายกลับจู้ปากบอกให้มันนิ่ง แล้วเดินกลับเข้าบ้าน ทำดังนี้อยู่หลายครั้ง จนค่านายกินข้าวแล้วก็ขึ้นบ้าน ปลอ่ยให้มอมนอนเฝ้าหัวกระไดอย่างเคย

รุ่งเช้าขึ้นตอนสาย ๆ มีคนมาเปิดประตูหน้าบ้าน มอมมันกำลังระแวง มันก็เฝ้ากระไรซอก ทำท่าจะเอาจริง นายผู้หญิงต้องวิ่งมาดึงคอมันไว้ ส่วนนายผู้ชายไปพูดกับคนแปลกหน้าที่มาหน้าบ้าน อีกประเดี๋ยวหนึ่งคนแปลกหน้าก็กลับไป นายเดินกลับเข้ามาช้า ๆ หน้าผืดไม่สบายใจ ในมือถือกระดาษขาว ๆ แผ่นหนึ่ง มอมได้ยินนายเรียกนายผู้หญิงให้ตามขึ้นไปบนเรือน เห็นพูดจากัน ลึกครู่หนึ่ง นายผู้หญิงเอากะดาษแผ่นนั้นมาดูแล้วก็ซบหน้าลงร้องไห้

ตั้งแต่นั้นมานายก็เริ่มหายไปจากบ้าน หลายวันจึงกลับมาครั้งหนึ่ง มอมสังเกตเห็นนายแต่งตัวผิดไปกว่าเดิม คือนายแต่งตัวสีก็เก๋มเขี้ยว ใส่หมวกสีเดียวกัน มีอะไรสีทองติดที่หน้าอก กางเกงขายาวที่เคยนุ่งก็กลับเป็นพันแข้ง และเกือกหนังบางที่เคยใส่ และที่มอมมันเคยเลีย บางครั้งก็แอบเอาไปกัดเล่น เคี้ยวนี้ก็ไม่ใช่ กลายเป็นไปใส่เกือกหนา ๆ สาก ๆ ครั้งแรกที่มอมเห็นนายแต่งตัวอย่างนี้กลับบ้าน มันเกือบจำไม่ได้ แต่พอนายเดินเข้ามาใกล้ได้กลิ่นมันจึงรู้ ระหว่างที่นายหายหน้าไปครั้งละหลายวัน มอมเห็นนายผู้หญิงเศร้ากว่าทุกครั้งที่เคยเห็นมา งานการทางบ้านที่เอาใจใส่ก็ดูเนือย ๆ ลงไป นายผู้หญิงชอบอุ้มหนูไปนั่งที่หัวกระไดและนั่งอยู่นาน ๆ มอมมันเข้าไปหยอกล้อชวนเล่นด้วยนายผู้หญิงก็ไม่เล่น บางที่มันก็เอาหัวเข้าไปวางที่ตักนายผู้หญิง เธอก็ลูบหัวมันเบา ๆ แต่สายตานั้นเหม่อมองไปไกล ส่วนมากนายผู้หญิงนั่งอยู่จนพลบค่ำแล้วจึงกลับเข้าเรือน ตอนใกล้ ๆ จะพลบ เธอมักจะเอาหนูมากอดไว้แน่นแล้วก็ร้องไห้ มอมมันไม่เคยเห็นนายผู้หญิงเป็นอย่างนี้มาแต่ก่อน ใจคอมันก็เจ็บเหงาลงไปตาม ที่มันเคยเล่นหัวกันน้อยลงไป ที่เคยแอบหนีไปเที่ยวเตร่ก็น้อยลงไปเช่นเดียวกัน เมื่อนายหายไปนาน ๆ มอมมันก็ตามนายผู้หญิงแทนนาย และมันมีความรู้สึกในใจว่าระหว่างที่นายไม่อยู่ มันจะต้องเฝ้าทั้งบ้านทั้งนายผู้หญิงและหนูไม่ให้ใครมาเกะกะ ทำอันตรายได้จนกว่านายจะกลับ วันไหนนายกลับบ้านความรู้สึกในบ้านก็เปลี่ยนไปทั้งหมด นายผู้หญิงก็กระปรีกระเปร่าทำกับข้าวพิเศษ มอมมันก็ดีใจโลดเต้น ชีวิตซึ่งแต่ก่อนเป็นปกติประจำวันนั้น เคี้ยวนี้กลายเป็นของที่มีเพียงชั่วคราหวาระหว่างที่นายกลับบ้าน

วันหนึ่งนายกลับมาบ้าน และมาอยู่ได้ ๒-๓ วัน แต่มอมสังเกตนายและนายผู้หญิงไม่สู้จะดีใจรื่นเริงเหมือนที่เคย เห็นแต่นั่งพูดกันเบา ๆ ครั้งละนาน ๆ บางครั้งนายผู้หญิงก็ร้องไห้ ส่วนนายนั้นก็มึนหน้าและกิริยาอาการบอกให้มอมเห็นได้ว่ามีทุกข์หนัก มอมมันพยายามที่จะเข้าหานาย พยายามที่จะชวนนายเล่นชวนนายไปเดินเที่ยว พยายามทุก ๆ ทางที่หามามีหัวใจเต็มไปด้วยความรัก อย่างมันจะทำได้ เพื่อให้คนที่มันรักนั้นหายทุกข์ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ นายมักจะนอนเหม่อที่เก้าอี้ยาวที่เฉลียงไม่พูดจาอะไร นาน ๆ ก็ถอนใจยาว ๆ มอมมันก็ได้แต่หมอบอยู่ที่เท้าของนาย คาก็จับ

อยู่ที่หน้านาย คอยดูว่าเมื่อไรนายจะมีแววดาที่แสดงว่าหายทุกข์ ตอนเย็นวันก่อนที่นายจะออกจากบ้านไป มอมเห็นนายผู้หึงเก็บของเล็ก ๆ น้อย ๆ เข้าห่อ เป็นพวงยาสี่พัน สมุ และของกินแห้ง ๆ ใส่กระป๋อง นอกจากนั้นก็มียี่สิบห้าบั้ง นายผู้หึงเก็บของไปก็ร้องไห้ไป ส่วนนายก็ติดตามนายผู้หึงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเข้าห้องไหนหรือประการใด ช่วยห่อของให้บ้าง พุดลอบนายผู้หึงบ้าง แต่มอมก็ไม่เห็นนายผู้หึงหยุดร้องไห้ ยิ่งเห็นนายอยู่ใกล้ ๆ ก็ยิ่งร้องไห้มากขึ้น ครั้งหนึ่งนายผู้หึงเอามือนายไปกำไว้แน่น ยกมือนายขึ้นไปตีหน้าแล้วก็ยิ่งร้องไห้สะอึกสะอื้นหนักขึ้นไปอีก มอมเห็นนายเอาแขนโอบนายผู้หึงไว้กับตัวแล้วนั่งนิ่งอยู่อย่างนั้น

รุ่งขึ้นนายตื่นแต่เช้าตรู่ นายแต่งตัวเสร็จ ก็ถือห่อของพะรุงพะรังออกจากบ้านไป แต่พอถึงประตูหน้าบ้านนายก็ทรุดตัวลงนั่ง กอดมันไว้แน่น

“มอม ไอ้มอม” เสียงนายกระซิบสิ่งที่หู “ข้าจะต้องจากไปนาน จะได้กลับเมื่อไรก็ยังไม่รู้ เอ็งอยู่ทางหลังช่วยเฝ้าบ้าน ช่วยดูนายผู้หึง ช่วยดูหนู เอ็งรักข้ามากข้ารู้ เอ็งต้องทำตามที่ข้าสั่ง แล้วคอยข้าอยู่ที่นี้ ไม่ตายข้าจะกลับ” มอมเอาน้ำมันไปแนบที่หน้านาย ตามใบหน้าของนายนั้นอาบไปด้วยน้ำตาเป็นครั้งแรกที่มันได้เคยเห็น มอมมันส่งนายเพียงประตูบ้านแล้วมันก็เดินกลับเรือนทางตักหัวตก มันเดินช้า ๆ ไปที่หัวกระไดที่มันเคยนอน ล้มตัวลงเหยียดยาวตาจับอยู่ที่ประตูหน้าบ้าน มอมตรงออกมาเบา ๆ เหมือนกับจะอุทานความในใจของมันให้คนรู้ว่า ชีวิตของมอมมันสิ้นสุดลงนับตั้งแต่วาระที่นายออกจากบ้านไป และจะเป็นอยู่เช่นนั้นจนกว่านายจะกลับมาอีก

นายหายจากบ้านคราวนี้ไม่กลับมาอีกเลย อาทิตย์กลายเป็นเดือน เดือนกลายเป็นปี จนกระทั่งปีหนึ่งได้ผ่านไปนายก็ยังไม่กลับ นาน ๆ จะมีบุรุษไปรษณีย์เอาจดหมายมาส่งให้นายผู้หึงสักทีหนึ่ง มอมเห็นแต่นายผู้หึงอ่านแล้วอ่านเล่า และในที่สุดก็ร้องไห้ทุกครั้งไป พอนายไปได้สักปีกว่า ๆ มอมมันก็เริ่มเห็นความร่วงโรยภายในบ้านมากขึ้นทุก ๆ วัน นายผู้หึงชอบผอมผิปกติการแต่งกายก็ปอนกว่าแต่ก่อน ทั้งมิได้ระมัดระวัง หนูนั่นเติบโตใหญ่ขึ้นจนวิ่งได้แล้ว แต่ก็ฝ่ายผอมมิใช่้วนน่าเอ็นดูอย่างแต่ก่อน บ้านที่เรียบร้อยสะอาดสะอ้านนั้นบัดนี้กรุงรัง เต็มไปด้วยหยากไย เพราะนายผู้หึงมิได้เอาใจใส่เช็ดถูอย่างเคย มอมต้องเรียนบทเรียนใหม่ในชีวิต เจ็กขายขวดซึ่งนายเคยขอให้มอมเฝ้าและกีดทุกครั้งที่จะกระยาเข้ามาในบ้านนั้น บัดนี้กลายเป็นคนสนิทชิดชอบกับนายผู้หึง เพราะนายผู้หึงห้ามปรามมอมเด็ดขาดมิให้กีดหรือแม้แต่เฝ้าเจ็กขายขวดอีกต่อไป เป็นอันว่าเจ็กขายขวดมีสิทธิ์เดินเข้ามาถึงหน้ากระไดบ้าน บางทีก็ถึงกับไปนั่งอยู่ที่ชานหน้าครัว มอมเห็นนายผู้หึงสนทนากับเจ็กขายขวดนาน ๆ ทุกครั้งจะต้องหีบของในบ้านมาให้เจ็กขายขวดดู เป็นถ้วยชามบ้าง ช้อนส้อมบ้าง บางทีก็เป็นของอื่นที่มอมไม่รู้จัก และเจ็กขายขวดก็จะยื่นกระดาเล็ก ๆ สองสามแผ่นให้นายผู้หึง มอมเห็นนายผู้หึงเอากะดาชิ้นนั้นมานับ เสร็จแล้วเจ็กขายขวดก็จะเอาของใส่หีบ แล้วก็เดินออกจากบ้านไป นายผู้หึงทำอยู่อย่างนี้จนนานเข้า มอมสังเกตเห็นของในบ้านที่มันเคยชินดูดานั้นบางไปมาก บางทีหนูมาวิ่งเล่นอยู่ใกล้ ๆ เวลานั้นนายผู้หึงพุดกับเจ็กขายขวด แต่พอเจ็กไปแล้วนายผู้หึงต้องคว้าหนูมากอดไว้แล้วร้องไห้ทุกครั้งไป ของที่มอมมันรู้สึกว่าย่เปลี่ยนไปมากก็คือ

เรื่องอาหารการกิน แต่เมื่อครั้งนายยังอยู่นั้นมันมิเคยต้องอนาทรร้อนใจเลย แต่เดี๋ยวนี้มอมมันต้องทนหิวอยู่ตลอดเวลา เมื่อนายอยู่นายเคยให้มันกินข้าววันละสามเวลา ขณะนี้มอมต้องอดมือกินมือ และมือที่กินนั้นก็มิได้ทำให้มอมหายหิวลงได้ มันมองดูตายนายผู้หึงอย่างสงสัย เพราะแทนที่จะเป็นอาหารหนักในเวลาเช้า นายผู้หึงเพียงแต่เทน้ำข้าวให้มอม ๆ มันไม่เคยกิน แต่ด้วยความหิวมันก็ต้องกลืนกิน หหมดแล้วมันก็เงยหน้าดูนายผู้หึง ผู้ซึ่งยืนมองดูมันด้วยความเป็นห่วง แต่พอเห็นมอมมันมองเหมือนกับจะขอกอีก นายผู้หึงก็หันหลังรีบเดินหนีไป มอมมันรู้แล้วว่ามือกลางวันนั้นเป็นอันไม่มีหวังที่จะได้ เพราะมันเห็นนายผู้หึงเตรียมอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้หนู ส่วนมากก็เป็นของเหลือมาจากมือเช้า ส่วนตัวนายผู้หึงเองก็ไม่ได้ทำอะไรเหมือนกัน แม้มือเย็นก็มีแต่บางวันเฉพาะวันที่นายผู้หึงกินข้าว วันไหนมอมหิวหนักเข้ามันก็ไปนั่งมองขณะที่นายผู้หึงกำลังกิน ถ้านายผู้หึงหันมามอง มันก็เลียปากให้รู้ว่ามันหิวมากเหมือนกัน นายผู้หึงก็จะนำดาบลูกดาบอีกขว้าง แล้วเอาของที่เหลือคลุกให้มันกินทันที

มอมมันไม่เข้าใจว่าของที่เคยมีนั้น เหตุไรจึงหมดไป มอมมันรู้แต่ว่านายจากบ้านไปนาน แต่สักวันหนึ่งนายจะกลับ ระหว่างนี้มันก็ได้แต่จะคอยนาย มันหาวิธีว่านายถูกระดมไปเป็นทหารไปอยู่ไกลไม่มีกำหนดกลับ และนายผู้หึงซึ่งไม่มีรายได้อะไรเลยก็ได้แต่ขายของเก่าไปที่ละชิ้น และต้องครองชีพไปอย่างอดมือกินมือ บางวันนายผู้หึงต้องขอมอดเพื่อให้ลูกได้กิน หรือมิฉะนั้นก็ต้องกินแต่น้อยเพื่อให้มอมซึ่งผัวฝากไว้ได้กินให้อิ่ม ๆ ตั้งแต่มอมมันยังตัวเล็ก ๆ นายเคยห้ามเด็ดขาดมิให้มันไปเก็บของกินนอกบ้าน มอมมันก็ปฏิบัติตามตลอดมา เพราะเมื่อท้องมันอึดมันก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปหาอะไรกินที่อื่น แต่เดี๋ยวนี้มอมต้องผิคำสั่งนายเพราะท้องมันหิวเต็มทน ก็ต้องฟังถึงขยะเช่นเดียวกับหมาข้างถนนตัวหนึ่ง ด้วยความอด ด้วยความตรอมใจที่นายหายไป มอมมันเปลี่ยนไปจากแต่ก่อน ร่างกายก็ผ่ายผอมลงไปเห็นได้ถนัด ขณะที่เคยมันก็กลับกลายเป็นด้านจมูกแห้ง นัยน์ตาเชื่องซึม กิริยาอาการที่เคยโลดเต้นร่าเริงก็กลายเป็นเชื่องช้า ส่วนมากมันใช้เวลานอนที่หัวกระไดบ้าน เพื่อคอยนายตามที่นายสั่งไว้

อีกสองปีผ่านไป ยังไม่มีวี่แววว่านายจะกลับมาเลย คืนวันหนึ่ง มอมอยู่ที่หัวกระไดที่มันเคยนอน นายผู้หึงกับหนูนอนอยู่ข้างบนเรือน มอมมันหลับสนิทไปพักหนึ่ง แต่มาดกใจตื่นตอนดึก เพราะได้ยินเสียงนายผู้หึงไอและเสียงหนูร้องอออดแอด พอเสียงข้างบนเงียบไปมันก็นอนต่อ แต่หูนั้นคอยฟังเสียงต่าง ๆ ที่จะผิดปกติ อีกสักครู่หนึ่งมันได้ยินเสียงเครื่องยนต์ดังหึ่งมาแต่ไกล มอมมันรู้ว่า เป็นเสียงเครื่องบิน เพราะเมื่อมันยังเป็นลูกหมาเห็นเครื่องบินผ่านหลังคาบ้าน มันต้องวิ่งไล่เห่าทุกครั้ง และนายเคยหัวเราะชอบใจที่มันไล่กวดเครื่องบิน มันนอนฟังเสียงที่อยู่ไกลนั้น สักครู่ก็รู้ว่าเครื่องบินนั้นกำลังใกล้เข้ามา ทันใดนั้นมอมมันก็ตกใจแทบสิ้นสติ ขนพองชันไปทั้งตัวและผุดลุกขึ้นยืนอย่างรวดเร็ว ในท่ามกลางความมืดและความเงียบสงัดนั้น มีเสียงที่มันไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อน ดังก้องไปทั่ว มอมมันเข้าใจว่าเป็นเสียงหมาหอน แต่หมาตัวที่หอนนั้นมันจะต้องใหญ่โตมโหฬารน่าสะพรึงกลัวเสียเป็นที่สุดแล้ว เสียงหอนนั้นดังเป็นระยะ ๆ ถี่ ๆ มอมตัวสั่นเทาด้วยความตื่นเต้น

หมาที่โหม่หอนให้ได้ยินทั่วทั้งเมือง มอมมันหอนรับทันที แต่เสียงของมันดูค่อยจางตัวมันเองแทบจะไม่ได้ยิน ทันทีนั้นมันก็สังเกตเห็นไฟตามถนนดับพรึบลงหมด เสียงนายผู้หญิงหวีดร้องบนเรือนเสียงหอร้องให้ด้วยความกลัว นอกบ้านก็มีเสียงผีเท่าคนวิ่ง เสียงร้องเรียกกันโหวกเหวก เสียงปิดเปิดบานหน้าต่างประตูและเสียงเคาะร้องให้ทั่วไป มอมมันเผลอลงไปอยู่ที่ลานบ้านหน้าเรือน อึกอืดใจเดียวนายผู้หญิงก็อุ้มหนูซึ่งกอดไว้แน่นลงมานั่งอยู่ด้วย พอเห็นนายผู้หญิง มอมมันก็หมดความตื่นเต้นและความกลัว จิตใจมันสงบลงทันที เพราะมันรู้ว่ามันมีหน้าที่จะต้องทำ มันเบียดเข้าไปจนชิดตัวนายผู้หญิง มันเลียมือนายผู้หญิงและเลียแขนหนู เป็นวิธีเดียวที่มันจะบอกให้สองคนนั้นรู้ว่าไม่ต้องกลัว ไม่ต้องตกใจ มอมยังอยู่ มอมยังอยู่

มอมไม่รู้ว่า มันนั่งอยู่กับนายผู้หญิงนานสักเท่าไร แต่ขณะนั้น มันได้พบได้เห็นของที่มันไม่เคยพบเห็นหลายอย่าง มันได้เห็นไฟฉายเป็นทางยาวขึ้นไปบนฟ้า เห็นเครื่องบินลำสีขาวบินลวดเลวียนอยู่ เสียงปืนต่อสู้อากาศยานได้ยินดังสนั่นจนกระเทือนเจ็บแก้วหู เสียงถูกระเบิดแหวกอากาศดังซู่ลงมา สัตวชาติญาณบอกให้มันหมอบลงกับพื้นดินทันที มอมรู้สึกเสียวไปตามสันหลังและขนคอ และขนตามหลังมันตั้งชัน ขณะเดียวกันมันรู้สึกได้ด้วยความกระเทือนของแผ่นดินว่ามีการระเบิดขึ้นในระยะใกล้ติด ๆ กันหลายครั้ง มอมมันเฝ้านายผู้หญิงอยู่ จนกระทั่งได้ยินหมาใหญ่ตัวมหิমানนั้นหอนขึ้นเป็นกั๊ววันดังยาวรวดเดียวอีกครั้งหนึ่ง นายผู้หญิงลุกขึ้นจากที่นั่ง มอมสังเกตเห็นคนเริ่มจุดไฟและเริ่มใช้ไฟฉายในที่ต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่ง เสียงคนพูดกันและเสียงหัวเราะดังจากที่ต่าง ๆ รอบบ้าน นายผู้หญิงลูบหัวมันเบา ๆ เหมือนกับจะขบใจที่มันเฝ้าอยู่เป็นเพื่อนแล้วก็อุ้มหนูกลับขึ้นเรือน

หลังจากนั้นไม่ว่ามอมจะไปทางใดเห็นแต่คนขุดหลุมกันทั่วไป ไห่บู๊บ้าง เล็กบ้าง มอมมันเที่ยวดมตามกองดินที่เขาขุดขึ้นมาก็ไม่เห็นมีกลิ่นอะไรเกินไปกว่ากลิ่นธรรมดา แม้นายผู้หญิงก็ขุดหลุมที่ริมรั้วข้างบ้าน ตาแก่ที่อยู่บ้านติดกันแกมาช่วยขุดให้ มอมนึกว่านายผู้หญิงคงขุดหาหนูหากระดูกเก่า ๆ ที่ฝังไว้ มันก็เข้าไปขุดใช้สองเท้าหน้าตะคุยดินไปพลางจุมมันก็ตกลงไปที่ดินสุดกลิ่นแรง ๆ เพื่อจะได้รู้ว่าหนูหรือกระดูก หรืออะไรก็ตามที่นายผู้หญิงต้องการนั้นฝังอยู่ที่ใด มอมมันคุ้ยดินขึ้นมาได้กองโตเอการ นายผู้หญิงและคนแก่วางจอบเสียมนั่งดูมันแล้วหัวเราะ เสียงตาแก่ชมกับนายผู้หญิงว่า “หมาตัวนี้มันรู้เอการอยู่” แต่มอมมันก็ยังไม่วินิจฉัยเองว่านายผู้หญิงขุดหลุมอะไร

ต่อจากนั้นเมื่อมีเสียงเครื่องบิน มีเสียงหมาหอน มอมก็เห็นนายผู้หญิงอุ้มหนูวิ่งลงไปอยู่ในหลุมนั้นทุกครั้ง จนในที่สุดมอมมันก็รู้ ถ้าคืนไหนมันได้ยินเสียงเครื่องบินมาแต่ไกล มันก็หอนขึ้นก่อนแล้วก็เริ่มตะคุยประตูเรือนดัง ๆ เพื่อปลุกนายผู้หญิง พอรู้ว่านายผู้หญิงตื่น มันก็รีบวิ่งลงไปนั่งคอยอยู่ในหลุมก่อนทุกครั้งไป ความตื่นเต้นในเวลากลางคืนนั้นมีบ่อยครั้งเข้า และเสียงระเบิดนั้นก็ดังใกล้บ้านเข้ามาทุกที ชาวบ้านแถบนั้นก็เริ่มหายไ้จากบ้าน มอมเห็นแต่บ้านปิดทิ้งไว้เป็นจำนวนมาก ผู้คนในตรอกนั้นที่เคยคึกคักก็เงียบเหงาลงไป คงเหลือแต่นายผู้หญิงอยู่ที่บ้านกับหนู มอมมันไม่รู้

มันนึกว่านายผู้หญิงคงอยู่คอยให้นายกลับเช่นเดียวกับมัน มอมมันเป็นหามันจะรู้ได้อย่างไรว่า นายผู้หญิงนั้นกลัวแสงกลัว ไม่เป็นอันหลับนอนจนเกือบจะล้มเจ็บลง มอมมันไม่มีหนทางจะรู้ได้ เลยว่านายผู้หญิงของมันอพยพหลบภัยตามชาวบ้านเขาไปไม่ได้ ก็เพราะนายผู้หญิงมีแต่ตัวคนเดียว ไม่มีพวกพ้องวงศาความญาติที่ไหนที่จะไปอาศัยได้ และความจนนั้นก็บังคับให้นายผู้หญิงต้องอยู่ต่อไป ทั้งที่แสงจะห้วงความปลอดภัยของลูก และความรู้สึกเปลี่ยวเปล่าที่เกือบจะทนไม่ได้

คืนวันหนึ่งมอมรู้สึกร้อนรนและคั่นคั่น เหมือนกับว่ามีสิ่งใดบอكمันว่าภัยกำลังใกล้เข้ามา และก็จริงดังนั้น พอตึกก็ก็มีเสียงหมาหอนดังขึ้นและเสียงเครื่องบินใกล้เข้ามาทุกที นายผู้หญิงอุ้ม หนูวิ่งลงไปอยู่ในหลุม มอมมันก็วิ่งลงไปนั่งข้าง ๆ เช่นเคย เสียงเครื่องบินดังกว่าที่เคยได้ยินมา เสียงระเบิดดังใกล้ ๆ บ้านเข้ามา มอมเลยมีอนายผู้หญิง รู้สึกว่ามีอนั้นเย็นชืดด้วยความกลัว มอม ได้ยินเสียงลูกระเบิดแหวกอากาศตรงลงมาที่หลังคาบ้าน มันหมอบนั่งคอยความกระเทือนของระเบิด แต่แทนที่จะมีเสียงระเบิด มอมกลับได้ยินเสียงดังกราวใหญ่ทางหลังบ้าน อีกสักครู่หนึ่งมันก็ได้กลิ่น เหม็นไหม้อย่างแรง ไฟไหม้บ้านแน่แล้ว มอมมันโจนขึ้นจากหลุมวิ่งไปดูที่ครัวเห็นไฟกำลังติดหลังคา เป็นหย่อม ๆ และกำลังลุกลาม มอมมันตกใจเต็มที่ได้อะแต่เท่า แล้วมันก็วิ่งกลับมาหาที่หลุมเพื่อบอก นายผู้หญิงให้รู้ว่าไฟกำลังไหม้บ้าน แต่นายผู้หญิงก็ได้กระโดดขึ้นจากหลุม มอมมันก็ได้แต่เห่า ได้แต่วิ่งไปวิ่งมาด้วยความเป็นห่วง บ้านก็เป็นห่วง เป็นห่วงนายผู้หญิงและหนูก็เป็นห่วง มอมมัน คัดสินใจไม่ถูกว่าจะทำอะไรดี ในทันใดนั้นมันก็ได้ยินเสียงลูกระเบิดแหวกอากาศลงมามากขึ้นหนึ่ง ทำให้หลังมันเย็นวาบ แต่ก่อนที่มันจะทำอะไรได้ มอมมันรู้สึกเหมือนมีของหนัก ๆ มากกระทบ อย่างแรง ทำให้ตัวมันกระเด็นไปไกล หูอื้อไปหมด มอมหมดสติไปชั่วครู่หนึ่งเพราะแรงลูกระเบิด ทำลายลูกหนึ่งที่ตกลงมาระเบิดกลางลานบ้านพอดี

พอมอมฟื้นขึ้นมา สิ่งแรกที่มันเห็นก็คือไฟไหม้บ้านทั้งหลังลุกโผลง ส่องแสงสว่างจ้าทั่วไป หมด สิ่งแรกที่ใจมันนึกถึงก็คือนายผู้หญิงและหนู ป่านนี้จะเป็นอย่างไร มันตะเกียกตะกายจะลุก ขึ้นยืนแต่มันรู้สึกเสียวปลาบที่ขาหลัง มอมเหลียวไปดูเห็นขาหลังข้างซ้ายเป็นแผลยาว อาจเป็น สะเก็ดระเบิดหรือเศษไม้กระเด็นถูก เลือดซัน ๆ ของมันกำลังไหลออกมาแดงฉาน มันล้มตัวลงนอน เพราะเดินยังไม่ไหว มอมนอนเลียแผลอยู่นานจนขาที่เจ็บค่อยหายชา มีความรู้สึกขึ้น มันก็วิ่งเดิน ครึ่งกลานไปที่หลุมที่นายผู้หญิงอยู่ ที่หลุมนั้นเงียบสนิทไม่มีเสียงใด ๆ ลูกระเบิดที่ตกลงกลางลานบ้าน ทำให้ดินกระเด็นมากลบหลุมเสียกว่าครึ่ง มอมเห็นเท้านายผู้หญิงโผล่ออกมาจากกองดิน มันก้มลงเลีย เท้านั้นเย็นชืดไม่มีชีวิต มอมมันรู้สึกร้อนผ่าไปทั้งตัว นายผากนายผู้หญิงและหนูไว้กับมัน บัดนี้ นายผู้หญิงและหนูอยู่ใต้กองดิน มอมคัดสินใจใช้ขาหน้าทั้งสองลงมือขุดทันที มันขุดด้วยกำลังแรง ที่สุดเท่าที่มันมี หัวใจมันเต้นเหมือนกับจะระเบิดออกมานอกอก มันจะต้องเอนนายผู้หญิงและหนู ออกมาจากหลุมให้ได้ แต่ดินที่กลบนั้นหนานักสุดกำลังที่มอมจะคุ้ยผู้เดียวไหว หมดปัญญาเข้ามัน ก็เริ่มเห่าและหอนอยู่ที่ปากหลุม เสียงหอนของมันทำให้ชาวบ้านแถบนั้นวังเวงใจ เพราะมันเป็น เสียงคร่ำครวญของหมาพันธุ์ทางตัวหนึ่งที่หัวใจแตกสลายลง

พอรุ่งสาง มอมได้ยินเสียงคนอีกทีนอกบ้าน มีรถบรรทุกคันใหญ่มาจอดที่หน้าประตูบ้าน ตอนนั้นไฟไหม้บ้านจนมอดลงแล้ว ไม่มีอะไรเหลือนอกจากเถาถ่านและควันจาง ๆ คนกลุ่มหนึ่งถือพลั่วถือเสียมวิ่งเข้ามาในบ้าน พอเห็นมอมยืนเฝ้าอยู่ที่หลุมก็ตรงเข้ามา พอเห็นเท่านั้นนายผู้หญิงโผล่จากกองดิน มอมก็ได้ยินเสียงคนเหล่านั้นร้องตะโกนเรียกกันเอะอะ อีกหลายคนวิ่งมาที่หลุม แล้วก็เริ่มโยกดินออกทันที ในที่สุดมอมก็ได้เห็น นายผู้หญิงนอนเหยียดยาวเหมือนดังหลับอยู่ใต้กองดินในหลุม หนูนอนนิ่งอยู่ในอ้อมแขนของแม่ มอมมันโจนลงไปในหลุมคร่อมนายผู้หญิงไว้ ใครเข้ามาใกล้ก็ไม่ยอม มันเฝ้าแต่ขุดถ่านและแยกเชื้อขาว ตามันมีแววเขียวปัดอยู่ข้างใน คนทั้งโลกเป็นศัตรู คนเหล่านี้ที่ทำให้นายต้องจากไป คนเหล่านี้ที่ทำให้บ้านที่มันเคยอยู่เคยกินต้องไฟไหม้จนหมดสิ้นไป คนเหล่านี้กำลังจะมาแตะต้องตัวนายผู้หญิงและหนู จะทำอันตรายอย่างอื่นต่อไปอีก ชายคนหนึ่งเข้ามาใกล้ตัวนายผู้หญิง มอมมันก๊อบเข้าที่แขน เสียงร้องให้คนช่วยลั่นไป แต่มอมตัวเดียวหรือจะต่อสู้ขัดขืนคนทั้งฝูงได้ ในที่สุดเขาก็กลุ่มรวมกันเข้าหามร่างอันไร้ชีวิตของนายผู้หญิงและหนูขึ้นรถบรรทุกแล่นไป มอมมันวิ่งตามโยกโยกไปเพราะขามันเจ็บ แต่แล้วมันก็หมดแรงต้องค่อย ๆ ตะกายกลับบ้าน บ้านที่ไม่มีเรือน บ้านที่ร้วพังจนหมดเหลือแต่ซากของประตู บ้านที่ไม่มีนาย ไม่มีนายผู้หญิง ไม่มีหนู บ้านที่ว่างเปล่าไม่มีอะไรเหลืออีกต่อไป มอมมันเดินวนเวียนรอบลานบ้าน ตะวันสายขึ้นมามันรู้สึกทั้งร้อนทั้งหิวและอยากน้ำ ขาของมันเริ่มเจ็บมากขึ้นมาอีก จมูกของมันแห้งผาก ลิ้นของมันห้อยและแผ่บาน ตาของมันสาแดงด้วยสายเลือด มอมล้มตัวลงนอนใกล้ ๆ ปากหลุมที่เขาขุดเอนนายผู้หญิงไป มันครางเบา ๆ อีกครั้งหนึ่ง แล้วก็ตั้งใจจะนอนอยู่ที่นั่นจนกว่านายจะกลับมา จะดูจะดีว่ามันไม่ทำตามที่นายสั่งมันก็ยอม ข้อสำคัญขอให้นายกลับมาเท่านั้น

มอมมันนอนเช่นนั้นอยู่หลายวัน โดยที่ไม่มีใครรู้ไม่มีใครเอาใจใส่ เพราะมันเป็นแค่เพียงหมาตัวหนึ่ง ในที่สุดความหิวกระหายก็บังคับให้มันต้องโซเซออกหากิน มันเดินไปตามถนน เอะอะอะไรที่พอจะกินประทังชีวิตได้ก็กินไม่เลือก หมาซึ่งแต่ก่อนเคยกลัวมันก็รวมกันเห่ารวมกันกัด มอมมันก็ไม่สู้คอยหลบหลีก เพราะมันไม่มีกำลังใจกำลังกายที่จะต่อสู้กับใครอีกต่อไปแล้ว มอมมันเที่ยวคุ้ยคุ้ยเห่ไปอย่างไม่มีจุดหมาย ยิ่งเดินก็ยิ่งไกลบ้านเก่าออกไปทุกที กำลังที่โหมมันกินอนที่นั่นได้ห้องแถวบ้าง ริมกอหญ้าข้างถนนบ้าง เมื่อกำลังมันอ่อนลงทุกวัน มันก็ไปหลบเจานอนอยู่ที่หน้าประตูบ้านใหญ่ริมถนนแห่งหนึ่ง

มอมมันหลับอยู่นานเพราะความอ่อนใจ มาตกใจตื่นอีกที่ได้ยินเสียงคนพูดกันอยู่ใกล้ ๆ เสียงเด็กผู้หญิงร้องเรียก “พ่อ พ่อจ๋า” ดัง ๆ หลายครั้ง มอมมันตาขึ้นดูเห็นเด็กผู้หญิงอายุประมาณ ๑๐ ขวบ คุกเข่าอยู่ข้างตัวมัน มือลูบหัวมันอยู่ด้วยความปรานี มอมมันรู้สึกละมือนั้นไม่ใช่มือศัตรู แต่เป็นมือของมิตร มันกระดิกหางรับ อีกสักครู่มันก็เห็นผู้ใหญ่รูปร่างอ้วนคนหนึ่งเดินมาเปิดประตู โผล่หน้าออกมาดูแล้วถามว่า “อะไรลูก”

“พ่อดูหมาตัวนี้ซี สวยจังเลย มันขาเจ็บน่าสงสาร หนูจะเอามันเข้าไปเลี้ยง” เด็กหญิงร้องตอบ

“อย่าเลยลูก” ชายคนนั้นพูด “หมาที่ไหนก็ไม่รู้ บางทีมันจะเป็นบ้า พ่อดูท่ามันชอบกลอยู่”

“ไม่บ้าหรอกพ่อ เมื่อตะกี้นั้นยังกระดิกหางกับหนูเลย” เด็กหญิงพูดพลางพุงมันให้ลูกขึ้นขึ้น “หนูจะตั้งชื่อมันว่าไอ้ดึก มาเนี่ยไอ้ดึก”

มอมลุกขึ้นยืน แล้วเดินโซเซตามเด็กหญิงเข้าไปในบ้าน ขณะที่มันต้องเสียทุกอย่างไปแล้ว หากมีใครที่แสดงว่าเป็นมิตรมันก็อยากจะคบด้วย ชายที่อยู่ที่ประตูไม่พูดว่าอะไร เปิดประตูทิ้งไว้ให้ลูกสาว แล้วเดินข้ามสนามกลับขึ้นไปบนดึก

บ้านที่มอมมาอยู่ใหม่นั้นเป็นดึกใหญ่โต ผิดกับบ้านเก่าของมอมมากมายนัก หน้าดึกมีเก้าอี้ มีกระถางต้นไม้ตั้งไว้อย่างสวยงาม และไม้ต้นใหญ่ปลูกไว้ร่มเย็น ในบ้านนั้นมีคนอยู่หลายคน ทุกคนทักทายเด็กเพื่อนของมันว่า คุณแล้ว ส่วนมากก็พยายามเอาอกเอาใจคุณแล้วทั้งนั้น พ่อคุณแล้วบอกหญิงคนหนึ่งให้ไปเอาข้าวเอน้ำมาให้มันกิน มันเห็นหญิงคนนั้นวิ่งหายไปหลังบ้าน อีกประเดี๋ยวเดียวมันก็ได้อินข้าวคลุกกับบะช่อขามโต และมีน้ำสะอาดใส่ชามอ่างมาวางไว้ข้าง ๆ คุณแล้วสั่งให้ตาแก่คนหนึ่งพามันไปอาบน้ำอุ่นๆ หลังจากที่มันกินข้าวแล้ว พ่อตัวมอมแห้งดีคุณแล้วก็ใส่ยาให้ที่แผล

มอมมันอยู่กับคุณแล้วมานาน มันรู้ว่าเดี๋ยวนี้มันชื่อไอ้ดึก ถ้าคุณแล้วเรียกมันด้วยชื่อนั้นมันก็เข้าไปหา แต่มอมไม่มีวันลืมว่าชื่อจริงของมันที่นายตั้งให้คือ “ไอ้มอม” มันอยู่กับคุณแล้วมีอาหารการกินและคนเอาใจใส่บริบูรณ์ทุกอย่าง จนร่างกายมันกลับแข็งแรง ขนเป็นมันขลับ ใครเห็นใครก็ชมว่าคุณแล้วช่างไปหาหมาจากไหนมาเลี้ยง แต่มอมมันไม่กระปรี้กระเปร่ารื่นเริงเหมือนแต่ก่อน เพราะถึงมอมมันจะสบายก็สบายแต่กาย ใจของมอมยังคอยนายอยู่เสมอไม่มีวันลืม ถึงแม้ว่ามอมมันจะรักคุณแล้วมันก็รักเพราะมือที่ให้ข้าวมันกิน คุณแล้วไม่ใช่ชีวิตของมอม บางทีมอมมันออกไปนั่งหน้าบ้านสังเกตคนที่เดินผ่าน เชื่อว่าในหมู่คนที่เดินมานั้นนายอาจเดินผ่านมาบ้าง บางทีคนแปลกหน้าเข้ามาในบ้าน มันก็ต้องวิ่งไปดูเผื่อจะเป็นนายมาตามหามัน

คืนวันหนึ่งในฤดูร้อนอีก ๒ ปีต่อมา มอมมันนอนรับลมเย็นอยู่หลังดึก คืนนั้นคนในบ้านมีอยู่ไม่กี่คน เพราะมอมมันเห็นถือกระเป๋ารับไปกับคุณแล้วหลายคนตั้งแต่เช้า เสียงพูดกันว่าจะไปตากอากาศ ดึกมากแล้วแต่มอมมันยังไม่หลับ มันนอนอยู่หนึ่ง ๆ หูก็คอยฟังเสียงต่าง ๆ เช่นเคซ มันได้ยินเสียงเหมือนใครใช้เหล็กจัดหน้าต่างข้างดึกชั้นล่าง มอมมันรำคาญขึ้นครั้งหนึ่งเสียงนั้นเงียบไป อีกสักครู่เสียงนั้นดังขึ้นอีก มอมค่อย ๆ ลุกขึ้นเดินอ้อมไปทางที่มาของเสียง ขนคอของมันตั้งชันเป็นแปรง ขโมยแน่แล้วมิใช่ใครอื่น คืนนี้มอมมันจะจับขโมยให้คุณแล้วและให้คนทั้งบ้านใหญ่เห็นฝีมือมัน มอมมันเดินอย่างเงียบที่สุด สะกดใจไว้มิให้เห่าออกมา พอมันเดินอ้อมพ้นมุมดึกมันแลเห็นคน ๆ หนึ่งกำลังปีนมั่วเส็ก ๆ จดหน้าต่างอยู่จริง ๆ มอมมันย่องใกล้เข้าไปทุกที อีกประเดี๋ยวเป็นได้เห็นดึกกัน ทันใดนั้นลมพัดมาวูบหนึ่งพาเอากลิ่นตัวคน ๆ นั้นมาต้องจมูกมัน ใจของมอมเพียงจะหยุดเต้นด้วยความดีใจ มันโหมเข้าไปสคน ๆ นั้นด้วยกำลังทั้งหมดที่มันมีอยู่ ทำเอาคน ๆ นั้นหงายหลัง ศีรษะฟาดกับพื้นนอนงออยู่ครู่ใหญ่ มอมตัวสั่นเทากระดิกหางเร็วไม่เป็นจังหวะ มันเลียชายผู้นั้นตั้งแต่หน้าไปทั้งตัว เพราะกลิ่นที่ลมพัดมาเข้าจมูกมันนั้นหาใช่กลิ่นแปลกของใครที่ไหนไม่

แต่เป็นกลิ่นที่มันรู้จักดี เป็นกลิ่นของนายที่มันตั้งใจคอยมาตลอดเวลาหลายปีนับตั้งแต่วันที่นายจากไป

นายงงอยู่พักใหญ่แต่แล้วก็จำได้ เขายกแขนขึ้นกอดคอมันไว้แน่น “ไอ้มอม” เสียงนายกระซิบที่หูมัน “มอม” นายเรียกมันอีกครั้งหนึ่งด้วยเสียงสะท้อนเหมือนกับมีอะไรมาจุกอยู่ในคอ มอมมันไม่ได้ยินใครเรียกชื่อมันมานาน พอได้ยินนายเรียกมันก็ตั้งใจถึงโอดส่งเสียงร้องหึง ๆ ด้วยความดีใจ นายลุกขึ้นยืนเหลียวซ้ายแลขวา จูปากค่อย ๆ ให้มันนิ่ง มอมมันก็ไม่นิ่ง เพราะความดีใจของมันเกินที่จะนิ่งได้ ความสุขความเป็นหนุ่มของมันกลับมาใหม่โดยสิ้นเชิง นายวิ่งข้ามสนามเบา ๆ พอถึงรั้วพระหงก็มุดออกไปนอกบ้าน มอมมันโกยสี่ดินตามและมุดรั้วออกไปนอกบ้านกับนาย

นายทรุดตัวลงนั่งลูบหัวลูบคอมันแล้วกระซิบที่หูมันว่า “มอม ข้าไม่มีเงินเลยข้าจะได้พบเอ็ง ข้านี้กว่าข้าไม่มีอะไรเหลือแล้วในโลกนี้” นายหยุดพูดไปครู่หนึ่ง “เขาส่งข้าไปไกล ข้าไม่ได้ข่าวคราวจากใครเลย พอกลับมาบ้านเขาก็บอกว่าบ้านไฟไหม้หมด ลูกเมียถูกระเบิดตาย งานการที่ข้าเคยทำคนอื่นเขาก็เอาตำแหน่งไปหมดแล้ว ไม่มีใครเขาจะมาคอย ข้าหมดหนทางจริง ๆ มอมเอ๋ย แต่เอ็งอย่านึกว่าข้าลัทธิโหมย ครั้งนี้เป็นครั้งแรก พอได้พบเอ็ง เอ็งก็ทำให้ข้าต้องอาย ทำไม่ลง”

“กลับเข้าบ้านเถิดมอม” นายพูดพลางลุกขึ้นยืน “ข้าไม่มีปัญญาจะเลี้ยงเอ็งได้เสียแล้ว” นายชี้มือไปที่รั้วพลางไล่มัน “ไป ไอ้มอม เข้าบ้าน” แทนคำตอบมอมมันกระดิกหางแรงกว่าเก่า และวิ่งรอบ ๆ ตัวนาย นายไล่มันอยู่หลายครั้ง แต่มอมมันก็ไม่ฟัง นายกลับมาแล้วมอมจะไม่ให้นายพ้นสายตาอีกต่อไป ความจริงนายเปลี่ยนไปมากเพราะผอมลง ผมเผ้ารุงรัง เสื้อผ้าขาดวิน แต่อย่างไรก็ยังเป็นนายของมอม นายที่มันหึงไม่ได้

ดีกมากแล้ว พระจันทร์ข้างแรมเริ่มขึ้น ทอแสงสว่างไปทั่ว นายเดินอย่างอ่อนระโหยไปนั่งที่ริมคูข้างถนน สายตามองไปไกล มอมไปนั่งชิดกับนายอยู่ครู่หนึ่ง เห็นนายไม่ไหวคิมันก็นึกอะไรออก มอมวิ่งไปคาบกิ่งไม้แห้งมาวางไว้บนตักนายด้วยความเคยชิน นายเอากิ่งไม้ขว้างลงไปในคู มอมมันก็กระโดดโครมตามลงไปคาบกิ่งไม้มาให้นายอย่างเคยทำ

นายชบหน้าลงบนหัวของมัน เสียงนายกระซิบเรียกชื่อมันหลายครั้งไม่พูดว่าอะไรอีก น้ำตาร้อนฝ่าวร่วงลงบนหน้าและจมูกของมอม นายนั่งอยู่เช่นนั้นอีกนาน ในที่สุดนายลุกขึ้นยืนช้า ๆ คลำหูมันอย่างใจลอยแล้วพูดว่า “ไอ้มอม เอ็งชนะข้า ไปด้วยกัน มา ตามข้ามา” แล้วนายก็ออกเดิน มีมอมตามติดไป

คืนหน้าร้อนวันนั้น ถ้าหากมีใครเดินมาตามถนนราชวัติตอนดึกประมาณสักตีสองครึ่ง จะได้เห็นชายคนหนึ่งรูปร่างสูงผอม เสื้อผ้าขาดวิน เดินช้า ๆ อยู่ข้างถนนอย่างอ่อนระโหยโรยแรง ข้าง ๆ ตัวมีหมาตัวผู้งามตัวหนึ่ง ปากคาบกิ่งไม้ คอตั้งหางเชิดวิ่งตามเขาไปด้วยความเบิกบานสุดขีด

กิจกรรม

๑. ฝึกทบทวนเนื้อเรื่อง

นักเรียนตอบคำถามต่อไปนี้ด้วยวาจา เป็นเชิงร่วมสนทนา หรือเลือกคำถามบางข้อเขียนตอบก็ได้

- ๑) เมื่อมอมเริ่มลืมตาขึ้นมองดูโลก มอมอยู่ที่ไหน ใครบ้างที่เป็น “โลกของมอม”
- ๒) เมื่อมอมเริ่มเดินได้ ผู้เขียนบรรยายว่าโลกของมอมกว้างขึ้นอีกเล็กน้อย นักเรียนเข้าใจอย่างไร ให้บรรยายด้วยถ้อยคำของตนเองว่าโลกที่กว้างขึ้นอีกเล็กน้อยของมอมนั้น แตกต่างจากโลกแคบ ๆ ในตอนต้นอย่างไร
- ๓) เมื่อมอมกลายเป็นหนุ่มใหญ่ โลกของมอมเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้นักเรียนเล่ากิจวัตรประจำวันของมอมในช่วงนั้นมาโดยสังเขป
- ๔) ทำไมมอมจึงทิ้งนายไป เมื่อมอมแตกเนื้อหนุ่มเต็มที่ และเหตุใดจึงกลับมาหานายอีก
- ๕) มอมชอบอยู่กับนาย และมีความสุขมากเมื่อได้ออกเดินเที่ยวกับนาย แต่เหตุใดมอมจึงไม่ค่อยเอาใจใส่ในสิ่งที่นายสอน
- ๖) มอมเรียนวิชาที่นายสอนไว้ได้อย่างหนึ่ง วิชานั้นคืออะไร มีความสำคัญอย่างไรในตอนท้ายของเรื่อง
- ๗) วันหนึ่งในฤดูหนาวมอมรู้สึกว่ามีบางสิ่งที่ผิดปกติเกิดขึ้น มอมสังเกตเห็นความผิดปกตินั้นได้อย่างไร
- ๘) นักเรียนสันนิษฐานได้หรือไม่ว่าอะไรเกิดขึ้น และเหตุใดนายจึงต้องจากไป
- ๙) หลังจากที่นายจากไประยะหนึ่ง มอมสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบ้านของนาย และมอมต้องเรียนอะไรใหม่ในชีวิต ให้นักเรียนเล่าถึงสิ่งที่เป็นบทเรียนใหม่ในชีวิตของมอมมาสัก ๑-๒ เรื่อง
- ๑๐) เมื่อบ้านนายถูกระเบิดไฟไหม้ นายผู้หญิงและหนูตาย มอมทำอะไรบ้าง
- ๑๑) ทำไมมอมจึงไปอยู่กับคุณแคว่ ให้นักเรียนเปรียบเทียบฐานะความเป็นอยู่ของคุณแคว่กับนายว่าเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร
- ๑๒) นายมาทำอะไรที่บ้านคุณแคว่ ทำไมมอมจึงจำนายได้
- ๑๓) นักเรียนคิดว่าอะไรทำให้นายยอมเพิ่มมอมและพูดว่า “ไอ้มอม เอ็งชนะข้า ไปด้วยกัน มา ตามข้ามา”

๒. ฝึกทดสอบความเข้าใจ

ให้นักเรียนจับจุดความสำคัญของเรื่องและวิจารณ์ อาจจัดเป็นกลุ่มอภิปรายหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันทั้งห้องก็ได้

- ๑) เมื่อนายของมอมจากไปผู้แต่งบรรยายว่า “ชีวิตของมอมนั้นสิ้นสุดลงนับตั้งแต่วาระที่นายออกจากบ้านไป” ทำไมผู้แต่งจึงว่าชีวิตของมอมสิ้นสุดทั้ง ๆ ที่ยังไม่ตาย
- ๒) เมื่อมอมไปอยู่กับคุณแคว่ มอมได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี แต่เหตุใดมอมจึงไม่กระปรี้กระเปร่ารื่นเริงเหมือนเมื่ออยู่กับนาย
- ๓) ทำไมมอมจึงรู้สึก “คนทั้งโลกเป็นศัตรู” เมื่อเห็นคนกลุ่มหนึ่งพยายามที่จะมาเอาร่างอันไร้ชีวิตของนายผู้หญิงและหน่อออกจากหลุม
- ๔) นักเรียนเห็นว่ามอมทำถูกหรือไม่ที่ทิ้งคุณแคว่แล้วกลับไปอยู่กับนายซึ่งไม่มีปัญหาจะเลี้ยงมันได้อีกต่อไป จงให้เหตุผลประกอบ

๓. ฝึกตั้งคำถาม

จงหาคำถามคล้าย ๆ กับที่ให้อ่านอย่างไว้ แล้วขอให้เพื่อน ๆ ช่วยตอบ ถ้าเพื่อน ๆ หาคำตอบไม่ได้ ขอให้ครูช่วยตอบ

- ๑) มอมมันจำกลืนไว้ได้ **กำหนดสัญญา** ไว้ว่าคน ๆ นั้นเป็นนายของมัน “กำหนดสัญญา” หมายความว่าอะไร
- ๒) มอมขึ้นนั่งตัวแข็งอยู่ข้างถนนชนคอชันนูดัง **ความรู้สึกเหมือนกับขโมยเข้าบ้าน** ทำไมมอมจึงมีความรู้สึก “เหมือนขโมยเข้าบ้าน”
- ๓) มอมมันเข้าใจว่าเป็น **เสียงหมาหอน** แต่หมาตัวที่หอนนั้นมันจะต้องใหญ่โตมหึมาน่าสะพรึงกลัวเสียเป็นที่สุดแล้ว เสียงที่มอมเข้าใจว่าเป็นเสียง “หมาหอน” นั้นคือเสียงอะไร

๔. ฝึกประเมินคุณค่าของเรื่องในแง่ต่าง ๆ

- ๑) นักเรียนชอบเรื่อง “มอม” หรือไม่ เพราะเหตุใด
- ๒) นักเรียนรู้สึกว่ตอนไหนในเรื่องที่ประทับใจหรือกระทบกระเทือนอารมณ์ของนักเรียนมากที่สุด จงเล่าพร้อมทั้งให้เหตุผลประกอบ
- ๓) ให้นักเรียนผลัดกันสมมติตัวเองเป็นนาย หรือนายผู้หญิง หรือคุณแคว่ แล้วเล่าเรื่องของมอมเท่าที่ตนรู้จักในฐานะที่เป็นนาย นายผู้หญิง หรือคุณแคว่ให้เพื่อน ๆ ฟัง แล้วให้ผู้ฟังเปรียบเทียบว่าเรื่องของมอมที่แต่ละคนเล่านั้นเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร
- ๔) ในเรื่อง “มอม” นั้น ผู้แต่งได้ให้เราติดตามเรื่องจากสายตาของใครเป็นส่วนใหญ่ นักเรียนเห็นว่าวิธีเสนอเรื่องแบบนี้ดีหรือไม่ อย่างไร
- ๕) ให้นักเรียนเขียนหรือเล่าถึงตัวละครตัวใดตัวหนึ่งดังต่อไปนี้ ให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้เห็นภาพชัดเจนที่สุดเท่าที่จะทำได้

- นายผู้หญิง
- คุณแก้ว

๖) นักเรียนเห็นว่าการที่ผู้เขียนใช้กรุงเทพ ฯ สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นฉากนั้นเหมาะสมกับเรื่อง “มอม” หรือไม่ เพราะเหตุใด

๕. กิจกรรมเสริม

- ๑) ให้นักเรียนผลัดกันเล่าเรื่องสั้นเรื่องอื่นที่เคยอ่าน และให้ลองแสดงความคิดเห็นว่าชอบเรื่องใดมากที่สุด เพราะเหตุใด
- ๒) ให้นักเรียนลองอภิปรายว่า งานร้อยแก้วประเภทใดเหมาะกับสมัยและวัยของนักเรียนมากกว่ากัน นิยาย นิทาน หรือเรื่องสั้น
- ๓) ให้นักเรียนสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์เลี้ยง
- ๔) ในกรณีที่ทำได้ อาจจัดกลุ่มนักเรียนให้ไปค้นคว้าจากหนังสือในห้องสมุดหรือสอบถามคนรู้จักเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒
- ๕) ประกวดเรียงความเรื่อง “สุนัขของข้าพเจ้า” หรือ “สุนัขในบ้านข้าพเจ้า”

หมาก พลุ

นำเรื่อง

บทที่จะอ่านต่อไปนี้เป็นงานเขียนของนักวิทยาศาสตร์ เขียนตามวิธีการวิทยาศาสตร์ คำแต่ละคำมีความหมายเดียว ตรงกันข้ามกับงานเขียนเชิงสร้างสรรค์ เช่น บทร้อยกรอง หรือนวนิยาย ซึ่งเราอาจตีความคำหนึ่งหรือสำนวนหนึ่งไปได้หลายทาง บทที่เราจะเรียนนี้ นักวิทยาศาสตร์เขียนให้คนทั่วไปอ่าน จึงเป็นสำนวนง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ แม้กระนั้นก็ยังต้องใช้ศัพท์วิทยาศาสตร์ในบางแห่ง ทั้งนี้เป็นธรรมเนียมนิยมในวงการวิทยาศาสตร์ทุกประเทศ

ชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชและสัตว์ จะเป็นภาษาละติน ในที่นี้ผู้เขียนได้ให้ชื่อภาษาอังกฤษไว้ด้วย เพื่อประโยชน์แก่ผู้อ่าน ที่อาจจะค้นคว้าเพิ่มเติมจากสารานุกรมภาษาอังกฤษได้

อนึ่ง ที่กล่าวว่า จอมพลแปลก พิบูลสงคราม สั่งให้ประชาชนเลิกกินหมาก การปลูกหมากจึงลดปริมาณลงนั้น พึงเข้าใจว่า ความนิยมกินหมากได้เริ่มลดน้อยลงเป็นลำดับ เพราะมีการติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น และเริ่มนิยมฟันขาวแทนฟันดำ แต่คนรุ่นเก่าก็ยังนิยมเคี้ยวหมากเพราะความเคยชิน ในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งทั่วประเทศ ทำให้คนรุ่นเก่าพยายามเลิกกินหมากไปเป็นจำนวนมาก

หมาก

สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย

หมากเป็นพืชพวกปาล์มชนิดหนึ่ง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Areca catechu* Linn ชื่ออังกฤษ Areca Palm วงศ์ Palmae ลำต้นเรียวและสูง มีใบอยู่ที่ยอดของลำต้น ในหนึ่งใบจะมีใบย่อยหลายใบ โคนใบมีลักษณะใหญ่ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่ากาบปูละ ผลมีลักษณะเป็นทะลายติดอยู่ที่ลำต้นต่ำกว่าใบ ผลมีสีเขียวแก่และเมื่อสุกจะมีสีแดงปนแสด ซึ่งมักจะเรียกชื่อชนิดนี้ว่าสีหมากสุก หมากมีปลูกอยู่ทั่ว ๆ ไปตามสวน

ประโยชน์ : สมัยก่อนชาวไทยกินหมากซึ่งประกอบด้วยหมาก ปูนแดง และยาจิด ต่อมาสมัยรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เห็นว่าการกินหมากของชาวไทยทำให้บ้านเมืองสกปรก และผู้ที่กินหมากจะมีฟันดำ จึงมีคำสั่งให้ประชาชนเลิกกินหมาก การปลูกหมากตามสวนก็ลดปริมาณลง เพราะคนรุ่นใหม่ไม่นิยมกินหมาก

เมล็ดหมากจะมี tannin ในปริมาณสูง และมีอัลคาลอยด์ arecoline เมล็ดหมากใช้ย้อมแห อวนเพื่อให้แหและอวนนั้นมีความคงทนยิ่งขึ้น เพราะ tannin ที่มีอยู่ในเมล็ดหมากจะไปฉาบเส้นด้ายที่ใช้ทำแหและอวน ทำให้ไม่เปื่อยเร็ว ปัจจุบันแหและอวนมักใช้ด้ายที่ทำจากใยสังเคราะห์ ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องย้อมด้วยน้ำฝาดของหมาก เนื้อหมากดิบผ่านใช้ทาแผลน้ำกัดตามง่ามมือ ง่ามเท้าได้ หมากยังใช้เป็นยาถ่ายพยาธิในสุนัขและแกะได้

จันทหมาก (ช่อดอกหมากที่ยังอ่อน) ใช้คองเป็นอาหารและใช้จิ้มน้ำพริก

กาบปูละใช้ทำพัด และฉีกทำเป็นเส้นเชือกเพื่อใช้ผูกสิ่งของได้ เด็กชาวสวนสมัยก่อนใช้กาบปูละรองนั่งและให้เพื่อนลากเช่นเดียวกับการลากรถ ให้ความสนุกสนานดี เป็นการประหยัด โดยมีดต้องซื้อหาของเล่น

พลู

สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย

พลูเป็นไม้เลื้อย เวลาปลูกต้องหาไม้ค้างหรือต้นไม้ให้พืชชนิดนี้เกาะ เถาที่เกาะและพันไปตามไม้ค้างจะมีรากอยู่ด้วย ใบมีกลิ่นฉุน พลูมีหลายชนิดคือ พลูจีน พลูเหลือง พลูเขียว พลูทองกลาง ชื่อวิทยาศาสตร์ Piper betel Linn ชื่ออังกฤษ Betel Piper วงศ์ Piperaceae

ส่วนที่ใช้ : ใบ

ประโยชน์ : ใบพลูผสมกับปูนและหมากใช้เป็นของเคี้ยว โดยมีความเชื่อว่าผู้ที่เคี้ยวพลูและหมาก (เรียกว่ากินหมาก) จะมีฟันคงทนและทำให้ปากแดงขึ้น ถ้ากินหมากเป็นประจำจะเคลือบฟันทำให้ฟันมีสีดำ แต่ปัจจุบันจำนวนของผู้ที่รับประทานหมากได้ลดลงมาก คนรุ่นใหม่ไม่นิยมกินหมากดังแต่ก่อน

พลูมีน้ำมันหอมระเหย มีสารจำพวกฟีนอลเรียกว่า Charvicol ซึ่งมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อโรคบางชนิดได้ และทำให้ลมหายใจมีกลิ่นหอม นิยมใช้พลูขยี้ให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ผสมกับเหล้าโรงทาที่ผิวหนังเมื่อมีอาการคันอันเกิดจากลมพิษ เนื่องจากสาร Charvicol ที่มีอยู่ในพลู ไปทำให้เกิดอาการชาที่ปลายประสาท ทำให้บรรเทาอาการคันลงได้

กิจกรรม

๑. ฝึกค้นคว้าและการแลกเปลี่ยนความรู้

- ๑) ให้นักเรียนค้นคว้าเท่าที่จะทำได้จากผู้ที่มีความรู้ในท้องถิ่น ถึงประโยชน์ของหมากพลู และการใช้หมากพลู ในพิธีต่าง ๆ ของไทย แล้วนำมารายงานแลกเปลี่ยนความรู้กันในห้องเรียน
- ๒) เปรียบเทียบส่วนต่าง ๆ ของหมาก กับส่วนต่าง ๆ ของมะพร้าวหรือตาลโตนด และบอกด้วยว่าแต่ละส่วนใช้ประโยชน์แตกต่างกันอย่างไร

๒. กิจกรรมเสริม

นักเรียนเตรียมหมากพลู ถวายพระในพิธีทางศาสนา และฝึกหัดการเจียนหมากและจิบพลูแบบต่าง ๆ ถ้ามีความสนใจ

นิราศพระบาท

นำเรื่อง

นิราศพระบาท นี้ สุนทรภู่เป็นผู้แต่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ๑ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไว้ในประวัติสุนทรภู่ในหนังสือ **นิราศสุนทรภู่** ขององค์การคำของกรุงสกา พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๔ ว่า สุนทรภู่แต่งเมื่อตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ ในกรมพระราชวังหลัง ไปนมัสการพระพุทธบาท เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐ นิราศของสุนทรภู่เป็นที่นิยมยกย่องในวงการหนังสือมาเป็นเวลานาน ลักษณะสำคัญของนิราศคือ กวีหรือผู้ประพันธ์จะพรรณนาการเดินทางตามคำบลที่ตนผ่านไปโดยมีคำรำพันถึงนางอันเป็นที่รักของตน ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลที่มีตัวจริงหรือเป็นบุคคลที่กวีสมมุติขึ้นจากจินตนาการของตนก็ได้

ความรู้เพื่อช่วยการอ่าน

๑. ที่มาของนิราศ นิราศเป็นวรรณกรรมประเภทที่กวีไทยนิยมกันมานาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งนิยมแต่งเป็นโคลง มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์จึงนิยมแต่งเป็นกลอน ที่กวีไทยนิยมแต่งนิราศ สันนิษฐานได้ว่าการเดินทางในสมัยก่อนใช้เกวียน หรือช้าง หรือม้า ถ้าไปทางบก ถ้าเดินทางเรือก็ใช้เรือพายหรือเรือแจว การเดินทางกินเวลานาน ผู้ที่มีอุปนิสัยทางกวีจึงแต่งคำประพันธ์พรรณนาหนทางที่ผ่านไป การรำพันถึงคนรักก็เป็นของธรรมดาเพราะความรักมีอารมณ์หลากหลาย อาจนำมาเกี่ยวพันกับความงามตามธรรมชาติ และความรู้สึกอื่น ๆ ให้เกิดรสได้ง่าย

๒. ดังได้กล่าวแล้ว การแต่งนิราศนิยมใช้โคลงก่อนแล้วจึงใช้กลอนในตอนหลัง นิราศที่มีชื่อเสียงในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ **กำสรวล** และ **ทวาทศมาส** ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มี **นิราศนรินทร์** ของนายนรินทร์เบสร **เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และ **นิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย** ของพระยาตรัง ในสมัยกลางของกรุงรัตนโกสินทร์ มีนิราศขึ้นชื่อมาก คือ **นิราศลอนดอน** ของหม่อมราโชทัย ในสมัยหลังต่อมา มี **นิราศรอบโลก** ของแสงทอง

๓. การตั้งชื่อนิราศ โดยมากตั้งชื่อตามคำบลที่เป็นปลายทางของผู้ประพันธ์ เช่น **นิราศเมืองแกลง** ของสุนทรภู่ ในนิราศนี้สุนทรภู่บรรยายถึงการเดินทางไปเมืองแกลง และ **นิราศพระปฐม** สุนทรภู่เดินทางไปพระปฐมเช่นกัน และ **นิราศลอนดอน** ผู้ประพันธ์ก็เล่าถึงการเดินทางไปกรุงลอนดอน บางคราวเรียกชื่อนิราศตามชื่อผู้ประพันธ์ เช่น **นิราศนรินทร์** หรือ **กำสรวลศรีปราชญ์** และบางคราวก็ตั้งตามเนื้อเรื่อง เช่น **ทวาทศมาส**

๔. “เจ้าเณรน้อยเสด็จมาดูมารัก พระกลดหักทองขวางกางถวาย” เจ้าเณรน้อย คือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๑ ขณะนั้นทรงผนวชเป็นสามเณร

เสด็จขึ้นไปพระพุทธบาทด้วย พระกลดหักทองขวาง คือ รมกันใหญ่ ใช้สำหรับเจ้านายชั้นสูง ประกอบด้วยผ้าไหมทอคู่กับเส้นทอง

๕. “ท่านพระคลัง หานบุญยังไปฉลองศาลาลย์” คือ เจ้าพระยาพระคลัง (ทุน) หละคร นายบุญยังซึ่งเป็นตัวละครมีชื่อเสียงไปเล่นฉลองศาลา ซึ่งท่านสร้าง ณ บริเวณพระพุทธบาท

๖. พระพุทธบาท ในนิราศเรื่องนี้ คือ พระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี อยู่บนไหล่เขา ตำบลขุนโขลน ซึ่งในปัจจุบันนี้เราอาจเดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพฯ ไปถึงได้ภายในเวลาชั่วโมงครึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ผู้ที่อยู่กรุงเทพฯ จะเดินทางไปยังพระพุทธบาทโดยรถไฟ ใช้เวลาเกือบ ๑ วัน ไปถึงตำบลท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้วขึ้นรถไฟขนาดเล็ก กินเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง ก็จะขึ้นไปถึงพระพุทธบาทซึ่งอยู่บนเขา

สมัยก่อนที่จะมีรถไฟหรือรถไฟนั้น การเดินทางไปพระพุทธบาทต้องใช้เวลาและความพยายามมาก ในสมัยนั้นเชื่อกันว่า ผู้ที่ได้เดินทางไปนมัสการพระพุทธบาท จะไปสวรรค์เมื่อสิ้นชีวิตอย่างแน่นอน คนจำนวนมากจึงพยายามเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาท นอกจากความเชื่อทางศาสนาแล้ว บริเวณรอบพระพุทธบาทก็เป็นภูมิประเทศที่สนุกสนาน มีธารน้ำ มีแอ่งน้ำ มีป่าละเมาะและมีของแปลกต่าง ๆ ที่ชาวป่าเจดนำมายขาย เช่น กระเช้าสีดา ซึ่งเป็นผลไม้ชนิดหนึ่ง ใช้กินเป็นอาหารไม่ได้ แต่รูปร่างน่าสนใจ มีเมล็ดอยู่ในผล ซึ่งชาวป่าจะตากแห้ง แล้วเมล็ดจะกระเด็นออกจากผล และมีเมล็ดที่มีลักษณะเหมือนหัวคนศีรษะล้าน เรียกว่า ลูกหัวล้าน เป็นต้น

ทางราชการโดยความร่วมมือกับชาวบ้าน จัดงานนมัสการพระพุทธบาทประจำปี ๆ ละ ๒ ครั้ง คือ เริ่มในเดือน ๓ หรือเดือนกุมภาพันธ์ ไปสิ้นสุดในวันแรมค่ำ กับอีกครั้งหนึ่งในเดือน ๔ หรือเดือนมีนาคม สิ้นสุดในวันแรมค่ำ

ในการอ่าน **นิราศพระบาท** เราควรสังเกตวิธีการเดินทาง รายละเอียดต่าง ๆ ที่กวีกล่าว รวมทั้งอารมณ์โศก อารมณ์สนุก และอารมณ์ขัน ที่มีในนิราศ ซึ่งนักเรียนจะสังเกตได้ไม่ยากนัก

๗. วัดธารมาใหม่ ชื่อจริงคือ วัดธรรมมาใหม่

๘. “ที่รีบไสรข้างเดินโดยลำลอง” บางฉบับว่า “ลำพอง” “โดยลำลอง” น่าจะแปลว่า ตามลำพังไม่เข้าไปในกระบวน “โดยลำพอง” แปลว่า โดยคึกคะนอง

๙. พระสุธน ชื่อภักตร์ยี่ในนิทาน ได้นางกินรีเป็นชายา ชื่อ นางมโนห์รา ต้องพลัดพรากกัน แล้วพระสุธนพยายามติดตามหาด้วยความพากเพียรไม่ย่อท้อ ผ่านทางทิวกันดารต่าง ๆ จนในที่สุดได้พบกัน ในจังหวัดภาคใต้มักนิยมใช้เรื่องพระสุธนในการละเล่นหลายชนิดโดยเฉพาะหนังตะลุง

๑๐. สุวรรณหงส์ ชื่อภักตร์ยี่ในนิทาน มีบทละครนอกซึ่งนิยมเล่นกันมากในสมัยหนึ่ง

๑๑. พระพุทธบาทปัจจุบันนี้อยู่ภายในเขตของวัดหลวง ชื่อ วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร คำ ราชวรมหาวิหาร หมายถึง เป็นวัดที่ทางราชการยกย่องว่าเป็นวัดสำคัญยิ่งวัดหนึ่งของประเทศ

นิราศพระบาท

สุนทรภู่

ดั่งสรสักรักข้าระกำทรวง
เจ้าคุมแค้นแสนโกรธพิโรธ
จนพระหน่อสุริยวงศ์ทรงพระนาม
ด้วยเรียบรองมุลิกาเป็นข้าบาท
ตามเสด็จโดยแดนแสนกันดาร

วันจะจรจากน้องสิบสองค่ำ
รำลึกถึงดวงจันทร์ครรโลลา
ที่ประเทศเขตเคยได้เห็นเจ้า
แสนสลดให้ระทดระทวยกาย

ถึงคลองขวางบางจากยิ่งตรมจิต
ว่าชื่อจากแล้วไม่รู้จักกัน
ทั้งจากที่จากคลองเป็นสองข้อ
โอ้อ่าจากช่างมารวบประจบทาง
แสนวิบากหลากหลายอ้ายเหลียว
ประสานสองหัตถ์ประนังตั้งประนม
ขอฝากน้องสองชนกช่วยปกเกศ
ใครป้องกันขอให้ตายด้วยรายชั่ง

ถึงสามแสนแฉ่งความตามสำเนียง
ประชุมผดพุทธรูปในวารี
จึงสาปนามสามแสนเป็นชื่อคู่
นี้หรือรักจะมิน่าเป็นราकिन
ขอใจนุชที่ต้นสุจริตรัก
ถึงแสนคนจะมาอนชะอ้อนนำ

ถึงบางพลัดยิ่งอนันตนาถจิต
พี่พลัดนางร้างรักมาแรมไกล
ถึงบางชื่อชื่อบางนี้สุจริต
มิตรจิตขอให้มิตรใจจร

● โอ้อาลัยใจหายไม่วายห่วง
เสียดายดวงจันทร์พาพะงาม
แต่เดือนยี่จนย่างเข้าเดือนสาม
จากอารามแรมร้างทางกันดาร
จำนิราสร้างนุชสุดสงสาร
นมัสการรอยบาทพระศาสดา
พอจวนย่ำรุ่งเร่งออกจากท่า
พี่ตั้งตาแลตามเพร่าย
ก็แลเปล่าเปลี่ยวไปน่าใจหาย
ไม่เหือดหายห่วงห่วงเป็นห่วงครัน
ใครช่างคิดชื่อบางไว้ทางกัน
พิเคราะห์ครันฤมาพ้องกับคลองบาง
ยังจากกอนั้นก็ขึ้นในคลองขวาง
ทั้งจากบางจากไปจรระบบ
เห็นเวียงวังก็ยังเลี้ยวถึงเคยสม
น้อมบังคมเทวารักษาวัง
อย่ามีเหตุอันตรายเมื่อภายหลัง
เทพทั้งชั้นฟ้าได้ปรานี
เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
แต่ชื่อดินเจียวยังกลายเป็นหลายคำ
ให้แน่นหนักเหมือนพุทธรูปเลขาจำ
สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ
นิ่งพินิจนึกน่าน้ำตาไหล
ประเดี๋ยวใจพบบางริมทางจร
เหมือนชื่อจิตที่พี่ตรงจำนงสม
ใจสมรขอให้ชื่อเหมือนชื่อบาง

ถึงบางซ่อนเหมือนเขาซ่อนสมรพี
 เจ้าเยี่ยมหน้าออกมาหาพี่น้อยนาง
 ถึงน้ำวนชลสายที่ท้ายย่าน
 จะเหลียวกลับลับวังมาลิบแล้ว
 พฤกษาสวนล้วนได้ฤดูแลง
 กลัวยระกำอำพาพฤกษาปราง
 เห็นจันทร์สุกถูกเหลืองตรลบกลืน
 พฤกษาพ้องต้องนามกานดาควง
 แผลงภูเขยเหมือนพี่เคยประคองชิด
 เห็นรกร่วงผลิลัดสลับใบ
 พี่เวียนเดือนเหมือนอย่างน้ำค้างย้อย
 โอ้รักคันฤมาต้องกับสองเรา

ถึงแขวงแควแพดตลอดตลาดขวัญ
 ดลิ่งเปื่องบุรพาศาลาแลน
 พินิจนางแม่คำก็น่าชม
 ไล่เสื่อตึงริงรัดคูอัดแอ
 ชมคณาฝูงนางมากกลางชล
 ถึงปากเกร็ดเสร็จพักผ่อนฝีพาย
 แรงกำเร็บเอิบอิมขยายออก
 ถึงหาดขวางบางพูดเขาพูดกัน
 เป็นพูดข้อฤพิศุตปีศาจหลอก
 จะตั้งฝากขนิษฐาสุดาเดียว

ถึงบางพังน้ำพังลงดลิ่ง
 พี่จระจากดวงใจมาไกลเขย
 ถึงวังวัดเทียนถวายนบ้านใหม่ข้าม
 ทุ่งละลิวทิวเมฆเป็นหมอกมน
 เจ้าของศาลรักหวานขึ้นปิ่นคัน
 เหมือนคบคนคำหวานรำคาญครัน
 เห็นเทพีมีหนามลงรำน้า
 เห็นกิ่งกีดมิดพริ้วเข้าราราน

ถึงบางหลวงทรวงร้อนดังศรปัก
 เมื่อคิดไปใจหายเสียดายดวง

ซ่อนไว้นี้ดอกกระมังเห็นกว้างขวาง
 จะลาร้างแรมไกลเจ้าไปแล้ว
 เขาเรียกบ้านวัดโบสถ์ตลาดแก้ว
 พี่ลับแก้วลับบ้านมาย่านบาง
 ตระหง่านงอกริมกระแสน้ำส้าง
 ค้องน้ำค้างช่อชุ่มเป็นพุ่มพวง
 แผลงภูบิณร้อนร้องประคองหวง
 พี่ปลพวงผลจันทร์ให้หวนใจ
 นิ่งพินิจนึกน่าน้ำตาไหล
 เหมือนรักใจขวัญเมืองที่เคียงเรา
 ให้แซมช้อยชื่นช่อเช่นกอเกา
 จิงใจเจ้าไกรธไปไม่ได้นาน
 เป็นเมืองจันตะประเทศรโหราน
 เรือนนานจอดโงะกันจ่อแจ
 ทำการมเร็วเร่งอยู่เชิงแซ
 พี่แลแลเครื่องเล่นเป็นเสียดาย
 สุริยนเยี่ยมฟ้าเวลาสาย
 หยุดสบายบริโภคอาหารพลัน
 เขาก็บอโขนยาวฉาวสนั่น
 พี่คิดฝันใจงอนอยู่คนเดียว
 ใครช่วยบอกภูตผีมานี้ประเดี้ยว
 ใครเกินเกี้ยวแล้วอย่าไว้อะไรเลย
 โอ้ช่างจริงเหมือนเขาว่านิจจาเอ๋ย
 โอ้ออกเอ๋ยแทบพังเหมือนฝั่งชล
 ก็รีบตามเรือที่นั่งมากกลางหน
 สะพรั่งคันตาลโค่นดอนาดกรัน
 ระวังคนดินมือระมัดมัน
 ถ้าพลั้งพลันเจ็บอกเหมือนดกตาล
 เปรียบเหมือนคำคนพูดไม่อ่อนหวาน
 ถึงหนามกรานก็ไม่เหน็บเหมือนเจ็บทรวง
 พี่ร้างรักมาด้วยราชการหลวง
 จนเรือล่องมาถึงย่านบ้านกระแซง

พี่เร่เดือนเพื่อนชายพายกระโชก
ให้รุ่มร้อนอ่อนจิตระอิดแรง
คาโงงดุนุ่นอ้อมลงกรอมซ้น
เห็นขาขาววาวแวบอยู่หว่างกลาง
ดูเห่เข้าเรือนหาเหมือนอย่างไทยไม่
ระยะบ้านย่านนั้นก็ยาวรี

ถึงวังตำหนักพักพลพอเสวย
ทั้งน้ำลงนำสลดระทดใจ
แต่โศกพี่หรือไม่มีเวลาว่าง
ขึ้นจากน้ำแล้วจะซ้ำเข้าเดินดง
เห็นลมอื้อจะใคร่สื่อสาราสั่ง
ให้นิ่มน่องครองศึกคือยาปลักปลอม

ถึงทุ่งขวางกลางย่านบ้านกระบือ
ถึงย่านหนึ่งน้ำเซาะเป็นเกาะกลาง
ปางบูรำคำบุราณขนานนาม
ในแถวทางกลางย่านกันดารคน
ไอ้กระแสนแควเดียวที่เดียวหนอ
ต้องแยกคลองออกเป็นสองทางคงคา
ครั้นพอสิ้นถิ่นเกาะค่อยเลาะเลียบ
ไอ้อนาคเห็นอยู่น่าระอาใจ
เขาบอกชื่อสี่กุกตรงด่านข้าม
ปักขาโบกปีกบินลงดินเดิน
นกยางเลียบเหยียบปลานขาหยิก
กระตุงน้อยลอยทวนนาวามา
หน้าวังหรือจะสั่งด้วยนะนก
มิทันสั่งสกุณก็บินไป
สีระเดียนเลื่อนโล่งหัวล้านเลื่อม
ไอ้ห้วนก็กล้านประจานคน

ถึงเกาะเกิดเกิดเกาะขึ้นกลางน้ำ
จึงเกิดโศกขัดขวางขึ้นกลางทรวง
รำพึงพายตามสายกระแสเชี่ยว
สักครู่หนึ่งก็มาถึงบางเกาะอิน

ถึงสามโคกต้องแดดอิงแผดแสง
เห็นมอญแต่งตัวเดินมาตามทาง
เป็นแบบขลุ่ยเมื่อยกขยับย่าง
โครยลนาก็เห็นน่าจะปรานี
หลังคาใหญ่พื้นเล็กเป็นโรงผี
จำเพาะมีฝั่งซ้ายเมื่อพายไป
แล้วก็เลยตามแควกระแสนไหล
ไอน้ำไหลเจียวยังมีเวลาลง
ระยะทางก็ยังไกลถึงไพรระหง
เมื่อไรลงนั้นแลกายจะวายตรอม
ถึงร้อยซ่งคู่เขยเคยถนอม
เรียนนี้ตรอมใจถึงกะเนิงนาง
ที่ลมอื้อนั้นค่อยเหือดด้วยทุ่งขวาง
ต้องแยกทางสองแควกระแสนชล
ราชครามเกาะใหญ่บ้านไพรสมณ
นาวาคลเดินเบื่องบูรพา
มาเกิดก่อเกาะถนัดศักดิ์หน้า
นี่ฤาคนจะมีน้ำเป็นสองใจ
นาวาเพียบน้ำลงกำลังไหล
ถึงบางไพรด่านดักนาวาเดิน
เป็นสามง่ามน้ำนองในคลองเงิน
มัจฉาเพลินผุดพล่านในกองคา
เอาปากจิกบินฮือขึ้นเวหา
ไอ้ปักขาเอ๊ยจะลอยไปถึงไหน
ให้แนบอกของพี่รู้ว่าโหยให้
ลงจับไกลันกตะกรุมริมঝุ่มวน
เหนียงกระเพื่อมร้องแรงเสียงขน
เมื่อยามขลุ่ยที่ยังแสนระกำทรวง
เหมือนเกิดกรรมเกิดราชการหลวง
จะคัดดวงไวกี้เคิบกว่าเกาะดิน
ยิ่งแสนเปลี่ยวเปล่าในฤทัยถวิล
กระแสสินธุ์สายชลเป็นนวนวัง

อันเท็จจริงสิ่งนี้ไม่รู้แน่
 ว่าที่เกาะบางอออินเป็นถิ่นวัง
 พาสนมออกมาชมคณานก
 อันคำแจ่งกับเราแกล้งสังเกตตา
 แต่เดี๋ยวนี้นี้มีไม้ก็ตายโกรน
 โอ้ฉะนี้แก้วฟ้าเจ้ามาตาม
 ถึงเกาะพระที่ระยะสำเภาล้อม
 ถึงเกาะเรียนโอ้เรียนยิ่งเกรียมใจ
 ว่าคุ้งหน้าท่าเสียข้ามกระแสน
 ถ้ามีจริงก็จะวิ่งลงจากเรือ
 ไม่เคยตายเขาบายนาวาล่อง
 ระยะผ่านบ้านช่องในคลองมา
 ดูหน้าตาก็ไม่น่าจะชมชื่น
 ที่เพื่อนเราร้องหยอกมันออกอิง
 เห็นวัดวาอารามตามดลิ่ง
 พระเจดีย์ดูลาดคายเดียว

ถึงวัดธารมาใหม่ใจระย่อ
 อดสำห้ทรงศรัทธามาประทั้ง
 สังเวชวัดธารมาที่อาศัย
 เหมือนทุกข์ฟ้าถึงจะมีจินดาครอง
 อันตัวงามยามนี้ก็ตรอมอก
 ถึงคลองสระประทุมมานาวราย
 ทั้งวังหลวงวังหลังก็รั้งรก
 ดูปราสาทราชวังเป็นรังกา

อนิจจาธานินทร์สิ้นกษัตริย์
 แม้กรุงยังพรั่งพร้อมประชาชน
 มโหรีปี่กลองจะก่อ้งกึก
 ดูพาราน่ากิดอนิจจัง
 ทั้งสองฝั่งแฝกแถมแอร่มรก
 แต่ปู่ยายเราท่านเล่ามา
 กษัตริย์สืบสุริยวงศ์ดำรงโลก
 เราเห็นยับยั้งแต่รอยก็พลอยเพลिन

ได้ยินแต่ยุบลแต่หนหลัง
 กษัตริย์ครั้งครองศรีอยุธยา
 ก็เรื่อรกรุงร้างเป็นทางป่า
 ก็เห็นน่าที่จะแน่กระแสนความ
 ทั้งเกิดโจรจรจะเข้าให้คนขาม
 จะวอนถามย่านน้ำฟ้าไป
 เกตราจมอยู่ในแนวกระแสนไหล
 ที่เพื่อนไปเขาก็โจษกันกลางเรือ
 ฟ้าแลแลหาเสือไม่เห็นเสือ
 อุทิศเนื้อให้เป็นภักษ์พยัคฆา
 เข้าในคลองตะเคียนให้โหยหา
 ล้วนภาษาพวกแขกตะนีอิง
 ฟ้าแข็งขึ้นอารมณ์ทำกัมจิง
 จนเรือถึงปากช่องคลองตะเคียน
 ออกแจ่งจริงเหลือจะจำในคำเขียน
 การเปรียญโบสถ์กฤษณ์ชำรดพัง
 ของพระหน่อสุริยวงศ์พระวังหลัง
 อารามร้างฤมางามอร่ามทอง
 ถึงสร้างใหม่ซื่อยังทารมาหมอง
 มงกุฎทองสร้อยสะอึงมาใส่กาย
 แสนวิดกมาตามแนวกระแสนสาย
 น่าใจหายเห็นศรีอยุธยา
 เห็นนกหกซ้อแซ่บนพฤษยา
 ดังป่าช้าพงชฎสงัดคน
 เหงสางัดเจียบไปดังไพรสมนธ์
 จะสับสนแซ่เสียงทั้งเวียงวัง
 จะโครมครึกแซ่ด้วยเตรสสังข์
 ยังได้ฟังแต่เสียงสกุณา
 ชะดาดกสุณีสันพระชันษา
 เมื่อแรกศรีอยุธยายังเจริญ
 ระวังโศกสุขสุดจะสรรเสริญ
 เสียตายเกิดมาเมื่อเกินน่าน้อยใจ

กำแพงรอบขอบอุทิศคูเล็ก
ยังให้มันข้ามเข้าเอาเวียงชัย
หรือธานีทรสิ้นเกณฑ์จึงเกิดยุค
เหมือนทุกวันแล้วไม่คณนาตาย
พี่ดูใจค่ายนอกออกหนักแน่น
ไม่เห็นจริงใจนางในกลางทรวง
ขอเทเวศร์เขตสวรรค์ชั้นดุสิต
ให้เหมือนกรุงเราทุกวันไม่พริ้มใคร
สุริยนเย็นสนธยาค่ำ

เขาเรียกวัดแม่ปางปลื้มลิ้มรำคาญ
ช่างแปลงโสภให้เราปลื้มพอลืมรัก
พลพายนายไพร่บรรดามา
พี่ดันอกตกยากจากสถาน
ค่อยขึ้นเคี้ยวข้าวคำสักกำมือ
จะเจื่อน้ำข้าสลับในทรวงเสียว
กินประทับแต่พอรับกับโรคลม
ก็แรมรอนนอนวัดแม่ปางปลื้ม
ทั้งไพร่นายนอกกลาบบนหาดทราย
บรรทมเรือพระที่นั่งบังวิสูตร
ครั้นรุ่งเช้าราวโมงหนึ่งนานนาน

เข้าลำคลองหัวรอตอระตะ
เห็นรอหักเหมือนหนึ่งรักพี่รอรา
พอเลี้ยวแหลมถึงท่าศาลาเกวียน
พี่ตั้งดาหาเกวียนสองข้างทาง
แต่ทุกข์รักก็เห็นหนักถนัดอก
แต่โสภรักมาจนหนักในลำเรือ

ถึงบ่อโพงถ้ามีโพงจะผาสุก
นี่แลแลก็เห็นแต่ตลิ่งชัน
ไอ้นามน้องฤมาพ้องกับชื่อบ้าน
ถึงบางระกำไอ้กรรมระบำใจ
ระบำกายมาถึงท้ายระกำบ้าน
ไอ้คนผู้เขาช่างอยู่อย่างไรเลย

ไม่น่าศึกอ้ายพม่าจะมาได้
โอ้อะไรเหมือนบุรีไม่มีชาย
ไพร่รุกรบได้ตั้งใจหมาย
ให้ใจหายหวันหวันถึงจันทร์ดวง
ดังเขตแคว้นคูขอบนครหลวง
ชายทะเลวงเข้ามาบ้างจะอย่างไร
คลใจมิตรอย่าให้เหมือนกับกรุงใหญ่
นั่นแลใจเห็นจะครองกับน้องนาน
ประทับลำเรือเรียงเคียงขนาน
ใครขนานชื่อหนอได้ต่อมา
จะรู้จักคุณจริงไม่แก้งว่า
หุงข้าวหาฟืนใส่ก่อไฟฮื้อ
เห็นอาหารหวานทอดใจใหญ่หื้อ
พอกลิ้นครีอกอแค้นดังขวากคม
ที่เค็มเปรี้ยวกล้ำกลืนก็ขึ้นขม
ครั้นค่ำพรมน้ำค้างอยู่พรางพราย
พี่ไม่ลืมอาลัยให้ใจหาย
พงศ์นารายณ์นรินทร์วงศ์ที่ทรงญาณ
เขารวบรูครอบคี่ทั้งสี่ด้าน
จัดแจงมานให้เคลื่อนนาวาคลา
คูเกาะกระอรั้งทางพม่า
แต่รอทำรังทุกขัมาตามทาง
ตลิ่งเตียนแลโล่งดังคนถาง
หมายจะจ้างบรรทุกไปท่าเรือ
ถึงสักหกเจ็ดเกวียนก็เจียนเหลือ
เผ้าเดิมเจือไปทุกขัรำคาญครั้น
จะโพงทุกข์เสียให้สิ้นที่โสภศัลย์
ถึงปากจั่นตะละเดือนให้ตรอมใจ
ลืมรำคาญแล้วมานึกรำลึกได้
เคราะห์กระไรจึงมาร้ายไม่วายเลย
ระกำย่านนี้ก็ยาวนานเอ๋ย
ฤาอยู่เคยความระกำทุกคำคิน

ถึงคั้งแคว้นแดนพระนครหลวง
 ใ้ออกเอยยังจะไปอีกหลายคั้ง
 ถึงแม่ลาเมื่อเรามาที่ลาแม่
 จะถามข่าวเข้าเย็นไม่เว้นวาย
 ถึงอรุณญิกยามแดดแผดพยับ
 ถึงตะเคียนดวนดวนรีบาวามา
 เจื่อมดลิ่งจ้วงามตระหง่านยอด
 พยุยวบกิ่งเชือกเขยื้อนใบ
 ถึงบ้านขวางที่ทางนาวาจอด
 ถึงท่าเรือเรือยัดกันอัดแอ
 ที่หน้าท่าารับประทับหยุด
 เสบียงใครใครนั้งระวังคุม

ฝ่ายพระหน่อสุริยวงศ์ทรงศึกษา
 ข้างพวกเราเฮฮาหลวงวารี
 อูระเรียมเกรียมครมอารมณ์ร้อน
 แลตลิ่งวิ่งหน้านัยน์ดาพราย
 ได้ฟังเพื่อนเหมือนญาติเมื่อยามเชย
 พระอาทิตย์มิดมิดเข้าเมฆมัว
 กองคเชนทร์เกณฑ์ช้างยี่สิบเชือก
 ที่เดินดีขี่กูปไม้แวงไกว
 แล้วผ่อนเกณฑ์กองช้างไว้กลางทุ่ง
 ที่สี่แควเกณฑ์กันไว้ล้อมวง

อันพวกเราเหล่าเสวกามาตย์
 แสนวิตกอกฟืนผูกพัน
 สดับเสียงสับป้อนที่หยุดพัก
 บ้างชมป่าช้าปีที่ละคร
 เฝ้าแหงนดูดวงแขชะแ้วพักตร์
 ดูดวงเดือนเหมือนซออ้อเฟือน
 จนไก่เดือนเดือนขันสนั่นแจ้ว
 เดือนแอร่มแจ่มล้ำในอัมพร
 บรรดาเพื่อนเตือนคั่นขึ้นแข่งแซ่
 บ้างม้วนล้อมัดกระสอบหอบเสบียง

ยิ่งโศกทรงเสียใจให้สะอื้น
 กว่าจะขึ้นแท่นชำระกาย
 แม่จะแลแลหาไม่เห็นหาย
 แต่เจ้าสายสุดใจมิได้มา
 เสโทซบซาบโหม่นัสสา
 ถึงศาลาลอยแลลึงโลดใจ
 ระกะกอดเกะกะกั้งไสว
 ถึงวังตะไลเห็นบ้านละลานแล
 เรือตลอดแลหลามตามกระแส
 ดูจอแจจืดริมดลิ่งชุม
 อดลุดชนของขึ้นกองสุข
 พร้อมชุมนุมแน่นหน้าศาลารี่
 ขึ้นศาลาโสรจสงรวารี่ศรี
 แต่โดยดีใจตนด้วยพ้นพาย
 ระอาอ่อนอกใจมิใคร่หาย
 หัวไหล่ตายตึงยกตลอดตัว
 เขานวดคลื่นให้บังก็ยังชั่ว
 ฟ้าสลับแดดดับพยับไพร
 มาจัดเลือกกองหมอขึ้นคอใส
 วิสูตรใส่สองข้างเป็นข้างทรง
 เวลารุ่งจะเสด็จขึ้นไพรระหง
 พระจอมพงศ์อภัยมบรมมพลัน
 เหนื่อยอนาณิทราดังอาสัญ
 ให้ห้วนห้วนเวทนาด้วยอาวรณ์
 เขาร้องสัควาอิงหังกริ่งท่อน
 ถึงสภกลอนที่จะรู้จักสู้เมิน
 เห็นจันทร์ซักรถร่อนเวหาเห็น
 ระกำเกินที่จะเก็บประกอบกลอน
 ดูเหว่าแว่วหวาดหมายว่าสายสมร
 กองกฤษรผูกข้างมายืนเรียง
 บ้างจอแจจัดการประสานเสียง
 บ้างถั่งเถียงชิงสัปกับกัน

บ้างขึ้นบนคนส่งคนข้างล่าง
จนคนบนสัปคับรับไม่ทัน
ยามกระสอบกรอบแกรบกระไกรกริก
กะโปเลเชือกร้อยขึ้นห้อยท้าย

สงสารนางสาวในทีไปด้วย

หวีกระจกตกแตกกระจายดิน
จะป็นขึ้นกูปข้างไม่กางขา
มือตะกายสายรัดสกินรัศ
แต่ป็นไฟล่เหี่ยวพลัดสุหรัดขาด
กรมการบ้านป่าเขาหาตึง
บ้างขึ้นข้างพลางฉวยข้อมือฉุด
ไม่นึกอายุอัประมาณเป็นการเร็ว

สุรแสงแจ่มแจ่มอร่ามโลก

ขัดติยวงศ์ทรงช้างกูปบัลลังก์
จากศาลาท่าเรือเข้าทิวทุ่ง
กูปกระโดกโยกอย่างทุกอย่างเดิน
ทั้งสองข้างท่า่นวางเป็นข้างดั่ง
แต่ตัวพีนี่จำเพาะเป็นเคราะห์ร้าย
เพื่อนเขาแกล้งดบมือกระพือผัด
ผะหงายคนท้ายเขาคว่าทัน
นึกจะโจนจากข้างลงกลางเถื่อน
แต่ตึงเคียรเวียนหน้าันย่นดาวัง

ถึงชายป่าหน้าประโคนรำคาญคิด

จนพ่นมุ้งตรงเข้าคางยาง
รุกขชาติดาษดูระคะป่า
ดูเหว่าแหว่หวาดไหวฤทัยวับ
ทั้งสองข้างทางเดินก็รกระ
จกจั่นแซ่เสียงเรไรไพร

ถึงบางโคมคมีธารตะพานข้าง

มีโพธิ์พุ่มชุ่มชื้นระรินเย็น
บ้างขายของสองข้างตามทางป่า
ที่แกล้งไสให้ขสรวเสียง

เสียงโม่ฉ่างขามแตกกระแทกชั้น
หม้อข้าวขันตกแตกกระจายราย
กลักรพิกรพลิกแพลงตะแกงหงาย
เมื่อยามร้ายดูงามกว่าขามดิน
ทั้งโถถ้วยเครื่องแต่งแป้งขมื่น
เจ้าของผินหน้าหาน้ำตาลลอ
แต่โดยผ้ากริดกรอมทำหอมช่อ
เห็นข้างองวงหนิดก็หวัดอิง
สองมือพลาดพลัดคว่ำลงดำผิง
ทำโกรธซึ่งเรียกพวกผู้ชายเร็ว
ดั่งอุณรุทจับกินนรทีในเหว
บ้างโอบเอวอุ้มนางขึ้นข้างพัง
บริโกล้อมเอิบอารมณ์หวัง
รับสั่งสั่งสารดีให้ไสเดิน
เป็นฝุ่นฟุ้งนภางค์ในทางเงิน
เขื่อนเนินขอบเยือกยะยวบกาย
ระยะหลังมหาดเล็กนั้นเหลือหลาย
ต้องขึ้นพลายนำทางข้างน้ำมัน
ข้างสะบัดบุกไปในไพรสัณห์
โอ้แม่จันทร์เจียนจะไม่เห็นใจจริง
แล้วอาຍเพื่อนเขาจะเขี้ยวว่าใจหญิง
เอาขอพิงพาดดักมาตามทาง
ถึงมิ่งมิตรแล้วให้หมองอารมณ์หมาง
ไม่ส้างสู่ลัมระทมทับ
สกุณาจ่อแจประจำจับ
จะแลกลับหลังเหลียวยิ่งเปลี่ยวใจ
ระกะกะพาดพันเถาววัลย์ไสว
ในจิตใจทอดห่อระยอเย็น
บรรลุตทางครบร้อยห้าสิบเส้น
ไม่ว่างเว้นสัปบุรุษเขาหยุดเรียง
จ่านรรจาจ่อแจออกแซ่เสียง
เห็นของเรียงอยู่บนร้านทั้งหวานขาว

แต่น้ำยานั้นเขวากิ่งก็อึ้ง
 ฝักคลื่นไล่ไสข้างให้ยาว
 ลมกระพือฮือหอบผกคลีหวน
 ดูเหว้าแหว่แจ้วจับน้ำใจครัน

ประจวบจนถึงตำบลบ่อโศก
 ถึงจะไม่รู้จักไม่รับรู้
 ระยะเดินเดินทางมากลางป่า
 พอได้กึ่งมรคาพนาลัย

มาลับท้อบ่อโศกจนสุดเหลี่ยม
 ถึงหนองคนที่มีสระละหานนอง
 อันริมรอบขอบหนองทั้งสองข้าง
 ใสน้ำใจในอุราธารกรรม
 ฝักน้ำจ้ำใจแล้วไสข้าง
 กำหนดนับมรคาพยายาม
 โอ้ทางไกลไปเปลืองเหมือนเรื่องราว
 จะแลขวาป่าเขียวยังเปลี่ยวกาย
 กับหมู่ไม้ไกรกรวยกันเกรากร่าง
 ข่อยมะขามตามทางสล้างเรียง
 โอ้นกคู่ดูน่าจะผาสุก
 เห็นนกหนึ่งจับนิ่งกิ่งระกำ
 ถ้านกผู้ดูเหมือนหัวอกผี
 นิจจาเอ๋ยถ้าเป็นอกนกตัวเมีย
 ฝักเห็นนกแล้ววิตกถึงน้องน้อย
 ไม่เห็นฝักก็จะโหยอยู่โดยเดียว

ถึงศาลาอาศัยเจ้าสามเณร
 ที่ป่านั้นพรานขยาตพยัคฆา
 ยามระจิดฝักไม่คิดว่าเสียร้าย
 ได้สัร้อยทางจรไม่หย่อนเกิน
 ข้างที่นั่งรับสั่งให้รับไส
 ถึงสระขอรอข้างเสวยเพล
 ฝักเฝ้าเข้าเขาดกคอยนำเสด็จ
 เอาเทียนจุดบูชาแก่เทวัญ

เห็นชาวกรุงกินกลุ่มทั้งหนุ่มสาว
 มาตามราวมรคาพนาลัย
 ปักขาครวณเพรียกพฤษภในไพรสณฑ์
 ไล่เถื่อนขันขานเขาชาวภู
 ยามวิโยคออกซื้อก็ครีอู
 แต่เหลือบดูไปที่บ่อยังท้อใจ
 สองร้อยห้าสิบเส้นถึงสระใหญ่
 ฝักไสข้างเดินโดยลำพัง
 ยังเสียวเสียวโศกกายไม่วายหมอง
 เป็นเปือกกรองแต่ล้วนหน้าคงคำคำ
 รอยตีนข้างลึกกลุ่มหลุ่มถล่ำ
 เหมือนน้ำคำอยู่ในหนองเป็นฟองคราม
 มาตามทางทิวป่าพนาลัย
 ก็ได้สามร้อยเส้นห้าสิบปลาย
 แต่โศกข้านี้กระไรมิใคร่หาย
 จะแลซ้ายเห็นแต่โขดภูเขาดึง
 พะยอมยางตาพยัคฆ์พยุงเหียง
 นกเขาดึงคู่คู่ประสานคำ
 ฝักนี้ทุกข์เพราะจากเจ้างามจำ
 โอ้นกน้อยเห็นจะจำจากตัวเมีย
 แสนทวิเวทนาประดาเสีย
 จะละเหี่ยหาผัวอยู่ตัวเดียว
 จะครวญคอยนับวันกระสันเสียว
 ฝักก็เปลี่ยวเปล่ากายซังตายมา
 ในบริเวณอีกกระทิกด้วยพฤษภ
 จะไปมาใครไม่อาจประมาทเมิน
 เขม้นหมายมุ่งลำเนาภูเขาเงิน
 เขาริบเดินการควนจะจวนเพล
 จนเหงื่อไหลหน้าแดงดังแสงเสน
 จนกองเกณท์เดินทางมาตามทัน
 ดูเทเวศร์อาร์กษณ์รังสรรค์
 ให้ป้องกันอันตรายในราวไพร

เห็นเขาคงเขาแตกมาดกลี
 ฟ้าตกยากจากนางมากลางไพร
 ราชวญจิตคิดไปน่าใจหาย
 จึงเลยลาอารักษ์ริมคิรี

ถึงสระขยพอได้เวลาเสด็จ
 กำดัดแดดแผดเที่ยงทินกร
 ปายประมาณโมงหนึ่งพอถึงวัด
 ลงหยุดปลงไอยราริมอาราม
 ขึ้นกุฎีฝากระดานสำราญรื่น
 ทั้งไพร่นายรายเรียงกันเรียดไป

ประจวบจนสุริยนเย็นพยับ
 ปี่ระนาดฆ้องกลองประโคมดัง
 มโหรีปีไล่นจับใจแจ้ว
 ทุกที่ทับสัปบุรุษก็พุดพิม
 เสนาะเสียงเทศนาปฐกถา
 เป็นวันบัณเฑียรวิวาร
 ไฟตะเกียงเรียงรอบพระมณฑป
 ดอกไม้พุ่มจุตงามอร่ามตา
 พระจันทร์ส่องต้องยอดมณฑปสูง
 นกบินกรวดพรวดพราดประกายพราย
 ดอกไม้ร้องป้อนปิบสนั่นป่า
 แต่คนเดินพลวันออกพ้นเพื่อน
 สงัดเสียงคนดังระฆังเจียบ
 เมื่อยามแค้นแสนทุเรศเวทนา
 ทั้งต้องน้ำอำมฤตเมื่อดึกเจียบ
 ทั้งหนาวลมหนาวพรมน้ำค้างพราว
 โอ้หนาวอันพอขึ้นอารมณ์ได้
 ทั้งหนาวนอนไกลนุชสุดจะเย็น
 ถึงผ้าผ่อนซ้อนห่มเป็นไหนไหน
 แต่ตรอมใจไสยาสน์หวาดประวิง
 ได้เพลินอุ่นนุณเคลิ้มสติหลับ
 ในนิมิตว่าได้ชิดพระนางงาม

อนาถนิกแล้วนำน้ำตาไหล
 วิตกใจตกมาถึงคิรี
 ไม่เว้นวายความทเวทสวาสคิรี
 จงสุขี่เกิดนะข้าขอลาจร
 ก็ตามเสร็จแวงล้อมพร้อมสลอน
 รีบกุญชรช้างที่นั่งขันคตาม
 ออกแออัดผู้คนอยู่ด้นหลาม
 สมภารตามเชิญเสด็จให้กลาไกล
 ก็กรีกครั้นครอบครวเข้าอาศัย
 ตัดไปไม่มุงเหมือนหลังคาบัง
 ไม่ได้ศัพท์เชิงแซ่ด้วยแดรสังข์
 ระฆังหึ่งหึ่งหึ่งงลงครางคริม
 วิเวกแวงกลองโยนตะโพนกระหิม
 รุกขาครีมครอบแสงพระจันทร์
 ในสนามเสียงสนั่นเนินสิงขร
 พระจันทร์ทรงกลดจรณา
 กระจ่างจบจันทร์แจ่มแอร่มผา
 จับศิลาแลเลื่อมเป็นลายลาย
 ในหน้ามุขงามอร่ามฉาย
 พลุกระจ่ายช่อช่วงคังดวงเดือน
 ในแหล่งหล้าใครไม่มีเสมอเหมือน
 จนจันทร์เคลื่อนรถล้อลับเมฆา
 เย็นยะเยียบยามนอนริมเนินผา
 ต้องไสยาอยู่กลางน้ำค้างพราว
 แสนยะเยียบเนื้อเย็นเป็นเหน็บหนาว
 ไหนจะหนาวจากผาศิลาเย็น
 แต่หนาวใจยากแค้นนี้แสนเชียว
 ใครปะเป็นเหมือนหนึ่งข้าจะว่าจริง
 ไม่อุ่นใจเหมือนกอดแม่ยอดหญิง
 จนไก่อึงกันชันกระชั้นยาม
 ก็ผินยับไปด้วยรักไม่พักถาม
 เหมือนเมื่อยามยังสำราญอยู่บ้านน้อง

สบายนิคหนึ่งที่ฝืนก็พลันรุ่ง
พอลืมตาก็ผวากว่าประคอง

จนแจ่มแจ้งแสงสายไม่วายโศก
แล้วเลือกอุปเทียจนจัดไปนมัสการ
มีร่มโพธิ์รุกขังเป็นรังริน
แสนรโหโอฟาร์นำสบาย

ทวาราทิศตรงหน้าบันไดนาค
ส่ายแซกโอบอุ้มอ้าสองตามัน
บันไดนาคนาคในบันไดนั้น
ขยำเขี้ยวขบปากเหมือนนาคเป็น
มีต้นกำพฤษภทวนในลานวัด
คนประหลุมกลุ้มชิงทั้งหญิงชาย
ทิศประจิมริมฐานมณฑปนั้น

นุ่งหนังพักษมาชฎาขาว
ชั้นบันไดจะขึ้นไปมณฑปนั้น
ดูผาดเผ่นเหมือนจะเดินไปตามทาง
ทั้งสาวหนุ่มเข้าประหลุมกันแออัด
แต่เวียนเดินเพลिनชมมาตามกัน
ทั้งซุ่มเสามณฑปกระจกแจ่ม
มีดอกจันทร์ก้านแย่งสลับลาย

พื้นผนังหลังบัวที่ฐานบัว
หยิกขยุ้มกุ่มวาสุกรีกำ
ใบระกาหน้าบันบนชั้นมุข
ดูยอดเยียมเทียมยอดขลุกรธร
นาคสะดุ้งรุงรังกระดิ่งห้อย
เสียงประสานกังสดาลกระดิ่งดัง

บานทวารลานแลล้วนลายนุก
เป็นนาคครุฑขุดเหนียวในเครือวัลย์
สิงโตอัดกั๊กันกระหนกเกี่ยว
ชมพูปานกอดก้านกนกกรม
รูปนารายณ์ทรงขีครุฑาเหิน
รูปอมรรकर्กำพระธำมรงค์

ต้นสะดุ้งเขาประดั่งระฆังก้อง
ไม่พบน้องสุดแค้นแสนรำคาญ
บริโภคนาการะยาหาร
เข้าในลานแลเลื่อมละอองทราย
พิกลขึ้นขอบังพระสุริย์ฉาย
ทั้งหญิงชายกลาดกลุ้มประหลุมกัน
มีรูปรากษสสองอสุรขันธ์
ขึ้นยิงฟันแยกเขี้ยวอยู่อย่างเป็น
ดูผกผันเพียงจะเลื้อยออกโลดเล่น
ดาเขม้นมองมุ้งสะดุ้งกาย
ลูกหมากขัดเงินทั้งอุทิศถวาย
บ้างกอบปรายเบี้ยไปรยอยู่ไกรยกราว
มีดาบสรูปปั้นยิงฟันขาว
ครึ่งเขรกราวหวดแซมสองแถมคาง
สิงโตคันสองตัวกระหนาบข้าง
พีชมพอลางขึ้นบนบันไดพลัน
ประนมหัตถ์ทักษิณเกษมสันต์
ตามช่องชั้นกำแพงแก้วอันแพรวพราว
กระจิ่งแซมปลายเสาเป็นบัวหงาย
กลางกระจ่ายดอกจอกประจำทำ
เป็นครุฑอัดขึ้นเหยียบภุขงคัษย์
กินนรรำร้ายเทพประนมกร
สุวรรณสุทธานกแก้วประภัสสร
กระจิ่งซ้อนแซมใบระกาบัง
ใบโพธิ์รื้อยระเรงอยู่แห่งหนึ่ง
วิเวกวังเวงในหัวใจครัน
นำสนุกในกระหนกดูผกผัน
รูปยักษ์ขึ้นยืนกอดกระบองกุ่ม
เทพเหนียวเครือกระหวัดหัตถ์ขยุ้ม
สุครีพกุ่มขรรค์เงื้อในเครือวง
พรหมเจริญเสด็จยังบัลลังก์หงส์
เสด็จทรงคชสารในบานบัง

ผนังในมณฑปทั้งสี่ด้าน
 จำเพาะมีสี่ด้านทวารบัง
 มณฑปน้อยสวมรอยพระบาทนั้น
 เพดานดาดลาดล้วนกระจกงาม
 ตาข่ายแก้วปักกร่องเป็นกรวยห้อย
 หอมควันรูปเทียนตรลบอยู่รอบ
 ที่เข้าเสียงเบื้องขวาฝาพระบาท

กราบกราบแล้วก็ตริกรำลึกปอง
 มาคำรพพบพุทธรบาทแล้ว
 จันเกิดมาชาตินี้ก็มีกรรม
 ได้เคื่องแค้นแสนยากลำบากบอบ
 แม้นกลับชาติเกิดใหม่เป็นกายคน
 สตรีหึงหนึ่งแพศยาหญิง
 สัญชาติชายทรชนที่คนใด
 ถ้าวรใครขอให้ได้คนนั้นด้วย
 อย่ารู้มีโรคาในสารพวงค์
 หนึ่งบิดามารดาภรรยา
 ความระยำคำใดอย่าได้อิน
 ทั้งหวายตรวนล้วนเครื่องที่ลำบาก
 ใครปองร้ายขอให้กายมันเป็นเอง
 อธิษฐานแล้วก็ลาฝาพระบาท

ขึ้นเขาโพธิ์ลังกาศิลาชัน
 ศาลารมีทั้งระฆังห้อย
 ดงต้นไม้ร่มรอบคิริเรียง
 มีชะวากภูเขาสิลาหุบ
 แต่คนนมัสการนานอนันต์
 เจ้าเณรน้อยเสด็จมาคูนารัก

ที่เหลียวพบหลบตกลงเจียนตาย
 เป็นบุญจริงจับกิ่งสะแกได้
 กำลังอายุก็ซังตายพยายาม
 พบพวงนางเข้าที่หว่างชะวากผา
 ที่แก้งเฉยเฉยแลดูอื่นไป

โอพาพารทองทาฝาผนัง
 ที่พื้นนั่งดาดด้วยแผ่นเงินงาม
 ล้วนสุวรรณแจ่มแจ้งแสงอร่าม
 พระเพลิงพลามพร่างพร่างสว่างพราย
 ระบาย้อยแวววาวอร่ามฉาย
 ฟุ้งกระจายรินรินทั้งห้องทอง
 อภิวาทหัตถ์ประนังขึ้นทั้งสอง
 เฉชะกองกุศลที่คนทำ
 ขอคุณแก้วสามประการช่วยอุปถัมภ์
 แสนระย่ายุบยับด้วยอัจน
 ไม่สมประกอบทรัพย์สินก็ขัดสน
 ชื่อว่าจนแล้วจงจากกำจัดไกล
 ทั้งสองสิ่งอย่าได้ชิดพิสมัย
 ให้หลักไกลร้อยโยชน์อย่าร่วมทาง
 บุญจงช่วยปฏิบัติอย่าขัดขวาง
 ทั้งรูปร่างขอให้ราวกับองค์อินทร์
 ให้ผุดผาดผาสุกเป็นนิจสิน
 ให้สุดสิ้นสูญหายละลายเอง
 ให้ปราศจากทั้งคนเขาข่มเหง
 ให้ครั้นเครงเกียรดิศปรากฏครัน
 เทียวประพาสในพนมพนาสันต์
 มีสำคัญรุกขโพธิ์ลังกาเรียง
 เขาตีบอยไปยังคำไม่ขาดเสียง
 มีกุฎีเคียงอยู่บนเขาเป็นหลั่นกัน
 ในถ้ำมีพุทธรูปนรังสรรค์
 บนเขานั้นแจ้งจริงทั้งหญิงชาย
 พระกลดหักทองขวางกางถวาย
 กรตะกายกลิ้งก้อนศิลาตาม
 ในจิตใจออกเจ็บดังเหน็บหนาม
 ลงเลียบตามดินเขาลำเนาไพร
 เขาแกล้งว่าเยาะเย้ยเฉลยไซ
 ให้เจ็บใจจำนิงดำเนินมา

ถึงเขาขาดพี่ตามถึงนามเขา
 ว่าเคิมรตทศกัณฐ์เจ้าลงกา
 หนีพระรามกลัวจะตามมาถูกรบ
 ศิลาแตกแหลกลงด้วยกงรถ
 พี่พูดพูดเขาขาดแล้วหวาดจิต
 นึกเฉลี่ยวเฉลี่ยวทรวงถึงดวงจันทร์
 แล้วย่องเหยียบเหยียบเนินลงเดินล่าง
 เห็นพุ่มพวงบุปผา ยิ่งอาลัย
 ไม่แค้นกางกิ้งพิงกับกิ้งเกด
 น้ำตาคลอที่ออกเห็นนกเรียง
 ระกำปากาหลงกะลึงจับ
 เห็นไม้จันทร์พี่ยิ่งพ้ออารมณ์เพื่อน
 โอ้นามไม้หรือมาต้องกับน้องพี่
 เจ้าอยู่เรือนซื่อเชื่อนมาอยู่ไพร
 มาถึงเชิงคีรีที่มีถ้ำ
 ไม้รวกรอบขอบเขาลำเนาเนิน
 อันซื่อถ้ำแต่บุราณเรียก
 สำคัญปากคูหาศาลามี
 เทียวชมห้องปล่องหินเป็นพู่ห้อย
 พอเทียบดับลับแลไม่เห็นคน
 เสียงร้องกรีดหวีดก้องในห้องถ้ำ
 ใครกอดแม่แปรกอกแตกตาย
 ครันออกจากคูหาเห็นหน้าเพื่อน
 บ้างถูกเล็บเจ็บแขนเป็นริ้วยาว
 ถึงถ้ำหนึ่งซื่อถ้ำกินนรนั้น
 คูหาที่เป็นนำกินนรลง
 พาดพะองจึงจะลงไปเล่นได้
 เสียงโง้งก้างก้องถึงไม่ถึงดิน
 พี่กลัวตายชายชวนไปชมอื่น
 ถึงบ่อหนึ่งมีน้ำคำบุราณ
 พิเคราะห์น้ำสามคำบุราณกล่าว
 ถอนอมหอมกลิ่นนุชเป็นสุดใจ

ผู้ใหญ่เล่ามาให้ฟังพี่ทั้งขา
 ลักสืบดาโถมฉวยมาทำยรถ
 กงกระทบเขากะจายทลายหมด
 จึงปรากฏตั้งนามมาตามกัน
 พี่ขาดมิตรมาไกลถึงไพรสัณฑ์
 จะขาดกันเสียเหมือนเขาพี่เศร้าใจ
 ตามแนวทางหิมวาพฤกษาไสว
 สลดใจขุกคิดถึงคู่เคียง
 ผุ่งโนเรศชันขานประสานเสียง
 เหมือนเรียบเสียงร่วมคู่เมื่ออยู่เรือน
 ระกำกับเราระกำก็จำเหมือน
 เหมือนจันทร์เดือนใจตัวให้ตรอมใจ
 ขณะนี้นึกน่าน้ำตาไหล
 เหมือนเดือนใจให้พี่ทุกข์ทุกอย่างเดิน
 ศิลาจำเริญอมแห่งนเป็นแผ่นผืน
 พิศเพลินพฤกษาบรรดามี
 ซื่อสำเหนียกถ้ำประทุนคีรีศรี
 ชวนสตรีเข้าถ้ำทั้งหกคน
 มีน้ำย่อยหยาดหยดอย่างเม็ดฝน
 ผู้หญิงปนเดินปะปะทะชาย
 ชายขย่ำหยอกแย่งผู้หญิงว้าย
 ใครปาดป้ายด้วยดินหม้อเหมือนแมวครว
 มันมอมเปื้อนแปลกหน้าก็ฮาฉาว
 ก็ให้กราวกรูเกรียวไปเที่ยวดวง
 สะพรั่งพรรณพฤกษาป่าระหง
 เป็นเว้งวงลึกแลตลอดดิน
 เป็นเหวใหญ่ลงโยนด้วยก้อนหิน
 กว่าจะสิ้นเสียงผาเป็นช้านาน
 รมระรินรุกขาขึ้นขนาน
 ว่าบ่อพรานล้างเนื้อที่ในไพร
 ยังมีควาหมื่นหื่นจนกลิ่นไส้
 โอ้เป็นไรจึงไม่ติดถูรามา

นำลงนจนใจสงสัยจ้าน

แต่กล่าวไว้ว่าพรานไล่มฤคา

บนยอดเขามีสองสุนัข

ทั้งคอยทางหาหุ่นชูชน

เช่นนี้เจ้าเสาวภาคย์มาด้วยพี

พีจะทำเฉยเมินหน้าเดินเรียง

นี่ก็นึกแล้วก็น่าน้ำตาตก

ขึ้นสนุกไปทั้งทุกขระทมตรม

ถึงคูหาซื้อชาลวันถ้ำ

ศิลาแลแววาวดังดาวดวง

สมมติแลเง่หินชะง่อนหุบ

กระต่ายเหมือนกระต่ายป่าสองตาแดง

ที่กลางแห่งแก่งพิศประดิษฐ์ต่อ

ที่แผ่นผืนเนินผานั่นน่ากลัว

เทียนสว่างกลางห้องคูหาแจ่ม

พีชมแล้วให้ตรมระบมกาย

แล้วชักเชื่อนชวนเพื่อนให้กลับหลัง

จะแต่งเล่นที่เห็นกับนัยนา

จะกลับหลังยังพระพุทธรบาท

ครั้นก้านอนตะละตายทั้งกายเย็น

เขม้นเมินว่าจะเดินไปหินดาษ

เห็นขนเม่นพียังหมายเสียดายนาง

สารพันกันภัยภูนาคพข

ลักจั่นวัลย์เปรียงแก่นปรุลาย

หัวล้านลูกละเบียดดูเสียหน้า

ใครลั่นจ้องนครเจียมเสียมตัว

พีแก่งมื่นเดินมาข้างบ่อโพง

พิศพนมชมเพลินแล้วเดินพลาง

กระแสนันธุ์หินดาษสะอาดเอี่ยม

เห็นหญิงชายวายคล้าในลำธาร

เห็นชีตันปนประสกลีกาถุ่ม

พีหลิกเลียบไปให้พ้นที่คนอิง

ด้วยรอยพรานจาริกอยู่กับผา

รอยดินหมากี้ยังมีสำคัญครัน

สังเกตตาก็พิกลเหมือนคนชั้น

สี่เท้ายันเหยียบยอดคีรีเรียง

จะถามจ้ไปทุกสิ่งไม่ขาดเสียง

ประคองเคียงให้เจ้าก่อนชะอ่อนชม

เพราะแนบอภิมิได้มาเป็นสองสม

ซังตายชมไปทั้งซ้าระกำทรวง

วิไลล้าไปทุกเหลี่ยมภูเขาหลวง

เป็นเมฆม่วนมรดกทับทิมแดง

เป็นที่รูปสิงห์สัตว์เข้าเพี้ยมแผ่

ที่กลางแห่งพิศแลเห็นแต่ตัว

เห็นแต่คอข้างก็เห็นแต่เพียงหัว

ดูเง้อมตัวเหมือนจะพังลงทับตาย

ศิลาแววาววามอร่ามฉาย

ด้วยเจ้าสายสุดใจมิได้มา

ที่อื่นยังมีอยู่หลายคูหา

ด้วยเวลาสุริยาก็พ้นเย็น

เหนื่อยยอนาถอกใจมิใช่เล่น

กรั้นเข้าเป็นก็เที่ยวไปตามทาง

ลัดตลาดแลตลอดคนส้าง

เจ้าเคยสาบสอยเส้นกระเด็นราย

เครื่องโอสถชาวป่าเขามาขาย

เป็นยาหายโรคภัยที่ในตัว

ถูกขี้ข้าอะไรล้านประจานหัว

มันสิบหัวสิบเบียดออกเรียทาง

เห็นท่าเลี่ยนเตียนโล่งเป็นทางถาง

ถึงระหว่างแนวถ้ำที่ลำธาร

วาริเปี่ยมปริ่มไหลในละหาน

เสียงประสานสรวลสันต์สนั่นอิง

โถมกระทุ่มฟองฟุ้งอยู่ผลึงผิง

กระทั่งถึงธารเกษมค่อยสร้างใจ

ต้นโศกทอดยอดขวางออกกลางหัว
 พวกผู้หญิงขึ้นให้เข้าไกว
 ดูทำนองนางในไกวชิงช้า
 เถาวัลย์เปราะเคราะห์ร้ายพอสายโยน
 ผ้าห่มเปลืองเครื่องเล่นอลังการ
 พี่แกลลนธารหลวงเพียงทรวงโถม
 คำขนานธารเกษมก็สมชื่อ
 เมื่อใช้บนเล่นชลธารา
 ประดับด้วยก้อนแก้วปัทมราช
 มัจฉาว่ายรายเรียงมาเคียงกัน
 หล่นลงกลาดดาบเคลื่อนที่กลางน้ำ
 ทั้งชายหญิงชิงชวนกันเก็บชม
 แต่หนุ่มสาวคราวเรานี้นับร้อย
 ล้วนจับคู่ชายชะม้ายเมียง
 แสนสนุกจะมาทุกข้ออยู่เพียงพี่
 เห็นคู่รักเขาสมัครสมานกัน
 แดวอนเวียนเจียนวายชีวิตพี่
 เจ้าเคืองขัดตัดสวาทขาดระวาง
 ครึ่งอิเหนาสूरियวงศ์อันทรงกริช
 พระสุธรรมาแห่งมโนห์รา
 องค์พระเพชรปาดิทัวดรีเนตร
 สุจิตราลาตายไม่วายดรอมน
 แสนสุขุมร้อนด้วยร้างรัก
 ไม่ถึงเดือนเพื่อนรักเขาหักทรง
 พี่แกล้งเฉยเลยชมขลาลินธุ์
 แต่เพลินชมอยู่นั้นตะวันชาย
 ถึงพบเพื่อนที่รู้จักเคยรักใคร่
 แต่คอยฟังเทวราชประกาศความ
 พี่จะได้ทูลลาไปหาเจ้า
 พอแรมค่ำหนึ่งวันนั้นท่านพระคลัง
 มีละครผู้คนอลหม่าน
 สุวรรณหงส์ทรงว่าวแต่เข้าไป

พี่ก็ช่วยผูกชิงช้าให้อาศัย
 สนุกใจร้องเตือนให้เพื่อนโยน
 ดังสีดาผูกคอตีโรงโขน
 ก็ขาดโหนลงในน้ำเสียงคำโครม
 ทั้งสองข้างผู้คนเขาฮาโหม
 ให้แสนโถมนัสนักหนา
 สนุกก็เรื่องอิเหนาเสน่ห์หา
 อันเรื่องว่ากับเราเห็นก็เช่นกัน
 สดสะอาดทาเขี้ยวก็เขี้ยวขัน
 แล้วมีพรรณนุปลาก็น่าชม
 ถึงใจซำก็คอยขึ้นอารมณ์สม
 แสนภิรมย์เบิกบานสำราญเรียง
 ลงเล่นลอยกลางธารประสานเสียง
 ที่คู่ใครใครเคียงประคองกัน
 ยิ่งทวีความวิโยคให้โศกสลด
 คิดถึงวันเมื่อมาดสวาทนาง
 จึงได้ศรีเสาวภาคย์มาแนบข้าง
 จนแรมรุ่งอรุณมาราวอรุณา
 พระทรงฤทธิ์แรมรุ่งจินตะหรา
 พระรามร้างแรมสีดาพระทัยดรอมน
 เสียพระเวทผูกทวารกรุงพานถนอม
 ล้วนเจิมจอมธรรณิทั้งสี่องค์
 ยังไม่หนักเหมือนพี่โศกสุดประสงค
 ว่าชুবลงกว่าก่อนเป็นค่อนกาย
 ในที่ถิ่นธารเกษมกระแสนาย
 ก็กลับหมายมุ่งมายังอาราม
 ก็เฉยไปเสียมิได้จะหักถาม
 เมื่อไรจะคืนอารามวัดระฆัง
 เป็นทุกข์เท่านี้แลน้องไม่วายหลัง
 หานูญยังไปฉลองศาลาลัย
 กรับประสานสวสวส่งเสียงใส
 พี่เลี้ยงใส่หอกยนต์ไวนนเกล

ตะวันบ่ายเข้าห้องก็ต้องหอก

บ้างฮาครืนยืนยัดอยู่อัดแอ

ละครหยุดอุตุลุดด้วยมวยปล้ำ

มงคลใส่สวมหัวไม่กลัวกัน

ตีเข้าปับปอกสองมือปิด

กระหวัดหวัดหวิวผวาเสียงหาฮือ

ใครมีชัยได้เงินบำเหน็จมาก

แสนสนุกสุขล้ำล้ำดั่งนัย

แต่รอยบาททอญุตไวยอดเขา

บังคมคล้วนละสองเวลาเวียน

จอมนรินทร์เทวราชประภาษสั่ง

วันรุ่งแรมสามค่ำเป็นสำคัญ

ถึงท่าเรือลงเรือไม่แรมหยุด

แต่ตัวพี่ยังมาในสาคร

ได้วันครึ่งถึงเวียงประทับวัด

นิราศนี้พี่เถาะเป็นเคราะห์ร้าย

ที่เปล่าเปล่านั้นได้เอามาเสกใส่

ทั้งคนฟังคนอ่านสารแสดง

ชาวบ้านนอกตกใจร้องไห้แซ่

บ้างจ่อแจสรเสียงที่เถียงกัน

ยื่นประจําหมายสู้เป็นคู่ขัน

ตั้งประจันจذبกระหยับมือ

ประจบติดเตะผางหมัดขว้างหวือ

คนคู่อือเออเอาสนั่นอิง

จุมูกปากบอบบวมอสิ่งถึง

พระผู้ถึงนฤพานด้วยการเพียร

บุญของเราได้มาเห็นก็เย็นเสียว

แต่จำเนียรนับไว้ได้สี่วัน

จะกลับยังอวาตเกษมสันต์

อภิวันท์ลาบาทพระชินวร

ก็เร็วรุดตั้งหน้ามาหาสมร

น้ำใจรมาถึงเสียก่อนกาย

โหมนัสอาตุรค้อยสูญหาย

เราจดหมายตามมีมาชี้แจง

ใครไม่ไปก็จงจำคำแถลง

ฉันขอแบ่งส่วนกุศลทุกคนเอย ฯ

กิจกรรม

๑. ฝึกตอบคำถาม เกี่ยวกับรูปแบบของวรรณกรรมประเภทนิราศ

- ๑) การแต่งนิราศ สันนิษฐานว่ามีสาเหตุมาจากอะไร
- ๒) เนื้อเรื่องของนิราศ มักจะเป็นไปในทำนองใด แสดงอารมณ์อย่างไร
- ๓) การตั้งชื่อนิราศ มีประเพณีอย่างไร

๒. ทบทวนเนื้อเรื่องของนิราศพระบาท

- ๑) นิราศเรื่องนี้ เรียกชื่อตามหลักการอันไหน
- ๒) ผู้ประพันธ์นิราศคือใคร เดินทางไปไหน เพื่ออะไร

- ๓) การเดินทางใช้อะไรเป็นพาหนะ และพาหนะเคลื่อนไปอย่างไร (ใช้พลังอะไร) ใครเป็นผู้ทำให้พาหนะเคลื่อนที่ไป
- ๔) การเดินทางใช้เวลาที่วัน หยุดพักตำบลใดบ้าง พักแรมอย่างไร ผู้ใดพัก ณ ที่ใด และอย่างไร
- ๕) เดินทางน้ำกี่วัน ตั้งแต่ไหนถึงไหน และเดินทางบกกี่วัน ตั้งแต่ไหนถึงไหน ใช้พาหนะอะไร
- ๖) การเดินทางกลับ ใช้เวลามากน้อยกว่าการเดินทางไปอย่างไร

๓. ฝึกพิจารณารายละเอียดของนิราศ

- ๑) บุคคลในเรื่อง ที่เป็นตัวดำเนินาในบทที่ยกมานี้ หมายถึงใคร หรือสิ่งใด

ก. ดังสรสักรักปักขำระกำทรวง	โอ้อาลัยใจหายไม่วายห่วง
ข. เจ้าคุมแก่นแสนโกรธพิโรธ	แต่เดือนยี่จนย่างเข้าเดือนสาม
จนพระหน่อสุริยวงศ์ทรงพระนาม	จากอารามแรมร้างทางกันดาร
ค. อธิษฐานแล้วก็ลาฝ่าพระบาท	เที่ยวประพาสในพนมพนาสัณห์
ง. แต่คอยฟังเทวราชประกาศความ	เมื่อไรจะคืนอารามวัดระฆัง
จ. บรรทมเรือพระที่นั่งบังวิสูตร	พงศนารายณ์นรินทร์วงศ์ที่ทรงญาณ
	เขารวบรูดรอบดีทั้งสี่ด้าน
- ๒) นักเรียนอ่านบททวน เพื่อให้เห็นรายละเอียดของบทประพันธ์ แล้วช่วยกันตอบคำถามหรืออธิบายข้อต่อไปนี้
 - ก. ผู้ประพันธ์ได้ผ่านพบสิ่งที่ทำให้เศร้าใจ คืออะไร
 - ข. นักเรียนแลเห็นลักษณะนิสัยของผู้ประพันธ์ ว่าเป็นคนอย่างไร
 - ค. สถานที่ที่ทำให้ผู้ไปนมัสการพระพุทธบาทมีความสนุกสนานนั้น คือที่ใดบ้าง มีลักษณะและสภาพเป็นอย่างไร
 - ง. นักเรียนแลเห็นลักษณะนิสัยของคนไทย ในสมัยของสุนทรภู่ว่าเป็นอย่างไร แตกต่างจากคนไทยในปัจจุบันนี้อย่างไร เหมือนกันอย่างไร
- ๓) นักเรียนยกคำกลอน ตอนที่แสดงภาพความงดงามของพระพุทธบาท ส่วนที่เป็นวิหารหรืออาคารอื่น ๆ หรือสถานที่แวดล้อม และพรรณนาให้กันฟังด้วยถ้อยคำของนักเรียนเอง ว่านักเรียนเห็นภาพว่าเป็นอย่างไร

๔. ฝึกใช้ภาษา

- ๑) นักเรียนเลือกกลอนที่นักเรียนเห็นว่าไพเราะ ตอนหนึ่ง ๆ ประมาณ ๔ คำกลอน

มาถอดคำประพันธ์ให้เป็นร้อยแก้ว ที่มีสำนวนเรียบร้อย ให้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง คนหนึ่ง ๆ สัก ๒-๓ ตอน

๒) พรรณนาลักษณะของสถานที่ต่อไปนี้ ตามที่สุนทรภู่กล่าวในนิราศ ใช้ถ้อยคำไม่เกิน ๕ บรรทัด สำหรับแต่ละแห่ง

- ก. ถ้ำประทุน
- ข. ถ้ำกีนนร
- ค. ถ้ำชาลวัน
- ง. ป่อพรานล้างเนื้อ
- จ. ชารเกษม

๕. ฝึกสังเกตและแสดงความรู้สึกล่อตลกปะการประพันธ์

๑) นักเรียนยกตัวอย่างคำกลอน ที่สุนทรภู่เล่นสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร ซึ่งเป็นที่พอใจของนักเรียนมา ๓ หรือ ๔ ตอน ตอนหนึ่ง ๆ เป็นกลอน ๒ บท หรือมากกว่านั้น

๒) นักเรียนยกตัวอย่าง ที่สุนทรภู่ใช้ชื่อของคำบลมาเกี่ยวพันกับความรู้สึกล่อตลกของตนเอง และเล่นเสียงกับความหมายให้เกี่ยวโยงกัน ตามที่เรียกกันว่า เล่นคำ ดังตัวอย่าง

เห็นเขาตกเขาแตกมาตกลึก อนาคตนึกแล้วน้ำตาไหล
พื้ตกยากจากนางมากลางไพร วิตกใจตกมาถึงคิริ

นักเรียนยกตัวอย่างคำกลอนทำนองนี้มา ๒ บท หรือมากกว่า เพื่อแสดงให้เห็นว่า นักเรียนได้สังเกตคำประพันธ์ที่ควรสังเกต

๓) นักเรียนยกตัวอย่างคำกลอน ที่สุนทรภู่เลียนเสียงธรรมชาติ เช่น “กูปกระโคกโยกอย่างทุกอย่างเดิน เขยื้อนเขินยอบเยือกยะยวบกาย”

๔) นักเรียนเลือกกลอนที่นักเรียนเห็นว่าไพเราะอย่างน้อย ๒ คำกลอน หรือมากกว่านั้น ท่องจำขึ้นใจ (ท่องบทอาขยาน) ให้เขียนตัวสะกด และเว้นวรรคให้ถูกต้อง นักเรียนแลกเปลี่ยนตรวจแล้วครูเรียกนักเรียนให้ท่องบทอาขยาน ถ้าให้ครบทุกคนได้ก็จะดี หรือให้มากที่สุดที่เวลาจะอำนวย นักเรียนอาจท่องให้กันฟัง นอกเวลาเรียนก็ได้

๖. ฝึกค้นคว้าให้มีความรู้กว้างขวาง

นักเรียนค้นคว้าหนังสือในห้องสมุด และเล่าเรื่องของบุคคล หรือตัวละครที่มีชื่อเป็น ตัวคำข้างล่างเท่าที่จะค้นคว้าได้

ก. ขมพูนานกอดก้านกนกกรม
รูปนารายณ์ทรงพิรุฑาเหิน

ข. ครั้งอิเหนาสूरียวงค์อันทรงกริช
พระสุธนร้างห่างมโนห์รา

สุครีพกุมขรรค์เจือในเครื่องวง

พรหมเจริญเสด็จยังบัลลังก์หงส์

พระทรงฤทธิแรมร้างจินตะหรา

พระรามร้างแรมสีกาพระทัยตรอม

องค์พระเพชรปณิหัตถ์เนตร
 สุธิตราลาตายไม่วายตรอม
 ก. สุวรรณหงส์ทรงว่าวแต่เข้าไป
 ตะวันปายเข้าห้องก็ต้องหอก

เสียดพระเวทผูกทวารกรุงพานถม
 ล้วนเจิมจอมธรรณีสั่งองค์
 พี่เลี้ยงใส่หอกยนต์ไว้บนเกล
 ขาวบ้านนอกตกใจร้องไห้แซ่

๗. กิจกรรมเสริม

- ๑) โรงเรียนจัดให้นักเรียนไปนมัสการพระพุทธบาท ที่จังหวัดสระบุรี ถ้าสามารถทำได้ หรือจัดนิทรรศการแสดงส่วนต่าง ๆ ของวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร และ บริเวณที่แวดล้อม
- ๒) นักเรียนช่วยกันค้นคว้า เรื่องพระพุทธบาท ในหนังสือประวัติศาสตร์ หรือในหนังสือ คำนาน ที่นักเรียนอาจหาได้

บทร้อยกรอง

นำเรื่อง

บทร้อยกรองที่นักเรียนจะได้ศึกษาต่อไปนี้ แสดงความคิดนึกเกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาติในสังคมไทยปัจจุบัน บทประพันธ์ตามแบบที่นำมาให้ศึกษาในหนังสือนี้ กวีไทยในสมัยนี้นิยมแต่งกันมากขึ้นทุกวัน นักเรียนจึงควรสนใจพิจารณาทั้งในด้านกลวิธีหรือศิลปะการประพันธ์ และในด้านความคิดนึกของนักแต่งร้อยกรอง

ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเป็นธรรมดาของทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ในการงานบางอย่างความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นและดำเนินไปรวดเร็ว ในการงานบางอย่าง มีความเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ตามธรรมดาอีกเช่นกัน กิจการใดที่ต้องกระทำด้วยความประณีต แบบแผนหรือกระบวนการงานจะค่อย ๆ เปลี่ยน ถ้าไม่สังเกตอาจไม่เห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง แต่ก็มิได้อยู่ตลอดเวลา ในวงการประพันธ์ ความเปลี่ยนแปลง หรือเรียกอีกอย่างว่า พัฒนาการ ก็มีอยู่เป็นสภาวะโดยธรรมชาติเช่นเดียวกับวงการอื่น

ลักษณะเปลี่ยนแปลงอันหนึ่งที่เรควรสังเกตในวงการประพันธ์ของไทยคือ ในสมัยก่อน ๆ ตั้งแต่เราสามารถหาหลักฐานได้ วรรณคดีของไทยเป็นบทร้อยกรองโดยมาก ร้อยแก้วมีน้อย และบทร้อยกรองมักเป็นบทยาว มีเนื้อเรื่องยาว มีตัวละครในเรื่องจำนวนมาก เช่น **ลิลิตพระลอ รามเกียรติ์ อิเหนา** เป็นต้น แต่มาถึงสมัยนี้ ร้อยแก้วมีมากขึ้นเป็นลำดับ และบทร้อยกรองนิยมแต่งเป็นบทสั้น ๆ ลักษณะเหล่านี้เราจำเป็นต้องสังเกตไว้ และศึกษาด้วยความเอาใจใส่เท่าที่เรจะทำได้

ในการอ่านบทประพันธ์ เราจะนิยมชมชอบตามอุปนิสัยของแต่ละคน เราไม่จำเป็นต้องตรงกับผู้ใด หรือพยายามแสดงความผิดแผกจากผู้ใด เราควรพยายามทำให้มีอารมณ์ร่วมกับกวี หรือผู้ประพันธ์เท่าที่จะทำได้ หากทำไม่ได้ แทนที่จะเกิดความนิยมชมชอบ กลับเกิดความรู้สึกตรงข้าม ก็ไม่ควรวิตกกังวลหรือยินดีในความผิดแผกของเราแต่ประการใด เราควรมีความจริงใจ แต่ควรใช้ความสังเกตและเอาใจใส่หาความรู้เกี่ยวกับเรื่องงานประพันธ์ต่างชนิด ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของเรา

อยู่เพื่ออะไร

อุชเชนี

ฉันอยู่เพื่อหน้าที่ที่พ้นผูก
เพื่อฝังปลุกความหวังพลังใจ
เป็นต่อธารรักที่นั่นพันไป
หล่อดวงใจแล้งรินให้ชุ่มบาน

ฉันอยู่เพื่อดวงใจที่ไร้ญาติ
ที่แค้นแค้นแกลนชาดวาสนา
เพื่อรอยยิ้มพริ้มยลปนน้ำตา
บนดวงหน้าโสภะระกำกรม

ฉันอยู่เพื่อความฝันอันเพริศแพรว
เมื่อโลกแผ้วหลดพ้นคนหลอกหลอน
เมื่ออามิสฤทธิ์แรงแท่งทองปอนด์
มีอาจกลอนใจคนให้หม่นมัว

ฉันอยู่เพื่อบุคคลที่ฉันรัก
ซึ่งใจซื่อถือศักดิ์สุจริต
และรักฉันมั่นมานปานชีวิต
ในความผิดความหลงปลงอภัย

ฉันอยู่เพื่อค้นหาสัจจะ
กลางโมหะอาภะธมม์เบียดประหาร
เพื่อส่องแสงแจ้งสว่างพร่างตระการ
กลางวิญญานมีดมีดอวิชชา

ฉันอยู่เพื่อเอื้อโยใจมนุษย
บริสุทธิ์สอดผสานงานผสม
เป็นเกลียวมันขันแกร่งแรงกลืนกลม
พายุร้ายสายลมมีอาจรอน

ฉันอยู่เพื่อยุทธทองของคนยาก
ที่เขาถากทรรกรรมซ้ำปิ่นหัว
เพื่อความถูกต้องที่เขาถมจถมทั้งตัว
เพื่อความกลัวกลับกลัวบ้านอารรม

เพื่อโลกใหม่ใสสะอาดพิลาสเหลือ
เมื่อคนเอื้อไมตรีอวยไม่ช่วยจำ
เพื่อแสงรักส่องรุ่งพุ่งเป็นลำ
สว่างนำน้องพี่มีชัยเอย

เพื่อศักดิ์นักรู้

วนิดา สถิตานนท์

ไม่ต้องการ
ความสงสารปานใดจากใครสิ้น
ไม่ชอบมีชีวิตติดแผ่นดิน
โดยถูกหมิ่นถูกสมเพชเวทนา

ไม่คิดจ้อขอให้ใครช่วยเหลือ
ความจนเจือจากใครไม่เคยหา
ไม่ชอบให้ใครกล่อมย้อมอุรา
เรื่องพึ่งพาอาศัยไม่ต้องการ

ไม่ขอรับทรัพย์ใดจากใครหมด
ทั้งศักดิ์ยศดิสลาภไพศาล
ไม่หวังให้ใครหนุนบุญบันดาล
ชอบผลงานทุกอย่างสร้างด้วยตัว

ไม่เคยหวังพลังใดจากใครด้วย
ยอมมอดม้วยมิให้ใครกุมหัว
ไม่ยอมให้ใครประมาทว่าหวาดกลัว
วานคนชั่วช่วยใดไม่เคยคิด

ขอภูมิใจในศักดิ์ของนักรู้
ขอเป็นผู้ตระนงความทรงสิทธิ์
ขอจงหองผยองศรียิ่งชีวิต
ขอมีจิตโอหังกำลังตน

มีสองขามายืนบนผืนภพ
มีตาครบคู่สมองมาสองหน
มีสองมือถือพิทักษ์รักค่าตน
มีกมลมาเพื่อเชือดตนเอง

ธารทอง

ประยอม ของทอง

ฟ้าที่นี้แผ้วผ่องกองประกาศ
 รั้วทองลาดแลรอบขอบคิ้วขาว
 น้ำในธารสะท้อนแพรวดั่งแววดาว
 กะพริบพราวเพียงภาพทาบเปลวทอง

สำหรับคนบอบช้ำระกำรัก
 ที่ทุกข์หนักพักตร์พริ้มมาปริ่มหมอง
 ผู้สูญสิ้นดินฟ้าจะคว่ำครอง
 น้ำเนตรนองท่วมฤทัยไร้ญาติมิตร

เพื่อพำนักพักนอนรอนความเศร้า
 ที่รบเร้าเรือนกายเป็นนายจิต
 เพื่อวันใหม่ทางใหม่ในชีวิต
 เลิกครุ่นคิดคร่ำโศกกับโลกหลวง

เชิญพักผ่อนนอนหลับในทับทิพย์
 ชมดาววิบแวมวอมในอ้อมสรวง
 รื่นรสรินกลิ่นผกาบุปผาพวง
 ลืมฝั่งรวงหวานลิ้นด้วยยินดี

เชิญอาบน้ำชำระกายในธารทอง
 ฟังไผ่พริ้งเสียงสังคีตขับดีดสี
 ฟังลำนำกร้อยถ้อยพาที
 ระเรื่อรี่จกจั่นกังวานไพโร

เพราะดินนี้มีฟ้ากว้างกว่ากว้าง
 มีความมืดที่แจ้งสว่างไสว
 เป็นป่าเถื่อนแต่เป็นที่ไม่มีภัย
 อยู่ห่างไกลแต่ก็ใกล้ในคุณธรรม

กิจกรรม

อยู่เพื่ออะไร

๑. ผู้ประพันธ์กล่าวถึงอุดมคติในการดำรงชีวิตอยู่ว่ามีอะไรบ้าง ยกมากล่าว ๘ ข้อ
๒. ข้อใดประทับใจนักเรียนมากที่สุด เพราะเหตุไร
๓. นักเรียนคิดว่านักเรียนมีอุดมคติในการดำรงชีวิตอยู่แตกต่างหรือเพิ่มเติมจากของผู้ประพันธ์อย่างไร
๔. นักเรียนชอบกลอนบทใดมากที่สุด เพราะเหตุไร
๕. จงสัมผัสสระและสัมผัสอักษรที่ส่งให้กลอนมีความไพเราะสัก ๒ บท
๖. เขียนเรียงความสั้น ๆ เรื่อง “ชีวิตที่มีคุณค่า”
๗. ถอดคำประพันธ์ต่อไปนี้

ก. “ฉันอยู่เพื่อดวงใจที่ไรรู้ญาติ	ที่เร้นแค้นแคลนขาดวาสนา
เพื่อรอยยิ้มพริ้มยลบนน้ำตา	บนดวงหน้าโสภณชำระกำกรม”
ข. “ฉันอยู่เพื่อค้นหาสัจจะ	กลางโมหะอาภรณ์เบียดประหาร
เพื่อสื่อแสงแจ้งสว่างพร่างตระการ	กลางวิญญานมีดมิคตวิชา”
๘. มีกลอนตอนใดบ้างที่ผู้แต่งใช้คำที่มีความนัยตรงกันข้ามกัน เพื่อให้ความหมายของกลอนเด่นชัดจงยกมาให้ดู
๙. ให้นักเรียนผลัดกันอ่านให้เพื่อนฟังคนละบท อ่านซ้ำ ๆ ซัด ๆ เน้นที่สัมผัสและใจความสำคัญ
๑๐. ผลัดกันสรุปใจความสำคัญของแต่ละบท
๑๑. อภิปรายเรื่อง “คนเราควรอยู่เพื่ออะไร”

กิจกรรมเสริม

๑๒. เตรียมเรื่องชีวิตของบุคคลที่มีคุณค่าที่นักเรียนมีความประทับใจมากที่สุด มาเล่าให้เพื่อนฟัง
๑๓. หาบทประพันธ์อื่น ๆ ของผู้แต่งคนเดียวกันนี้อ่านเอง และให้เพื่อนยืมอ่าน
๑๔. หาบทประพันธ์สั้น ๆ ที่แฝงแนวคิดของนักประพันธ์คนอื่น ๆ อ่าน
๑๕. ลองหัดแต่งกลอนสั้น ๆ สัก ๔-๕ บท แสดงข้อคิดหรืออุดมคติของนักเรียน

เพื่อศักดิ์นักสู้

๑. อ่านออกเสียง

นักเรียนผลัดกันอ่านออกเสียง ตามเนื้อความของบทร้อยกรอง แสดงความรู้สึกและท่าทางประกอบให้เหมาะสมกับเนื้อความ

อาจจัดให้นักเรียนออกไปอ่านกราวละ ๓ คน คนละ ๔ คำกลอน ถ้านักเรียนสามารถท่องจำได้ ก็จะทำให้การอ่านมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น

๒. ฝึกศึกษาความหมาย

- ๑) สาร หรือความหมายรวมของกลอนเรื่องนี้ กล่าวสั้น ๆ ได้อย่างไร
- ๒) ความหมายของกลอนบางวรรคที่น่าสนใจ อธิบายได้ว่าอย่างไร เช่น
 “ไม่ชอบมีชีวิตติดแผ่นดิน โดยถูกหมิ่นถูกสมเพชเวทนา”
 “ไม่ชอบให้ใครกล่อมย้อมอุรา เรื่องพึงพาอาศัยไม่ต้องการ”
 “ไม่หวังให้ใครหนุนบุญบันดาล ชอบผลงานทุกอย่างสร้างด้วยตัว”
 “มีสองขามายืนบนพื้นภพ มีตาครบคู่สมองมาสองหน”

๓. ฝึกแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่ม

แบ่งกลุ่มนักเรียน เป็น ๔ กลุ่ม อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันตามหัวข้อต่อไปนี้

- ๑) นักสู้ที่กล่าวไว้ในกลอนนี้ ประกาศว่าจะไม่ทำอะไร
- ๒) นักสู้ที่กล่าวไว้ในกลอนนี้ ประกาศว่าจะทำอะไร
- ๓) ผู้ที่เป็นนักสู้ควรมีคุณลักษณะอย่างไร
- ๔) ถ้าสังคมไทยมีคนประเภทนักสู้เช่นนี้มาก ๆ จะมีผลดีต่อประเทศชาติอย่างไรบ้าง

๔. ฝึกศึกษาลักษณะของกลอนและวิธีใช้คำ

- ๑) ทบทวนลักษณะบังคับของกลอนให้แม่นยำ และพิจารณาวรรคแรกของกลอนนี้ว่า ให้ใช้คำที่คำ ให้หาเหตุผลว่าทำไมผู้แต่งจึงใช้คำน้อยเช่นนั้น
- ๒) ช่วยกันหาว่า กลอนวรรคใดใช้คำเด่น มีความหมายดี และชี้แจงเหตุผลประกอบ เมื่อมีการอภิปรายในกลุ่ม หรือรวมกันทั้งห้อง
- ๓) หัดแต่งกลอนตามความสมัครใจ โดยใช้ชื่อเรื่องอย่างเดิม หรือชื่ออื่น เช่น “ผู้ทรนง” “เขวชนนักสู้” ฯลฯ

๕. ฝึกสังเกตภาษา

- ๑) รวบรวมคำกริยา ที่มีลักษณะเป็นคำ ๒ คำ ซ้อนกันเพื่อให้เสียงไพเราะ เช่น จุนเจือ และเพื่อให้ความหมายเด่นชัด เช่น ช่วยเหลือ ฯลฯ
- ๒) รวบรวมคำนาม ชนิด ๑ พยางค์ และ ๒ พยางค์ เช่น ภพ ชีวิต ฯลฯ
- ๓) รวบรวมคำซ้อนสี่พยางค์ ที่มีเสียงสัมผัสสลับ เช่น พึงพาอาศัย จากกลอนเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ ให้ได้อย่างน้อย ๑๐ สำนวน

สารทอง

๑. อ่านและพิจารณารายละเอียดของบทร้อยกรอง

โดยตอบคำถามต่อไปนี้

- ๑) การใช้ถ้อยคำในบทร้อยกรองของกวี ทำให้นักเรียนมองเห็นสิ่งใดบ้างในมโนภาพ
- ๒) ในบทร้อยกรองนี้ กวีคำนึงถึงบุคคลที่อยู่ในอารมณ์อย่างไร
- ๓) กลอนตอนท้ายให้บรรยากาศและความรู้สึกอย่างไรแก่ผู้อ่าน

๒. ศึกษาศิลปะของการใช้ถ้อยคำ

แบ่งกลุ่มย่อย ๕ กลุ่ม ศึกษาศิลปะของการใช้ถ้อยคำโดยพิจารณาตามหัวข้อต่อไปนี้ แล้วรายงานในชั้น

- ๑) มีคำ หรือวลีใดบ้างที่แนะนำให้เกิดความหมายเกี่ยวกับแสง สี และเสียง
- ๒) มีวลีใดบ้างที่แสดงความรู้สึกเกี่ยวกับอารมณ์และจิตใจ
- ๓) มีกลอนวรรคใดที่ให้ความรู้สึกในแง่รื่นรมย์ใจ
- ๔) มีกลอนวรรคใดที่ให้ความหมายในเชิงปลอบประโลมใจให้คลายทุกข์
- ๕) กลอน ๒ วรรคสุดท้ายให้ความหมายและความรู้สึกอย่างไรแก่ผู้อ่าน

๓. ศึกษา “สาร” ที่ได้จากบทร้อยกรอง

ผู้แต่งบทร้อยกรองนี้ให้ “สาร” เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้อย่างไร

- ๑) ธรรมชาติ
- ๒) ความทุกข์
- ๓) ความสงบ

๔. ฝึกการเขียนเชิงสร้างสรรค์

นักเรียนอ่านบทร้อยกรองเรื่องนี้แล้ว มีความรู้สึกประทับใจ หรือความรู้สึกอยากเขียนกลอนบ้างหรือไม่ ถ้าสามารถทำได้ ก็ให้เขียนกลอนแสดงความรู้สึกนึกคิดตามความสมัครใจ สัก ๒ บท (๔ คำกลอน)

ผู้ที่ไม่ถนัดในการเขียนกลอน ก็อาจเขียนเป็นร้อยแก้ว ความยาวประมาณ ๘-๑๐ บรรทัด อาจแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาติ หรือแสดงความคิดเห็นที่มีต่อบทร้อยกรองเรื่องนี้ก็ได้

ธรรมชาติกับมนุษย์

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ธรรมชาติ

ไตรภวารละหานหิน
เพ็ญภาพสภาพอน
ขุนเขาเขย่าเมฆ
แห่นลับละเลิงชัย
ควนค่อมประนอมชม
เถื่อนถ้ำสำราญแล
ธารล้าถลาลำตก
ราดผาถลาแทง

เขาคงทะเลบก
คลื่นสลับจีไส
พอกหาดและหาดหิน
แห่นน้อยฉนวนอน่าน
ฟ้าน้ำประจําจด
สุริย์โสมสนานอรร-

ศิขรินชโลธร
นรเวทวนาศัย
รุจิเรขหิมาลัย
ชนะชีพมียอมแฉ
อภิรมย์ละลานแด
รพิพันธ์นอแสง
ชลหกกระหิมแรง
พสุธากระไลไหล
ลิกิตกทะเลไป
ปะทะซำจะฉำฉาน
บมิลินมิสุดกาล
ระกะเกาะก็กลกัน
ขจิตประสถานวรรณ
ณพพร่างสะอากลี

มนุษย์

งามภาพสภาพชวน
ฉันใดจะไพล่หนี
สู่เมืองเมื่องสุข
ทุกข์ฉมระทมคอย
ข้อขัดฉบัฉนี้
บ้านนอกฉำนคน
ชีวิตและสมบัฉ
ขาดแพทยและยาฉือ
แท้ธรรมชาติฉฉ
ให้เกิดและให้ใช้

ฉบัฉจะโยฉฉ
ชนบทยะฉฉฉ
และสนุกมิฉฉฉ
คฉฉฉฉฉฉ
ภฉฉฉฉฉฉ
ทุรชนคฉฉฉฉ
จะสวัฉฉฉฉฉ
ฉฉฉฉฉฉ
ชนฉฉฉฉฉ
นรขฉฉฉฉ

จึ่งธรรมชาติแต่ง
 สร้างเมืองเมื่องตา-
 อยากรธรรมชาติเห็น
 ก่อสระและสิงขร
 อาบแดดกระยาติบ
 หันเหียนจำเนียรคา-

ริจำแสงสภาพพา
 วรสุขสโมสร
 ก็ริเล่นจำลองก่อน
 วนเวียงชะวากผา
 ภพทิพย์นุ่งฟ้า
 รวนนิตย์อันจจ้ง

๖ ก.ก. ๗๗

ราตรี

(อินทวสันตติกลฉันท)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ราตรีก็แม่นมี
 ไปผิดกะคน ๆ
 ราตรีก็กลพิโรธ
 มีดคือกระพือพิรุณพรม
 ราตรีดีดีสุข
 พ้างามอร่ามแล
 โสมส่องสนองขุณปัญย์
 ยั่วยัณณริมพิภพ, ราว
 พิณฟ้าณราตรี
 ส่งเสียงประสานเสา-
 กลิ่นห้านภาจรจะปรน
 เรณูคำรณสนพวง
 น้ำค้างพระพร่างโปรย
 สุมทุมช่อไม้ไผ่
 ดึกดื่นณพื้นอุทยทิศ
 ดาวเดือนก็เลื่อนรชนีหาย
 คำคืนระรื่นรัก
 ราตรีจะนี่แดน
 จริงหรือจะรักรมยสุข
 โลเกียสุขสุขเสมือน

ขณะดีและร้ายปน
 คุณโทษประโยชน์ถม
 หฤโหดกระหิมลม
 และฤเราจะแยแส ?
 นิรทุกข์ประเทืองแด
 ระกะดอกกุฉินหว
 ศุภลักษณ์ล้ำอง, กราว
 ทิพลาภำเรอเรา
 ธรรม์สุโนกนา
 วสภาพพะนอสรวง
 สุกนธบำบวง
 พนพุ่มพะกาไพโร
 ชลไชยชะดอกใบ
 ชีพสดเสมือนหมาย
 สุริย์ฤทธิแพรงพราย
 ระพิเจ้าทิวาแทน
 สุขจักประจักษ์แสน
 มธุรสธารงเรือน
 นิรทุกข์ระทมเยือน
 สุขโลกอุดรหรือ ?

กิจกรรม

ธรรมชาติกับมนุษย์

๑. ฝึกพิจารณาความหมายของคำประพันธ์

- ๑) ฉันท์บางวรรคที่กล่าวถึงความงามของธรรมชาติ ทำให้นักเรียนนึกเห็นภาพสิ่งใดบ้าง
- ๒) “เพ็ญภาพสภาพอน นรแควนาศัย” หมายความว่าอย่างไร ให้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างเพื่อน แล้วขอความเห็นจากครู
- ๓) “ภูเขานิมาลัย” ที่กล่าวถึงในฉันท์บทนี้ มีความสำคัญอย่างไร
- ๔) “ข้อขัด ณ บัดนี้ ภยมีก็ที่ปล้น
บ้านนอกจ้านคน ทูรชนค่นองมือ”
ฉันท์บทนี้ มีความหมายว่าอย่างไร
- ๕) “แท้ธรรมชาติเณก ชนนี้สุเวไนย
ให้เกิดและให้ใช้ นรชอบวิชาหา”
ผู้ประพันธ์เปรียบธรรมชาติเหมือนอะไร และฉันท์บทนี้มีความหมายว่าอย่างไร

๒. ฝึกอ่านฉันท์เป็นทำนองเสนาะ

แบ่งกลุ่มนักเรียนสัก ๔ กลุ่ม พลัดกันอ่านฉันท์เป็นทำนองเสนาะ กลุ่มละ ๔ บท หรืออ่านทีละคนตามความสมัครใจ

๓. ศึกษาลักษณะบังคับของอินทวิเชียรฉันท์ และการใช้คำ

- ๑) ใส่เครื่องหมาย ~ แทน กรุ ˙ แทน ลหุ เขียนแทนคำในฉันท์แต่ละบท
- ๒) โยงเส้นสัมผัสบังคับในฉันท์แต่ละบท และสัมผัสบังคับระหว่างบท
- ๓) พิจารณาสัมผัสใน ทั้งสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร และยกข้อความมาศึกษาวิธีใช้คำที่มีเสียงไพเราะ และคำที่เน้นให้เห็นภาพ เช่น
คำที่เน้นให้เห็นภาพ
“คลื่นสัจจิไล” “ชลหกกระหิมแรง”
“ฟอกหาดและสาดหิน” “ฟ้าน้ำประจําจด”
คำที่มีเสียงไพเราะ
“เถื่อนถ้ำสำราญแล” “ธารล้าถลาคก”
“แทนน้อยณหนองน่าน” “สู่เมืองเมลิองสุข”

๔. อภิปรายเกี่ยวกับข้อคิดที่ได้จากคำประพันธ์

แบ่งกลุ่ม ๔ กลุ่ม ให้อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันตามหัวข้อต่อไปนี้

- ๑) ธรรมชาติให้ประโยชน์อะไรแก่มนุษย์บ้าง
- ๒) ความเป็นอยู่ของมนุษย์ในชนบทกับในกรุงแตกต่างกันอย่างไร
- ๓) คำประพันธ์นี้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ที่ทำกับธรรมชาติอย่างไรบ้าง
- ๔) ผู้แต่งให้ข้อสังเกตสำคัญ ๆ ไว้นั่นที่บทใดบ้าง และข้อคิดนั้นคืออะไร

๕. ฝึกเขียนเชิงสร้างสรรค์

- ๑) ฝึกเขียนอินทวิเชียรฉันท์ ชมความงามของธรรมชาติ สัก ๒-๔ บท
- ๒) ฝึกเขียนข้อความที่ถอดจากฉันท์บางบทให้เป็นร้อยแก้วที่สละสลวย

ราตรี

๑. ฝึกอ่านทำนองเสนาะ

- ๑) แบ่งนักเรียนออกเป็น ๓ กลุ่ม ให้อ่านฉันท์สลับกันดังนี้
 กลุ่มที่ ๑ อ่าน อินทวิเชียรฉันท์ ทั้งหมด
 กลุ่มที่ ๒ อ่าน วสันตดิถีฉันท์ ทั้งหมด
- ๒) ให้นักเรียนอ่านฉันท์สลับกันคราวละ ๒ คนจนจบ และให้ได้มีโอกาสอ่านกันอย่างทั่วถึง

๒. ฝึกพิจารณารายละเอียดของคำประพันธ์

ช่วยกันหาคำตอบ สำหรับคำถามต่อไปนี้

- ๑) ผู้ประพันธ์กล่าวถึง “ราตรี” ในลักษณะใดบ้าง บอกมาเป็นข้อ ๆ อย่างน้อย ๓ ข้อ
- ๒) ฉันท์บทใดเด่นในด้านพรรณนาธรรมชาติที่สวยงาม หรือพรรณนาภาพได้ใกล้เคียงกับความจริง บทที่นักเรียนยกมาไม่จำเป็นต้องตรงกัน แต่ควรชี้แจงได้ว่าเด่นหรือไพเราะอย่างไร
- ๓) ฉันท์บทใดให้ความคิดนึกที่ลึกซึ้ง และความคิดนั้นมีว่าอย่างไร

๓. ฝึกสังเกตภาษาและวิธีใช้คำ

- ๑) หากคำที่มีความหมายตรงกันข้ามมาเข้าคู่กัน

ราตรี..... คุณ.....

สุริย์..... ตี.....

กรณี..... สุข.....

ชุมชนปักษ์.....

๒) ผู้ประพันธ์ใช้คำต่อไปนี้เปรียบเทียบกับสิ่งใด

พิณฟ้า ดอกกุหลาบขาว แดนมธุรส

๓) หากที่ต้องอ่านเป็น ๓ พยางค์ จากวสันตดิถีฉันทน์ เช่น

กลพิโรธ หิรัณพรม บุชนปักษ์ ฯลฯ

๔) หากที่มีสัมผัสอักษร ภายในวรรคเดียวกัน เช่น

หฤโหดกระหิม ธรณีสุนิกเนา พนพุ่มตะกาไพร ฯลฯ

๔. แบ่งกลุ่มอภิปรายข้อคิด

แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม อภิปรายข้อคิดตามหัวข้อต่อไปนี้ กลุ่มละ ๑ หัวข้อ แล้วรายงานแก่นักเรียนทั้งห้อง

- ๑) ผู้ประพันธ์กล่าวถึงแง่ดี และแง่สวยงามของ “ราตรี” ว่าอย่างไรบ้าง
- ๒) ผู้ประพันธ์เปรียบเทียบลักษณะของ “ราตรี” ว่าเหมือนกับอะไร ในแง่ใดบ้าง
- ๓) สิ่งที่เราเรียกว่าเป็น “โลกียสุข” หรือความสุขทางโลก ได้แก่อะไรบ้าง
- ๔) สิ่งที่เราเรียกว่าเป็น โลกุตระสุข (โลกอุดร) หรือความสุขที่ประเสริฐเหนือความสุขทางโลก หมายถึงอะไร มีบุคคลใดที่พบความสุขเช่นนั้นบ้างหรือไม่

๕. ศึกษาลักษณะบังคับของฉันทน์และหัดแต่ง

- ๑) แบ่งกลุ่ม ๕ กลุ่ม แต่ละกลุ่มศึกษาลักษณะบังคับของอินทวิเชียรฉันทน์ และวสันตดิถีฉันทน์อย่างละ ๑ บท โดยขีดเส้นใต้เฉพาะคำลหุ และคำที่สัมผัสกัน ทั้งสัมผัสในและสัมผัสนอกแล้วส่งให้ครูตรวจ
- ๒) แบ่งกลุ่มช่วยกันแต่งอินทวิเชียรฉันทน์ ๑ บท วสันตดิถีฉันทน์ ๑ บท มีเนื้อความชมธรรมชาติในยามค่ำคืน หรือกลางวัน และให้แง่คิดที่น่าสนใจมาด้วย
- ๓) นักเรียนคนใดสนใจจะแต่งฉันทน์ชนิดใด เป็นรายบุคคลคนละ ๒-๔ บท ก็ยอมทำได้ตามความสมัครใจ เมื่อแต่งแล้วขอความกรุณาให้ครูช่วยตรวจแก้หรือวิจารณ์

๖. กิจกรรมเสริม

- ๑) จัดทำสมุดรวมร้อยกรองของกลุ่ม คัดเลือกบทร้อยกรองที่ไพเราะจากหนังสือต่าง ๆ มาเขียนไว้ด้วยอักษรบรรจง มีภาพประกอบให้เหมาะสม
- ๒) จัดทำหนังสือรวมร้อยกรองของห้อง โดยแบ่งกันเขียนบทกวีมาลงในหน้า “ลานกวี” มีภาพประกอบให้สวยงาม

สังเขปประวัติผู้แต่ง

หม่อมราชวงศ์กฤทธิ ปราโมช

หม่อมราชวงศ์กฤทธิ ปราโมช เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับการศึกษาชั้นต้น ณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จนถึงมัธยมปีที่ ๘ จึงไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ได้รับปริญญาเกียรตินิยมทางปรัชญา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ (Modern Greats) และได้รับปริญญาคุณวุฒิปริญญาตรีเกียรตินิยมทางวารสารศาสตร์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หม่อมราชวงศ์กฤทธิ ปราโมช เป็นนักเขียน ศิลปิน นักพูด นักหนังสือพิมพ์ และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการหลายด้าน นอกจากนี้ยังเคยดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง คือเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรี และได้เป็นนายกรัฐมนตรีของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๕

นอกจากงานเขียนที่ลงพิมพ์เป็นประจำในหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวันแล้ว ม.ร.ว. กฤทธิ ปราโมช ยังมีงานประพันธ์อื่นทั้งที่เป็นสารคดีและบันเทิงคดีอีกมากมาย อาทิ **ห้วงมหรณพ** **ถกเบมรพม่าเสียเมือง** **กฤษฏาภิหารอันคบบังมิได้** **สี่แผ่นดิน** **หลายชีวิต** **ไผ่แดง** **เพื่อนนอน** **บุลีไทเสา** **เบ้งเฮ็ก** และ **ราโชมอน**

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๕ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พ.ศ. ๒๔๑๑ และเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

นอกจากจะทรงพระปรีชาสามารถในการปกครองแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงสนพระราชหฤทัยในการประพันธ์ด้วย พระราชนิพนธ์มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง อาทิ พระราชนิพนธ์เรื่อง **ไกลบ้าน เงาะป่า โคลงสุภาษิต** นอกจากนั้นยังมีพระราชวิจารณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง และวิชาการด้านต่าง ๆ อีกมาก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๕ พระนามเดิม พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นกับครุผู้หญิงในพระบรมมหาราชวัง แล้วทรงศึกษาภาษาบาลี ต่อมาได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ แล้วต่อมาได้เข้าเป็นนักเรียนนายร้อย และได้รับราชการทหาร ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก และเป็นราชองครักษ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงรับราชการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศหลายด้านหลายทาง ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงวางรากฐานระเบียบบริหารราชการทางฝ่ายปกครอง แต่ที่เป็นที่ยกย่องอย่างยิ่งทั้งในประเทศและนอกประเทศนั้น คือ ได้ทรงก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้ทรงวางรากฐานหอสมุดแห่งชาติ และได้ทรงดำรงตำแหน่งสถานายกหอพระสมุดวชิรญาณ และได้ทรงงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง เป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากที่เคยทำมาแต่ก่อน จึงมีผู้ถวายพระสมัญญาว่า “บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย”

สมเด็จพระ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์หนังสือทุกชนิด ทุกประเภท แต่ที่สำคัญ ๆ นั้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี และได้ทรงนิพนธ์ประวัติของบุคคลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ยากจะหาผู้ทัดเทียมได้ ประวัติของบุคคลสำคัญที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่วรรณคดีไทยก็คือ ประวัติ-สุนทรภู่

สมเด็จพระ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ พระชันษา ๘๑ ปี

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เกิดเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๕ ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๖

ได้รับการศึกษาขั้นแรกที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข เข้าศึกษาต่อ ณ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๓๗ ได้รับประกาศนียบัตรครูและสอบไล่ได้เป็นที่ ๑ ของผู้สำเร็จวิชาครูชุดแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ กระทรวงธรรมการได้คัดเลือกส่งไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ ได้รับประกาศนียบัตรวิชาครูเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศไทย และในปีเดียวกันนั่นเอง ก็ได้ลาออกจากประธานสภาผู้แทนราษฎรเพื่อเป็นรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการอีกวาระหนึ่ง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นที่รู้จักในฐานะนักเขียนที่สำคัญคนหนึ่ง นามแฝงที่ใช้คือ “ครูเทพ” และ “เขี้ยวหวาน” งานประพันธ์ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีทั้งด้านวิชาการ สารคดี และบันเทิงคดี ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง งานเขียนที่สำคัญคือ **แบบเรียนเกี่ยวกับวิชาครู ธรรมกถวิทยา แบบสอนอ่านธรรมจริยา** บทความเกี่ยวกับการศึกษา เศรษฐกิจและการเมือง บทละคร-พูดเรื่อง **บ่อয়ใหม่ แม่ศรีครัว หมั่นไว้** เรื่องสั้นเรื่อง **คุณย่าเพ็ง** และบทร้อยกรองเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในชุด **โคลงกลอนของครูเทพ** เป็นต้น

นางประคิน ขุมสาย ณ อยุธยา

นางประคิน ขุมสาย ณ อยุธยา ผู้ใช้นามปากกา อุชเชนี เกิดที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมบริบูรณ์ (ม. ๘) จากโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ได้ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต อักษรศาสตรมหาบัณฑิต และอนุปริญญาประโยคครูมัธยม จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในฐานะอาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษเป็นเวลา ๕ ปี จึงไปศึกษาต่อ ณ กรุงปารีส ได้ประกาศนียบัตรชั้นสูงในวิชาวรรณคดีฝรั่งเศสร่วมสมัย จากมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ แล้วจึงกลับมาประจำทำงานอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่ออีก ๕ ปี จึงลาออกจากราชการไปทำงานอยู่ในแผนกประชาสัมพันธ์ บริษัทเชลล์แห่งประเทศไทย จำกัด เป็นเวลา ๑๖ ปี ตำแหน่งสุดท้ายเป็นรองผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ ครบเกษียณอายุงานแล้วได้รับเชิญจากธนาคารกรุงเทพ จำกัด ให้ไปประจำทำงานอยู่ที่ฝ่ายการประชาสัมพันธ์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ในตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายการประชาสัมพันธ์

นางประคิน ขุมสาย ณ อยุธยา ใช้นามปากกา “อุชเชนี” ในการเขียนคำประพันธ์ ส่วนงานเขียนอื่น ๆ เช่น คอลัมน์ **ชีวิตและโลก** ใช้นามปากกา “นิค นรารักษ์”

นายประภาศน์ อวยชัย

นายประภาศน์ อวยชัย เกิดเมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ และนิติศาสตรมหาบัณฑิต ในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐

นายประภาศน์ อวยชัย รับราชการในตำแหน่งที่สำคัญหลายตำแหน่ง ในกระทรวงยุติธรรม เช่น ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลประจำกระทรวง ผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา อธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ปลัดกระทรวงยุติธรรม ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา และเคยเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานเขียนส่วนใหญ่เป็นตำราในวิชากฎหมาย และบทความทางกฎหมายซึ่งลงพิมพ์ในวารสารของกระทรวงยุติธรรมและนิตยสารบทบัญญัติของเนติบัณฑิตยสภาเป็นประจำ

นายประยอม ของทอง

นายประยอม ของทอง เป็นชาวนครพนม เกิดเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนในจังหวัดนครพนม คือโรงเรียนประชาบาล ตำบลท่าจำปา และโรงเรียนปิยะมหาราชาลัยตามลำดับ ต่อมาได้รับทุนจังหวัดมาเรียนต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ได้รับประกาศนียบัตรครูประถมศึกษา (ป.ป.) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘

เข้าเรียนในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ และได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒

เมื่อจบการศึกษา ได้ไปเป็นครูที่โรงเรียนปิยะมหาราชาลัย นครพนมอยู่ ๕ ปี ปัจจุบันทำงานที่บริษัทเซลล์แห่งประเทศไทย จำกัด และเป็นบรรณาธิการหนังสือ **สายสัมพันธ์** ซึ่งเป็นนิตยสารรายเดือนสำหรับพนักงานเซลล์

งานเขียนส่วนใหญ่ของนายประยอม ชองทอง เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอน ผลงานปรากฏในหนังสือของมหาวิทยาลัยและนิตยสารทั่วไป นอกจากนั้นยังมีผลงานรวมเล่มร่วมกับนักกลอนหนุ่มสาวร่วมสมัย ที่สำคัญและเป็นที่รู้จักพอสมควรได้แก่ **ขะมา (๒๕๐๒) รอยฝัน (๒๕๐๓, ๒๕๐๔) ธารทอง (๒๕๐๗)** ที่มีงานของประยอม ชองทอง คนเดียวในเล่ม คือ **เจ้าพระยา (๒๕๐๖) และ สุดสงวน (๒๕๑๓)**

นายเปลื้อง ณ นคร

นายเปลื้อง ณ นคร เกิดที่อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๐

เริ่มเรียนหนังสือที่วัดล่าง อำเภอพนางดุง จังหวัดพัทลุง ต่อมาได้ไปเรียนต่อที่วัดท่ามอญ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่ออายุได้สิบสองปีได้เข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้เข้าเรียนหลักสูตรวิชาครู ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม (ป.ม.) ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ และได้รับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. ๒๕๑๐

นายเปลื้อง ณ นคร เข้ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๔ เคยเป็นครูในโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ และเป็นกำลังสำคัญในกิจการวิทยศึกษาและวิทยุโรงเรียนตลอดเวลาที่รับราชการ

ผลงานมีทั้งคำราทางภาษาและวรรณคดีไทย เรื่องสั้น ปทานุกรม และสารานุกรมสำหรับนักเรียน เรื่องสั้นที่มีชื่อเสียง คือ **เรื่องชุดเลากะงังม** นามปากกาที่ใช้ในงานเขียนประเภทบันเทิงคดี คือ “นายคำรา ณ เมืองใต้”

พระสุนทรโวหาร (ภู่)

พระสุนทรโวหาร นามเดิมว่า ภู่ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า สุนทรภู่ เกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘

สุนทรภู่ได้เล่าเรียนวิชาหนังสือในสำนักวัดชีปะขาว บัดนี้เรียกว่า วัดศรีสุดาราม อยู่ริมคลองบางกอกน้อย ต่อมาได้เข้ารับราชการในหน้าที่เสมียน ในกรมพระคลังสวน แต่ไม่ชอบทำงานอื่นนอกจากแต่งบทกลอน ซึ่งสามารถแต่งได้ดี ตั้งแต่ยังรุ่นหนุ่ม

ใน พ.ศ. ๒๓๕๕ ในรัชกาลที่ ๒ สุนทรภู่ได้เข้ารับราชการในกรมอาลักษณ์ได้เป็นขุนสุนทรโวหาร ระหว่างรับราชการต้องถูกจำคุกเพราะเมาสุราจนครองสติไม่ได้ ภายหลังพ้นโทษได้เป็นพระอาจารย์ถวายอักษรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒

ในรัชกาลที่ ๓ สุนทรภู่ออกจากราชการและออกบวช เมื่อลาสิกขาบทแล้วถวายตัวอยู่กับพระองค์เจ้าลักขณานุคุณได้ปีหนึ่ง ครั้นเจ้านายพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ สุนทรภู่อีกขาดที่พึ่งได้รับความลำบากมาก ต้องลอยเรืออยู่และแต่งหนังสือขายเลี้ยงชีวิต ต่อมาจึงได้รับความอุปถัมภ์จากกรมหมื่นอภัยสุสดาปที พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๓๕๔ สุนทรภู่ได้เป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ฝ่ายพระราชวังบวร มีบรรดาศักดิ์เป็นพระสุนทรโวหาร

วรรณกรรมของสุนทรภู่มีนานหลายประเภท คือมีทั้งนิราศ เช่น นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง ฯลฯ นิทานคำกลอน เช่น พระอภัยมณี โคบุตร ลักษณะวงศ์ ฯลฯ สุภาษิตคำกลอน เช่น สวัสดิรักษา เสภา เช่น ขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม บทเห่กล่อม เช่น เห่เรือจับระบำ เห่เรืองากาฬ ฯลฯ

พัฒน์ เนตรรังษี

นายพัฒน์ เนตรรังษี เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้รับการศึกษาที่โรงเรียนบ้านสมเด็จพระยา แล้วได้ทำงานเป็นครู จนกระทั่งได้เป็นครูใหญ่โรงเรียนศรีศึกษา เคยทำงานอยู่กรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์) และได้ทำงานหนังสือพิมพ์หลายฉบับ

นายพัฒน์ เนตรรังษี นิยมใช้ชื่อ พ. เนตรรังษี ในการแต่งหนังสือ ชอบการประพันธ์มาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียน และได้พยายามเขียนเรื่องต่าง ๆ และได้ส่งไปที่นิตยสารที่มีชื่อเสียง จนในที่สุดได้รับการยกย่องว่าเป็นนักประพันธ์ที่มีความสามารถคนหนึ่ง ได้เขียนนวนิยายทั้งหมดประมาณ ๓๐ เรื่อง เรื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคงจะได้แก่ แม่ศรีเรือน

นายพัฒน์ เนตรรังษี ได้เขียนหนังสือสารคดีเชิงอัตชีวประวัติ คือ เรื่อง เด็กบ้านสวน และ หม่อมนักเรียน

นายพัฒน์ เนตรรังษี ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ มีอายุ ๗๖ ปี งานของนายพัฒน์ เนตรรังษี ยังเป็นที่นิยมของนักอ่านจำนวนมากอยู่ในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๒ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระราชสมภพ พ.ศ. ๒๓๑๐

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โดยเสด็จพระบรมชนกนาถไปในกองทัพตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อได้สถาปนาพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ต่อมาได้รับพระราชทานอุปราชาภิเศกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจฟื้นฟูบูรณะประเทศและราชธานีสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถทุกด้านทุกทาง แต่ปรากฏพระอัจฉริยะเป็นพิเศษ คือ ทางศิลปะ ทั้งในด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณคดี ดนตรี และนาฏศิลป์ พระราชนิพนธ์บทละครนอก บทละครใน และบทกวีต่าง ๆ นั้น มีความวิจิตรเยี่ยมยิ่ง เป็นที่ประทับใจของผู้ที่ได้อ่านฟังตลอดมาจนตราบนานเท่านาน

เสด็จสวรรคต พ.ศ. ๒๓๖๗ สิริพระชนมายุ ๕๗ พรรษา ดำรงราชสมบัติอยู่ ๑๖ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๖ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงสนพระราชหฤทัยในด้านภาษาและวรรณคดีเป็นพิเศษ ได้ทรงพระราชนิพนธ์งานวรรณคดีประเภทต่าง ๆ รวมทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษไว้กว่า ๒๐๐ เรื่อง มีทั้งบทความ บทละครพูด บทละครร้อง บทละครรำ โคลงนิราศ โคลงสุภาษิต ฯลฯ และใช้พระนามแฝงต่าง ๆ กัน เช่น “อัสวาทุ” “รามจิตติ” “ศรีอยุธยา” “พันแหลม” “ไกรเขียว” “นายแก้วนายขวัญ” เป็นต้น

นางสาววนิดา สติदानนท์

นางสาววนิดา สติदानนท์ เกิดที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๐ ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนสตรีวัฒนา จบมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒

เมื่อสำเร็จการศึกษา ได้เข้าทำงานที่องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปัจจุบันเป็นหัวหน้ากองบริหารงานบุคคลของหน่วยงานนั้น

นางสาววนิดา สติदानนท์ เริ่มเขียนหนังสือลงในนิตยสารรายสัปดาห์ตั้งแต่อยู่โรงเรียนมัธยม และยังเขียนเรื่อยมาจนทุกวันนี้ งานเขียนมีทั้งเรื่องสั้น คำประพันธ์ และสารคดี แต่ปัจจุบันเขียนสารคดีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และวัฒนธรรมไทยเป็นส่วนใหญ่ ในการเขียนสารคดีและคำประพันธ์ใช้ชื่อจริง เวลาเขียนเรื่องสั้นใช้นามปากกา “นิธ อักษรานันท์”

สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย

สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๘ สำนักงานตั้งอยู่ที่ เลขที่ ๕ ถนนสุขุมวิท ซอย ๔๕ เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร

สมาคมนี้ใช้อักษรย่อว่า “ส.ส.พ.ท.” เป็นภาษาอังกฤษว่า The Pharmacology Society of Thailand ใช้อักษรย่อ “I.P.S.”

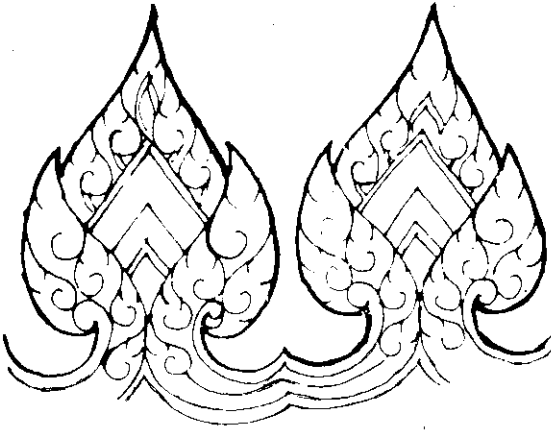
วัตถุประสงค์ของสมาคม เพื่อส่งเสริมการศึกษาวิชาสมุนไพรให้มีมาตรฐานสูง และส่งเสริมความสามัคคีระหว่างสมาชิกผู้สนใจ และมุ่งหวังให้วิชาการนี้เจริญ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเห็นเรื่องสมุนไพร เพื่อสุขภาพความปลอดภัยและเศรษฐกิจของประชาชน ดำเนินการติดต่อกับต่างประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนสมุนไพรที่ภายในประเทศไม่มี ทั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

สมาคมนี้มีนโยบายส่งเสริมในด้านวิชาการ ได้จัดทำห้องสมุดรวบรวมเอกสารและตำราเกี่ยวกับสมุนไพรทั้งเป็นภาพ เรื่องราว และบรรยายลักษณะ จัดทำพิพิธภัณฑสถานสมุนไพร ทั้งลักษณะเครื่องยา (Crude Drugs) พิพิธภัณฑสถานพืชแห้ง (Herbaria) หรือดองสัตว์แห้ง ทำสวนสมุนไพรและเรือนต้นไม้ ปลูกไม้พืชม เพื่อทำเป็นที่ให้ประชาชนได้ชมได้ศึกษา รวมทั้งการส่งพันธุ์สมุนไพรจากต่างประเทศ แนะนำเรื่องพืชสมุนไพรที่น่าสนใจ จัดให้มีนิทรรศการและการชุมนุมวิชาการ วางมาตรฐานสมุนไพร และเตรียมทำเรื่องราวเกี่ยวกับสมุนไพร (Monograph) สำหรับตัวยาจากพืชและสัตว์เพื่อพร้อมที่จะใช้สำหรับเภสัชตำรับ (Pharmacopoeia) ของประเทศในภายหน้า ออกวารสารเพื่อเผยแพร่วิชาการและจัดทำตำราเกี่ยวกับสมุนไพร สนับสนุนงานศึกษาในด้านการสมุนไพร มีการจัดตั้งสถาบันวิจัยสมุนไพร (Research Institute of Pharmacology) เพื่อค้นคว้าเรื่องสมุนไพรในแง่วิทยาศาสตร์

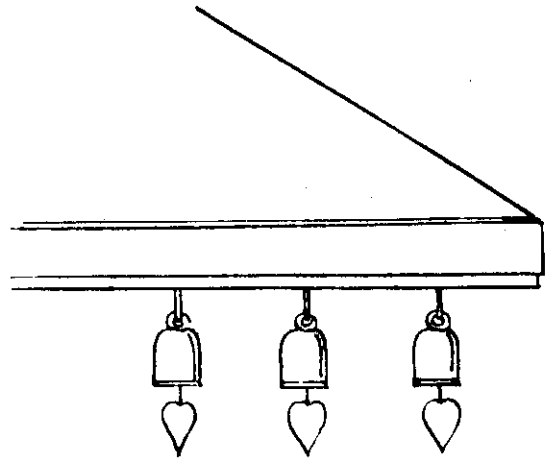
ศัพทานุกรม

ก

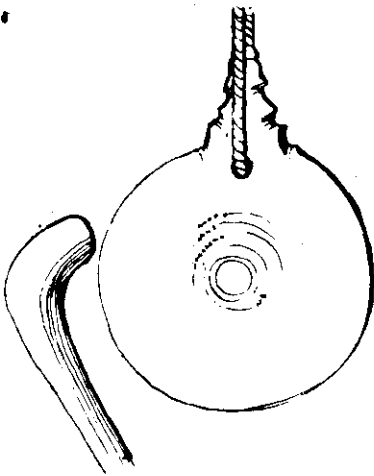
กรมการ	คณะข้าราชการในเมืองหนึ่ง
กรรทบ	กระทบ
กรรมสัมปาทิก	ผู้ยังการงานให้ถึงพร้อม คือบุคคลที่ได้รับเลือกหรือตั้งให้เป็นคณะเพื่อประโยชน์ในทำนองเป็นผู้อำนวยการ
กรอง	ร้อย ถัก ทอ
กระจิง	ชื่อลายที่มีเส้นรอบนอกคล้ายรูปดอกบัว ใช้เรียงประดับให้เกิดจังหวะในแนวนอนตามขอบของวัตถุ เช่นชั้นฐานธรรมาสน์ (ดูภาพหน้า ๑๒๗)
กระดิง	กระดิงแขวน (ดูภาพหน้า ๑๒๗)
กระเดื่อง	โด่งดิง แข็ง กระด้าง ดี่ขึ้น เพยอขึ้น เจริญขึ้น
กระยาติบ	อาหารดิบ อาหารที่ยังไม่ได้หุงต้ม กระยา แปลว่า เครื่องกิน
กระหิม	เสียงคำราม เสียงคำรน
กราน	คำ ทอดตัว ล้มตัวลงราบ
กริทัฬ	ย่อมาจาก กริธาทัฬ หมายความว่า เคลื่อนหรือยกทัฬ
กรุย	ปักหลักทรายไว้เพื่อเป็นเครื่องหมาย
กฤษณะ	ชื่ออีกชื่อหนึ่งของพระนารายณ์
กลกัน	เหมือนกัน
กลพิโรธ (กะ-ละ-พิ-โรค)	เหมือนกับโกรธ
กะโปเล	กาบปูเล กาบหมาก หรือส่วนของใบหมากที่หุ้มห่อลำต้น
กะหลาป้า	เป็นชื่อเมืองในชวา ตั้งอยู่ที่ตำบลสุนดาคลาป้า ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย คนไทยสมัยก่อนมักเรียกสิ่งที่มาจากเมืองนี้ควบคู่ไปกับชื่อเมือง เช่น ชมพู่กะหลาป้า หมวกกะหลาป้า อูฐกะหลาป้า เป็นต้น
กังสดาล	ระฆังวงเดือน (ดูภาพหน้า ๑๒๗)
กันภัย	ชื่อลูกไม้ป่าชนิดหนึ่ง ไม้เถาชนิดหนึ่ง ถั่วแปบข้างก็เรียก
กามาพจรภพ	สวรรค์ แดนที่ยังข้องเกี่ยวกับกามตัณหา มีอยู่ ๖ ชั้น
กาลเทศะ	เวลาและสถานที่
กำ	ซี่ล้อรถ หรือเกวียน
กำนัล	ให้เป็นของขวัญ
กำแพงแก้ว	กำแพงเตี้ย ๆ ที่ล้อมพระอุโบสถ หรือวิหารในวัด หรือที่แสดงอาณาเขตอันใดอันหนึ่งในพระราชฐาน

กระจิ่ง

กระดิ่ง

กั๊งสดาล

ก

กำฟ้า	กำ แปลว่า สุกใส เข้มจัด มักใช้กับสีแดงหรือสีทองที่สุก กำฟ้า หมายความว่า แสงสว่างสุกใสไปทั่วท้องฟ้า
กำพฤกษ์	เพี้ยนจากต้นกัลปพฤกษ์ ต้นไม้ที่เขาแขวนสิ่งของไว้สำหรับให้ทานในงานวัด
กำยำ	ลำสัน
กำสรวล	โศกเศร้า ร้องไห้
กำหนดสัญญา	สัญญา ความหมายทั่วไป แปลว่า ให้คำมั่น ความหมายในพระพุทธศาสนา แปลว่า ความจำ การกำหนดหมายไว้ไม่ให้เลื่อน ในเรื่อง มอม กำหนดสัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณของสุนัข ซึ่งไม่มีการลืมเลือน
กิตติ	คำเล่าลือ คำสรรเสริญ
กิตติศัพท์	ข่าวเล่าลือ
กิริยานุญ	การกระทำที่เป็นบุญ
กุฎี	ที่อยู่ของพระภิกษุ
กุดั่นขาว	ท้องฟ้าเต็มไปด้วยดวงดาว กุดั่น-ทองแกมแก้ว เครื่องประดับเพชรพลอย หรือกระจก
กุมภกันท์	ยักษ์พวกหนึ่ง
กุลธิดา	ลูกสาวผู้มีตระกูล หมายถึง หญิงสาวที่ได้รับการอบรมดี
กุลบุตร	ลูกชายผู้มีตระกูล หมายถึง ชายหนุ่มที่ได้รับการอบรมดี
กุศลกรรมบถ	หนทางแห่งความดี มีอยู่ ๑๐ ประการ
เก็จ	แก้วประดับ
เกณฑ์	กำหนด (ในนิราศพระบาท) ใช้สันเกณฑ์ ในความหมายว่า หมดอายุที่ยกขึ้นสูง สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จก้าวขึ้นลงในเวลาทรงช้างหรือทรงพระราชยาน
เกย	
เกศ	ผม ศีรษะ
เกศินี	นางผู้มีผมงาม
แก่ง	พืดหินหรือโขดไม้ที่กีดขวางทางน้ำ
แก้วแก้ว	แก้ว ๘ ประการ คือ เพชร ทับทิม มรกต บุษราคัม โกเมน นิล มุกดา เพทาย ไพฑูรย์
ไก่อ้วง	ไก่อชนิดหนึ่งมีหงอนยื่นออกมาเหมือนงวง
ไก่อฟ้า	นกจำพวกหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายไก่อ

ข

ขจี ขจิ	อ่อน เขียวสด
ขรัว	เป็นคำเรียกบุคคลที่เคารพนับถือ เช่น ขรัวยาย ขรัวตา ขรัวพ่อ (โบราณ)
ขลัง	กำลัง แรง ใช้ในงานศักดิ์สิทธิ์
ข้อน	ดี ทูบ
ขัณฑ์	ภาค ตอน ท่อน ส่วน ก้อน ชิ้น
ขันติ	ความอดทน ความอดกลั้น
ขันธ	ตัว หมู่ กอง พวก หมวด
ขาทราย	ไม้สองสามอันผูกหรือมัดตั้งรับของหนัก
ข้อ	เครื่องจองจำทำด้วยไม้
ขุก	เกิดขึ้นทันทีทันใด เกิดความลำบากขึ้นทันที
ขุนด่าน	นายด่าน
ขุนมหาดไทย	ตำแหน่งข้าราชการ
เข็ญ	ความยาก ความลำบาก
เขน	เครื่องป้องกันอาวุธ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
เขม็ดแหม่	กระหมัดกระหม่อม รู้จักประหยัดใช้
แข	ดวงจันทร์
แขกตะนิ	แขกเมืองปัตตานี

ค

กเชนทร์	ช้าง (กเชนทร์ กษ+อินทร์)
กนธรรพ์	ชาวสวรรค์พวกหนึ่งเป็นครึ่งเทพครึ่งมนุษย์
กระไล	ไป (เพลงมาจาก โคล และเพลงต่อไปเป็น กระไล)
กรือหู	พอดีหู ระกายหู
กรุฑอัศ	กรุฑหน้าตรง ไม่เลี้ยวหรือแฉลบ
กฤหัสถ์	ผู้อยู่ครองเรือน
กลอน	โยก โคลง
กล่าว	ไหล
กวนก่อน	เนินเล็ก ๆ เขาดินย่อม ๆ
ความทรงสิทธิ์	การมีอำนาจอันชอบธรรม

ค

คัคนานต์	ท้องฟ้า
คาม	บ้าน หมู่บ้าน
คิริ คีรี คีรี	ภูเขา
คุณโทษ	คุณและโทษ ความดีและความร้าย
คุ้มหัว	ใช้อำนาจปกป้อง คุ้มครองให้
คุมเหง	ข่มเหง ใช้กำลังรังแก
คุลา	ชนชาติต้องสู้และไทยใหญ่
คุหา	ถ้ำ
เคร่า	คอย
เครือวัลย์	เถาไม้

ง

เงินกลางปี	เงินประจำปีสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งจ่ายปีละ ๒ งวด (บางครั้งปีละ ๓-๔ งวด) บางทีเรียกว่า เงินสด
เงื่อน	ราวกับ เหมือน

จ

จโกระ (จะ-โก-ระ)	ช่อนกในนิยาย กล่าวกันว่าเป็นนกที่กินแสงจันทร์เป็นอาหาร และมีความชื่นชมยินดีในดวงจันทร์
จตุรงค์	องค์สี่ สี่เหล่า ใช้สำหรับกองทัพ คือ เหล่าช้าง เหล่ารถ เหล่าม้า เหล่าทหารราบ (จตุร+องค์)
จรรยามารยาท	ความประพฤติหรือกิริยาวาจา (ปกติมีความหมายว่า เรียบร้อย)
จรรโลง	พยุงไว้ไม่ให้ล้มลง
จริยศึกษา	การศึกษาเพื่อเรียนรู้ในเรื่องที่ควรประพฤติ การอบรมให้มีศีลธรรม วัฒนธรรม
จลาจล	ความวุ่นวาย (จล+อจล)
จักรี	ผู้มีจักร หมายถึง พระนารายณ์
จังหวัด	ถิ่น เขต บริเวณ
จันที	ชื่อพระอูมา ซึ่งเป็นนมเสีของพระศิวะ พระอูมาเป็นเทพอีกองค์หนึ่ง

จ

	ที่พราหมณ์และคนอินเดียแต่ก่อนนับถือมาก วิธีบูชานางจันทิหรือพระอุมานี้ ทำกันอย่างน่ากลัว เช่น เอาคนไปฆ่าบูชาญ้าง เชือดเนื้อตัวเองถวายเจ้าแม่บ้าง
จัตุปัจจัย	ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่ เสื้อผ้า ยารักษาโรค
จันตะประเทศ	ชนบท เมืองชายแดน ตัดจาก ปังจันตประเทศ
จันทน์	ไม้เนื้อหอม
จามรี	ชื่อเนื้อทรายซึ่งมีขนยาวละเอียด สีขาวบริสุทธิ์
จาร	เขียนด้วยเหล็กแหลมบนใบลาน
จำนรรจา	พูด
จำเริญ	ทำให้มากขึ้น ทำให้ก้าวหน้า
จินดา	แก้ว เพชรพลอย
จุลินทรีย์	สิ่งมีชีวิตอย่างเล็กที่สุดมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น (จุล+อินทรีย์)
เจ้าอธิการ	พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส
เจ้าอาวาส	เจ้าวัด ผู้ปกครองดูแลวัด
เจ็ด	เชษฐ เจ็ดจันทร์-งดงามสว่างไสวยิ่งกว่าพระจันทร์

ฉ

ฉนาก	ชื่อปลาทะเลชนิดหนึ่งคล้ายปลาฉลาม ปากบนยื่นยาวไป มีฟันแหลมเป็นซี่ ๆ ทั้งสองข้าง
ฉลาม	ชื่อปลาทะเลจำพวกหนึ่ง มีหลายชนิด
ฉัตรชัย	ชื่อปืนชนิดหนึ่ง
ฉาย	เกลี้ยให้เสมอ ส่องแสง เงา ที่ร่ม
ฉิน	ดิฉิน
ฉะนีบน	ฝั่งน้ำ
แฉ	แผ่ แฉ กระจายออกไป ตรวจดู

ช

ชนกนาถ	พ่อ ผู้เป็นใหญ่ ใช้สำหรับพระชนกที่เป็นพระมหากษัตริย์
ชนาลัย	ที่อยู่ของชน หมายถึง ชมพูทวีป

ช

ชมพู่ทวิป	ทวิปหนึ่งใน ๔ ทวิป ตามตำรับภูมิศาสตร์โลกสมัยโบราณ หมายถึง โลกมนุษย์
ชมพู่เบ๊ย	ชื่อชมพู่ชนิดหนึ่ง (เข้าใจว่าเป็นชมพู่ชนิดผลเล็ก ๆ)
ชมพู่พาน	ชื่อพญาวานรในเรื่อง รามเกียรติ์
ชมพู่สีนาก	ชื่อชมพู่ชนิดหนึ่ง
ชโลธร ชโลทร	แม่น้ำ ทะเล ท้องน้ำ (ชล+อุทร)
ชะเนาะ	ไม้สำหรับขันบิดเชือกที่ผูกให้แน่น
ชะลูด	ต้นไม้ชนิดหนึ่ง เปลือกหอมใช้ปรุงเครื่องหอม และทำยาแก้ลงท้อง ท้องเดิน (สำหรับช้าง) เรียวยาวขึ้นไป
ชะวาก	ช่องกว้าง ช่องที่เว้งกว้างเข้าไป
ชัญ	ป่าทึบ ป่ารก
ซ้ำปี	ชื่อเพลง
ช้างน้ำมัน	ช้างดกมัน
ชีพ	ชีว ชีว ชีวิต ชีพ
ชีตัน	พระสงฆ์
ชุลนปักษ์	ข้างขึ้น ความหมายเดียวกับ ชุลนปักษ์ ชุลน ชุลน-ขาว สว่าง ตรงกันข้ามกับ กาลปักษ์ ซึ่งหมายถึง ข้างแรม ฟ้ามืด
เชิงตะกอน	ฐานที่ทำขึ้นสำหรับเผาศพ

ฐ

ฐานบัว	ฐานที่มีลวดลายเป็นรูปกลีบบัว
--------	------------------------------

ด

ดัน	เดาไป ฝ่าไป ดันไปข้างหน้า วิธีการเย็บชนิดหนึ่ง ดันกลอน หมายความว่า ว่ากลอนสด
คณู	ฉันทน์ ข้างเข้า
ครุณ	เด็กรุ่น
ดอกไม้พุ่ม	ชื่อดอกไม้ไฟที่ทำเป็นพุ่ม ช้อนกันหลายชั้น
ดอกไม้ร้อง	ชื่อดอกไม้ไฟ เวลาจุดพุ่ม มีเสียงดัง

ค

ดาวดึงส์	สวรรค์ชั้นที่ ๒ ในฉกามาพจร
ดาษดา	กลาดเกลื่อน
คำร	งาม น่ารัก
คติ	วันที่นับขึ้นแรมตามจันทรคติ
คุม	ส่วนกลางของล้อรถหรือเกวียนที่มีรูสำหรับสอดเพล
เดินล้าลอง	เดินไม่มีเครื่องสนาม
เดินหน	ไปในอากาศ
แด	ใจ

ค

คง	ไม้เครื่องเรือนที่วางทับบนรอกสำหรับรองพื้นหรือฟาก
คปะ	ความเพียร ความร้อน เครื่องทำให้ร้อน เครื่องเผาผลาญกิเลส
ตระการ	งาม
ตรีโลก	สามโลก ได้แก่ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล
ตริกไตร	คิด ทาน
ตอม่อ	เสาสำหรับใช้ค้ำหรือจุนพื้นเรือน หรือสะพาน (บางแห่งเขียน ตะม่อ)
ตะโพน	กลองสองหน้า หัวสอบท้ายสอบ ตีด้วยฝ่ามือ เรียกโทนก็มี
ตะโหงก	ไม้สองอันใช้หนีบคอกอย่างคา ซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้ของจำ นักโทษ เรียกของที่นูนขึ้นจากพื้นราบ
ตาโถง	หรือตาโถ้ง ฝ่าทอเป็นตาโต ๆ
ต่าย	กระต่าย
ตุหรัคตุหเร	ไม่มีที่อาศัยแน่นอน อยู่ไม่เป็นที่ เลื่อนลอย
ไตรก	ช่องลึกของเขา ไตรกธาร น้ำที่ไหลมาจากช่องลึกของเขา
ไตรทวาร	ทวารสาม ได้แก่ กาย วาจา ใจ
ไตรมาส	สามเดือน (ไตร-สาม มาส-เดือน)

ค

ไถยจิต	จิตประกอบด้วยความเป็นขโมย ผู้มีใจเป็นขโมย (ไถย-ความ เป็นขโมย)
--------	---

ท

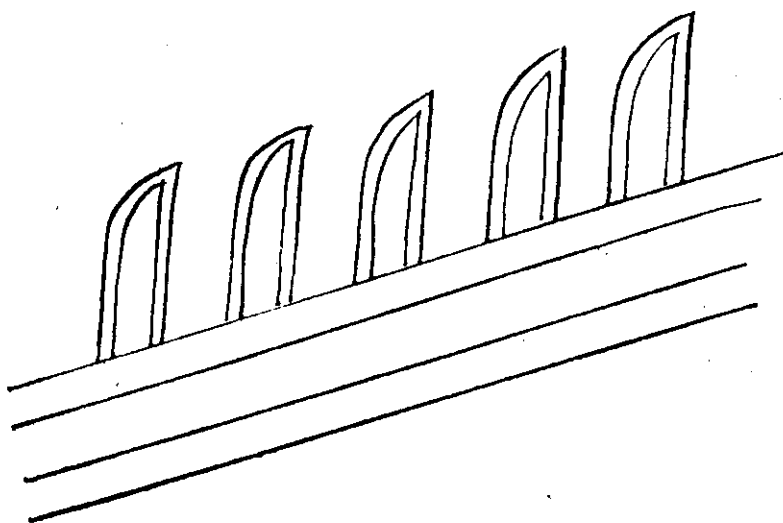
ทยอย	ติด ๆ กันไป
ทกรรม	มักใช้คู่กับทรม เป็นทรมาทกรรม ทำให้ลำบาก
ทศธรรม	ธรรมสำหรับภษัตริย์ ๑๐ ประการ เช่น ทาน ศีล บริจาค เป็นต้น
ทอดกฐิน	พิธีถวายผ้าแด่พระสงฆ์หลังจากออกพรรษา
ทัด	เทียบ เทียม ทาน
ทำกรรม	พูดดีมีปาก
ทารกรรม	ทกรรม ทำให้ลำบาก
ทารมา	ทรมาน ทำให้ได้รับความลำบาก ใช้ในคำกลอนเก่า
ท่ามระง	ตัดจาก พะท่ามระง แปลว่า ผู้คุมนักโทษ
ทิจู	ความคืดึงในความเห็น
ทิพลาภ	ลาภที่ได้จากเทวดา ลาภอันเป็นทิพย์
ทิวา	กลางวัน
ทิมราช	พระราชผู้ทรงครองราชย์ยั่งยืน (ทิม-ยาว ยั่งยืน ราช-พระราช)
ทุ่ม	การนับเวลาสำหรับกลางคืน ในสมัยก่อนเท่ากับชั่วโมง เมื่อครบชั่วโมง ก็ตีกลองบอกเวลา คำ “ทุ่ม” มาจากเสียงตีกลอง
ทุรชน	คนชั่ว
ทุษะ	การประทุษร้าย ความผิด บาป ชั่ว
เทพประนม	เทวดาพนมมือ (ดูภาพหน้า ๑๓๕)
เทพี	เทวดาผู้หญิง หญิงที่ได้รับยกย่องเฉพาะโอกาส ไม้เถา มีหนาม ดอกสีเหลืองเป็นช่อ
เทวราช	เจ้าแห่งเทวดา ในที่นี้หมายถึง พระราชา หรือเจ้านายผู้ใหญ่
เทวรูปปัญจानน	รูปพระศิวะมีหน้า ๕ หน้า คำว่า ปัญจानน เป็นคำสนธิ ปัญจ กับอานน ปัญจ แปลว่า ห้า และ อานน แปลว่า หน้า
เทวษ	ลำบาก เศร้าหมอง
เทศน์คาบลูกคาบดอก	การแสดงธรรมโดยนำเรื่องที่สนุก ๆ หรือชาดกมาเล่าประกอบ เพื่อจูงใจคนฟังมิให้เบื่อ

ธ

ธรณี	แผ่นดิน
ธรณีสงฆ์	ที่ดินซึ่งอุทิศให้เป็นของสงฆ์

เทพประณม

ใบระกา

ธ

ธรรมศาสตร์	กัมภีร์กฎหมาย เป็นตำรากฎหมายของอินเดีย
ธรรมาธรรมะสงคราม	การสู้รบระหว่างฝ่ายธรรมกับอธรรม (ธรรม+อธรรม+สงคราม)
ธวัช	ธง
ธานินทร์	เมืองใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ในเมือง (ธานี+อินทร์)
ธาตตรี	แผ่นดิน
ธำรง	ทรงไว้ ชูไว้
ธีรภาพ	ความมั่นคง ความแน่นหนา ความฉลาด

น

นกกางเขน	นกตัวขนาดนกเอี้ยง ออกาขาวขนปีกดำ
นกคีรีบุณ	ชื่อนกชนิดหนึ่ง มีขนาดเล็ก เป็นพันธุ์มาจากต่างประเทศ คนไทย เลี้ยงมาเป็นเวลานานแล้ว มีการผสมกันจนมีหลายสี แต่ส่วนมาก สีเหลือง ร้องเสียงเพราะ
นกบินกรวด	ชื่อดอกไม้ไฟ เวลาจุดพุ่งขึ้นและร้องเป็นเสียงนก
นนทรี	ชื่อปลาทะเลชนิดหนึ่ง
นภางค์	ท้องฟ้า (นภ+องค์)
นมัสการ	ไหว้
นร	คน มนุษย์
นรังสรรค์	ผู้เป็นใหญ่ พระเจ้าแผ่นดิน
นรี	คือ นารี หมายถึง ผู้หญิง
นฤมล	ไม่มีมลทิน
นาค	งู ข้าง ผู้ประเสริฐ ผู้เตรียมตัวจะบวช
นาคสะดุ้ง	ตัวนาคอยู่ที่รอบหน้าบันทั้ง ๒ ด้าน
นางจรัส	เสาระเบียงที่เรียงกันเป็นแถว
นางแย้ม	ไม้ดอกชนิดหนึ่ง ดอกขาวเป็นช่อติด ๆ กัน
นาฏ	สาวสวย
นาถ	ที่พึ่ง ผู้เป็นที่พึ่ง
นาท	เสียงร้อง ในที่นี้หมายถึง เสียงเครื่องดนตรี
นิกาช	หมู่ พวก หมวด
นิตย	เที่ยง ยั่งยืน เสมอ

น

นิติธรรม	หลักกฎหมาย บทกฎหมายของบ้านเมือง นิติ แปลว่า กฎหมาย แบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณี
นิมนต์	เชิญ
นिर	ไม่มี
นिरทุกข์	ไม่มีความทุกข์
นิราบาย	นรก
นิลพรรโณภาส	มีสีดำ และเป็นมันเงา มาจาก นิล+พรรณ+โอภาส ใน นิราศนรินทร์ ใช้ประกอบคำว่า เกศินี ซึ่งแปลว่า นางผู้มีผงงาม
นิโลตบล	มาจาก นิล + อุตบล นิลแปลว่า สีดำ สีขาบ อุตบล หรือ อุบล แปลว่า ดอกบัว นิโลตบล หรือบางทีก็ใช้ว่า นิลูบล หมายถึง บัวขาบ หรือ บัวสีน้ำเงินดอกเล็ก
นุ่งฟ้า	เปลือยกายอาบแดด
เนา	อยู่
โนรี	ชื่อนกพวกหนึ่ง ลักษณะคล้ายนกแก้ว มีสีสวยงาม ส่วนมากสี เลือดหมู ปีกสีเขียว
โนเรศ	นกยูงมาจากคำว่า โนรี (วิธีแผลงคำเช่นนี้เรียกว่า ศ เข้าลิติด)

บ

บง	มอง ดู
บถ	ทาง
บรรดาศักดิ์	ฐานะของขุนนางซึ่งได้รับพระราชทาน เนื่องจากตำแหน่งหรือ อย่างอื่น เช่น ขุน หลวง พระ พระยา
บรรพ์	เบื้องต้น ที่แรก ก่อน
บริกรรม	ท่องบ่น เสกเป่า กำหนดใจ
บอกโยนยาว	บอกจังหวะในการพายเรือ
บัณรสี	ที่ลืมห้า วันลืมห้าคำ
บันลือ	เปล่งเสียงดังสนั่น เลื่องลือ
บัลลังก์	แท่นที่ประทับ
บาง	ตำบลริมน้ำ
บำบวง	บนบาน เช่นสรวง บูชา

บ

บุปผชาติ	ชนิดดอกไม้ ดอกไม้
บุเรศร	เมืองใหญ่
บุหรารำไป	ดอกไม้หอมต่าง ๆ ของไทย ดอกไม้หอมหลายชนิดรวมกัน ห่อด้วยผ้า ประดับด้วยเครื่องหอม มักเรียกย่อว่า บุหงา
บุหร่ง	นกยูง นก
บุหลักัน	พระจันทร์
บุชชัญญ	วิธีการบวงสรวงพระผู้เป็นเจ้าของพวกพราหมณ์ในประเทศอินเดีย ัญญ แปลว่า เช่น บุชา พิธีการบูชามีมากมายหลายวิธี เช่น จุดไฟ ขึ้นแล้วเอาน้ำมันเนยพรมแล้วสวดคาถา หรืออาจฆ่าสัตว์ หรือฆ่าคน บูชาก็มี
บุรพา	ทิศข้างหน้า ทิศตะวันออก
เบญจรงค์	สีทั้ง ๕ คือ ขาว ดำ เหลือง เขียว แดง
เบ็ญหวัด	เงินประจำปีสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการบริพาร ซึ่ง พระมหากษัตริย์โปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
เบ็ญพ	(พจนานุกรมใช้เขียน) รบกวณ ทำให้เดือดร้อน
แบงก์ (Bank)	ธนาคาร
ใบระกา	ข้อศอกไม้ หรือปูนที่เป็นครีป ๆ ติดประกอบตามยาวของหน้าจั่ว โบสถ์ (ดูภาพหน้า ๑๓๕)

ป

ปฏิสันธิ	เกิด เกิดใหม่ ต่อเนื่อง
ประจำยาม	ชื่อลายอย่างหนึ่ง มีรูปเป็นดอกสี่กลีบ วางเป็นระยะ ๆ คั่นลายอื่น
ประจิม	ทิศตะวันตก
ประเจียด	ผ้าแดงหรือผ้าขาวที่เขียนรูปลายยันต์ต่าง ๆ ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันอันตรายได้
ประทักนิณ	การเวียนขวา
ประทีน	หอม
ประเทืองแด	จิตใจสบายขึ้น จิตใจดีขึ้น
ประนัง	ประชุม รวม
ประพาส	เที่ยวไป

ป

ประภาส	พูด
ประมาท	ดูหมิ่น มัวเมา เล่นเล่เล่น เผลอ ลืมสติ
ประเลง	บรรเลง
ประเวณี	การเป็นสามีภรรยากันตามธรรมเนียม การร่วมสังวาส
ประสก	คำที่พระสงฆ์เรียกภคฤหัสถ์ผู้ชาย คู่กับสีกา มาจากคำ อุบาสก
ประสานวรรณ	ประสานสี
ประหาร	ล้างผลาญ ฆ่า
ปรัชญา	วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง
ปราชญ์	ผู้รู้ ผู้มีปัญญา
ปรามาส	ดูถูก การจับต้อง การลูบคลำ
ปราศรัย	พูดทักทาย
ปรียะ	ที่รัก
ปลง	ตกลง พิจารณา
ปลัด	ผู้รอง ผู้แทน
ปลากระทุงเหว	ปลาจำพวกที่มีปากยาวคล้ายปลาเข็ม แต่ลำตัวยาวและโตกว่า ปลาเข็มส่วนมากมีอยู่ในน้ำจืด อีกจำพวกหนึ่งอยู่ในทะเล มีหลายชนิด เรียกว่า กระทุงเหวทะเล
ปลาเสือ	ชื่อปลานชนิดหนึ่งตัวมีลายเป็นจุดดำ ๆ
ปวารณา	ยอมให้ใช้ ยอมให้ขอ ยอมให้ว่ากล่าวตักเตือน
ปะการัง	หินปูนที่เกิดโดยสัตว์ขนาดเล็กมากใต้ท้องทะเล มีลักษณะเป็นกิ่งก้าน คล้ายต้นไม้หรือเขาสัตว์ มีสีต่าง ๆ
ปัทมราช ปัทมราค	พลอยสีแดง
ปั้นหย่า	เรือนที่มีชายคาคลุมทั้งสี่ด้าน ไม่มีจั่วเปิด
ปางบุรฉำบุราณ	คำว่า บุรฉำ นั้นที่จริงไม่มีความหมาย เป็นคำควบเข้ากับโบราณ ว่า บุรฉำบุราณ บางทีใช้ บุรณบุราณ
แปะ	ไม้ไผ่หรือไม้รวกผ่าแล้วขัดให้เป็นแผงกว้างยาวใช้ทำฝาเรือน ในการรับสมัยโบราณใช้เป็นสะพานข้ามคู
แป๊ะเหล้ง	นกที่มีเสียงร้องไพเราะ คนไทยชอบเลี้ยงไว้ดูเล่น

ผ

ผกาไพร
ผจญ ผจญ
ผ่อนคร้ว
ผ้าง
ผิว
ผู้ร้าง
แผง
แผ้ว

ดอกไม้ป่า
สู้รบ ใ้ว่าประจัญ ประจัญก็มี
อพยพ (โบราณ)
เพียง เหมือน ปกติเขียนฟ้าง เป็นโทโทษ
ถ้า แม้ว่า หากว่า
ผู้รักษาการ
เครื่องกำบัง สานเป็นแผ่น ๆ อย่างเลื้อลำนแพน
ถาง กวาด ทำให้สะอาด

พ

พญาลอ
พยุหะ
พรหมวิหาร
พร้อง
พระกลด
พระบรรค
พระครู
พระคลังข้างที่
พระชินวร
พระดำรัส
พระเพชรปาณี
พระมนู
พระเวท
พระสุธน

ไ่ก่ชนิดหนึ่งพวกไ่ก่ฟ้า
กระบวน กองทัพ
ธรรมของพรหมหรือของผู้ใหญ่ (ผู้ที่มีความคิดแล้ว ผู้เจริญ ผู้ที่มี
มิใช่เด็ก) มี ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา
พุด
เครื่องบังแดด ร่ม
ศัสดราชูชนิดหนึ่ง มีคมสองข้าง ตรงกลางทั้งสองด้านเป็นสัน
เล็กคล้ายคมรูปหอก ด้ามสั้น
สมณศักดิ์ของพระสงฆ์
ส่วนราชการซึ่งมีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์ และ
พระราชวงศ์ตามที่ได้รับมอบหมาย
พระผู้ชนะ พระพุทธเจ้า
คำพูด คำกล่าว (ราชาศัพท์)
เทวดาผู้ถือสายฟ้า คือ พระอินทร์
ชื่อพระผู้สร้างมนุษยชาติ
กัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ แบ่งเป็นสี่ คือ ฤคเวท ยชุรเวท
สามเวท และอาถรรพเวท
ชื่อกษัตริย์ในนิทาน ไปได้นางกินรี คือ นางมโนห์รา แล้วภายหลัง
ต้องพลัดพรากกัน แต่พระสุธนพยายามติดตามหาด้วยความลำบาก
จนพบกัน

พ

พราง	แวววาวปราไปหมด
พราหมณ์	พราหมณ์ผู้หญิง
พริ้ม	งามอย่างอัมยิ้ม
พลศึกษา	การศึกษาเพื่อให้มีสุขภาพสมบูรณ์และความเจริญทั้งทางกายและทางจิต
ปลั่ง	กำลัง
ปลั่ว	เครื่องมือสำหรับแทงดิน สาคดิน สาคข้าว รูปแบน ๆ มีด้ามสำหรับถือ
ปสุธา	แผ่นดิน
พหูสูตร	ได้ฟังมาก มีความรอบรู้ ผู้เรียนมาก
พักตร์สี่แปดโสด	พระพรหมซึ่งมีสี่พักตร์ (หน้า) และแปดกรรณ (หู)
พันเนตร	พระอินทร์ มีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า สหัสสนัยน์
พันแสง	อาทิตย์ หรือสหัสรังสี มาจากคำ สหัสส-พัน รังสี-แสง
พัศตร	ผ้า
พาไล	ระเบียงหรือโถง (ไม่ใช่ห้อง ไม่มีฝา) ใช้นั่งเล่นหรือทำงาน
พิเคราะห์	ตรวจดู วินิจฉัย
พิทักษ์	ดูแล คุ้มครอง
พิเทศ	ต่างประเทศ แผลงจาก วิเทศ
พิบัติ	ความฉิบหาย
พิพัฒน์	ความเจริญ
พิภพ	โลก
พิมทอง	ชื่อปลาชนิดหนึ่ง คล้ายปลาคะเพียน
พิมพ์	รูป แบบ ถ่ายแบบ
พิรัช ไพรัช	นอกประเทศ ต่างประเทศ
พิรุณ	ฝน
พิลาศ	งามสดใส
พิศาล	กว้าง กว้างขวาง ไพศาลก็ใช้
พิสุทธิ์	บริสุทธิ์
พุทธศึกษา	การศึกษาเพื่อให้มีความรู้วิชาการ มีปัญญา มีสมรรถภาพการใช้สมอง
พุ่ระหง	ช่อด้านไม้จำพวกชบา ดอกสีแดงเป็นพู่ห้อยลงมา

พ

พูน	โน้น นูน นานมาก
เพชรภรณ์	เครื่องประดับทำด้วยเพชร (เพชร+อาภรณ์)
เพ็ญ	เต็ม
เพรง	ก่อน แต่ก่อน
เพริศแพรว	งามระยับ
เพรียก	ร้องมาก ๆ ร้องแข่งแซ่
เพล (เพล)	เขาลง เบา พอประมาณ ออกเสียง เพ-ลา หมายความว่า เวลา
แพรงพราย	แยกกระจายไป แฝไป เปิดเผย
แพศย์	คนในวาระที่สามของสังคมอินเดีย คือ พ่อค้า ช่าง
โพง	วิดออก
โทยม	ท้องฟ้า อากาศ
ไพศาล	กว้างขวาง ลากไพศาล-ลากมากมาย
ไพสิฐ	ประเสริฐ วิเศษ
ไพหาร	วิหาร ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ ต่างจากโบสถ์ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรม

ฟ

ฟิม	เครื่องสำหรับทอผ้ามีฟันเป็นซี่คล้ายหวี สำหรับสอดเส้นด้ายและ ไหม ใช้กระทกให้ด้ายและไหมประสานกัน
เฟื่อน	เลื่อนรางไป

ภ

ภพ	โลก แผ่นดิน
ภย	ภัย
ภักษ์	เหยื่อ อาหาร กิน
ภาพ	สิ่งที่เห็น ภาวะ คือ ความเป็นอยู่ ความเป็นไป เช่น สันติภาพ สุภาพ ในโคลงกลอนของครูเทพ คำ “ภาพ” ใช้ในความหมายว่า ภาวะที่คลบกันดาลให้เกิดขึ้น ใช้ในส่วนที่เกี่ยวข้องด้วยมนุษย์เป็น ผู้ประกอบ

ภ

ภูซงค์	นาค
ภูต	ผี
ภูมิสยาม	แผ่นดินสยาม (ภูมิ-แผ่นดิน)
เกตรา	เรือ
เกริน เกริ	กลอง

ม

มงคล	สิ่งดีงาม ความดีงาม
มงคลใส่สวมหัว	ด้ายสีขาวหลายเส้นควบกันทำเป็นวง สวมศีรษะเพื่อเป็นศิริมงคล
มณฑก	ชื่อป็นชนิดหนึ่ง
มณฑล	วงรอบ บริเวณ แคว้น สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช มณฑล คือ ส่วนหนึ่งของประเทศ มีสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ มณฑลหนึ่ง ๆ มักมี ๔-๕ จังหวัด การแบ่งประเทศเป็นมณฑล ๆ ได้เลิกไปหลังเปลี่ยนการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕
มธุรส	รสหวาน น้ำผึ้ง
มยุร	นกยูง
มรกต	รัตนชาติหรือหินมีค่าชนิดหนึ่ง มีสีเขียว
มรคาป มณฑป	เรือนยอดที่มีรูปสี่เหลี่ยม
ม้วย	ตาย ลึน
มหาดเล็ก	ผู้ที่มีหน้าที่รับใช้พระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้านาย
มหิทธิ	มีฤทธิ์มาก (มาจาก มหา+อิทธิ)
มักกะสัน	ชื่อชนชาติอินโดนีเซียในมะกัสซาร์ตอนใต้เกาะเซเลเบส แต่ในเรื่องนี้ หมายถึงชื่อตำบล ๆ หนึ่งในจังหวัดพระนคร ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ ชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก
มังกร	สัตว์ในนิยาย คติจีน รูปร่างคล้ายงู แต่มีตีน มีเขา มังกรตาม คติฝรั่งมีปีก ฟันไฟได้
มังสี	ผิวงาม พานรูปรี
มาด	มุ่ง หมายถึง คาคไว้
มาตุปิตุปฏฐาน	การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา (มาตา+ปิตุ+อุปัฏฐาน)
มาน	ใจ

ม

มาน	ชนชาติพม่า เครื่องบั้งทำด้วยผ้า
มาโนช	เป็นที่พอใจ งาม
มาลย์	ดอกไม้ ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวง
มาศ	ทอง
มุลิกา หรือมุลิกา	คนรับใช้ มหาดเล็ก
เมรุ	เขาพระสุเมรุ
เมลือง	งาม รุ่งเรือง แปลงปลั่ง สุกใส
เมล	มอง ดู
แม่แปรก (แม่-ปะ-แทรก)	หญิงแก่ที่ยังไม่มีสามี พุดจาจัดจ้านและเป็นหัวหน้าของหมู่สาว ๆ
โมง	อัตรากำหนดเวลากลางวันเท่ากับ ๖๐ นาที สมัยก่อนใช้นั่งตบอกลเวลา คำ “โมง” มาจากเสียงตบมือ
โมรา	เป็นหินมีค่าชนิดหนึ่ง มีลายงดงาม
โมรี	นกยูง
โมหะ	ความหลง ความโง่ ความเขลา
โมหันต์ โมหันท์	ความมีคณด้วยความหลง

ย

ยกกระบัต	ตำแหน่งข้าราชการครั้งโบราณสังกัดกระทรวงวัง มีหน้าที่ออกไปประจำอยู่ตามหัวเมืองเพื่อสอดส่องอรรถคดี เจ้าหน้าที่จัดหาเครื่องใช้สำหรับทหาร
ยมนา	แม่น้ำสำคัญสายหนึ่งในประเทศอินเดีย ซึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำคงคา แม่น้ำนี้บางทีเรียกว่า ยมนา หรือ ยมนา
ยรรยง	งามสง่า กล้าหาญ
ยศ	ชั้นของบุคคลตามที่กำหนดในระบบ เช่น ยศทหารสิบตรี ร้อยเอก พลเรือตรี ฐานะ ความยกย่องของคนหมู่มา (ใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา)
ยันต์	รูปลายที่เขียนในแผ่นผ้าหรือแผ่นกระดาษ ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์
ยาม	เป็นชื่อส่วนของวัน ยามหนึ่งมี ๓ ชั่วโมง วันหนึ่งมี ๘ ยาม ในภาษาบาลีแบ่งคืนออกเป็น ๓ ยาม เรียก ปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม

ย

ยุคนธร	ชื่อภูเขาใหญ่ในแดนหิมพานต์
ยุทโธพาร	การรบที่ยิ่งใหญ่ (ยุท+โอพาร)
แยแส	เป็นธุระ เกี่ยวข้อง สนใจ
ยุง	นกยุง
โยคี	นักบวช ฤๅษี

ร

รชนี	กลางคืน พระจันทร์ (รัชนีกร)
รดี	แปลตามศัพท์ว่า ความรัก เป็นชื่อเมียของกามเทพ
รพิพรรณ	แสงอาทิตย์ รพี รพี มาจาก รวี แปลว่า พระอาทิตย์ พรรณ มาจาก วรรณ แปลว่า แสง รัศมี
รมยสุข (ระ-มะ-ยะ-สุก)	ความสุขที่น่าบันเทิงใจ ความสุขอันพึงใจ
รสาภิรส	รสอันเลิศ มาจาก รส + อภิ + รส
รโห	คือ รโหฐาน รโห คำเดียวแปลว่า ลับ ใน นิราศพระบาท
รโหฐาน	ที่เฉพาะ ที่ลับ
รองบาท	รับใช้
รอด	ตัวไม้ที่สอดครุหัวเสาทั้งคู่สำหรับรับคอง
รอน	บัน คัดทอน
รอย	ในที่นี้มาจาก ชะรอย
ระกะ	มาก เกะกะ
ระจิด หรือระจิด	ภาษาไทยถิ่น แปลว่า มีความรู้สึกไม่สบายใจ มีอารมณ์หวนไหว ในภาษาเขมร ระจิด แปลว่า เวลาค่ำ
ระตู	เจ้าเมือง
ระพี รพี รวี	ดวงอาทิตย์
ระยอบ	ย่อลง หมอบ
ระหง	สูง
รักด	สีแดง
รัฐประศาสนศาสตร์	วิชาการปกครองบ้านเมือง ความรู้เรื่องการปกครองบ้านเมือง
รัดสะคน	เครื่องผูกกุบหรือสัปคับล้ามรอบอกช้าง รัดประคน หรือรัดคน ก็เรียก

ร

รากษส	ยักษ์พวกหนึ่งเที่ยวอยู่ตามป่า คุร้าย ชอบกินคน
ราคิน	ราศี มลทิน ความมัวหมอง
ราศี	หมองมัว
ราชทูต	ผู้แทนรัฐบาลประจำอยู่ในสำนักแห่งรัฐบาลอื่น
ราชาวดี	การลงยาสีฟ้า
ร้าว	แตกเป็นรอย
ร่ำ	ร่ำพัน
ร่ำเพย	พัดโชย
ริษยา	ความไม่อยากจะให้คนอื่นได้ดี
รุกขชาติ	ต้นไม้
รุกขัง	ต้นไม้ มาจากคำ รุกข์
รุ่ง	สว่าง
รุจิเรข	มีลายงาม มีลายสุกใส
เรณู	ละออง ละอองเกสร
เรือก	ไม้ซีกที่ถักด้วยหวาย สำหรับปูพื้นหรือกันเป็นรั้ว

ล

ลดาวัลย์	ชื่อไม้เถาชนิดหนึ่ง ดอกเป็นพวงสีขาว มีกลิ่นหอมเย็น
ละถ้าว	อย่างเกรงกลัว
ละเลิง	ลำพอง คะนอง ลืมตน
ละหาน	ห้วงน้ำ
ละเหี่ย	อิดโรย
ลักจั่น (ลัก-กะ-จั่น)	ชื่อสมุนไพร คือ ไม้ที่ใช้ทำยา
ลักขมี	ชายาพระนารายณ์ เป็นเจ้าแห่งโชคลาภ และความงาม
ลับแล	ฉากกัน ม่านกัน
ลามก	ชั่ว ทรมาน สกปรก
ลำกระโดง	ลำน้ำขนาดเล็ก จากลำน้ำขนาดใหญ่ ทำไว้เพื่อให้น้ำเข้าสวน
ลำยอง	สวย งาม
ลีลา ลีลาศ ลีลาศ	เดินด้วยท่วงท่างดงาม บางครั้งใช้ลินลาศ
ลูกโทน	ลูกตัวเดียว โทน หมายถึง โคดเดียว

ด

ดูนกนาคพช	ดูกไม้ป่าชนิดหนึ่ง
ดูกหมากยัดเงิน	ดูกหมากดิบผ่ากลาง เอาเงินเหรียญยัดใส่ไว้สำหรับทิ้งให้ทาน ในเวลาว่างงานบุญ งานบวชนาค งานศพ
ดูกหาบ	พลทหารที่ทำหน้าที่หาบหาม
เลกวัด	ชายฉกรรจ์ที่ทางราชการถวายให้วัด เพื่อกระทำการกิจต่าง ๆ ใน สมัยโบราณ
เลขา	เขียน ลวดลาย สวยงาม
เลศ	ชั้นเชิง แบบอย่าง แสดงอาการให้รู้ในที่
เลอ	บน เหนือ
โลกอุดร	เหนือโลก โลกุตระ (โลก+อุดร) โลกุตระสุข ความสุขอย่างพระ- อริยเจ้า ซึ่งหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง
โลกียสุข	ความสุขอย่างชาวโลก หรืออย่างที่มนุษย์พึงมี
โลน	ที่มีความหมายเกี่ยวกับเรื่องเพศ
โลมา	ชื่อปลาทะเลขนาดใหญ่ชนิดหนึ่งเลี้ยงลูกด้วยนม

ว

วงจักร	วงรอบของล้อรถ
วงศาณณญาติ	พวกพี่น้องเชื้อสายเดียวกัน วงศา วงศ์-เชื้อสาย เหล่ากอ ตระกูล คณา-คณะ หมู่ พวกฝูง ญาติ พี่น้องที่ยังนับรู้กันได้
วนาศัย	ที่อาศัยในป่า ป่า (วน+อาศัย)
วันอุโบสถ	วันพระ ได้แก่วันขึ้น ๘ ค่ำ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๘ ค่ำ หรือแรม ๑๕ ค่ำ
วัลย์เปรียง	คือ เถาวัลย์เปรียง เป็นชื่อสมุนไพร
วานปรัสต์	พราหมณ์พวกหนึ่งที่ออกไปบำเพ็ญธรรมอยู่ในป่า วานปรัสต์ เป็น คำสมาส วาน กับ ปรัสต์ วาน แปลว่า เกี่ยวกับป่า ปรัสต์ แปลว่า อยู่ ลม อากาศ
วาญ	นาค
วาสุกรี	ชื่อสัตว์น้ำชนิดหนึ่งอยู่ในทะเล เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เรียกว่า ปลาวาฬ
วาท	

ว

วิทยาคม	เวทมนตร์ ความเก่งกล้าทางเวทมนตร์ (วิทย+อาคม)
วิปัสสนาธุระ	การศึกษาของพระภิกษุมี ๒ ประการ คือ คันถธุระ การเล่าเรียน คำสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสสนาธุระ การบำเพ็ญความเพียรทางจิต
วิภูษณา	เครื่องประดับ เครื่องแต่ง ความงดงาม
วิโยค พิโยค	เจ็บปวดจากการจากไป
วิเลปนารมณ	เครื่องลูบไล้อันเป็นที่น่ายินดี วิเลปน (เครื่องลูบไล้)+อา+รณณ เป็นที่น่ายินดี
วิสูตร	ม่าน มุ้ง
วิหัตถ์	ส่วนหนึ่งของค่าย ค่ายที่ทำสำหรับขยับรุกเข้าไปใกล้ศัตรู
วี	พัด
เวทนา	ความรู้สึก ความรู้สึกทุกข์สุข
เวทยา วิทยา	ความรู้
เวไนย	ผู้ควรแนะนำสั่งสอน ผู้ฟังคัดได้ สอนได้
เวहन	ฟ้า
เวด	ระวัง ห้อม ล้อม มักใช้คู่กับคำ ล้อม เป็น เวดล้อม เผ่าระวัง รักษาอยู่โดยรอบ
ไวทิต	ความรู้ รู้แล้ว
ไวเศนิก	ชื่อของปรัชญาสาขาหนึ่งในจำนวนปรัชญา ๖ สาขา หลักธรรมของปรัชญานี้คล้าย ๆ พระพุทธศาสนา คือมุ่งที่จะทำตัวให้หลุดพ้นไม่ให้มาเวียนว่ายตายเกิดอีก ปรัชญา ๖ สาขาได้แก่ ๑. สางขย ๒. โยค ๓. นยาย ๔. ไวเศนิก ๕. มีมางสา ๖. เวทานต

ศ

ศรี	ความสง่า ความสุกใส ความสว่าง ความงาม ความดี ความเจริญ ความสำเร็จ
ศรีอยุธยา	กรุงศรีอยุธยาที่ยิ่งใหญ่ มาจาก ศรีอยุธยา+อินทร์
ศฤงคาร	บริวารและสภาพแวดล้อมที่ทำให้ความสุขทางรูป รส กลิ่น เสียง
ศักดิ์	อำนาจ ความสามารถ กำลัง ฐานะ เกียรติศักดิ์
ศัสตรา	ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง อาวุธ

ศ

ศาลารี่	ศาลาที่สร้างส่วนยาวขนานไปกับทาง
ศาสตร์	วิชา ตำรา ความรู้ อาวุธ
ศิขร	ภูเขา
ศิขริน	ภูเขา
ศุภลักษณ์	ความงาม ความดี ความเจริญ ลักษณะที่ดีงาม
ศูทร	คนในวรรณะที่สี่ของสังคมอินเดีย ได้แก่ พวกใช้กำลังกายในการประกอบอาชีพ
ไสล	หิน เขา เนิน (ไสล อ่านตามความนิยม สะ-ไหล)

ส

สกล	ทั่ว
สคัม	ขวา (เขียนอีกวิธีหนึ่งคือ สคัม)
สถล	ทาง ทางบก
สถลมารค	ทางบก
สถิติ	ตัวเลขที่รวบรวมเอาไว้เป็นระบบ
สนชยา	พลบค่ำ เวลาโพล้เพล้
สนามเพลาะ	ร่องที่ขุดเพื่อป้องกันข้าศึกเมื่อเวลารบ
สภาพ	สภาวะ ความเป็นอยู่ตามธรรมชาติ ไม่เกี่ยวข้องกับคนทำ เช่น บึง เขา ทะเล
สมเพช	สลดใจ ทำให้เกิดความสงสาร
สมภาร	เจ้าอาวาส ผู้ปกครองดูแลวัด
สรวง	สวรรค์
สรวล	หัวเราะ
สรีระ	ร่างกาย
สลา	หมาก
สวยมภูว	พระผู้เป็นเอง พระผู้เกิดเอง เทพเจ้า มาจาก สวยม (ด้วยตัวเอง) + ภูว (เป็น) ใน นิราศนรินทร์ หมายถึง พระอิศวร
สวัสดิภาพ	ปลอดภัย
สวาท	น่ารัก น่ายินดี ความรัก
สะเพร่า	มักง่าย อาการที่ทำอะไรไม่ประณีตบรรจง

สัก	แทงด้วยของแหลม สรสัก คือแทงด้วยสร บางฉบับเขียนว่า สรศักดิ์ หมายถึง สรอันมีฤทธิ์
สังฆกรรม	กิจที่พระสงฆ์รวมกันทำตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปภายในสีมา
สังฆปาโมกข์	หัวหน้าสงฆ์ ตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด
สัปคับ	ที่นั่งบนหลังช้าง
สัพพัญญู	ผู้รอบรู้ คือ รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง หมายถึง พระพุทธเจ้า
สัมฤทธิ์	ความสำเร็จ
สาธุ	ดี ถูกต้อง ชอบแล้ว
สามดิษฐ์	มาก ถิ่น เป็นภาษาพูดของชาวบ้าน
สามนต์	รอบ ๆ ไกลเคียง
สายัณห์	เย็น
สารถี	คนขับรถ คนบังคับม้า
สารพางค์	สรรพางค์ หัวกาย ร่างกาย
สารวัด	ผู้ตรวจงานทั่วไป (เขียน สารวัตร ก็มี)
สำทับ	ซ้ำเติม ชูเชิญ เน้น
สำรวล	หัวเราะ
สิงขร	ภูเขา
สิงโตอัด	สิงโตหน้าอัด คือหน้าตรง
สิงหาสน์	ที่ประทับทำเป็นแท่นหรือเตียงสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน
สี่หล้า	โลกสี่ทวีป ตามความเชื่อถือของคนไทยในสมัยก่อน สี่ทวีปได้แก่
	ชมพูทวีป อุดตกรุทวีป บุพพิเทหทวีป และอมรโคยานทวีป
สี่เหล่าเสนา	ทหารสี่เหล่า พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า
สุขวิทยา	วิชาที่กล่าวถึงวิธีการปฏิบัติให้ได้รับความสุขปราศจากโรค
สุกรีพ	ชื่อพญาวานรในเรื่อง รามเกียรติ์
สุโนก	นก
สุมทุม	ชุ่มไม้ ที่ซึ่งปกคลุมด้วยต้นไม้หรือเถาวัลย์
สุมาลย์	ดอกไม้หอม
สุริย์	สุริยะ ดวงอาทิตย์
สุริยคราส	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ คือ เงาของดวงจันทร์ไปทาบทับดวงอาทิตย์ เนื่องจากโลก ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์โคจรรอบอยู่ในแนวเดียวกัน ดวงจันทร์อยู่กลางระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์

ส

สุโรดม	กล้าหาญยิ่ง (สุร+อุดม)
สุวคนธ	กลิ่นหอม
สุเวไนย	ผู้ฟังแนะนำสั่งสอนที่ดี ผู้ฟังคัดได้ สอนได้อย่างดี
สุหรัค	ผ้าจากเมือง สุหรัค ในประเทศอินเดีย
เสโท	เหงื่อ
เสนาบตี	ข้าราชการผู้ใหญ่ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช รับผิดชอบงาน ในกระทรวงหนึ่ง เทียบได้กับตำแหน่งรัฐมนตรีในปัจจุบัน
เสวคนธ	กลิ่นหอม
เสวคนธธารา	น้ำหอม มาจากเสว (ดี) + คนธ (กลิ่น) + ธารา (น้ำ)
เสวภาคย์	งาม รูปร่าง ความเจริญ ความน่ารัก
เสวลักษณ์	ลักษณะดี ลักษณะที่งดงาม
เสวสภาพ	ความเป็นอยู่ที่ดีงาม
โสมนัส	ยินดี
โสวโธว	บางทีเรียก ซ้อโธว ไทยเรียกนกกระยางคางดำ มีเสียงไพเราะมาก คนจีนในไทยเรียก นกกาเหว่า ว่า โสวโธว ด้วย
ไสยาสน์	นอน ที่นอน (ไสยา+อาสน์)

ห

หน้าบัน	จั่ว
หฤโหด	ชั่วร้าย เลวทราม
หลาก	ท่วม แปลก ในที่นี้หมายถึง ท่วม
หอไตร	หอสำหรับเก็บพระไตรปิฎกและหนังสือธรรมอื่น ๆ
หักทองขวาง	ผ้าไหมทอคู่กับเส้นทอง เป็นชื่อลายปักชนิดหนึ่ง
หัวล้าน	ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งมีเมล็ดเท่าเมล็ดพริกไทย มีขนตามข้าง ๆ คล้าย หัวล้าน
หิมวา	ป่า
หิมาลัย	ชื่อทิวเขาอยู่ทางทิศเหนือของอินเดีย
เหรา (อ่าน เท-รา)	ตามความเชื่อว่าเป็นสัตว์ทะเลชนิดหนึ่ง ตัวเหมือนแมงดาทะเล แต่หลังค่อมกว่า มีขนตามริมกระดองและหาง สัตว์ในนิยายมีรูป ครึ่งนาคครึ่งจระเข้

ห

แห่น อ่านแห่น (จอกแห่น) พืชชนิดหนึ่ง ใบเล็ก ๆ สีเขียวลอยอยู่บนผิวน้ำ
 แहन อ่าน แहन (น สะกด) หวง ล้อม รักษา เฝ้าระวัง เช่น เฝ้าแห่น

อ

อกุศลกรรมบถ หนทางแห่งความชั่ว มีอยู่ ๑๐ ประการ
 อธิกรณ์ เรื่องราวที่เป็นความผิดของพระภิกษุ
 อนงค์ นาง ผู้หญิง
 อนัต อาจมาจาก อนัตต ซึ่งแปลว่า ไม่มีตัว
 อนันตริยกรรม กรรมมีโทษหนักที่สุดมี ๕ อย่าง คือ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่า
 พระอรหันต์ ทำให้สงฆ์แตกจากกัน ทำให้พระกายพระพุทธรเจ้า
 ห้อเลือด ในเรื่อง มอม ใช้เป็นสำนวนเปรียบเทียบแปลว่า บาปที่อภัย
 ไม่ได้
 อนามัย ความไม่มีโรค ความสบายกาย (อน+อามัย อน แปลว่า ไม่มี
 อามัย แปลว่า โรค)
 อนุกุล ช่วยเหลือ เกื้อหนุน
 อบาย ที่ปราศจากความเจริญ ความฉิบหาย
 อภินิหาร อิทธิฤทธิ์วิเศษ
 อภิรมย์ รื่นเริงยิ่ง ยินดียิ่ง
 อภิลักขิตกาล เวลาที่กำหนดไว้ วันกำหนด วันทำบุญหรือวันทำพิธีประจำปี
 อภิวัต ไห้ว
 อภิวัตน์ การกราบไหว้
 อมิตร ไม่ใช่เพื่อน ข้าศึก ศัตรู
 อรไท นาง
 อวิชา ความไม่รู้
 อสุร อมนุษย์พวกหนึ่งเป็นศัตรูต่อเทวดา ยักษ์
 อหังการ เย่อหยิ่ง ทะนงตน ก้าวร้าวด้วยการถือตัว
 อัคนีโหด การบูชาไฟ การบูชาพระอัคนี คำว่า โหด หมายถึง ของที่ใช้ใน
 การบูชาไฟ เช่น เนยใส และอาจหมายถึง พราหมณ์ผู้ทำพิธีบูชาไฟ
 ก็ได้
 อัจฉริยบุรุษ คนพิเศษ คนนำอัสจรรย

อ

อริ	กระดุก
อปราชัย	ความฟ่ายแพ้ (ศัพทโโบราณ) ปราชัย
อัปสร	นางฟ้า
อัมพา	มะม่วง
อัลเซเชียน	ชื่อสุนัขพันธุ์ฝรั่งเศสชนิดหนึ่ง
อาเกียร์ณ	เกลื่อนกล่น
อาคมภาพ	สรรพนามที่พระภิกษุใช้แทนตัวเอง
อาชรรณ	ไม่เที่ยงธรรม ไม่ยุติธรรม
อานิสงส์	ผลแห่งกุศล ประโยชน์ ผลดี
อามิส	เครื่องล่อใจ
อาราธนา	เชือเชิญ นิมนต์ ขอร้อง อ้อนวอน ใช้สำหรับพระสงฆ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์
อำมฤก	ไม่ตาย เป็นทิพย์ เพี้ยนจาก อมฤต
อิชยม	คำนี้ใน นิราศพระบาท ใช้ในความหมายว่า อิศวร (ผู้เป็นใหญ่) รวมกับสวยมภู สยมภู (เกิดเอง) แต่ตัดเสียงให้สั้น เป็น อิชยม
อิสวร	พระผู้เป็นเจ้าที่พวกพราหมณ์นับถือมากองค์หนึ่ง บางทีเรียกว่า พระวิวะ มีเรื่องราวกล่าวถึงมาก ลักษณะตามที่บรรยายกันมีดังนี้ มี ๓ ตา ตาที่สามอยู่บนหน้าผากระหว่างตาสองข้าง มีรูปพระจันทร์ครึ่งซีกอยู่เหนือตาที่สาม ตาที่สามนี้เป็นตาทิพย์ ปกติหลับอยู่ ถ้าลืมขึ้น มองไปที่ไหนก็เผาผลาญสิ่งนั้นให้ไหม้เป็นจุณได้ มีมือสี่มือ สองมือบนถือตรีศูล (สามง่าม) กับบาศ (ปวง) สองมือล่างถือบัณเฑาะว์กับขันทอง ของที่ถือนี้บางตำราก็ต่างกันไปบ้าง เช่นว่าถือธนู พระขรรค์และคธา เกศาหุ่นเป็นมวญ มีงูพันลงมาจนถึงพระศอ ห้อยลูกประคำ ซึ่งทำด้วยกะโหลกกี้มี
อุณรุท	ชื่อตัวสำคัญในละครเรื่อง อุณรุท พระอุณรุทเป็นกษัตริย์ มีฤทธิ์มาก มีชายาชื่อนางอุษา
อุทยทิส	ทิศที่ตะวันแรกขึ้น
อุบาทว์	เลวร้าย อัปมงคล ความทุกข์ร้อน อันตราย
อุปกิเลส	เครื่องทำใจให้เศร้าหมอง มี ๑๖ อย่าง
อุปัชฌาย์	ผู้บวชให้แก่ผู้อื่น ในทางพระพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์คือพระภิกษุที่บวชให้กุลบุตร

อุมะ	ชายาของพระอิสวร
เอสไควร์	คำใช้สำหรับเขียนตามหลังชื่อผู้ชายอังกฤษ แสดงว่าเป็นคนบดี คำนี้มาจาก Esquire, Squire
โอม	เป็นคำที่เกิดจากการรวมเสียง อ-อุ-ม เข้าด้วยกัน อุ หมายถึง พระศิวะ อะ หมายถึงพระวิษณุ และ ม หมายถึงพระพรหม เทพ ทั้งสามถือว่ามีความสำคัญมากในศาสนาพราหมณ์ คำว่า โอม นับถือว่าเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ ใช้เป็นคำขึ้นต้นของการกล่าวมนตร์ หยัง จองหอง บังอาจ
โอหัง	
โอพาพาร	ใหญ่โต รุ่งเรือง แผลงมาจากคำ โอพาร

ภาคผนวก

การร้อยกรอง

๑. ความรู้ทั่วไปเรื่องการร้อยกรอง

๑.๑ มนุษย์ทุกหมู่ทุกเหล่าที่มีความเจริญพอสมควร ใช้ภาษาของตนตามแบบอย่าง ที่เห็นได้ชัดเป็น ๒ แบบ แบบที่หนึ่งก็คือ ใช้ถ้อยคำติดต่อสื่อสาร โดยเรียบเรียงไปตามความเคยชิน ซึ่งได้เรียนรู้มาจากผู้ที่แวดล้อม เช่นที่เราพูดกันทุกวันในครอบครัว ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างนี้ที่กล่าว ปัจจุบันนี้เราเรียกว่า ร้อยแก้ว เราใช้ร้อยแก้วในกิจการทั่วไปในชีวิตของเรา มีระเบียบบ้างเล็กน้อย พอให้เกิดความเข้าใจกันดี ไม่มีความสับสน เช่น เราจะกล่าวว่า “มากินข้าวกันเถอะ” ไม่กล่าวว่า “มาข้าวกันเถอะกิน” เป็นต้น ร้อยแก้วใช้ได้ทั้งในการพูดและการเขียน

๑.๒ มนุษย์มีวิธีการใช้ถ้อยคำอีกแบบหนึ่ง มีกำหนดข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความ ครึกครื้นและมีความไพเราะแตกต่างไปจากแบบที่ใช้กันตามธรรมดา แบบที่มีข้อบังคับ เราเรียกว่า ร้อยกรอง

๑.๓ ถ้อยคำที่ร้อยกรองสำเร็จเป็นรูป เราเรียกว่า บทร้อยกรอง หรือ บทกวี บางคนก็ เรียกว่า บทประพันธ์ คำ ๓ คำนี้ มีความหมายผิดเพี้ยนกันไปนิดๆ หน่อยๆ คำบทร้อยกรอง ใช้สำหรับ ถ้อยคำที่อยู่ในข้อบังคับโดยทั่วไป (จะอธิบายต่อไป) บทกวีนั้น ผู้ใช้มักมีความรู้สึกใคร่จะยกย่อง ผู้แต่งว่าเป็น กวี คือผู้ที่แต่งได้ไพเราะตรึงใจ ส่วนคำ บทประพันธ์ บางคนใช้ในเวลาที่กล่าวถึง บทที่พูดหรือเขียนเป็นร้อยแก้วด้วย ในภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้ จะใช้คำ บทร้อยกรอง สำหรับ ถ้อยคำที่มีผู้เรียบเรียงโดยมีข้อบังคับ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้แต่งจะแต่งได้ไพเราะจับใจผู้อ่านได้เพียงใด

๑.๔ ยังมีอีกคำหนึ่งที่ใช้กันแทนคำ บทร้อยกรอง คือ คำประพันธ์ ถ้าในสมัยก่อน ขึ้นไปถึงรัชกาลที่ ๕ หรือที่ ๖ มีอีกคำหนึ่ง คือ คำกานท์ ซึ่งเดี๋ยวนี้เลิกไปแล้ว ถ้านักเรียนพบ คำ ประพันธ์ ในหนังสือเล่มอื่น หรือได้ยินผู้หนึ่งผู้ใดกล่าวถึง คำประพันธ์ นักเรียนควรเข้าใจว่าเขา หมายถึงบทร้อยกรอง ที่กำลังชี้แจงให้นักเรียนฟังในภาคผนวกนี้

๑.๕ ร้อยกรองในภาษาไทยมีหลายประเภท และบทร้อยกรองอาจมีขนาดต่าง ๆ กัน มีความยาวประกอบด้วยถ้อยคำเขียนเป็นตัวอักษรหลายร้อยบรรทัด หรือสั้นมีถ้อยคำเพียง ๓๐ คำ ก็ได้ (หรือน้อยกว่าก็มี) ที่ไม่ได้เขียนลงเป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่มีคนจำไว้กล่าวให้กันฟังก็ นับเป็นบทร้อยกรองได้เช่นกัน

๑.๖ ต่อไปนี้จะชี้แจงข้อบังคับของบทร้อยกรอง ที่มีอยู่ในหนังสือเรียนเล่มที่นักเรียน กำลังเรียนอยู่ ในหนังสือเล่มนี้ มีร้อยกรอง (คำประพันธ์) หลายชนิด คือ กลอนสุภาพ โคลงสี่สุภาพ กาพย์ และฉันท์

๑.๗ ก่อนที่จะอธิบายกฎเกณฑ์ของร้อยกรองชนิดต่าง ๆ ควรทราบความหมายของ ศัพท์ที่จะต้องรู้ก่อน คือ

ก. พยางค์ เพื่อความสะดวกจะกล่าวว่าเป็นเสียงที่เปล่งออกมาครั้งหนึ่ง (โดยธรรมชาติเป็นกลุ่มเสียงที่เราเปล่งออกมาติดต่อกันอย่างรวดเร็วจนฟังเหมือนเปล่งครั้งเดียว) พยางค์ในภาษาไทยประกอบด้วยเสียง ๓ เสียง เป็นอย่างน้อย

ตัวอย่าง จะ ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ จ เสียงสระ อะ และเสียงวรรณยุกต์เอก

ปา ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ ป เสียงสระ อา และเสียงวรรณยุกต์สามัญ

พยางค์ในภาษาไทยที่ประกอบด้วยเสียง ๔ เสียง ก็มี

ตัวอย่าง วาน ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ ว เสียงสระ อา เสียงวรรณยุกต์สามัญ ปิดด้วยเสียงพยัญชนะ น

เกิน ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ ก เสียงสระ เออ เสียงวรรณยุกต์สามัญ ปิดด้วยเสียงพยัญชนะ น (ในคำนี้ รูปสระ เออ คือ -)

ฮึก ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ ฮ เสียงสระ อี เสียงวรรณยุกต์ตรี ปิดด้วยเสียงพยัญชนะ ก

โปรดสังเกตว่า เสียงวรรณยุกต์กับรูปวรรณยุกต์ บางคราวก็ตรงกัน บางคราวก็ไม่ตรงกัน เช่น รูปวรรณยุกต์โท เสียงวรรณยุกต์ตรี หนึ่ง เสียงสระ บางคราวมีรูปเห็นชัดเจน บางคราวไม่มีรูปที่เห็นชัดเจน เช่น ถกษ มีเสียงสระ เออ ไม่มีรูปสระเลย

เสียงพยัญชนะที่เป็นเสียงปิดพยางค์ โดยทั่วไปเราเรียกกันว่าตัวสะกด ตัวสะกดของหนังสือไทยแบ่งเป็นมาตรา คือมาตรา ก-กา มาตรากัน มาตราங มาตรากัม มาตรากัก มาตรากัต มาตราทับ มาตราเกย และมาตราเกอว

ในเวลาอธิบายหรือชี้แจงเกี่ยวกับการร้อยกรอง (หรือคำประพันธ์) ผู้ชี้แจงอาจใช้ คำ กับ พยางค์ ประจวบว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น แทนที่จะกล่าวว่า “ในกลอนสุภาพวรรคหนึ่งจะต้องมี ๘ พยางค์” อาจกล่าวว่า “ในกลอนสุภาพ วรรคหนึ่งต้องมี ๘ คำ” ที่เป็นเช่นนี้เพราะคำในภาษาไทยเราแต่เดิมมีพยางค์เดียวโดยมาก เมื่อกล่าวว่า คำ ก็คือ พยางค์ นั่นเอง แต่ในปัจจุบันนี้ในภาษาไทย คำที่มีหลายพยางค์เพิ่มจำนวนขึ้นทุกวัน จึงควรพึงเล็งให้เข้าใจว่า เวลาไหนผู้กล่าวหมายถึงพยางค์ หรือหมายถึง คำ ซึ่งอาจมีหลาย พยางค์

ตัวอย่าง

เหี้ยว จง ปะ รบ

เป็นคำที่มีพยางค์เดียว

สราญ จงอาจ ประจบ

เป็นคำที่มี ๒ พยางค์

สราภาพ วิธีการ พยายาม

เป็นคำที่มี ๓ พยางค์

ประณตศึกษา ประเล้าประโลม

เป็นคำที่มี ๔ พยางค์

ประชาธิปไตย สาธารณรัฐ

เป็นคำที่มี ๕ พยางค์

การนับพยางค์ (หรือคำ) ในร้อยกรองสำหรับบางประเภทมีการผ่อนผันมาก เช่น ในการแต่งกลอน สมัยครุสमान จะนับเป็น ๔ พยางค์ หรือ ๓ พยางค์ก็ได้ ราชสำนัก ก็เช่นกัน

พลเมืองจะนับเป็น ๒ พยางค์ หรือ ๓ พยางค์ก็ได้ ในการแต่งกาพย์และฉันท์ การนับพยางค์มักกวัดกันเพราะผู้แต่งย่อมแสดงฝีมือว่า แม้จะอยู่ในกฎเกณฑ์ ก็สามารถกล่าวข้อความตามความประสงค์ของตนได้ โปรดดูคำอธิบาย คำหลุ คำครุ ในหัวข้อที่ว่าด้วยการแต่งร้อยกรองประเภทฉันท์ต่อไป

บ. สัมผัส มีหลายอย่าง ได้แก่

(๑) สัมผัสสระ หมายถึงคำที่มีเสียงสระเดียวกัน และอยู่ในมาตราเดียวกัน เช่น

การ ล้วน ผลาญ มาร หาญ

จาม ห้าม อร่าม หวาม

มือ สือ ทือ รือ กระปือ (นับพยางค์หลัง)

เผาะ เป้าะ ก็ (คำ ก็ สัมผัสกับสระ ออ ก็ได้)

ขอ ล้อ หอ ก็

เดียว เกลียว เทียว เปี้ยว

(๒) สัมผัสอักษร แท้จริงคือ สัมผัสเสียงพยัญชนะ เช่น

รือ ราก ตำราญ (นับพยางค์หลัง) เจริญ

ฉลาด ชัด เชิด ฉลาก (นับพยางค์หน้า)

แซง ทราบ ทรัพย์ สาง สุรางค์ (นับพยางค์หน้า)

การใช้ว่า สัมผัสอักษร แทนที่จะใช้ให้ตรงความหมายว่า สัมผัสเสียงพยัญชนะ ก็เพราะโดยมากในภาษาไทย ตัวอักษรเดียวกันมักออกเสียงเดียวกัน แต่มีที่ขกเว้น เช่น ฉาด กับชัด ใช้ตัวอักษรไม่เหมือนกัน แต่เสียงเหมือนกัน และ แซง กับทรัพย์ กับสาง ก็ใช้ตัวอักษรต่างกัน แต่ออกเสียงเหมือนกัน เมื่อเราเข้าใจข้อยกเว้นแล้ว จะเรียกสัมผัสอักษรต่อไปก็ได้ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการกล่าว

(๓) สัมผัสนอก หมายถึง สัมผัสบังคับ สัมผัสบังคับหรือสัมผัสนอกเป็นสัมผัสสระเท่านั้น ไม่บังคับสัมผัสอักษรเลย

(๔) สัมผัสใน หมายถึง สัมผัสไม่บังคับ ผู้แต่งร้อยกรองเดิมเข้ามาเองตามความพอใจ สัมผัสใน มีทั้งที่เป็นสัมผัสสระและสัมผัสอักษร (เสียงพยัญชนะ) สัมผัสชนิดหลังนี้ผู้แต่งทุกภาษานิยมกันมาก จนอาจกล่าวได้ว่าไม่บังคับก็เหมือนบังคับ เพียงแต่ยังไม่กำหนดตรงไหน ก็แห่งเท่านั้น

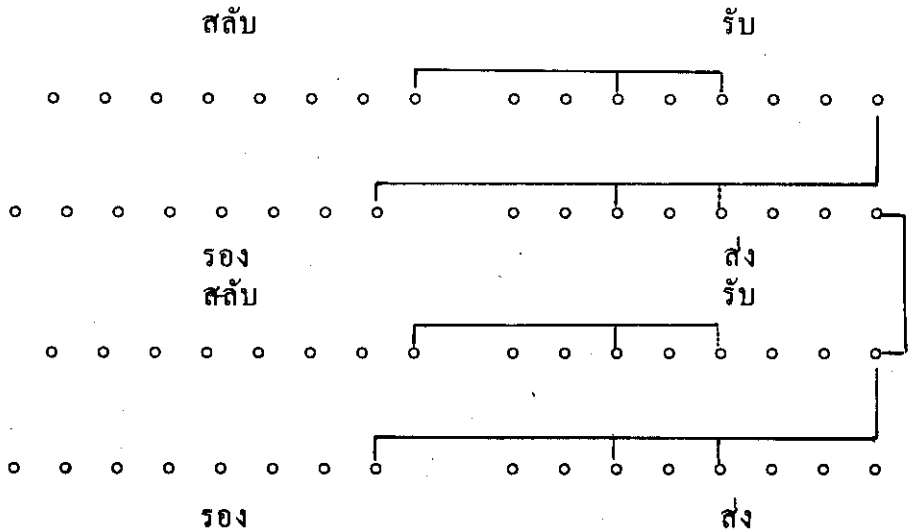
๒. ข้อบังคับของกลอนสุภาพ

ตัวอย่างข้างล่างแสดงกลอน ๒ บท

กลอนสุภาพพึงจำมีกำหนด	กลอนหนึ่งบทสี่วรรคครองอักษร
วรรคละแปดพยางค์นับศัพท์สุนทร	อาจยังหย่อนเจ็ดหรือเก้าเข้าหลักการ
ห้าแห่งคำคล้องจองต้องสัมผัส	สลับจัดรับรองส่งประสงศ์สมาน
เสียงสูงต่ำต้องเรียงเยี่ยงโบราณ	เป็นกลอนกานท์ครบครันฉันทนัย

(ฐะปะนีย์ นาครทรรพ และ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ)

ผังภูมิ

เส้นทึบ แสดงตำแหน่งของสัมผัสบังคับ เส้นไขว้ปลา แสดงว่ามีการผ่อนผันได้ โปรดดูข้อบังคับของกลอน

๒.๑ กลอน ๔ วรรค นับเป็น ๑ บท บทหนึ่งมี ๒ บาท บาทละ ๒ วรรค รวมเป็น ๔ วรรคดังกล่าวแล้ว (๑ บาท อาจเรียกว่า ๑ คำกลอนก็ได้) วรรคที่ ๑ มีชื่อเรียกว่า วรรคสลั วรรคที่ ๒ เรียกว่า วรรครับ วรรคที่ ๓ เรียกว่า วรรครอง วรรคที่ ๔ เรียกว่า วรรคส่ง

๒.๒ วรรคหนึ่ง ๆ มี ๘ พยางค์ (อาจใช้ ๗ หรือ ๙ พยางค์ก็ได้) พยางค์สุดท้ายของวรรคที่หนึ่ง บังคับให้สัมผัสกับพยางค์ที่ ๓ หรือที่ ๕ ของวรรคที่สอง (บางครั้งอาจอนุโลมให้สัมผัสกับพยางค์ที่ ๑ ก็ได้)

๒.๓ พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ สัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๓

๒.๔ พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๓ สัมผัสกับพยางค์ที่ ๓ หรือพยางค์ที่ ๕ ของวรรคที่ ๔ (บางครั้งอนุโลมให้สัมผัสกับพยางค์ที่ ๑ ก็ได้)

๒.๕ พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๔ สัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ ในบทต่อไป

๒.๖ เสียงวรรณยุกต์ที่นิยมกันในการแต่งกลอน มีดังนี้คือ พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ ต้องใช้เสียงจัตวา หรือเสียงเอก หรือเสียงโท (นานครั้งจะพบเสียงตรี ซึ่งไม่เป็นที่นิยม) และ

พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๔ นิยมใช้วรรณยุกต์สามัญ หรือเสียงตรี และพยางค์นี้ไม่นิยมใช้เสียงวรรณยุกต์ที่เข้ากับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ หรือพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๓

๓. ข้อบังคับทั่วไปของร้อยกรองประเภทกาพย์

มีข้อบังคับเกี่ยวกับจำนวนวรรคและจำนวนพยางค์ในวรรคหนึ่ง ๆ และมีสัมผัสบังคับ แต่ไม่มีข้อบังคับว่าด้วยเสียงวรรณยุกต์ หรือรูปวรรณยุกต์

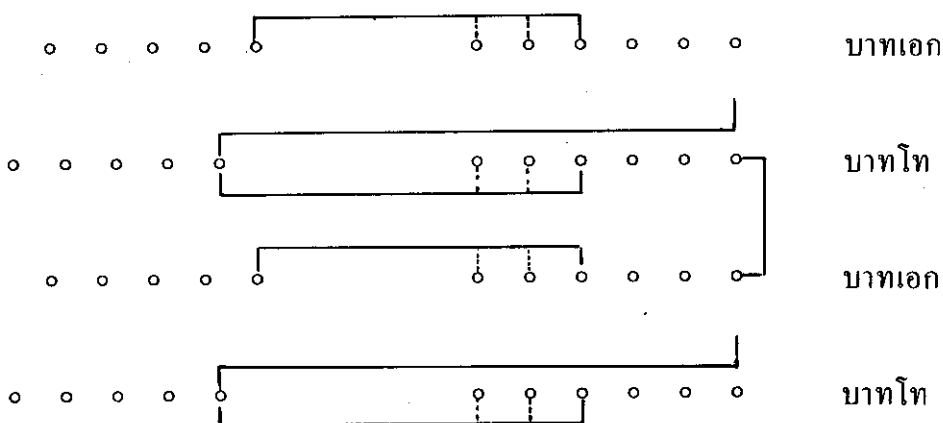
๓.๑ กาพย์ยานี

ตัวอย่างต่อไปนี้ แสดงกาพย์ยานี ๒ บท

รอนรอนอ่อนอัสดง	พระสุริยงเย็นยอแสง
ช่วงดั่งน้ำครึ่งแดง	แผ่เมฆเขาเงาเมรุธร
ลึงค่างครางโครกครอก	ฝูงจิ้งจอกออกเห่าหอน
ชะนีวีแววออน	นกทหร่อนนอนร้องเรียง

ผังภูมิ

(มูลบทบรรพกิจ)

บทหนึ่งมี ๒ บาท บาทต้นเรียกบาทเอก บาทท้ายเรียกบาทโท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคหน้ามี ๕ พยางค์ วรรคหลังมี ๖ พยางค์ รวมเป็น ๑๑ พยางค์ จึงมักเขียนว่า “ยานี๑๑” หรือ “๑๑”

สัมผัส พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๑ สัมผัสกับพยางค์ที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ของวรรคที่ ๒ บาทเอก พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ บาทเอก สัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๑ บาทโท พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๑ บาทโท สัมผัสกับพยางค์ที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ของวรรคที่ ๒ บาทโท

สัมผัสระหว่างบท พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ บาทโท สัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ ของบทต่อไป

ระหว่างวรรคที่ ๑ กับวรรคที่ ๒ ของบาทโทอาจไม่มีสัมผัสก็ได้

ตัวอย่าง

ธรรมทวะบุตร
สถิตอยู่ ณ กามา-

ผู้พิสุทธิสภา
พจรรพแผ่นดินสรว

(ธรรมาธรรมะสงคราม)

๓.๒ ภาพย้ง

ตัวอย่างต่อไปนี้ แสดงภาพย้ง ๒ บท

ธรรมะคือคุณากร
ดุจดวงประทีปชวาล

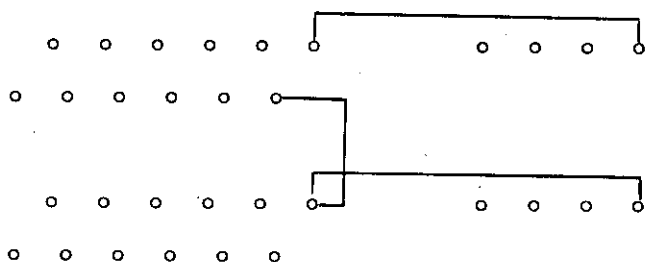
ส่วนขอบสาร

แห่งองค์พระศาสดาจารย์
สว่างกระจ่างใจมด

ส่องสัตว์สันดาน

(บทสรรเสริญพระธรรมคุณ)

ผังภูมิ

บทหนึ่งมีบาทเดียว บาทหนึ่งมี ๓ วรค วรคที่ ๑ มี ๖ พยางค์ วรคที่ ๒ มี ๔ พยางค์
วรคที่ ๓ มี ๖ พยางค์ รวมบทหนึ่งมี ๑๖ พยางค์ จึงเรียกว่า “ย้ง ๑๖” หรือ “๑๖”

สัมผัส พยางค์สุดท้ายของวรคที่ ๑ สัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรคที่ ๒

สัมผัสระหว่างบท พยางค์สุดท้ายของวรคที่ ๓ ของบทแรก สัมผัสกับพยางค์สุดท้าย
ของวรคที่ ๑ ของบทต่อไป

มีผู้นิยมใช้สัมผัสใน ดังที่เห็นในตัวอย่างต่อไปนี้

เขาสูงผ่องหงส์ลงเรียง

เริ่งร้องซ้องเสียง

สำเนียงนำฟังวังเวง

กลางไพรไถ่ขันบรรเลง

ฟังเสียงเพียงเพลง

ขอแจ้งจำเรียงเวียงวัง

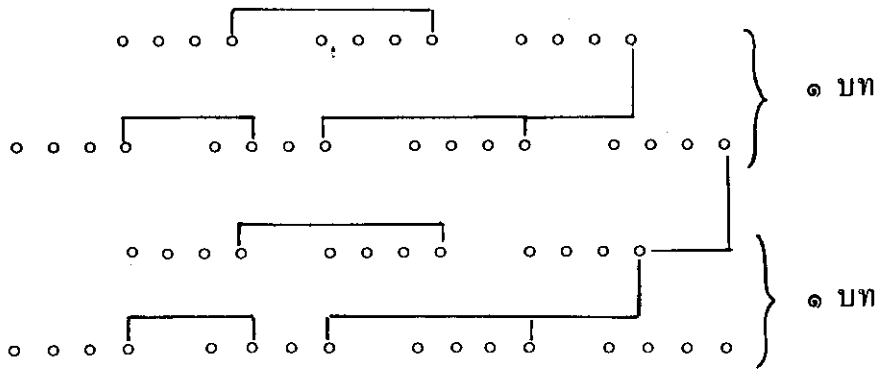
(มูลบทบรรพกิจ)

๓.๓ ภาพยี่สุรางคนางค์

ตัวอย่างต่อไปนี้แสดงภาพยี่สุรางคนางค์ ๒ บท

สุรางคนางค์ เจ็ดวรรคจกวาง ให้ถูกวิธี
 วรรคหนึ่งสี่คำ จงจำให้ดี บทหนึ่งจึงมี ยี่สิบแปดคำ
 หากแต่งต่อไป สัมผัสตรงไหน จำให้แม่นยำ
 คำท้ายวรรคสาม ติดตามประจำ สัมผัสกับคำ ท้ายบทต้นแล
 (การประพันธ์ ของ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ)

ผังภูมิ

บทหนึ่งมี ๓ วรรค วรรคละ ๔ พยางค์ รวมบทหนึ่งมี ๒๔ พยางค์ จึงเรียกว่า “สุรางคนางค์ ๒๔” หรือ “๒๔”

สัมผัส พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๑ ส่งสัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๒ พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๓ ส่งสัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๔ และ ๖ พยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๔ ส่งสัมผัสกับพยางค์ที่ ๒ ของวรรคที่ ๕ (สำหรับข้อนี้ อนุโลมให้เลื่อนตัวส่งสัมผัสในวรรคที่ ๕ ได้ หรือจะไม่ส่งสัมผัสเลยก็ได้)

สัมผัสระหว่างบท พยางค์สุดท้ายของบท คือ วรรคที่ ๓ นั้น ส่งสัมผัสกับพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ ๓ ในบทต่อไป

๔. ข้อบังคับทั่วไปของโคลง

๔.๑ ถ้าเราจะแต่งโคลง มีหลักการที่เราต้องทราบดังต่อไปนี้

- ๑) บทหนึ่งมีกี่บาท ๒) บาทหนึ่งมีกี่วรรค ๓) วรรคหนึ่ง ๆ มีกี่พยางค์
- ๔) บังคับสัมผัสตรงไหน ๕) บังคับรูปวรรณยุกต์ที่พยางค์ใด

โปรดสังเกตว่า ในข้อบังคับของโคลง มีการบังคับรูปวรรณยุกต์ ส่วนในข้อบังคับของกลอน มีการบังคับเสียงวรรณยุกต์ ไม่บังคับรูป

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพ

จากมามาถั่วดำ

บางยี่เรือราพลา

เรือแพงช่วยพาเนา

บางปรับคำคล้อง

ลำบาง

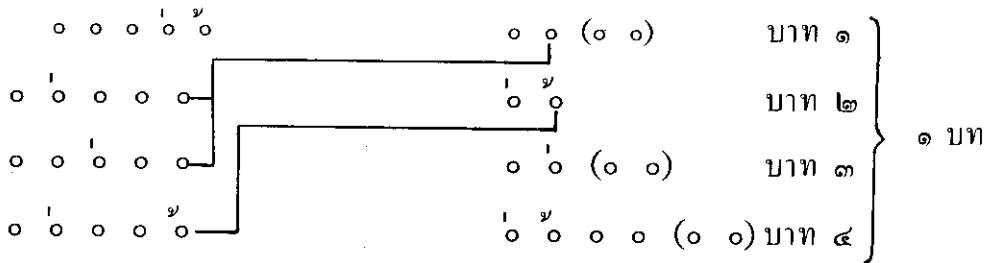
พี่พร้อม

เมี่ยงม่าน มานา

กล่าวน้ำตาคลอ

(นิราศนรินทร์)

ผังภูมิ

๔.๒ บทหนึ่งมี ๔ บาท เขียนบาทละบรรทัด บาทหนึ่ง ๆ มี ๒ วรรค จะเรียกว่า วรรคหน้ากับวรรคหลัง

๔.๓ วรรคหน้ามี ๕ พยางค์ ทุกบาท วรรคหลังของบาทที่หนึ่ง ที่สอง และที่สาม มี ๒ พยางค์ วรรคหลังของบาทที่สี่ มี ๔ พยางค์ นอกจากนี้ วรรคหลังของทุกบาท ยกเว้นบาทที่สอง อาจมีคำสร้อย คำสร้อยมี ๒ พยางค์

๔.๔ สัมผัสบังคับกับ โปรดดูในตัวอย่างและผังภูมิ สัมผัสในของโคลงไม่นิยมใช้ สัมผัสสระ ใช้แต่สัมผัสอักษร (เสียงพยัญชนะ)

๔.๕ วรรณยุกต์บังคับรูปไม่คำนึงถึงเสียง พยางค์ที่มีไม้เอกเรียก คำเอก พยางค์ที่มีไม้โทเรียก คำโท (ในคำรา หรือคำชี้แจงเกี่ยวกับข้อบังคับการร้อยกรอง มักใช้ คำ แทน พยางค์ เช่น ใช้คำเอก คำโท ไม่เรียกพยางค์เอก พยางค์โท เหตุผลได้อธิบายมาแล้วในเรื่องของพยางค์)

๔.๖ กวรับกับวรรณยุกต์ โปรดดูตัวอย่างและผังภูมิ ในวรรคหน้าของบาทที่หนึ่ง คำเอกกับคำโทสลับกันได้ รวมแล้วโคลงสี่สุภาพมี คำเอก ๗ แห่ง คำโท ๔ แห่ง

๔.๗ คำเอก ผ่อนผันให้ใช้คำตายซึ่งได้แก่คำที่ประสมสระเสียงสั้นในมาตรา ก กา และคำในมาตรา กัก กัด กับ ซึ่งไม่มีรูปวรรณยุกต์แทนได้ เช่น

คบกาหาโหดให้

เสียงหงส์

พาตะกูลเหมงส์

แหลกด้วย

(โคลงโลกนิติ)

ในตัวอย่างนี้ โทด ในวรรคหน้าของบาทที่หนึ่ง เป็นคำเอก ตามการผ่อนผัน และ
 แผลง ก็เช่นเดียวกับ ตระ ในบาทที่สองเป็นคำตาย โคลงสี่สุภาพที่จะแต่งตามข้อบังคับที่เห็นใน
 โคลงตัวอย่างข้างต้นครบถ้วน หาไม่ค้อยได้ง่าย

๔.๘ การเติมคำสร้อย ซึ่งมี ๒ พยางค์ ใช้ในเวลาที่ถ้อยคำในบาทไม่จบกระแสความ
 หรือเพื่อย้ำเน้นให้เกิดอารมณ์ ตัวอย่าง

หญิงชายเหลือแหล่หล้า	อายุล ยากนา
เห็นแต่เราสองคน	อุม്മ้วย
ฉันทิพ่อกับตน	เป็นดัง นีนา
แม่พ่อตายตายด้วย	พ่อแล้งจอมใจ แม่เอย

(ลิลิตพระลอ)

๔.๙ มีคำหรือพยางค์ที่เรียกว่า เอกโทษ โทโทษ คือคำที่ตามปกติใช้ไม่เอก แต่เมื่อ
 กิดหาคำไม่ได้ ก็ใช้คำที่ตามปกติใช้ไม่โทแทน หรือกลับกัน ตัวอย่าง

เชิญดูค่าเหล่น	โคลงโลด โผนเทอญ
ยกค้อยอประโยชน์	ค่าเหยียง

(ลิลิตสามกรุง)

ตัวอย่างนี้ผู้ประพันธ์แต่งเพื่อให้ขบขัน โทโทษ คือ เหล่น และเหยียง ซึ่งตามปกติเป็น
 เล่น และเหยียง เอกโทษ คือ ค่า ค่อ ค่า ซึ่งปกติ คือ ข้ำ ข้อ เข้า เอกโทษ โทโทษ ผู้แต่งที่มีฝีมือ
 ย่อมจะหลีกเลี่ยง แต่บางครั้งเพื่อเห็นแก่ความหมายก็จำใจใช้บ้าง แต่ถ้าใช้ดาษดื่นก็ถือกันว่าความ
 สามารถทางการประพันธ์ไม่สูงนัก

๔.๑๐ ข้อห้ามบางประการ

- ๑) ห้ามใช้คำที่มีรูปวรรณยุกต์ สำหรับพยางค์สุดท้าย วรรคหลังของบาทที่หนึ่ง
 (ไม่นับคำสร้อย) และพยางค์ที่ห้าของวรรคหน้าบาทที่สองและของบาทที่สาม
- ๒) ห้ามใช้คำตายที่ใช้ไม่โทในตำแหน่งโท ที่มีตามปกติ เช่น จัะ
- ๓) ห้ามใช้คำตายและคำที่มีรูปวรรณยุกต์สำหรับพยางค์สุดท้ายของบาทที่สี่
 นิยมใช้พยางค์ที่มีเสียงจัตวากันมาก

๔.๑๑ ในตัวอย่างข้างล่างนี้ นักเรียนจะเห็นการใช้คำเอกตามที่ผ่อนผัน และตัวอย่าง
 ของการใช้สัมผัสอักษร หรือเสียงพยัญชนะ

ใบพ้อพันห่อหุ้ม	กฤษณา
หอมระรวยรสพา	เพริศด้วย
คือคนเสพเสน่ห์	นักปราชญ์
ความสุขซาบฤม้วย	ดุษฎีกลิ่นหอม

(โคลงโลกนิติ)

คำตายที่ใช้ในตำแหน่งเอก คือ ระ เพรศ เศพ ปราชญ์ สุข และดุจ ส่วนสัมผัสอักษร หรือสัมผัสเสียงพยัญชนะ คือ

เสียง พ	พ้อ พัน พา เพรศ
เสียง ร	ระ รวย รส
เสียง ค	คื้อ คน ความ
เสียง ส	ศพ เสนหา สุข ซาบ
เสียง ม	ม้วย ไม

๕. ข้อบังคับโคลงกระทู้

โคลงกระทู้ คือ โคลงที่มีคำแยกออกมาจากวรรคแต่ละวรรค คำที่เป็นกระทู้เขียนไว้เป็นคำแรกของวรรคทั้ง ๔ วรรค ตามปกติกระทู้จะมีความหมายภายในกระทู้นั้นเอง และกลมกลืนกับความหมายของโคลงทั้งบทด้วย ดังตัวอย่างข้างล่าง มีบางโอกาสที่กวีบางคนจงใจเขียนกระทู้ที่ไม่มีความหมายในตัว แต่เมื่อรวมเข้ากับโคลงทั้งบทก็กลมกลืนกันไปได้ ดังตัวอย่างที่ให้ไว้ข้างล่างด้วย

ตัวอย่างกระทู้ ๑ คำ

หวั พูดูชั่วช้า	ใจโล
ถ้าน เลื่อมเลงาไส	เกือบแก้ว
ได้ ส่องกระจกใจ	เจียนขาด
หวิ แต่จับจ้องแล้ว	ดูบโอดายเอง

(โคลงโลกนิติ)

เสีย สิ้นสงวนศักดิ์ไว้	วงศ์หงส์
เสีย ศักดิ์ผู้ประสงค์	สิ่งรู้
เสีย รู้เร่งดำรง	ความสัตย์ ไว้นา
เสีย สัตย์อย่าเสียผู้	ชีพม้วยมรณา

(โคลงโลกนิติ)

ตัวอย่างกระทู้ ๒ คำ

เพื่อนกิน สิ้นทรัพย์แล้ว	แขนงหนี
ทาง่าย หลายหมื่นมี	มากได้
เพื่อนตาย ถ้ายแทนชี	วาอาคม
หายาก ฝากผีไว้	ยากแท้จักหา

(โคลงโลกนิติ)

ตัวอย่างกระตุ้ที่ไม่มีความหมาย

ทะ เลแม่ว่าห้วย	เรียนฟัง
ดุ่ม ว่าดอนเรียนหวัง	ว่าด้วย
ปุม เปือกว่าปะการัง	เรียนร่วม คำแม่
ปู ว่าหอยแม็กกล้วย	ว่ากล้วยเรียนตาม

(โคลงศรีปราชญ์)

๖. ข้อบังคับกาพย์ห่อโคลง

ร้อยกรองประเภทนี้ ผู้ประพันธ์แต่งโคลงขึ้นบทหนึ่ง มีข้อความตามที่ตนประสงค์ แล้วแต่งกาพย์บทหนึ่งหรือหลายบท มีข้อความตรงกับที่กล่าวในโคลง หรืออาจเขียนกาพย์บทหนึ่งก่อนแล้วตามด้วยโคลงบทหนึ่งก็ได้

ตัวอย่างกาพย์ห่อโคลง

คำ จุนเจือเพราะต้อง	การหุง
ข้าว เปลือกหลายกระบุง	งคไว้
สาร พัดกิจปรับปรุง	เปรียบแบบ นี่แธ
กรอก เฉพาะหม้อไค้	ชื่อผู้เกียกการ
คำ ข้าวเอาพอหุง	ข้าว ตั้งยั้งไม่พอการ
สาร พัดกิจเกียกคร้าน	กรอก เฉพาะหม้อส่อหลังยาว

(ไวยาษา ของ อ.น.ก.)

ปางเสด็จประเวศด้าว	ชลาลัย
ทรงรัตนพิมานชัย	กึ่งแก้ว
พรั่งพร้อมพวงพลไกร	แห่นแท้
เรือกระบวนต้นแพ้ว	เพริศพรั่งพายทอง
พระเสด็จโดยแดนชล	ทรงเรือต้นงามเจิดฉาย
กึ่งแก้วแพ้วพรรณราย	พายอ่อนหยับจับงามอน
นาวาแน่นเป็นขนำด	ล้วนรูปสัตว์แสนยากร
เรือเร็วทิวธงสลอน	สาครลั่นครื้นครื้นฟอง
เรือครุฑยุคนาคหัว	ลือลอมมาพาผ่นผยอง
พลพายกรายพายทอง	ร้องโห่เห่ไอ้เห่หมา

(กาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร)

๗. ข้อบังคับทั่วไปของฉันท

ครุ ลหุ

ในการแต่งร้อยกรองประเภทที่เรียกว่า ฉันท หรือคำฉันท เราต้องเข้าใจลักษณะของ พยางค์หรือคำอีกพวกหนึ่ง คือ คำครุ คำลหุ (คำ หมายถึงพยางค์ดังที่กล่าวแล้ว) มีลักษณะที่ต้องทราบ ดังนี้

คำลหุ ตามศัพท์ของภาษาเดิม (บาลี-สันสกฤต) แปลว่า เบา ครุ แปลว่า หนัก ร้อยกรองประเภทฉันท เราได้แบบอย่างมาจากประเทศอินเดีย และโดยทางภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาใช้ในวงวิชาการ และได้มาจากภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่พุทธศาสนิกชนใช้ในการเผยแผ่ พระศาสนา ภาษาทั้งสองนี้มีลักษณะต่าง ๆ คล้ายคลึงกันมาก เราได้รับคำมาจาก ๒ ภาษานี้มาก แล้วมาดัดแปลงใช้ให้สะดวกแก่เรา

ในการแต่งฉันท เรากำหนดคำในภาษาไทยให้เป็น ลหุ หรือครุ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้ คำ (พยางค์) ลหุ ได้แก่พยางค์ที่เขียนด้วยพยัญชนะตัวเดียว เช่น บ ป ธ ณ พยางค์ ในแม่ ก-กา ที่มีเสียงสั้น เช่น พะ บี ฮี คุ เตะ แกละ ผัวะ เตยะ โละ เปราะ

คำ (พยางค์) ครุ ได้แก่คำ (พยางค์) ที่มีเสียงสระยาว ในแม่ ก-กา เช่น ผา ลี มีอ ภู ทะเล แก้ว เพลี้ย เมื่อ เผื่อ เรือ (เรือ) รวมทั้งคำที่ใช้ ใ ไ ำ เา เช่น ฉ่ำ ไป ไหญ่ เหา และพยางค์ ที่มีเสียงพยัญชนะอยู่ท้าย อีกนัยหนึ่งคำที่เขียนมีพยัญชนะสะกด เช่น (กระ) ขับ วิท (ยา) ฮีด มุด เจต (นา) แสดง เปียก เลือก รวด พรวน เบิ้ม (ประ) เสริฐ ธรรม ชัย (อสง) ไขข ไซติ เขาว

คำชี้แจงเกี่ยวกับข้อบังคับของฉันท นิยมใช้เครื่องหมาย ๖ แทนคำครุ และเครื่องหมาย ๗ แทนคำลหุ เมื่อเราเข้าใจ ลหุ ครุ แล้ว เราต้องจำข้อบังคับอื่นอีก คือ

ฉันทบทหนึ่งมีกี่บาท บาทหนึ่งมีกี่วรรค วรรคหนึ่งมีกี่พยางค์ วรรคไหนต้องมีพยางค์ เป็นจำนวนเท่านี้เท่านี้ อย่างไร เพราะแต่ละวรรคไม่บังคับจำนวนเท่ากัน ต่อจากนั้นต้องทราบว่า มีสัมผัสบังคับตรงไหน และบังคับครุตรงไหน ลหุตรงไหน รวมเป็นลหุกี่แห่ง ครุกี่แห่ง

แผนผังฉันทที่นิยมใช้ ๗ ชนิด

๑. สาลินีฉันท ๑๑
๒. มาณวฉันท ๘
๓. อินทรวีเชียรฉันท ๑๑
๔. อินทรวงศ์ฉันท ๑๒
๕. ภูชงคปายาตฉันท ๑๒
๖. วสันตดิลกฉันท ๑๔
๗. สัททวลวิกิพิตฉันท ๑๕

๑. สาลินีฉันท์ ๑๑

ตัวอย่างต่อไปนี้แสดงสาลินีฉันท์ ๑๑ และผังภูมิ มีเส้นโยงให้เห็นสัมผัสบังคับไว้แล้ว
เครื่องหมายของครุคือ ˘ และของลหุ คือ ˙

เกียจคร้านทำงาน
เกิดมาเป็นคนไทย

บมีบ้านจะอาศัย
ถูควรทั่วย่องาน

ผังภูมิ

๒. มาณวกฉันท์ ๘

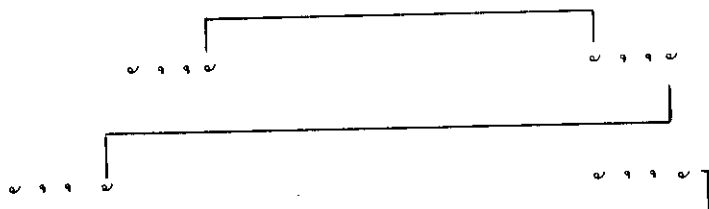
ตัวอย่าง

จงจรเที่ยว
พวงพญไพร

เที่ยวบทไป
ไศลลำนา

(นิทานเวตาล)

ผังภูมิ

๓. อินทวิเชียรฉันท์ ๑๑

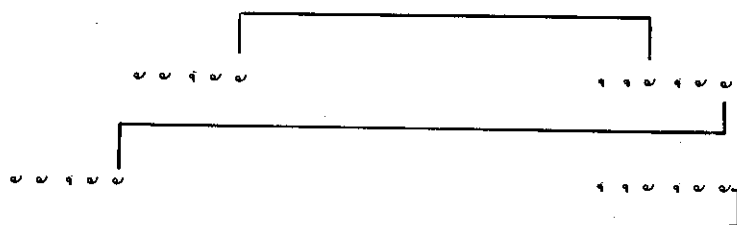
ตัวอย่าง

องค์วิศกรมณัน
พอเสร็จก็เทพไท

นะตูปันธุไชร้
พิศรูปสุรางค์เพลิน

(มัทนะพาธา)

ผังภูมิ

๔. อินทรวงศ์ฉันท์ ๑๒

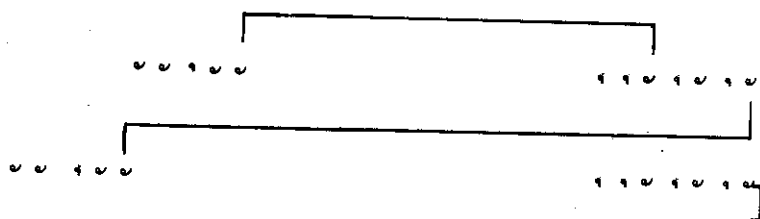
ตัวอย่าง

ผาณิตพิชิตมด
แม่เหล็กฤเหล็กดี

อุจะอดบอาจจะมี
อยยั่วก็พัก็พัน

(อิสรภาพคำฉันท์)

ผังภูมิ

๕. ภูษงคปยาศฉันท์ ๑๒

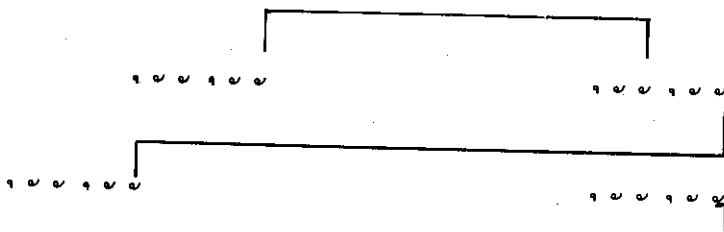
ตัวอย่าง

มนัสไทยประณตให้
มิผูกรักมิภักดีบร

นรินทร์ไทยมิท้อถอน
มิฟังบารมีบุญ

(ฉันท์ยอเกียรติขาวนครราชสีมา)

ผังภูมิ

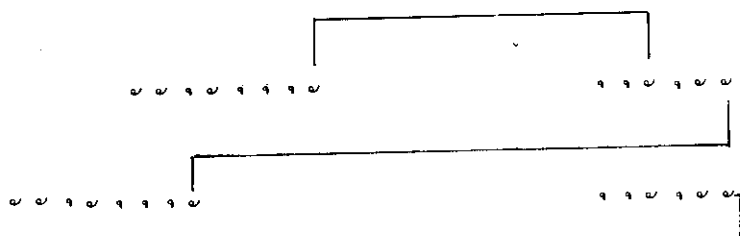
๖. วสันตดิถีฉัตร ๑๔

ตัวอย่าง

อ้าเพศก็เพศนุของนงค์
ควรแต่ผดุงสิริระอาง

อรองค์ก็บอบบาง
ศุภลักษณ์ประโลมใจ
(ฉัตรยอเกียรติบาวนครราชสีมา)

ผังภูมิ

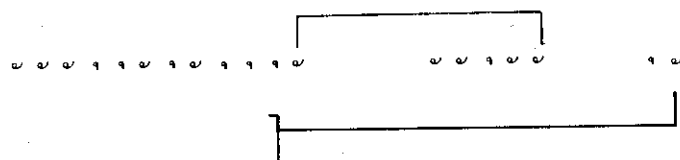

๗. สัททูลวิกกีฬิตฉัตร ๑๕

ตัวอย่าง

ขอน้อมคุณพระคณศวิเศษศิลป์ธร เวทางคบบรร กวี
(สามัคคีเภทคำฉันท์)

ผังภูมิ

ความรู้เกี่ยวกับประเพณี

ในหนังสือเรียนภาษาไทย บุคตักขสัมพันธ มีคำที่ใช้แสดงยศ บรรดาศักดิ์ ราชทินนาม และตำแหน่งหลายครั้ง ซึ่งในปัจจุบันทางราชการได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ก็ยังเป็นประวัติที่ควรทราบ จึงนำมาอธิบายไว้ด้วยดังนี้

๑. ยศ ก่อนเปลี่ยนระบอบการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ข้าราชการทหารและพลเรือน มียศ ยศของทหารและของตำรวจยังใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว ส่วนยศของข้าราชการพลเรือนนั้นมี ๕ ชั้น คือ

รองอำมาตย์ตรี

รองอำมาตย์โท

รองอำมาตย์เอก

อำมาตย์ตรี

อำมาตย์โท

อำมาตย์เอก

มหาอำมาตย์ตรี

มหาอำมาตย์โท

มหาอำมาตย์เอก

มีผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาพระราชทานยศเป็นพิเศษคนหนึ่ง คือ มหาอำมาตย์นายก
เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม)

ข้าราชการในพระองค์ ในกระทรวงวัง ซึ่งในปัจจุบันนี้ยุบเลิกไปแล้ว ใช้คำ เสวก
(ออกเสียงว่า เส-วก) แทนอำมาตย์ เช่น รองเสวกเอก เสวกโท มหาเสวกตรี

๒. **บรรดาศักดิ์** บรรดาศักดิ์มีมาแต่โบราณ ปัจจุบันนี้ยังคงใช้อยู่ มิได้เลิกไป แต่ไม่
แต่งตั้งใหม่ บรรดาศักดิ์สูงสุดได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพระยา ไม่ปรากฏในกรุงศรีอยุธยา ในสมัยธนบุรี
และรัตนโกสินทร์ มีผู้ที่ได้รับบรรดาศักดิ์นี้ไม่กี่คน เป็นบรรดาศักดิ์ขุนนาง ได้รับการยกย่องเหมือน
กับเจ้า แต่มิได้นับเป็นสมาชิกของราชสกุลวงศ์

เจ้าพระยาเป็นบรรดาศักดิ์ขุนนางชั้นสูง พระราชทานเป็นพิเศษแก่เสนาบดี หรือเจ้า-
ประเทศราชบางคน ต่อจากเจ้าพระยาก็ถึง พระยา ต่อไปคือ พระ หลวง ขุน ผู้ที่ได้รับบรรดาศักดิ์
ที่กล่าวมาแล้วนี้รวมเรียกว่า ขุนนาง รองลงไปจากนั้นอีกมี หมื่นและพัน หมื่นและพันเป็นบรรดาศักดิ์
ที่เสนาบดีบางคนได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แต่งตั้งได้ ในสมัยอยุธยาตอนต้น บรรดาศักดิ์
ขุนนางมี ออกญา ออกพระ ออกหลวง และออกขุน ครั้นต่อมาปลายสมัยอยุธยาเลิกใช้คำเหล่านี้ไป
เหลือแต่พระยา พระ หลวง และขุน

๓. **ราชทินนาม** คำนี้หมายถึงชื่อที่ได้รับพระราชทานพร้อมกับบรรดาศักดิ์ เช่น พระยา
พิชัยสงคราม พระยา เป็นบรรดาศักดิ์ พิชัยสงคราม เป็นราชทินนาม การพระราชทานราชทินนาม
พร้อมกับบรรดาศักดิ์ เป็นประเพณีมาตั้งแต่โบราณ

๔. **ตำแหน่ง** หมายถึงหน้าที่ความรับผิดชอบในราชการ ตัวอย่าง มหาอำมาตย์เอก
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยศ คือ มหาอำมาตย์เอก บรรดาศักดิ์ คือ เจ้าพระยา ราชทินนาม คือ
ธรรมศักดิ์มนตรี ตำแหน่งคือ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ตำแหน่งเสนาบดีได้เลิกใช้ไปตั้งแต่เปลี่ยน
ระบอบการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และมีตำแหน่งใหม่เกิดขึ้น คือ รัฐมนตรี เป็นผู้บังคับบัญชาส่วน
ราชการสำคัญที่เรียกว่า กระทรวง ก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕ มีตำแหน่งปลัดทูลฉลอง บังคับบัญชากระทรวง
รองลงไปจากเสนาบดี ตำแหน่งนี้ได้เลิกไปพร้อมกับตำแหน่งเสนาบดี และมีตำแหน่งใหม่เกิดขึ้นแทน
คือ ตำแหน่งปลัดกระทรวง ตำแหน่งอื่น ๆ ในราชการมี อธิบดี ผู้อำนวยการกอง หัวหน้าแผนก
ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ปลัดอำเภอ เป็นต้น

๕. **ยศและบรรดาศักดิ์ของขุนนางชาวยุโรป** ขุนนางในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปกับ
ขุนนางไทย เทียบยศหรือบรรดาศักดิ์กันไม่ได้ เพราะมีที่มาจากต้นคำที่ผิดกัน เพื่อสะดวกจะเรียกว่า

บรรดาศักดิ์ จะกล่าวจำเพาะของสหราชอาณาจักร (อังกฤษ เวลส์ สกอตแลนด์ และไอร์แลนด์เหนือ) บรรดาศักดิ์ขุนนางมีดังต่อไปนี้

สูงสุดคือ ดยุก (Duke) รองลงไปคือ มาร์ควิส (Marquis) ไวเคานต์ (Viscount) เออร์ล (Earl) และ บารอน (Baron)

ผู้ที่เป็น ดยุก ไม่เรียกว่าลอร์ด นอกจากในการสนทนาจะเรียก ลอร์ด เช่น เออร์ลออฟ-ซัสเซกซ์ ในการสนทนาจึงเรียกว่า ลอร์ดซัสเซกซ์ เป็นต้น

ขุนนางของประเทศในยุโรปไม่ใช่ข้าราชการ เทียบได้กับเจ้าครองแคว้นเป็นแคว้น ๆ ไป เช่น ดยุก ก็ครองแคว้นใหญ่ แล้วรองลงไปก็ครองแคว้นขนาดเล็กกว่ากันลงไป มีการสืบตระกูลจากบิดาถึงบุตรชาย หรือบุตรหญิงก็มีบ้าง การสืบตระกูลนี้มีกฎหมายเฉพาะตระกูล ๆ พระเจ้าแผ่นดินไม่มีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงกฎหมายประจำตระกูล ยกเว้นในกรณีที่ขุนนางคนใดคนหนึ่งเป็นขบถ พระเจ้าแผ่นดินก็มีสิทธิที่จะริบทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดของขุนนางมาได้ แล้วมีสิทธิที่จะพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ผู้อื่น และให้สืบตระกูลใหม่ต่อไปได้ ขุนนางของสหราชอาณาจักรที่ได้รับมา มีสิทธินั่งในสภาสูง มีสิทธิยับยั้งกฎหมายที่สภาล่าง คือสภาผู้แทนราษฎร (House of Commons) ตราขึ้นและส่งขึ้นไปให้พิจารณา แต่ปัจจุบันนี้อำนาจของสภาสูงลดลงไปมาก สภาสูงนี้เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า House of Lords พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษเป็นพระเจ้าแผ่นดินในระบบประชาธิปไตย ปัจจุบันนี้มีบทบาทน้อยในการปกครองแผ่นดิน ถ้าจะมีการพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด เพราะความดีความชอบอย่างไรก็มักเป็นไปตามที่รัฐบาลจะขอพระราชทาน บรรดาศักดิ์ที่ตั้งขึ้นใหม่มีจำนวนน้อย และมีบางคนได้รับบรรดาศักดิ์เป็น บารอน หรือเออร์ล ที่ไม่มีสิทธิให้บุตรสืบบรรดาศักดิ์สืบตระกูลต่อไป พระราชวงศ์ของอังกฤษบางพระองค์ มีบรรดาศักดิ์อย่างขุนนางได้ด้วย เช่น พระราชสวามี พระนางเจ้าเอลิซาเบธ พระราชินีนาถองค์ปัจจุบัน มีบรรดาศักดิ์เป็น ดยุก แห่งเอดินบะร์ก (Duke of Edinburgh)

เซอร์ (Sir) เป็นบรรดาศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานแก่ผู้มีความดีความชอบ ไม่มีสิทธิเข้านั่งในสภาสูง บรรดาศักดิ์เซอร์นี้อาจสืบสกุลจากบิดาถึงบุตรได้ แต่เซอร์บางคนก็ได้รับบรรดาศักดิ์เฉพาะตัวเท่านั้น

ความรู้เกี่ยวกับข้อศัพท์และสำนวน

๑. ในศัพทานุกรมในหนังสือเล่มนี้ นักเรียนคงจะเห็นแล้วว่า มีศัพท์รวบรวมไว้ พร้อมทั้งคำอธิบายความหมายของศัพท์ซึ่งเลือกมาจากบทที่ให้อ่าน เพื่อความสะดวกแก่นักเรียน ได้อธิบายความหมายเฉพาะที่ใช้ในบท และให้ความหมายทั่วไปไว้ด้วย มีบางคำในบทอ่านที่นักเรียนบางคนอาจไม่ทราบความหมาย ซึ่งนักเรียนจะต้องชวนช่วยต่อไป โดยใช้พจนานุกรมหรือขอคำอธิบายจากครู ในภาคผนวกนี้ ได้เลือกศัพท์บางคำมาชี้แจงขยายความให้เป็นที่น่าสนใจยิ่งขึ้น เพราะคำเหล่านี้อธิบายย่อ ๆ เช่นที่ทำในศัพทานุกรมไม่ได้

๒. นอกจากการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับความหมายแล้ว สำหรับศัพท์บางคำ นักเรียนจะต้องเข้าใจว่ามีโอกาสใช้อย่างไร เพราะคำต่าง ๆ ทุกภาษามีลดหล่นในการใช้ มีบางคำใช้เฉพาะบทร้อยกรอง บางคำใช้เฉพาะราชาศัพท์ บางคำใช้ได้ทั้งสองโอกาส บางคำใช้ในสำนวนพูดอย่างกันเองระหว่างคนที่รู้จักกันดี บางคำใช้เฉพาะในโอกาสที่เราจะเขียนจดหมายหรือเรียงความตามแบบแผนเท่านั้น ลดหล่นในการใช้ถ้อยคำที่ว่ามานี้ นักเรียนจะต้องขอให้ครูชี้แจงให้ฟัง

รุกขชาติละล้า	คำที่ระบุนานี้ใช้ในการร้อยกรอง ไม่ใช้ในร้อยแก้ว
คันทุรัง	ใช้ในการพูดกับคนกันเอง ถ้าเขียนต้องใช้ คือคัน
ฉาย	ใช้เฉพาะในการปรับหน้าดิน
เลกวัด	ใช้ได้ทั่วไป

นอกจากนั้น ศัพท์เดียวกันใช้ในโอกาสต่างกัน อาจมีความหมายไม่ตรงกัน เช่นคำ ธาตุ ในวิทยาศาสตร์แปลว่า สารที่แยกออกอีกไม่ได้โดยวิธีเคมี เช่น เรเดียม โปรท ออกซิเจน ในหมู่พุทธศาสนิกชน พระธาตุ แปลว่า ส่วนใดส่วนหนึ่งของพระสรีระของพระพุทธเจ้า และทั่วไปอาจใช้แปลว่า สารทั้งหลายโดยทั่วไป หรือเนื้อหาของสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น ธาตุแท้ของคน ๆ นั้นไม่ดี หรือ วัตถุธาตุที่ใช้ทำอาหารบางอย่างเป็นพิษแก่ร่างกาย

ในศัพทานุกรมของหนังสือเล่มนี้ ศัพท์บางคำก็มีบอกลดหล่นการใช้ไว้ เช่นบอกในวงเล็บว่า (ร้อยกรอง) หรือ (ราชาศัพท์) บางคำก็ไม่ได้บอกไว้ นักเรียนจึงต้องเอาใจใส่สังเกต ถ้าหากจะหยิบยกไปใช้ในวงคนกันเองได้ แต่ถ้าเขียนจดหมายธุรกิจหรือถึงผู้ที่เราไม่สนิทสนม เราก็ต้องเลือกเฟ้นคำที่ใช้ตามแบบแผน

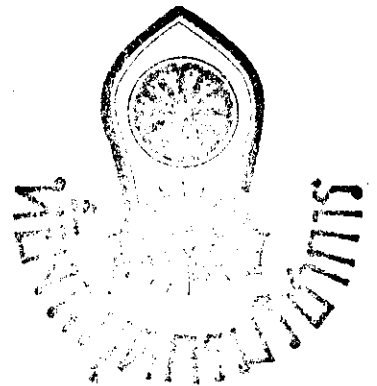
รายชื่อคณะกรรมการจัดทำสื่อการเรียนวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และ
ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งร่วมจัดทำหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิภังค์ เล่ม ๑ ชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ ๓ (ม.ศ. ๓)

คณะกรรมการ

๑. นางฐะปะนีย์	นาครทรรพ	ประธานกรรมการ
๒. หม่อมหลวงบุญเหลือ	เทพยสุวรรณ	กรรมการ
๓. นางสาวช่อนกลิ่น	พิเศษสกลกิจ	กรรมการ
๔. นางบุญชื่น	ทองอยู่	กรรมการ
๕. นางยุพา	สงศิริ	กรรมการ
๖. นายสวณิต	ขมาภัย	กรรมการ
๗. นางนิตยา	มาสะวิสุทธิ์	กรรมการ
๘. นางปราณี	บุญชุ่ม	กรรมการ
๙. นางจารุณี	สุตะบุตร	กรรมการ
๑๐. ผู้แทนกรมวิชาการ		กรรมการ
๑๑. นายสุระ	ดามาพงษ์	กรรมการและเลขานุการ
๑๒. นางสาวประณม	กนิษฐนาถะ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๓. นางสาววันเพ็ญ	พงษ์จินดา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ผู้ทรงคุณวุฒิ

๑. นางสาววลัยรัตน์	อติแพทย์
๒. ร.ต. ไพโรจน์	อุปพงศ์
๓. นางสมศรี	ทักษ์รัตนศรีธน์
๔. นายอภิวัฒน์	ปรีชาประศาสน์
๕. นางบุณนาค	คำเมือง
๖. หม่อมหลวงเสริมแสง	พันธุ์มุต
๗. นางสาวกฤษณา	รัตนวงศ์
๘. นางสาวใจ	อินทรมพรรย์

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พร้อมด้วยวาจาอันไพเราะ, ความรู้ปราศจากโอ้อวด, ความกล้าประกอบด้วยอดทน, ทรัพย์ประกอบด้วยการสละแจกปัน ๔ นี้เป็นทางอันเจริญหาได้ยาก

จากหนังสือทิโตปเทศ : เสฐียรโกเศศ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
นายพนอม แก้วกำเนิด ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๓๖๐๐๑๘ (๑)